

Dr Zorica Mršević

INCEST IZMEĐU MITA I STVARNOSTI

kriminološka studija seksualnog zlostavljanja dece

Beograd, 1997

Izdavači:

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,

Beograd, Gračanička 18

Jugoslovenski Centar za prava deteta,

Beograd, Mačvanska 8

Za izdavača:

Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Korice i grafička obrada:

Marija Vidić

Recenzenti:

Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Prof. dr Konstantin Momirović

Lektorke:

Milanka Vorkapić

Mirjana Novaković

Kompjuterska obrada sloga:

Ljiljana Veličković

Štampa:

Margo Art

Beograd, Petefijeva 15

Tiraž

1000

Izlaženje ove knjige je pomogao

Gender program of Central European University Budapest.

Knjiga "*Incest između mita i stvarnosti*" nastala je kroz rad autorke na sledećim projektima:

"Seksualna zloupotreba dece kao kriminogeni faktor", istraživački je projekt kojim rukovodi dr Zorica Mršević i deo je petogodišnjeg (1996-2000) naučno-istraživačkog projekta Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja: Pravni, sociološki i psihološki problemi delinkvencije, potprojekt, Psiho-sociološki faktori kriminaliteta, finansiranog od Ministarstva nauke Republike Srbije.

"Incest between myths and reality", projekt Centralno Evropskog Univerziteta u Budimpešti, kojim rukovodi dr Zorica Mršević.

"Prevencija, rano otkrivanje i prepoznavanje i zaštita dece - žrtava nasilja", organizacija Fakultet političkih nauka, Katedra za socijalni rad.

"Comparative aspects of domestic violence", istraživački projekat autorke realizovan u školskoj 1996/97 tokom koje je autorka predavala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ajovi.

"Child Sexual abuse", People's Decade for Human Rights Education, New York.

SADRŽAJ

PRVA GLAVA

PORODIČNA PATOLOGIJA INCESTNOG TIPO	9
I. Šta nije incest	9
1. Frojd-Vigmor pravac (ne)razumevanja incesta	9
2. Istoričari, antropolozi i sociolozi	11
3. Kriminolozi, seksolozi i feministkinje	12
4. Pitanja bez odgovora i odgovori bez pitanja	14
II. Šta je incest	15
1. Pojam incesta	15
2. Vrste i radnje incestne seksualne zloupotrebe	18
2.1. Seksualna zloupotreba dece: silovanje bez upotrebe sile, incest bez postojanja bliskog krvnog srodstva	19
3. Mitomani i demistifikatorke: podela uloga	23
4. Mitovi (predrasude) o incestu	24
III. Karakteristike uzorka slučajeva korišćenih u ovom radu	27
1. Način formiranja uzorka	27
2. Osnovni podaci koji se saznaju iz uzorka	29

DRUGA GLAVA

SCENARIO INCESTA - DRUŠVENI I PORODIČNI OKVIRI INCESTNIH ZBIVANJA	33
1. Incest je rezultat neravnoteže društvenih odnosa moći	33
2. Evropocentričnost detinjstva	35
3. Društvena zavera čutanja	37
4. Opšti uzroci seksualne zloupotrebe dece	49
5. Odnos seksualnog nasilja prema devojčicama i seksualnog nasilja prema ženama	51
6. Incestuirane invalidkinje	53
7. "Ima ih koji te čuju tek kada upotrebиш pesnice": Incest priče romskih žena	56
8. Porodična zavera čutanja - tradicionalna porodica ne zaštićuje dovoljno decu posebno devojčice	58
8.1. Visoke devojke teško dišu	61
9. Incest je dugotrajno, mnogo puta ponovljeno zlostavljanje	64
10. "Život opasan po život" ili metaforičnost izražavanja onih koje su preživele incest	67
11. "Kondom savet" ili dede incestnici	69
12. Braća kao incestnici	72
13. Uloga majke u incestu	79
13.1. Prećutna saveznica-posredna žrtva	79
13.2. Žene incestnice i njihove žrtve	86

"Ponekad se osećam kao šljunak a ponekad kao ribnjak. Šljunak je beznačajan i svi ga šutiraju kada im se nađe na putu, a on ne može nikome da užvrati. Kada neko poželi, baci ga u vodu, i on potone tamo gde je bačen, da zauvek ostane u mračnoj i hladnoj vodi, nemajući nikakve mogućnosti da ispliva napolje i ode ponovo na obalu ili na neko drugo mesto. Ribnjak bi želeo da ostane neuznemiravan u mirnoći svoje vode, ali svako ko poželi, može da baci manji ili veći kamen koji onda prodire u njega a da ovaj ništa ne može da učini da bi se odbranio od tog neželjenog objekta, niti da užvrati napadaču istom merom. I kao što je kamen osuđen da upadne u vodu voljom onoga čija ga je ruka bacila, tako je i ribnjak osuđen da trpi taj kamen zauvek u nežnim nedrima svoje vode, samo kratkotrajno protestujući nemim širenjem koncentričnih krugova po svojoj površini. Ti nabori uskoro nestanu i kao da se ništa nije desilo, niko se zbog toga ne uznemiri, niko ništa ne primeti, niko ništa neće reći, niko neće pomoći kamenu da izade napolje iz vode, niti ribnjaku da se osloboди uljeza. A svet nastavlja da traje dalje uprkos svakodnevno bolu i nepravdi. I ja sama sam ponekada ribnjak a ponekad šljunak."

Aleksandra

TREĆA GLAVA

PSIHOLOGIJA ONIH KOJE SU PREŽIVELE INCEST:	77
POST-INCESTNI SINDROM	91

1. Doživotnost posledica incesta	91
1.1. Inesina priča	99
2. Proces žaljenja	100
2.1. Opšte karakteristike procesa žaljenja	101
2.2. Faze žaljenja	104
2.2.1. Neverica, onemelost	104
2.2.2. Potreba za ritualom	105
2.2.3. Ljutnja, bes	105
2.2.4. Od besa do utučenosti, ka oporavku	106
2.2.5. Osećaj krivice	106
2.2.6. Razumevanje i rasterećenje od krivice	107
2.2.7. Strah i anksioznost	107
2.2.8. Tuga	108
2.2.9. Oslobođenje od tuge	108
2.2.10. Očajanje	109
2.2.11. Zbunjenost, dezorientacija	109
2.2.12. Naporci ka objašnjenuju i redefinisanju	110
2.3. Pomoć osobama koje su u procesu žaljenja	110
3. Homoseksualnost nije posledica incesta	114
4. Pedofilija i homoseksualnost	117
5. Lezbejke koje su preživele incest	118
6. Poremećeno sećanje	122
6.1. Uvežbavanje sećanja: sećanje omogućeno / olakšano upotreborom e-mail komunikacije	129
7. Osećaj krivice	133
8. Pokušaji samoubistva i samopovredivanje onih koje su preživele incest	138
9. Termin: žrtva: pro et contra	141
9.1. Radionica: ko smo mi, žrtve ili one koje su preživele incest	141
9.2. Ko su one koje su preživele incest	147
10. Bes i ljutnja	152
11. Nerealni optimizam	153
12. Stvarnost i nestvarnost tretmana onih koje su preživele incest	156
13. Ozdravljanje: povratak seksualnosti	159

ČETVRTA GLAVA

INCEST DE LEGE LATA I DE LEGE FERENDA	164
1. Krivičnopravna regulativa seksualnog zlostavljanja dece po odred- bama KZ Srbije	164
2. Krivičnopravna regulativa seksualnog zlostavljanja dece u Engleskoj	165

2.1. Incest	165
2.2. Odnos sa devojkom mlađom od 16 godina	169
2.3. Krivično delo bludnih radnji (indecent assault)	170
3. Dobrovoljni incest među odraslim osobama	173

PETA GLAVA

DELATNOST NEVLADINIH ORGANIZACIJA	178
---	-----

1. Uvod: grupna terapija - put ka ozdravljenju	178
2. Feminističkom terapijom onih koje su preživele incest ne rešavaju se sva pitanja post-incestnog sindroma	181
3. Nevladine organizacije - nužni preduslov za stvaranje civilnog društva	183
4. Positivne karakteristike rada nevladinih organizacija koje se bave organizovanjem pomoći žrtvama nasilja	185
4.1. Radionica: Šta mi se dopalo u dosadašnjem radu grupe	185
5. Negativne karakteristike rada nevladinih organizacija koje pružaju neprofesionalnu terapijsku pomoći onima koje su preživele neki vid seksualnog nasilja	188
5.1. Radionica: Kako prevazići problem povrednosti unutar grupe	190

ŠESTA GLAVA

ŠTA REĆI NA KRAJU O INCESTU A DA SE NE POKVARI ONO ŠTO JE REČENO NA POČETKU I U SREDINI	197
--	-----

EPILOG	199
------------------	-----

LITERATURA	200
----------------------	-----

REZIME NA ENGLESKOM	204
-------------------------------	-----

SADRŽAJ NA ENGLESKOM	210
--------------------------------	-----

PORODIČNA PATOLOGIJA INCESTNOG TIPOA

ŠTA NIJE INCEST

1. Frojd-Vigmorov pravac (ne)razumevanja incesta

Frojdova rana ambicija je bila da otkrije uzroke histerije, arhetipske ženske neuroze vremena u kome je živeo. Tokom istraživanja zadobio je poverenje mnogih žena koje su mu otkrivale svoje probleme. Veliki broj njih pričale su mu o incestu, prisilnom seksualnom odnosu preživljenom u detinjstvu, izvršenom od strane najbližih muških članova porodice, očeva, braće, ujaka, deda. Sredine iz kojih su dolazile bile su konvencionalne, dobrostojeće građanske porodice, bez ikakvih vidljivih problema u organizaciji i funkcionisanju.

Frojd je u početku verovao svojim pacijentkinjama, smatrajući da su njihove priče značajno povezane baš sa onim što je njega zanimalo, a to je bilo identifikovanje uzroka histerije. U dva rada objavljena 1896.godine, "Etiologija histerije" i "Studije histerije", Frojd je napisao da je rešio misteriju te ženske neuroze. Koren svakog analiziranog slučaja histerije, po tadašnjoj Frojdovoј analizi, bila je seksualna trauma incestnog tipa koja je doživljena u detinjstvu. Takvo otkriće ga, ipak, nije zadovoljavalo jer je ukazivalo na neverovatne razmere patološkog ponašanja onih koji su po svim kriterijumima važili kao poštovanja dostojni očevi pristojnih porodica i koji ni po čemu nisu odavali utisak abnormalnosti. Ako su priče njegovih pacijentkinja bile istinite, incest nije više mogao da bude retka zloupotreba izvršena od strane siromašnih ili mentalno poremećenih, nego je bio endemično raširena praksa u patrijarhalnim porodicama.

Kada je shvatio da takav zaključak njegove analize slučajeva histerije predstavlja neprihvatljiv izazov patrijarhalnoj organizaciji porodice, Frojd je počeo da izbegava da identificuje očeve kao učinioce. Iako je, u privatnoj prepisci iz tog doba, još uvek uopšteno pisao o očevima-zavodnicima kao ključnom ili presudnom momentu za nastanak ženske histerije, taj stav nikada nije izneo u javnosti. Iako je kao naučnik bio pošten i hrabar po mnogim drugim pitanjima, Frojd je počeo da pomalo falsificuje slučajeve incesta, tako što je, kao prvo, navodio kao učinioce neke druge osobe, potpuno izbegavajući da ukazuje na preovlađujuću pojavu očeva kao

incestnika. Tako se u ulozi izvršioca seksualne zloupotrebe dece našao gotovo apsurdno veliki broj guvernanti, kućnih bolničarki i služavki, starije dece oba pola i poneki ujak. Tu promenu Frojd je objasnjavao neophodnom kamuflažom radi zaštite poverljivosti podataka o privatnom životu svojih pacijentkinja. Simptomatično je, međutim, da je posledica bila drastična promena kako pola, tako i socijalnog statusa navodnih učiniova kao i stepena njihove bliskosti sa žrtvom. Na taj način on je potpuno skrenuo pažnju sa očeva kao glavnih incestnika i jednostavno falsifikovao stvarnost.

Sledeći Frojdov korak je bio formiranje novog zaključka koji više nije bio zasnovan na poverenju u priče pacijentkinja. Naime, novi stav je bio da su te priče prosto neistinite izmišljotine, plod bolesnih fantazija. Taj zaključak nije bio rezultat novih slučajeva ili novopronađenih dokaza, već njegovog naučnog razvitka od lične neverice do potpunog odbacivanja mogućnosti da postoji toliko pristojnih očeva porodice, izvršilaca incesta. Frojdova prepiska iz tog vremena međutim, otkriva koincidenciju između njegove privatne zabrinutosti zbog sopstvenih očinskih incestnih poriva usmerenih ka kćeri i sumnje u incestuzno ponašanje sopstvenog oca, koji je u to vreme umro. Na taj način Frojd konačno dolazi do formulisanja uzroka ženske histerije u vidu društveno prihvatljive teorije po kojoj je prijavljivanje incesta rezultat seksualnih fantazija baziranih na incestnim željama devojčica upravljenim ka očevima. Frojd se dakle, opredelio da optuži kćeri radije nego očeve, žrtve pre nego učinioce, čime je izdao svoje pacijentkinje, odbacujući njihovo iskustvo kao neistinito. Tako je bila potpuno zaboravljena činjenica da roditelji imaju incestne želje i mogućnosti da ih ostvaruju.

Naslede te Frojdove analize incesta predstavlja široko rasprostranjena zabluda, kako među stručnjacima tako i među laicima, da deca lažu ili u najboljem slučaju fantaziraju kada prijavljuju seksualno zlostavljanje. Pripadnici medicinske profesije toga doba tako ostaju neubedeni u postojanje incesta čak i u slučaju postojanja veneričnih bolesti kod dece. Njihova pojava kod dece objasnjava se prenošenjem putem peškira, dasaka na WC-šoljama, kao i upotrebom gimnastičkih sprava ili bazena. Ovakva tumačenja bi bila smešna da su u pitanju odrasli i biološki su nemoguća.

Pravna profesija se nadovezala na zablude medicinske i psihijatrijske profesije. Najpoznatiji pravni tekst s početka ovog veka, "Traktat o dokazima", Džona Henrika Vigmora iz 1934. god., promovisao je doktrinu obezvređivanja uverljivosti iskaza bilo kog deteta a posebno ženskog, naročito ako bi se žalilo na seksualno zlostavljanje. Vigmor je "naučno" dokazivao da su žene i devojčice psihički i fizički predisponirane da iznose lažne optužbe protiv muškaraca dobrog karaktera i ponašanja, upozoravajući da su one pokatkad vešte u tome, tako da neoprezne sudije i porotnike zaista mogu da ubede i učine da im veruju. On je zahtevao da se

svaka žena, a posebno devojčica, koja optužuje svoga oca za incest mora obavezno uputiti na psihijatrijsko veštačenje kojim bi se utvrđivao stepen njenog kredibiliteta. Da bi ilustrovao i potvrdio svoje tvrdnje, Vigmor je naveo niz slučajeva navodno izmišljenog incesta, pri čemu je postupao kao Frojd, falsifikujući istinu previđanjem čak i očiglednih medicinskih nalaza o postojanju gonoreje ili teških oštećenja dečijih vagina. Vigmor je takve nalaze jednostavno ignorisao i izostavljao, "dokazujući" da se radi o patološkoj lažljivosti žrtava.

2. Iсторијари, антрополози и социолози

Incest je tema od večitog interesa za društvene nauke. Iсторијари су забележили разне oblike incesta, па су навели да је код неких staroegipatskih dinastija важила institucija да се prestolonaslednik мора оžенити својом сестром ако хоће да признају за првовалjanог краља. Та традиција се губи да би се опет успоставила последњи пут за време династије Птоломејевића који примењују брак између браће и сестара кроз период дуг наредних три стотине година.

Oстало је такође забележено и да је у Трећој Књизи Мојситејовој, Јеврејима incest, не само као брак међу браћом и сестрама, већ и у виду сваког сексуалног општенаја међу близким сродничима, био забранjen под претњом проклетством и прогонством. Антрополози и социолози су испитивали забрану incesta као пример једног од суštinskiх принципа функционисања цивилизованог društva, као prekretnicu između necivilizacije i civilizacije. Забрана incestuznih odnosa smatrala se neprikosnovenom i nesumnjivom činjenicom od opšte društvenog značaja i univerzalnog važenja, па су се njihova dalja истраживања кретала у правцу formulisanja odgovora на питања како је забрана incesta nastala, зашто је ljudsko društvo kreiralo такву забрану и којој функцији је она zapravo најбоље služila.

У тим оквирима, појава incesta u savremenim uslovima ili nije bila od интереса, или се без посебног udubljivanja smatrala, прости, retkošću. Када би се ipak analizirao неки redak savremenih slučajeva incesta, то је обично било u domenu psihologije ličnih devijacija. A takvi slučajevi jesu bili retki, не зato што су се retko dešavali već zato што се за njima retko tragalo i samim tim o njima još rede saznavalo, zbog почетне neverice да incesta uopšte има. Логично је да су usled ekskluzivnosti identifikovani slučajevi incesta били smeštani u domen abnormalnosti. Они који су identifikovani као učiniovi incesta nisu tretirani као kršitelji društvenih норми jer се нису ни smatrali достојним и normalnim društvenim bićima, већ neprilagođenim, abnormalnim otpadnicima od svega ljudskog.

3. Kriminolozi, seksolozi i feministkinje

Dugo se seksualno nasilje nad ženama, uključujući i incest, smatralo za "malu mušku zabavu", "prirodni odgovor na provokaciju od strane žena", ili kako se jedan sudija s početka ovog veka izražavao, "to je jedna od onih stvari koja se može desiti svakom muškarцу".

Incest je počeo da se kriminološki identifikuje i to kao jedan od uzročnih faktora asocijalnog ponašanja (ali ne i sam kao vid asocijalnog ponašanja), tek početkom sedamdesetih godina. Ali tada, smatralo se, da prijavljivanje incesta od strane žrtve dovodi do narušavanja porodičnog savezništva. Na incest kao čin porodične neloyalnosti, porodica odgovara zanemarivanjem ili odbacivanjem deteta-izdajice ili čak sve druge dece. Kao posledica mogu se javiti i raspad porodice, prestanak funkcionisanja nekih vitalnih porodičnih funkcija, pojave ili eskalacija alkoholizma i porodičnog nasilja.

Sledeća posledica je nova generacija zanemarene dece koja odrasta kao neadekvatno socijalizovana ili obrazovana, pa usled toga i sama dolaze u zamku ponavljanja incestnog modela ponašanja iz svoje mladosti. Ne kaže se eksplisitno, ali se iz svega zaključuje da se glavni teret krivice svaljuje na žrtve koje su prijavile incest. Iz toga proizilazi da je glavni greh ne u incestu, već u prijavljivanju incesta, što se karakteriše kao čin teške porodične neloyalnosti i uzrok čitavog niza negativnih posledica, od raspada porodice do prenošenja incesta na sledeće generacije. Sve to upućuje na verovanje da se poštovanje incest tabua sastojalo ne u zabrani seksualnih odnosa sa bliskim srodnicima, već u imperativnom, veštom i sistematskom održavanju čutanja o postojanju takvih odnosa.

Prema tim teorijama traži se i nalazi navodna krivica majke, koja se uglavnom "sastoji" u tome što nije diskretno "rešila" problem incesta, tako što bi učutkala žrtvu koja ga je prijavila, u tišini i privatnosti porodičnih okvira, i što je dozvolila da stvar stigne do javnosti i društvenih institucija kao što su policija i sudovi.

Po tom shvatanju incest je loš i zato što proizvodi seksualni rivalitet i ljubomoru unutar porodice. Incest se, dakle, shvata kao neka vrsta unutarporodične preljube koja narušava porodičnu lojalnost i savezništvo. Pojam žrtve incesta se, u skladu sa takvim shvatanjima, definiše kao standardna uloga koju incestuirana devojčica uzima onda kada se incest razotkrije, kada ona navodno lukavo manipuliše svojom mlađošću, navodeći odrasle da veruju u tobožnju nedobrovoljnost njenog učešća u incestu.

Na ovakvom shvatanju štetnosti incesta formulisane su i kasnije posledice koje se javljaju kod onih koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu. Smatra se da je, kada su jednom probijene zabrane incestnih odnosa, tj. kada su glavne inhibicije pale, za žensku žrtvu daleko lakše da razvije razne druge oblike devijantnog ponašanja, posebno seksualnog

promiskuiteta. Dakle, kada se jednom neke granice pređu, onda navodno nema toga što bi zadržalo takvu osobu da uđe u svet devijacija i iluzija (Bell, 137).

Problem sa svim ovim objašnjenjima je u tome što postoji značajno rodno slepilo (gender blindness), u definisanju uloga učinioца i žrtve, uzroka i obima incestnih pojava, kao i prave prirode njegovih posledica. Naime, to je bilo doba tzv. seksualne revolucije kada su rušeni mnogi tabui vezani za seksualnost. Tako su se pojavili i mnogi zagovornici ideje o navodnoj neškodljivosti incesta, čak i onog koji se dešava između odraslih i dece. Smatralo se da sticanje seksualnog iskustva sa najbližim srodnicima predstavlja dobar uvod u seksualni život u odrasлом dobu. Ukratko rečeno, smatra se da i onda kada se ne bi moglo govoriti o korisnosti incesta, sigurno se ne bi moglo govoriti ni o nekoj njegovoj posebnoj štetnosti.

Dok su se sociolozi bavili poreklom i funkcionisanjem incest tabua, kriminolozi pravilno uočavali mnoge okolnosti vezane za društveni scenario incestnih zbivanja, ali bili neuspešni u davanju pravih odgovora, a seksolozi čak pokušavali da afirmišu nešto kao "dobar incest", tumačenja od strane feministkinja smestila su priču o incestu u domen seksualnog nasilja.

Feministkinje su pre svega omogućile incestuiranim ženama da govore o svojim iskustvima i to su bili prvi, javno priznati, nepobitni dokazi o širokoj rasprostranjenosti incestuoznih seksualnih zloupotreba u porodičnim okvirima. Proučavanje slučajeva incesta nužno je ukazivalo na normalnost učinioца, u smislu spoljašnjeg funkcionisanja u porodičnom, profesionalnom i društvenom životu. Učinioци incesta nisu se, naime, uklapali u predstavu o seksualnim manijacima i perverznjacima, niti su pripadali nekim posebnim rasama, klasama ili društvenim slojevima.

Feministička istraživanja i praksa takođe su svrstale incest u "gender based violence", dakle nasilje koje prevashodno čine pripadnici jednog roda, u konkretnom slučaju muškog, uglavnom prema predstavnicama drugog roda, u konkretnom slučaju ženskog. Incest je nužno stavljen u društveni kontekst u kome muškarci imaju veću društvenu moć od žena i dece kao i mogućnost da tu moć iskoriste za seksualne zloupotrebe. Kao model za razumevanje incesta korišćen je model feminističkog shvatanja silovanja.

Postavljajući ga izvan domena nenormalnosti, feministička analiza smešta incest u odnose moći u društвima kojima dominiraju muškarci, čime dolazi do zaključka da incestni dogadjaji nisu začuđujuća i zaprepašćujuća retkost. Feministička analiza incest ne smatra signalom haosa, necivilizacije i pretkulture, kao što to radi antropologija i sociologija, već regularnim i sastavnim delom opшteg patrijarhalnog društvenog i porodičnog ustrojstva i reda. Incest dakle nije "asocijalan", već je naprotiv "normalna pojava" direktno povezana i uzajamno uslovljena osnovnim društvenim strukturama kao redovan činilac njihovog formiranja i reprodukovanija. Dakle, postaje

nužan drugačiji sociološki pristup incestu, ne više kao zabrani kršenja tabua krvnog srodstva, već kao aktuelnom događanju incestuznog seksualnog nasilja, koje možda pribavlja ključ za razumevanje suštinskih društvenih struktura i aktuelne kulture. Dakle, feministički prilaz incestu ima karakter političkog pitanja, jer je neposredno uslovjen odnosima društvene moći između najvećih društvenih grupa, između muškaraca i žena i između muškaraca i dece u posebnom kontekstu patrijarhalne porodične institucije.

4. Pitanja bez odgovora i odgovori bez pitanja

Koja su zapravo ta neugodna i večita pitanja koja se postavljaju kada je reč o incestu, a na koja se odgovori još uvek teško nalaze? To su pitanja: koliko incesta odnosno seksualne zloupotrebe dece zapravo ima, zašto se o tome čuti, ko se štiti i kome je potrebna ta tišina, koga i zašto kažnjava zakon ali ne i sudovi, koje ponašanje zakon ne bi trebalo da kažnjava, ko su žrtve seksualne zloupotrebe i kako se te žrtve ponašaju u svom kasnjem životu.

Da li razumevanje incesta nužno vodi preko demistifikovanja mitova koji održavaju zaveru čutanja (nepriznavanje i odbijanje da se incest dešava) o seksualnim zloupotrebama u porodici?

Šta je pogrešno kod incesta, tj. zašto je incest loš, kakva je to povreda i koje norme su prekršene? Da li postoji bilo koja okolnost koja čini incest dobrom? Kolika je uloga nasilja i zloupotrebe, a kolika ljubavi i dobrovoljnog pristanka? Koliko su relevantni uzrast učinioца i žrtve, postojanje ili nepostojanje jednakosti njihovih društvenih moći? Šta za incest znači kršenje odnosa poverenja, a šta kršenje zabrane krvnog srodstva?

Tradicionalno se smatra da je incest loš, jer nosi veliki rizik od rađanja nezdravog potomstva. Ako je incest loš jer incestni odnosi mogu dovesti do začeća i rađanja nenormalnog potomstva, da li je onda incest dobar u slučajevima gde do začeća usled raznih okolnosti nikako ne može da dođe (npr. zbog mладости žrtve, starosti ili drugim razlozima izazvane neplodnosti učinioца)? Shvatjanje incesta samo kao opasnosti po zdravlje potomstva, što mu daje isključivo eugenički karakter, znači previđanje činjenice da je on, pre svega, nasilje koje ostavlja teške posledice na žrtvu. Kriminalizacija incesta samo zbog mogućih posledica po potomstvo, znači davanje maksimalne društvene zaštite nerođenim i nezačetim ljudskim bićima, čije je i začeće i rođenje neizvesno, pre nego rođenim i u sadašnjosti već postojećim, živim ljudima, koji su sasvim izvesno njime doživotno traumirani. Incest je nasilje nad decom, postojećim ljudskim bićima dečjeg uzrasta, od kojeg ona moraju da budu zaštićena.

Za savremena kriminološka shvatanja, incest je loš uvek kada predstavlja zlostavljanje i nasilje. Može li se na osnovu toga reći da nije loš kada je dobrovoljan? Čija je volja relevantna da bi se moglo govoriti o dobrovoljnosti?

Danas incest više ne može da ima karakter društvene zabrane čije poreklo i funkcija treba da budu objašnjeni imaginativnim antropološkim ili sociološkim analizama, već mora da se identifikuje kao nasilje sa dugotraјnim, destruirajućim psihičkim i socijalnim posledicama po žrtve. Incest mora da se locira kao društveni problem koji tek treba da se otkriva, meri i analizira u potrazi za postupcima podrške i pomoći onih koji su ga preživeli. Dakle, prema savremenom kriminološkom prilazu incestu, to nije lični problem individualnog učinioца, rezultat njegove individualno loše ili problematične socijalizacije, ili pak, urođene abnormalnosti, nego je pre svega pitanje odnosa moći i odraza neravnoteže društvene moći između polova na domen seksualnosti u društvu. Jasno je da se ne radi samo o sporadičnom nasilju nekih muškaraca, nego o društvenom fenomenu priličnih razmera, pri čemu je pravi broj devojčica koje su bile zlostavljane, zloupotrebљavane i seksualno maltretirane od strane svojih očeva, očuha, deda, ujaka i braće još uvek nepoznat. O njihovom postojanju saznajemo gotovo isključivo iz priča odraslih osoba koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu.

Da bi incestuirane dece bilo manje, potrebno je da se razbije zavera čutanja oko seksualnog zlostavljanja dece, u nameri da se omogući stvaranje jednog boljeg, slobodnijeg, razumnijeg, manje nasilnog i prihvatljivijeg sveta.

ŠTA JE INCEST

1. Pojam incesta

Incest je verovatno najtraumatičnije iskustvo koje dete može da preživi. On predstavlja nasilje nad telom i poverenjem koje prelazi sve granice izdržljivosti koje se mogu zamisliti. Ako se to traumatično iskustvo seksualnog zlostavljanja iz detinjstva u kasnjem životu ne identificuje i ako se s njime adekvatno ne postupa, emocionalne i bihevioralne posledice su trajne. One koje su preživele incest najčešće se brane zaboravom, što onda utiče na njihovo celokupno ponašanje kao odraslih osoba i sprečava uspešnost njihovog lečenja i ozdravljanja.

Seksualno zlostavljanje su preživele desetine miliona žena širom sveta. Jedna od njih je i Virdžinija Vulf, koju je u njenoj šestoj godini seksualno zloupotbio devetnaestogodišnji polubrat. Nastavio je da je seksualno zlostavlja godinama, sve do njene mladosti. Mnoge od žena, poput Virdžinije

Vulf, krišom nose težinu svoga iskustva. One koje su preživele incest (incest survivors) mogu u kasnjem životu biti uspešne, talentovane i izuzetne, čak i srećne. Ali ispod površine, one osećaju ambis neslučenih razmara. Ponekad, čak, mogu same sebe doživljavati kao lude ili nestvarne. Zbunjujuća osećanja koja doživljavaju, mogu da razumeju samo ako su svesne svoje incestne prošlosti. Kada to nije slučaj, osećaju se kao da su zarobljene u klopcu, zbunjene su, iracionalne, bolesne i slabe. Skup tih simptoma čini post-incestni sindrom.

Među ženama su slučajevi incesta toliko česti kao da se radi o epidemiji. Lako se može desiti da je baš incest taj najčešći pojedinačni razlog zbog kog žene traže terapiju i psihološke tretmane. Više od tri četvrtine pacijentkinja Sju Blum bile su žene koje je tokom detinjstva zloupotrebljavao neko kome su verovale. Ali retke su one koje su identifikovale seksualnu zloupotrebu kao uzrok svojih problema. Mnoge, ako ne većina, onih koje su preživele incest, uopšte i ne znaju da se ta zloupotreba ikada desila. Čak i na direktno pitanje, one najiskrenije tvrde da se to nikada nije desilo. Ili, ako se i sećaju da se nešto dešavalo, ne mogu da kažu tačno šta. Ta iznenađujuća pojava je pravilo post-incestnog sindroma, a ne izuzetak. Mnogima od onih koje su preživele incest potrebne su mnoge godine i mnoge terapije, pre no što se suoči sa istinom iz svoje prošlosti.

Zvaničan, široko usvojen pojam incesta koristi se da označi seksualne odnose između brata i sestre, brak između prvostepenih rođaka, zavodenje devojčice od strane njenog oca, i sl.

Ali tu nešto odmah smeta. Ljudi govore, "odnos" kao da u incestu stvarno ima odnosa, kao da tu postoji uzajamnost neophodna da bi postojao "odnos". Time podržavaju ideju o postojanju odgovornosti podeljene između žrtve, učinjoca i drugih članova porodice ili društva za pojavu incesta. To sve umanjuje odgovornost najodgovornijeg - onoga koji je to učinio. I oni terapeuti koji među sobom operišu terminima kao što je "hladna", "aseksualna majka" ili "zavodljiva" čerka, odgovorni su za seksualnu zloupotrebu dece od strane njihovih očeva.

Ljudi vrlo često misle da je incest nešto rade zapušteni, neobrijani, neuredni ljudi, koji nisu u stanju da odole svojim seksualnim porivima. Incest, međutim, nije nešto što se dešava "tamo nekima" koji žive u divljim naseljima, i poznati su po tome što se ne Peru baš često. To se dešava u svim društvenim slojevima, na svim ekonomskim nivoima i u svim etničkim grupama.

Podaci su uznemiravajući: najviše se citira podatak da je 25% američkih žena bilo u detinjstvu seksualno zloupotrebljavno, i to najčešće od nekoga u koga su imale poverenje. Najveći problem kod istraživanja incesta svodi se na pravilo: ono što nije upamćeno, ne može da se ispriča, a ono što ne može da se ispriča i ne postoji. Po iskustvu terapeutkinje Sju Blum, manje od

polovine onih koje su iskusile tu traumu, je se kasnije sećaju, ili mogu ono što se desilo, da identifikuju kao zloupotrebu. Zbog toga može po svoj prilici da se proceni, da je zapravo više od polovine svih odraslih žena preživelo seksualne traume u detinjstvu. To je najozbiljniji i najuobičajeniji oblik dečije seksualne zloupotrebe, a takođe najozbiljniji od svih oblika te zloupotrebe.

Šta incest stvarno predstavlja, nije u dovoljnoj meri određeno, ukoliko se taj pojam koristi na tradicionalan način. A tradicionalna definicija ga određuje kao "seksualni odnos između dve osobe, koje su u previše bliskom srodstvu da bi mogle da sklope zakoniti brak".

Danas sve manje ima mesta primeni rigidne i bukvalne kvalifikacije krvnog srodstva kao uslova za postojanje incesta. Ali, u očima zakona, pravnika i psihologa, incest još uvek znači seksualnu aktivnost između deteta i roditelja, braće i sestara, bliskih rodaka, ujaka, tetke ili dede i bake. Sve druge seksualne zloupotrebe se ne smatraju bitno različitim od zloupotreba koje su učinili stranci.

Ipak, mora se shvatiti da krvno srodstvo ne određuje incest na najbolji način. Izvor traume za dete uopšte nije činjenica postojanja krvnog srodstva, jer dete i ne oseća da krši tabu seksualnih odnosa između krvnih srodnika. Ali ono što porazno deluje na dete je kršenje odnosa poverenja između nje i neke odrasle osobe od poverenja. Ako hoćemo stvarno da razumemo incest onako kako su ga doživela incestuirana deca, moramo da uzmemo u obzir, ne samo postojanje krvnog srodstva, čijeg značaja deca manje-više nisu svesna, već i emotivnu povezanost između žrtve i učinjoca. Činjenica jeste da su najčešće te bliske osobe od poverenja ujedno i bliski srodnici deteta, ali to može i da ne bude slučaj, što uopšte ne umanjuje traumu koju doživljava žrtva.

One koje su preživele incest, bile su prve koje su skrenule pažnju na tu razliku, koja je potom obrađena u literaturi nastaloj od strane mnogih terapeutskih grupa za one koje su preživele incest. Terapeuti koji su se specijalizovali za incest, i koji su bili dovoljno otvoreni i spremni da uče od onih koje su im se obraćale za pomoć, vrlo brzo su prilagodili svoja shvatanja. Počela je da se koristi nova definicija, da je incest za razliku od seksualnog zlostavljanja od strane stranca ili slučajnog poznanika, seksualno zlostavljanje učinjeno kršenjem postojeće veze poverenja između deteta i odrasle osobe od poverenja.

Pošto učinilac incesta zasniva svoj autoritet na odnosu zavisnosti, incest ima mnogo ozbiljnije emotivne posledice nego zloupotreba koju učini stranac. Nasilju su osim detetovog tela izloženi njegovo poverenje i ljubav. Priča jedne od onih koje su preživele incest to jasno dokazuje: Suzana je iskusila milovanje po genitalijama od lekara kada je imala 17 godina, silovanje od strane muškog partnera kada je imala 41 godinu, prisilni oralni

seks u svojoj 42 godini i silovanje od strane bivšeg ljubavnika, kada je imala 47 godina. Ipak, za nju je najgori doživljaj koji je iskusila, bio kada ju je njen otac jednom milovao po grudima. Kada je iznela svoje iskustvo drugima koje su preživele incest, a koje su i same doživljavale i učestalo nasilje, sve su se složile da mora da joj je najtraumatičnije bilo ono što je doživela od strane svoga oca.

Pojam incesta ne može se dakle, samo jednostavno zameniti pojmom seksualno zlostavljanje ili seksualna zloupoteba dece koja može da bude učinjena od bilo koga. Značenje incesta samo je prošireno na seksualno zlostavljanje i zloupotebe koje osim krvnih srodnika dece mogu da vrše i neke druge osobe od poverenja, zloupotrebjavajući moć koju imaju nad svojim žrtvama.

2. Vrste i radnje incestne seksualne zloupotrebe

Moramo da pođemo od iskustva žrtve incesta da bismo odgovorili na pitanje, prilikom kojih radnji se ona osećala zaista ugroženom? Koja radnja predstavlja seksualno zlostavljanje deteta? Tek u tim okvirima možemo da shvatimo da incest nije obavezno seksualni odnos. U stvari, incest može da se učini čak i bez dodira. Postoje mnogi drugi načini na koji detetov prostor, ili osećaji mogu da budu izloženi seksualnom nasilju. Incest, na primer, može da bude rezultat skarednih reči ili zvukova, ili izlaganja golotinje detetovom pogledu. Seksualno zlostavljanje mogu da predstavljaju i seksualne radnje koje ne obuhvataju učešće deteta. Ako je ono prisiljeno da vidi ono što ne želi da vidi, npr. od strane egzibicioniste, to je zloupotreba.

Mada žrtva može biti premlada da razume, ili da ima ime za tu promenu disanja, vlažni dodir znojavog dlana, ili promukli glas, to je za nju čudno i odvratno iskustvo. Kad god je dete, na bilo koji način prinuđeno na neke seksualne aktivnosti, sa nekim ko je na pozicijama veće moći, bez obzira da li se ta moć bazira na učiniočevim godinama, visini, statusu ili odnosu sa detetom, ta radnja je zloupotreba. Dete koje ne može da odbije, ili bar veruje da ne može da odbije, je dete koje je bilo izloženo seksualnom nasilju. Ako i kada je prekršeno i poverenje i ljubav, onda je to seksualno nasilje incestnog tipa.

Incest može imati mnoga skrivena lica: to može biti kada stric pokazuje pornografske slike četvorogodišnjem detetu, otac koji masturbira pored detetovog krevetića, ili način na koji bebisiterka kupa dete. To može biti stariji brat koji prisiljava mlađu sestru da se skine, ili stariji rodak i njegov prijatelj koji gurnu malo dete u ugao podruma sileći ga da ih dodiruje

"tamo". To može da bude i izlaganje prizorima ili zvucima seksualnog čina između roditelja.

Incest nije samo jednostavna fizička prinuda. On obično počinje na naivan i bezazlen način. U početku može da uopšte ne liči na nasilje, pa čak ni na kršenje nekih normi. On može početi kao zadirkivanje, maženje, golicanje ili ljubljenje. Ljubljenje postaje previše intimno, ali žrtva nema pravi odnos prema tome da bi pravilno ocenila šta se zbiva, pa ni vrlo osetljivo dete ne može da oseti uvod u nasilje koje takvo ponašanje predstavlja.

Incest često počinje naizgled nevinim dodirivanjem, guranjem, zadirkivanjem, kroz igru. Ljiljana opisuje ovaku scenu: "Stric me je učio kako se pleše. Meni je bilo 11-12 godina, a njemu 23. Mogu da se setim dana kada se sve promenilo. Jednog dana je počeo da stavlja svoju ruku na moju stražnjicu i da je trlja gore-dole, i posle toga je to radio uvek. To mi se ništa nije svidalo. Taj hladni, znojavi osećaj na mojoj koži. Njegovo smešno disanje. Način kako mu je zvučao glas. Bože, njegova ruka je bila tako odvratna. Jednom je ušla u sobu moja tetka. Dobro se sećam kako me je naglo odgurnuo od sebe i odskočio unazad. Uvek sam osećala da je sve to bilo nešto ružno. Sada znam."

Iako joj je bilo neugodno u takvoj situaciji, Ljiljana je bila nesposobna da tačno opiše u čemu je bio problem. Radnje seksualne zloupotrebe su još nejasnije mlađoj deci. Što je dete starije, i što je seksualna radnja otvorenila i napadnija, dete će više biti u stanju da shvati pravi razlog svoje nelagodnosti. Na nesreću, incest počinje retko u vreme kada je detetov ego ili polna svest dovoljno razvijena. On često počinje onda kada dete nema ni verbalne, ni spoznajne mogućnosti da opiše ni sebi, ni drugima šta mu se dešava. Pre nego što je ono ikada i čulo za silovanje, ili naučilo bilo šta o vođenju ljubavi, ono biva na taj najgori mogući način gurnuto u svet seksualnosti.

Desankin slučaj najbolja je ilustracija potrebe redefinisanja tradicionalnog pristupa incestu koji zapravo predstavlja negiranje prisustva bilo kakve traume u njenom životu.

2.1. Seksualna zloupotreba dece: silovanje bez upotrebe sile, incest bez postojanja bliskog krvnog srodstva

Desanka je prvi put ispričala priču o seksualnoj zloupotrebi koju je preživljavala kao dete, kada je imala trideset godina. Desilo se da je kći njene sestre bila žrtva seksualne zloupotrebe, i da nikome nije htela da se poveri. Da bi je navela da govori, Desanka je rekla da je i sama doživela nešto slično i prva ispričala šta se njoj dešavalo. Posle toga je shvatila da je predugo čutala i da je još uvek nije spremna da se suoči sa tim šta joj se dešavalo u detinjstvu. Shvatila je da joj je potrebna pomoć da sagleda svoju

prošlost u kojoj se desilo mnogo toga, da je to trajalo dugo i bilo je više njih koji su smatrali da imaju prava na njeno detinje telo i seksualno zadovoljstvo koje ono može da im omogući.

Prvo sećanje datira od onog uzrasta kada je mogla da posmatra penis u visini svojih očiju, dakle kada je imala možda tri, četiri ili pet godina. Živila je na seoskom imanju i staja je bila njeno omiljeno mesto. Radnik na imanju njenih roditelja, tada mladić oko 20 godina, pozvao ju je jednom dok su bili sami u staji da "joj nešto pokaže". Bio je to penis, lepo vidljiv u visini njenih očiju. Bio je ljubazan, pitao je da li hoće da ga dodirne rukama, i nije se nimalo ljutio kada je ona, sva zbumjena, odbila i pobegla napolje. Pozivi da joj pokazuje penis u staji postali su od tada deo njihovog svakodnevnog života. Uskoro je počela da ga dodiruje i miluje. Malo, po malo počeo je i on nju da grli, ljubi, da se trlja o nju. Ona je uvek mogla da prekine kada god je htela i da ode. Osećala se loše zbog svega što se dešavalo, ali je nešto teralo, možda radoznalost, da ponavlja već učinjeno i da mu dopušta da idu dalje i dalje. Sve do potpunog seksualnog odnosa.

Znala je da radi nešto što druga deca ne rade, što nije uobičajeno i da roditelji ne smeju da znaju za to. On je sa svoje strane pak, ni na šta nije prisiljavao, uvek je bio ljubazan i puštao je da sve bude po "njenoj volji". Mogla je da odbije ili prekine kada god je htela, mogla je više da ne dolazi u staju. Sve to joj je davalo utisak saučesništva, savezništva, i stvaralo je obavezu da krije zajedničku tajnu. Osim fizičkog dodira, veoma mnogo joj je pričao. Naravno, uvek o seksu, koji je bio njegova opsesija. Davao joj je i pornografske časopise da gleda i "objašnjavao" joj zbivanja na slikama. On joj je prvi govorio šta je silovanje - da je to kada se "žena ujutru predomislí", šta su to pederi, muškarci koji "to" rade jedni drugima i ljudi ih zbog toga mrze. Objasnio joj je i šta su to nimfomanke, žene koje imaju neodoljivu potrebu za velikim brojem muškaraca i koju ne mogu da kontrolišu pa onda moraju zbog toga da ih zatvore u neku medicinsku instituciju. Njegovo najčešće objašnjenje zajedničkih zbivanja, je da on nju "uči seksu" i da je to za nju dobro jer će moći da se "snađe" jednog dana kada bude imala dečka. To što se među njima zbivalo tretirao je kao "odnos" a nju kao svoju "ljubavnicu", i pošto je bio oženjen i imao je i decu, tražio je od nje da to nikako ne sazna njegova žena, jer je ona "jako ljubomorna i mogla bi svašta da joj učini". Inače, izgledalo je da se nije mnogo brinuo oko toga da ona ne priča njihove stajske doživljaje. Kada mu je ona jednom pripretila da će sve reći roditeljima, potpuno mirno je odgovorio da može da kaže kome hoće, ali da će on reći kako je ona u svemu dobrovoljno učestvovala i da on nju ni na šta nije prinudio, kao i da je u svemu uživala te da je zato sama dolazila svakodnevno u staju. Sa njenog tadašnjeg stanovišta to je bila potpuna istina, i to ju je ispunilo panikom usled osećaja krivice.

Dva njena rođaka koja su živela na susednom imanju dolazila su povremeno u posetu da se igraju. Bili su par godina stariji od Desanke. Kada je ona imala oko 10-11 godina zatražili su potpuno drugu vrstu igre. Tražili su seksualni odnos sa njom. Pošto je to već radila sa radnikom na imanju, bez nekog velikog opiranja je pristala. Dečaci su od tada počeli često da dolaze, a ponekad su dovodili i svoje prijatelje da i oni rade isto sa Desankom. Osećala se nemoćnom da kaže "ne". Osećala je da kao žensko na to nema ni prava. Nekako je "znala" da oni kao muškarci "smeju" da joj to rade kad god hoće. Bili su prilično grubi i nasilni, ali je smatrala da i to treba da trpi. Jedan od njih bi joj davao sitne poklone, flašicu koka-kole, slatkische, male sume novca i igracke. Rekao joj je i da je ona kurva i da su to žene koje primaju poklone da bi pustile da im muškarci rade "one stvari". Tada je prvi put saznala šta reč kurva stvarno znači i počela je da se oseća grozno. To što je u školi bila dobra učenica i važila za lepo vaspitano dete, nije se slagalo sa strašnom istinom koju je nosila u sebi. Išla je putem u školu ponavljajući sebi, "Ja sam kurva, ja sam kurva, ja sam kurva." U to vreme dešavalo bi joj se da ima i po desetak seksualnih odnosa dnevno, što onih svakodnevnih sa stajskim radnikom, što sa rodacima i njihovim drugovima. Plašila se da će oni u školi ispričati šta rade sa njom. Strepela je da svi već ionako sve znaju o njoj i da joj se iza leđa svi rugaju. Postala je zatvorena i uplašena da s njom nešto nije u redu. Mislila je da se to na njoj i vidi i da muškarci, čak i ako ne znaju šta joj rade radnik i rođaci, nekako znaju da od nje mogu da dobiju sve što hoće. Nekoliko sporadičnih incidenta joj je to i potvrdilo, kao npr, kada je u posetu došao sused tražeći njenog oca. Kada mu je rekla da je otac na putu, izvadio je svoj penis i pokazao joj ga, pitajući je da li ga je nekada videla i da li joj se svida. Počela je da veruje da ona na neki način provocira takvo ponašanje. Jednom ju je drugarica koja je prespavala kod nje, noću zagrlila, pa je pomislila, "Evo, opet isto, čak devojke osećaju da sam ja takva i da se sa mnom to može".

Kada bi se među vršnjacima u školi ili među izviđačima pomenuo seks, ona bi se povlačila, plašeci se da učestvuje u takvim razgovorima, i sumnjajući da je provociraju. Jednom, među izviđačima neka devojčica je, potpuno neobaveštena, počela da postavlja pitanja o seksu i da daje pogrešne odgovore. Kada je Desanka pokušala da joj neke stvari objasni, sagovornica joj je rekla, "Ma šta ti znaš o tome, samo se praviš kao da nešto znaš, a u stvari deca kao ti o tome ne znaju i ne mogu da znaju baš ništa." Opet je osetila tu veliku i strašnu razliku između sebe i svojih vršnjaka. Jer ona je znala. Jer je to svakodnevno i radila.

U vreme dobijanja prve menstruacije, pošto je dobro bila obaveštena o fiziološkim zbivanjima u ženskom organizmu, počela je da se plaši trudnoće. U tom strahu je našla snage da prekine sa seksualnim odnosima koje je imala

sa radnikom i rođacima. To nije bilo ni lako ni jednostavno, ali su se oni ipak povukli, što je kod nje još više učvrstilo osećanje dotadašnje "dobrovoljnosti" sopstvenog učestvovanja u zbivanjima kao i osećaj krivice.

U srednjoj školi nije imala odnose sa muškarcima niti je izlazila sa momcima, plažeći se svakog telesnog dodira i osećajući se prljavom i nedostojnom. Kao studentkinja, međutim imala je sasvim suprotno ponašanje, odnosno imala je mnoge mladiće. To je bilo vreme seksualne "revolucije", kada se svuda u javnosti stručno objašnjavalo da je seks dobra stvar i da je dobro u tome nesputano i što više uživati. Zbivanja iz detinjstva delimično je zaboravila, a delimično smatrala korisnim iskustvom, onako kako joj je radnik na imanju i objasnio. Pristajala je kada god su "oni" to tražili od nje i dalje verujući da je to ženska uloga i da odnos između polova izgleda tako. Nije imala, međutim, nikakvo posebno zadovoljstvo od seksualnog odnosa, jer njen telo istrenirano da samo pasivno podnosi, nije reagovalo.

Posle tridesete godine, počela je da posećuje terapije, da se priseća detalja, da razmišlja i da sagledava sebe i svoje probleme. Nije se ni razočarala, niti odustala kada su joj "stručnjaci" kojima se prvo obratila, na početku rekli da ona u stvari nema pošt-traumatski sindrom, jer seksualna zloupotreba od strane stajskog radnika nije bio incest, pošto oni nisu u srodstvu, a da seksualni odnosi sa rođacima takođe nije bio incest, jer se radi o daljim rođacima koji su bili sličnih godina. Osim toga, ona je dobrovoljno pristala, tako da je to bilo samo adolescentsko istraživanje s elementima obostrane dobrovoljnosti. Rekli su joj i da nije silovana, jer radnik nije upotrebo silu, niti bilo kakvu prinudu, a to što su dečaci bili malo grubi, to je valjda zbog obostranog neiskustva, ali da je i tu postojao njen jasan pristanak. Ukratko, objasnili su joj da nema nikakvu posebnu traumu, jer u njenom životu i nije bilo nikakve seksualne zloupotrebe, ni incesta niti silovanja, i dogadaje iz njenog detinjstva dijagnostikovali su samo kao "prerano seksualno iskustvo". Rekli su joj da ne treba da se mnogo brine, da je sve to bilo davno, i da je najbolje da sve što pre zaboravi i da prestane da se nepotrebno uzrujava.

Prošla je kroz više raznih, individualnih i grupnih terapija, feminističkih i stručnih, psiholoških terapija. Išla je i paralelno, u istom periodu, na različite terapije, npr. žensku terapijsku grupu i individualnu terapiju sa psihologom. Proveravala je saznanja do kojih je dolazila, i posebno kolizije između stručnih mišljenja i feminističkih stavova. U takvim situacijama davana je uvek prednost ovim drugim, osećajući da su feministkinje u pravu i da doktorat iz psihologije njenog individualnog terapeuta nije garancija osećajnog pristupa i razumevanja njenih problema. Takođe je prilično čitala i pisala, što smatra važnom karikom u lancu sopstvenog ozdravlјivanja. Od feministkinja je, za razliku od psihologa, saznala da je to što joj je uradio

radnik bio incest, jer je zloupotrebio razliku u godinama, kao i poverenje¹ da bi ostvario seksualno zadovoljstvo sa detetom kome to nije prijalo. Da nikada nije bilo njene dobrovoljnosti jer dete njenog uzrasta ne može svesno da "pristane" na seks. Da incest najčešće jeste prisilni seksualni odnos, iako bez bukvalne upotrebe sile, jer ona i nije potrebna odrasloj osobi od poverenja da navede dete da radi ono što je potpuno suprotno njenom uzrastu, potrebama i željama.

Kada je prošla proces ozdravljanja, i sama postala terapeutkinja za žrtve incesta u jednoj ženskoj grupi, rekla je svojim roditeljima šta joj se dešavalo u detinjstvu. Majka je plakala, a otac je rekao da bi ga ubio da je znao. Dobila je poverenje i podršku koju je očekivala od njih. Mlađe sestre nisu bile žrtve zloupotrebe istog čoveka. Ali jedna od njih, 6 godina mlađa od nje, podsetila je na jedan dogadjaj, koji je Desanka potpuno zabopravila. Naime, mlađa sestra je kao devojčica takođe imala seksualne odnose sa istim rođacima. Obratila se u to doba Desanki kao starijoj sestri da je pita šta da radi, i Desanka joj je, valjda plažeći se da i sama ne bude otkrivena, rekla da čuti, i da o tome nikome ne sme da priča. Time je pomogla učiniocima i strašno odmogla svojoj sestri, zbog čega i danas oseća grižu savesti.

3. Mitomani i demistifikatorke: podela uloga

Seksualno nasilje je u svim svojim pojavnim oblicima uslovljeno nejednakom društvenom moći polova, što ga čini nevidljivim i neprepoznatljivim obema stranama. Da bi se došlo do realne slike incesta, potrebno je da se identifikuju i demistifikuju, pre svega specifični mitovi koji su vezani za ovu seksualnu zloupotrebu.

Savremeni kriminološki prilaz problemu seksualnog zlostavljanja zahteva njegovo razmatranje u kontekstu kulturom prihvaćene i podsticane muške dominacije. Muška dominacija nad ženama ogleda se u svim životnim aspektima neravnoteže moći (političkog, ekonomskog, društvenog i polnog tipa). Jedan od derivata te sveobuhvatne dominacije je i muško nasilje, koje se najčešće manifestuje kao silovanje, fizičko nasilje nad ženama, seksualno zlostavljanje dece, porodično nasilje. Nasiljem se povratno podržava i održava status muškaraca kao nadređenih, što im omogućava da drže žene pod kontrolom.

Posledični derivat muške dominacije predstavlja i tradicionalno prebacivanje krivice sa učinjocima na žrtvu, što se redovno dešava u slučaju

¹ On je bio opšte omiljen i prihvaćen čovek. Njeni roditelji su ga tretirali više kao kućnog prijatelja no najmljenu radnu snagu.

silovanja i porodičnog nasilja. Isto je tako, kad se radi o incestu, previše lako okriviti dete, majku, majku učinioca ili na porodičnoj terapiji, čitavu porodicu. Mnogi su posebno spremni da lako optuže majku: zato što se udala za nasilnika, zato što nije znala šta se dešava, što je sumnjala a nije rekla, zato što je i sama bila zlostavljanja. Feminističke teoretičarke i aktivistkinje stoga ukazuju da navodna "prirodna" potčinjenost žena i dece muškarcima, a naročito suprugu/ocu, koju društvo prihvata i na razne načine podržava, predstavlja razlog da se i majka, poput svoje incestuirane kćeri, smatra takođe žrtvom.

Iz muške društvene dominacije i nejednakosti društvenih mogućnosti muškarca i žene, kao sledeći posledični derivat, proizilazi i čutanje, tj. prikrivanje i nereagovanje na pojedinačne ili opšte pojavnne oblike muškog nasilja. Time se negira njihovo postojanje ili odgovornost učinioca, ili se i jedno i drugo umanjuje. Kada su početkom osamdesetih godina ženske organizacije počele da iznose problem seksualnog zlostavljanja dece od strane odraslih osoba od poverenja, odbacujući tako mit o "neznancu", kao tobožnjoj najvećoj opasnosti za dete, nisu doatile podršku od muškaraca, niti od institucija dominiranih muškarcima, čijim su ponašanjem neprikošnovenno dominirale patrijarhalne društvene i porodične vrednosti. Kako su se za problematiku postojanja incesta dakle, zalagale žene iz feminističkih organizacija, incest je postalo "feminističko pitanje", ili "ženski problem", što ne znači negiranje da se kao žrtve javljaju deca oba pola, devojčice, kao i dečaci. Dok su žene otvarale centre za silovane žene, telefonske službe i grupe za podršku onima koje su preživele neki od oblika seksualnog nasilja, muškarci su se pretvarali da problem ne postoji. One su kroz svoju svakodnevnu praksu, uočavale brojne slučajeve incesta. Muškarci su se tada, s jedne strane, našli u poziciji optuženih, kao najbrojniji učinioci seksualnih zloupotreba dece, a s druge strane kao zagovornici "neotkrivanja prljavog porodičnog veša", tj. zagovornici očuvanja status quo-a, odnosno situacije negiranja ili umanjivanja problema. Tako je došlo do podele uloga na mitomane, tj. one koji podržavaju zablude, predrasude i stereotipe vezane za incest, i demistifikatorke, tj. one koje se argumentima stečenim kroz iskustvo i terapijsku praksu sa onima koje su preživele incest, bore protiv njih, demistifikujući ih.

4. Mitovi (predrasude) o incestu

Mit br.1: Incestnici su problematične osobe, nenormalnog seksualnog nagona.

Činjenice: muškarci koji seksualno zloupotrebjavaju decu, nisu "bolesni". To su u očima okoline, dobri supruzi i očevi porodica, potpuno "normalne" i uvažavane osobe.

Mit br.2: Majke su odgovorne.

Činjenice: većina majki nije svesna da je seksualno zlostavljanje u toku. Od majki se, u njihovoј poziciji (ne)moći, ne može očekivati da budu savesnije, dovitljivije i odvažnije od lekara, nastavnika, socijalnih radnika i svih ostalih koji, time što negiraju da incest uopšte postoji, saučestuju u zlostavljanju dece.

Mit br.3: Vreme leči posledice, deca brzo zaborave neprijatne događaje.

Činjenice: One koje su preživele incest, osećaju se kao da su zarobljene u klopcu, zbumjene, iracionalne, bolesne i slabe. To se naziva post-incestnim sindromom. On je mešavina straha, konfuzije, besa, sramote, depresije, niskog samovrednovanja, osećaja krivice. On predstavlja ozbiljan, doživotni problem onih koje su preživele incest.

Mit br.4: Incestni slučajevi nisu toliko česti.

Činjenice: Postoje procene na osnovu poznatih tj. otkrivenih slučajeva da je zapravo više od polovine svih odraslih žena preživelio seksualne traume u detinjstvu, ili konzervativnije procenjivano, dve od pet žena, doživele su kao deca seksualnu zloupotrebu od strane oca, očuha, brata, ujaka ili porodičnog prijatelja. To je najozbiljniji i najuočičajeniji oblik seksualne zloupotrebe dece.

Mit br.5: Incest je odnos između najbližih krvnih srodnika.

Činjenice: Incest se može shvatiti kao seksualno nasilje na osnovu odnosa zavisnosti, izlaganje seksualno neodgovarajućim radnjama, ili seksualno prenaglašenim radnjama upotreboti deteta radi zadovoljenja seksualnih ili seksualno-emotivnih potreba, jednog ili više lica, koji osnivaju svoj autoritet kroz postojeću emotivnu povezanost sa tim detetom. Incest je seksualna zloupotreba odnosa poverenja i zavisnosti, uz korišćenje pozicije moći učinioca nad žrtvom. Incestnici dakle, mogu da budu i osobe bliske deci a ne obavezno i krvni srodnici.

Mit br.6: Incest je u stvari vrsta silovanja.

Činjenice: Incest, kao seksualna zloupotreba i zloupotreba moći je nasilje kojem ne treba upotreba sile. Fizička sila nije neophodna za incest, i retko se koristi. Što je odnos bliži, manje je sile potrebno da se incestne radnje učine, i manje je verovatno da će učinilac koristiti fizičku silu. Izvršiocima incesta nisu neophodne ni pretnje da bi ostvarili svoje namere, jer im dovoljno pomaže prirodno stanje zavisnosti i nemoći dece. Pretnje su potrebnije, i zapravo se češće i primenjuju, za nametanje tajnosti.

Mit br.7: Incest podrazumeva seksualni odnos.

Činjenica: Incest nije obavezno seksualni odnos. Kada god je dete prinuđeno na bilo koji način, na razne seksualne aktivnosti sa nekim ko je na pozicijama veće moći, ta radnja je zloupotreba.

Mit br.8: Deca koja ne prihvataju učešće u seksualnim aktivnostima sa odraslima, odmah će to nekome prijaviti.

Činjenice: Mali je broj dece koja prijave seksualnu zloupotrebu koja je u toku a onoj deci koja to kažu, uglavnom se ne veruje. O slučajevima incesta saznaće se uglavnom od odraslih osoba koje su ga preživele u detinjstvu.

Mit br.9: Seksualno zlostavljanje dešava se uglavnom starijoj deci, za vreme puberteta ili u periodu koji mu neposredno prethodi.

Činjenica: To je samo jedan od mnogih načina umanjivanja značaja incesta, jer ako bi on bio zaista samo to, onda bi bili u pravu oni koji ga tretiraju kao sticanje ranog seksualnog iskustva. Radnje seksualnog zlostavljanja počinju najčešće kada je žrtva mlađa od 10 godina, a nisu retki slučajevi da su žrtve mlađe od pet godina ili čak bebe.

Mit br.10: Feminističkom terapijom onih koje su preživele incest rešavaju se sva pitanja post-incestnog sindroma.

Činjenice: Feministička terapija pomaže onima koje su preživele da se "otvore", ali ne može u potpunosti da zameni profesionalnu terapiju, pogotovo ne u najtežim slučajevima.

Mit br.11: Seksualna zloupotreba dece uzrok je kasnije pojave homoseksualnosti.

Činjenice: Žena koja mrzi muškarce, jer je bila incestuirana od muškarca, ne može nikako samo na osnovu te mržnje da doživi uzbudjenje drugom ženom. Za heteroseksualne žene, seksualna ili romantična veza sa ženama, izgleda isto tako prazno i neuzbudljivo, kao i osećanja koje bi imala lezbejka prema heteroseksualnom odnosu.

Mit br.12: Najčešći učinoci seksualne zloupotrebe prema deci su homoseksualci.

Činjenice: Takve tvrdnje nisu ničim potkrepljene i deo su homofobije.

Mit br.13: Deca koja govore da su bila incestuirana, ili svesno lažu ili imaju poremećenu percepciju stvarnosti usled incestuoznih fantazija.

Činjenice: Deca zamišljaju bolji, a ne gori svet i kada govore o onome što roditelji nazivaju fantazijama, onda to sigurno nisu prizori užasa kakav nosi seksualna zloupotreba.

Mit br.14: Incest je karakteristika pretkulturnog i predcivilizacijskog haosa.

Činjenica: Organizacija patrijarhalne porodice omogućava višegodišnje incestuiranje dece, štiteći učinioce porodičnom i društvenom zaverom čutanja od intervencija koje bi došle spolja. Iako se u većini porodica toga tipa incest ipak ne dešava, sama mogućnost višegodišnjeg neotkrivenog i nekažnjenog incestuiranja dece predstavlja argument koji incest definiše kao deo svakodnevnog kulturnog ustrojstva patrijarhalne porodice i kulture.

Mit br.15: Incest je opasan i društveno nepoželjan zbog mogućnosti začeća nenormalnog potomstva.

Činjenice: Incest je opasan i društveno nepoželjan zbog toga što je to nasilje koje ostavlja doživotne posledice na žrtvama. Incest je mnogo opasniji

i štetniji za žive osobe, no za nerođena bića do čijeg začeća, u većini slučajeva, i ne dolazi.

KARAKTERISTIKE UZORKA SLUČAJEVA KORIŠĆENIH U OVOM RADU

1. Način formiranja uzorka

Uzorak onih koje su preživele seksualno zlostavljanje korišćen u ovom radu čini 99 originalnih slučajeva. Autorka je lično komunicirala sa mnogim incestuiranim ženama, bilo da se radi o slučajevima žena iz naše zemlje, bilo da su u pitanju strankinje koje su kao feminističke aktivistkinje dolazile u posetu beogradskim grupama². Paralelno je preko elektronske pošte razvila niz kontakata sa Jugoslovenkama i strankinjama koje su preživele seksualne zloupotrebe u detinjstvu, a te veze postoje sve do momenta završetka ove studije. Od 1993 do maja 1995 zabeleženo je 72 slučaja incesta koja su obradivana metodom studije slučajeva³.

Osnovni metodološki prilaz prikupljanju građe bio je razgovor sa odraslim ženama koje su u detinjstvu preživele incest, a inovacija je indirektna komunikacija sa njima preko elektronske pošte. Interpretacija slučajeva vršena je metodom kriminološke analize tumačenja nasilja kao odraza neravnoteže društvene moći između učinilaca i žrtava⁴.

Autorka je tokom studijskog boravka na Univezitetu u Ajovi 1996./97. god., prilikom realizacije projekta "Uporedni aspekti domaćeg nasilja", imala uvid u dokumentaciju tamošnjeg Ženskog centra, gde je obradila još 17 slučajeva incesta. Oni tako, zajedno sa već postojeća 72 slučaja, daju konačni uzorak od 99 slučajeva koji je korišćen u ovom radu. Neki od tipičnih slučajeva ovog uzorka su, pre objavljivanja u ovoj knjizi, korišćeni

² Lična komunikacija sa onima koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu dešavalo se tokom perioda u kome je autorka radila kao volonterka na SOS telefonu u Beogradu (od septembra 1993) i jedna od koordinatorki Autonomnog ženskog Centra protiv seksualnog nasilja (a od januara 1994 do maja 1995).

³ Rezultati ovog istraživanja prezentirani su do sada u 15 objavljenih radova u psihološkoj, sociološkoj i kriminološkoj domaćoj i inostranoj periodici kao i dva puta (1995 i 1996) na godišnjim Saborima psihologa Srbije.

⁴ Preliminarni rezultati studije incestnih slučajeva poslužili su kao osnova za dobijanje petogodišnjeg projekta "Seksualna zloupotreba dece kao kriminogeni faktor" koji finansira Republičko Ministarstvo nauke koje se realizuje u periodu od 1996-2000.

kao ilustracija u prethodno objavljuvanim kraćim radovima autorke o problematici seksualne zloupotrebe dece. Treba, ipak, napomenuti da ni jedan od njih nikada, nigde nije prethodno objavljen u radovima drugih autora⁵. Nastojalo se koliko god je moguće da se kroz višegodišnji rad dode do sopstvenih, originalnih storija, ma kako one bile ponekad fragmentarne i na prvi pogled malo govorile neposredno o samom dogadaju seksualnog zlostavljanja.

Činjenica da su mnoge od onih čije su priče ušle u uzorak ove knjige strankinje, omogućilo je pre svega dokazivanje da seksualno zlostavljanje dece nije nacionalno obojeno, tj. da nema razlike između radnji tog tipa, s obzirom na zemlju dešavanja, nacionalnost ili religijsku pripadnost izvršioca i njihovih žrtava. Da čitaoci ne bi stekli pogrešan utisak da je seksualno zlostavljanje dece nešto što se "dešava drugima", a i radi zaštite identiteta onih čije su storije korišćene, svi slučajevi su označeni domaćim imenima, koja ni na koji način ne asociraju na stvarna imena. Takođe, radi zaštite identiteta onih koje su preživele seksualno zlostavljanje, što je bio preduslov za traženje i dobijanje njihovog pristanaka za korišćenje u naučne svrhe, uskraćene su sve geografske odrednice. Tako se u ovom radu nigde ne pojavljuju nazivi gradova, država, kontinenata, niti ma šta što bi moglo prostorno i vremenski da smesti određeni slučaj u njegov originalni kontekst.

Autorka je nastojala da obezbedi izričit pristanak svih onih čije su se storije našle u korišćenom uzorku. Najveći broj njih dale su pristanak da se njihove storije upotrebe u naučne svrhe, a jedan manji broj (akterke ukupno 9 slučajeva) nisu mogle da budu naknadno pronađene⁶.

Slučajevi onih koje su uskratile svoj pristanak nisu ni na koji način obuhvaćeni uzorkom. Izostalo je njihovo tekstualno navedenje, a nisu korišćeni ni za statističku obradu. Tako je "izgubljeno" gotovo 30% slučajeva (uzorak je naime, pravobitno bio za toliko veći), pa su na kraju upravo pristanci, odnosno njihovo odsustvo, odredili njegovu konačnu veličinu. Inače, neki od tih odsutnih slučajeva su izuzetno potresni ili, pak, veoma ilustrativni za neke od autorkinih teza, posebno o postojanju porodične i društvene zavere čutanja u pogledu postojanja seksualnog zlostavljanja dece. Oni su ipak, neizbežno uticali na formiranje autorkinih

⁵ Sekvence pomenute na početku, označene kao slučajevi "Ljiljana" i "Suzana" nisu delovi uzorka, i pominjani su u literaturi o incestu kod drugih autora.

⁶ To se posebno odnosi na one osobe s kojima je autorka komunicirala preko elektronske pošte i koji su jednostavno promenjili svoje e-mail adrese ili prekinuli komunikaciju. Kako je njima od početka bilo razjašnjeno s kojim motivima autorka s njima razgovara o seksualnom zlostavljanju koje su preživele, njihov pristanak je podrazumevan, uz svu svest da on ipak nije izričito dobijen u vreme završetka pisanja ove knjige.

stavova i zaključaka, pa su na taj nevidljivi način ipak "prisutni" u ovom radu.

U uzorak nisu takođe ušle ni priče učesnica radionica⁷ jer se one nisu s time saglasile, dajući pristanak da se u naučne svrhe koristi samo jedan mali deo onoga što je na tim sesijama rečeno a što se odnosilo na problematiku grupne dinamike i upotrebu termina "žrtva". Kako je njihov preduslov za učestvovanje na radionicama bio povišen stepen poverljivosti radi zaštite njihovog identiteta, njihovi navodi nisu označeni imenima već brojevima, a moralno je da izostane i navođenje vremena i mesta održavanja tih radionica. Učesnice radionica - Romkinje, međutim, nisu imale ništa protiv objavljuvanja njihovih priča sa promjenjenim imenima.

2. Osnovni podaci koji se saznaju iz uzorka

U uzorku korišćenom u ovom radu preovlađuju ženske žrtve incesta - njih je 93,9%. Tu treba ipak izraziti jednu rezervu, jer uzorak nije slučajan, već se do tih slučajeva došlo kroz rad ženskih grupa, koje su dakle, po prirodi stvari, orijentisane na pružanje podrške ženama-žrtvama nasilja. Zbog toga je moguće prenaglašenje prisustvo incestnih slučajeva prema ženama, jednostavno, jer se žene radije obraćaju za pomoć ženskim grupama no muškarci, koji i kada se javljaju, obično govore u ime nekih njima bliskih i dragih žena.

Izvršioci su u većini slučajeva muškarci - 72,7%. Žene kao incestnice se javljaju u 7,1% slučajeva našeg uzorka dok se 20,2% ne izjašnjava, ne seća ili iz drugih razloga ne želi da o tome govori.

Uverenje da do seksualne zloupotrebe dece dolazi najčešće tokom puberteta ili najranije eventualno u godinama koje neposredno prethode pubertetu, je samo jedna od zabluda vezanih za stvarnu situaciju. Seksualno zlostavljanje dece nije samo "rano sticanje seksualnog iskustva", kako podržavajući tu predrasudu, hoće da predstave poneki zagovornici ideje da u svemu tome nema "ničeg lošeg". Taj mit o deci koja u godinama puberteta ili malo pre njega imaju seksualne odnose sa odraslim licima, insinuira pre svega na dobrovoljnost, kao i odsustvo razloga za ma kakvu uzbunu ili potrebu mešanja u "privatne stvari". Istina je da seksualno zlostavljanje dece počinje mnogo pre ulaska u pubertet. Po rezultatima istraživanja u našem uzorku, 16,2% su doživljavale seksualno zlostavljanje koje je počelo čak

⁷ Radionice je organizovao Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu u okviru realizacije projekta "Incest izmedju mita i stvarnosti" u saradnji sa Gender Program-om Centralno Evropskog Univerziteta u Budimpešti.

kada su bile mlađe od 5 godina, 31,3% između pete i desete godine, 8,1% između 10 i 15 godina, a između 15 i 18 bilo je 10,3% žrtava. Dakle, kod 47,5% žrtava iz našeg uzorka, seksualno zlostavljanje je započelo pre njihove 10 godine, dakle pre uobičajene pojave puberteta.

Radnje seksualne zloupotrebe trajale su u periodu dužem od 5 godina u 85,8% slučajeva, kraće od 5 godina, dešavale su se u 11,3% slučajeva, a samo jednom ili nekoliko puta u 3,1%.

Najčešći oblik zlostavljanja je kompletan seksualni odnos vaginalnog, oralnog ili analnog tipa, što se u našem uzorku desilo u 58,9% slučajeva. Drugi oblici seksualnog nasilja, kao što je dodirivanje, ljubljenje, peting, pokazivanje pornografskih proizvoda, i sl., javljaju se mnogo ređe i u našem uzorku su prisutni u samo 3,1% slučajeva (38,1% se ne izjašnjava o oblicima seksualnog zlostavljanja koje su preživele).

Izvršiocici incesta su najčešće očevi koji se javljaju u 32,3% slučajeva našeg uzorka. Sledi braća - 20,6%, dede - 8,2%, više raznih, pojedinačno nedefinisanih, muških učinilaca - 8,2%, ujaci i stričevi u 7,3%, neke druge muške osobe od poverenja - 6,2%, muška deca starija od žrtve - 5,2% i majka - 2,1%.

Kada su u pitanju drugi oblici nasilja koji su se dešavali žrtvama seksualnog zlostavljanja, u našem uzorku seksualno nasilje prema drugim članovima porodice dešavalo se u 18,2% slučajeva, porodično nasilje u 18,2%, fizičko ili mentalno nasilje prema žrtvi a od istog učinioca u 17,2%, a iste žrtve su trpele i nasilje od drugih osoba takođe u 17,2% slučajeva. Nije bilo drugih oblika nasilja u 7,2% slučajeva našeg uzorka.

Poremećeno sećanje je jedan od stalnih pratićaca post-incestnog sindroma. U našem uzorku kompletno sećanje na seksualno zlostavljanje preživljeno u detinjstvu ima 42,4% ispitanika, 11,1% ima fragmentarna sećanja, 26,2% imaju znatnih problema sa sećanjem i samo uz pomoć terapije mogu da iznose neke momente vezane za traumu koju su preživele, a 20,2% se ne seća uopšte, ili ne želi o tome da govoriti.

Treba imati u vidu nereprezentativnost našeg uzorka, jer ga čine uglavnom osobe koje su već započele rekonstruisanje svojih sećanja i borbu sa problemima post-incestnog sindroma. Sve one su, dakle, prešle velik deo puta ka ozdravljenju, prošle dosta raznih terapija i imaju razrađene lične strategije saopštavanja upamćenog. Može se lako pretpostaviti da one koje nikada nisu ni imale mogućnost da koriste ma kakvu terapiju, niti su imale kome da makar ispričaju svoje probleme, ostaju učutkane zauvek. Broj onih koje se ne sećaju, ne govore ili pak onih koje nisu preživele svoja sećanja, se ne zna. Nepoznato je iskustvo onih koje su preživele seksualno zlostavljanje a nalaze se u bordelima, zatvorima, psihijatrijskim institucijama. Ne znamo ništa o onima koje su zaostale, hendikepirane ili invalidne do te mere da ne mogu da saopšte ni najmanji delić onoga što su preživele, kao i onih

koje žive bez stalne adrese, na ulicama. I onih koje su usled svega pomenu-tog umrle, koje dakle nisu preživele. Jasno je da su najgore prošle baš te čiji se glas nikada nije čuo. Zbog toga podatak koji govori o dvadesetak procenata onih koje se ne sećaju, validan je samo za ovaj uzorak, koji, kako je već pomenuto, nije dovoljno reprezentativan jer nije dovoljno slučajan. Napominjemo ujedno, da ni jedan uzorak onih koje su u detinjstvu preživele seksualno zlostavljanje, ne predstavlja u pravoj meri sve takve osobe, već je jedino manje ili više reprezentativan za one osobe koje su rešile da govore o svojim traumama.

Pojam kompletnosti priče u slučaju osoba koje su u detinjstvu preživele seksualno zlostavljanje treba shvatiti relativno. Njihove priče zapravo nisu nikada potpune. I nikada neće ni biti. One koje su prošle razne terapije uglavnom imaju "radnu verziju" događaja. To je često samo neki fragment, nešto o čemu one žele i mogu uz pomoć terapija da govore, na šta su se navikle i u čemu su relativno sigurne. Iz tih fragmenta nekada se može zaključiti ko je bio učinilac i šta je radio, ali mnogo češće, to su sećanja na događaje pre i posle seksualnog zlostavljanja, emotivna stanja u kasnijem periodu prisećanja, i mnoga druga "sporedna" zbivanja. Jedan od načina komuniciranja sa samom sobom, je izgradnja lične metaforike koja pomaže da se pomalo "načne" tema, da se dirne u zabranjeno. U našem uzorku, u 45,4% slučajeva priča je (uslovno rečeno) kompletna, u 29,3% znaju se samo čestice, delovi priče. Priče koje su poetične, metaforične, simbolične, poučne⁸ ili bizarne, ili na drugi način udaljene od incestnog događaja, čine 25,3% slučajeva našeg uzorka.

Elementi post-incestnog sindroma su veoma različitih pojavnih oblika i različitih intenziteta. Ipak, postoji nekoliko tipičnih simptoma, koji se po pravilu sreću u mnogim slučajevima. U našem uzorku, grupisali smo ih u nekoliko kategorija: 1. strahovi, bes, osećaj krivice, multiplikovanje ličnosti, bizarno ponašanje i emotivna neravnoteža, javljaju se u 56,6% slučajeva; 2. potrebu za permanentnim, višegodišnjim terapijama srećemo u 39,4%; 3. pokušaji samoubistva, samopovređivanje, ulaženje u visokorizične životne situacije i prostituisanje se nalaze u 13,15% slučajeva; 4. alkoholizam, narkomanija i trankvilajzeri karakteristika su 10,1% slučajeva; nemogućnost ostvarenja ili znatni problemi u profesionalnoj realizaciji u 10,1% i nemogućnost ili znatni problemi u ostvarenju stalnog partnerstva se javljaju u 6,2% slučajeva. Ima 10,3% onih koje tvrde da nemaju nikakvih posebnih problema. Zbir je veći od 100% jer se kod jedne osobe javlja više različitih simptoma.

⁸ Neki put do priče se dodje s motivom da se pomogne drugima koje su preživele incest

Pitanje seksualne orijentacije onih koje su preživele seksualno zlostavljanje kao deca obično se ne postavlja, sem ako one same iz svojih razloga ne žele da pričaju o tome, tako da u našem uzorku ima 59,6% slučajeva o čijoj seksualnoj orijentaciji nema podataka, 16,2% se izričito opredelilo za heteroseksualnu kategoriju, a 24,2% se izjasnilo kao homoseksualno ili biseksualno.

Ni jedan od izvršilaca seksualnog zlostavljanja prema 99 osoba iz našeg uzorka koje su to preživele, nije za svoja zlodela izведен pred lice pravde i primereno osuden.

SCENARIO INCESTA DRUŠTVENI I PORODIČNI OKVIRI INCESTNIH ZBIVANJA

1. Incest je rezultat neravnoteže društvenih odnosa moći

Brojni tipovi zloupotreba dece grupišu se u nekoliko kriminološki relevantnih kategorija: zloupotreba u oblasti prostitucije i kriminalnih aktivnosti, zloupotreba dece u radnom procesu, u oružanim sukobima i političkim krizama, zloupotrebe od strane institucija i zloupotreba dece u porodici. Ova poslednja kategorija zloupotrebe dece deli na fizičku, psihičku, seksualnu zloupotrebu i zanemarivanje. Seksualna zloupotreba dece može da obuhvati i incestuzne i neincestuzne odnose, dakle odnose između najbližih krvnih srodnika, ali i odnose između odraslih osoba i dece koji nisu u krvnom srodstvu. Najtraumatičnije iskustvo koje dete može da doživi, je, kako se smatra, seksualna zloupotreba incestnog tipa.

Kao što se vidi i iz samog postojanja mitova o incestu, kojima se prikriva prava suština uloga učinioca i žrtve, kao i prava priroda uzročnosti i odgovornosti, ta vrsta seksualne zloupotrebe dece javlja se pre svega kao rezultat neravnoteze društvene moći između učinilaca i žrtava.

Da li mogu seksualne igre između brata i sestre, ili rođaka sličnog godišta da se smatraju za incest, i koliko su traumatične, pošto mnogi misle da se zapravo nisu desile uz pomoć zloupotrebe moći i izneveravanja poverenja? Koji pojам onda da koristimo za te aktivnosti, ako ne incest? I da li tu zaista nema zloupotrebe moći i izneveravanja poverenja? Sme li da se tvrdi da tu nema trauma, odnosno da one nisu tako ozbiljne i dugotrajne kao kada je u pitanju seksualna zloupotreba deteta od strane odraslog učinioca?

Ono što je bitno za incest je postojanje neravnoteže moći između žrtve i učinioca koja kombinovana sa odnosom poverenja daje osnova za traumatičnost zloupotrebe. Takva neravnoteža može postojati naravno i između dva deteta istih godina, ako je jedno od njih, obično muško, fizički jače, ili ima u porodici bolji status ili više moći od žrtve ili njene porodice. Ko će onda verovati žrtvi? On je može tiranisati, zloupotrebljavati emocionalno, fizički i seksualno. Kako se zaštititi od odabranog sina? Zaista, šta se

dešava ako on i svoju porodicu tako zastrašuje i dominira njome kao što to čini i sa žrtvom? Takvo ponašanje ne može da se nazove neškodljivim eksperimentom.

Incest, kao seksualna zloupotreba i zloupotreba moći, je nasilje kome ne treba upotreba sile. Žrtva se koristi i tretira na način na koji ona to ne želi, ili koji nije odgovarajuć, od strane osobe od koje žrtva očekuje drugačiji odnos. To je zloupotreba, jer se vrši bez obaziranja na potrebe i želje deteta, da bi omogućila zadovoljenje potreba staratelja na račun deteta. Mnogi priznaju da su mogli da seksualno zloupotrebjavaju svoju decu samo zato što su mogli da ih navedu na pokornost i čutanje. Ako te radnje imaju seksualno značenje za učinioca, pri čemu su neželjene i neodgovarajuće za detetove godine i njen odnos prema učiniocu, onda se radi o zloupotrebi.

Iako pretnje nisu neophodne da izvršilac incesta izvrši zloupotrebu⁹, one su potrebnije, i zapravo se češće i primenjuju, za nametanje tajnosti. Ove pretnje pojačavaju bespomoćnost deteta. Mnogi priznaju da ih ništa nije moglo zaustaviti u navodenju dece na potčinjavanje i čutanje. "Ako kažeš nekome, bilo kome, ubiću te." ili "Ako kažeš majci, ubiću je." Pretnje se ne odnose isključivo na žrtvu, već i na one koji su oko nje. Žrtvi u većini slučajeva i ne treba pretiti. Dovoljno je ugroziti uslove njenog postojanja. Žrtva će umreti bez doma, bez onih koji se brinu da joj obezbede osnovne potrebe.

Incest se dakle, može shvatiti kao seksualno nasilje na osnovu odnosa zavisnosti, izlaganje seksualno neodgovarajućim radnjama, ili seksualno prenaglašenim radnjama, kroz upotrebu deteta radi zadovoljenja seksualnih ili seksualno-emotivnih potreba jednog, ili više lica, koja zasnivaju svoj autoritet kroz postojeću emotivnu povezanost sa tim detetom.

Deca su uvek na samom dnu društvene lestvice - svi odrasli imaju vlast nad svom decom. Ne treba zaboraviti da čak i starija deca, jednostavno nemaju kuda da odu, ili da se presele, nemaju mogućnost da se samostalno izdržavaju, nemaju prava da se lično obrate sudu, i pred zakonom su kriva ako učine možda jedino što im preostaje - pobegnu od kuće u kojoj ih zlostavljuju. Deca nemaju status koji bi im omogućavao da iskažu svoju volju odraslima i nedostaje im sposobnost da kontrolišu sopstveni život. Zbog toga postoji posebna odgovornost odraslih da zaštite decu. Što su deca mlađa, to su zavisnija. Što su mlađa, to je veća obaveza odraslih da ih zaštite. Ukoliko

više moraju da budu zaštićena, utoliko je veća mogućnost da budu zloupotrebljena.

U očima zakona, deca su potpuno nesposobna da donesu odluke u pogledu seksa sa odraslima. Po definiciji, seks između dece i odraslih je kriminal. To zakonski znači, da se i za dete koje je izgleda bilo voljno, ne smatra da je imalo relevantnu volju. Ako dete nema mogućnost odbijanja, njen "da" nema značaj.

Kada se sve to uzme u obzir, redefinisanje pojma incesta izgleda neizbežno. Takvo redefinisanje je neophodno i ima dalekosežne društvene posledice. Prihvati ga znači proširiti domen tradicionalnog značenja reči incest, preuzeti ga iz ruku, pravnika i sociologa, i odrediti ga na osnovu stvarnog iskustva žrtava. Kao rezultat svega toga, pravne i terapijske institucije mogu zaista da počnu da shvataju stvarne posledice ovog oblika zloupotrebe deteta.

2. Evropocentričnost detinjstva

Detinjstvo kakvo ga mi danas poznajemo je evropsko "otkriće" koje datira s kraja 18. i početka 19. veka, do kada je bilo samo jedna od privilegija viših društvenih slojeva. Prethodno su deca u Evropi bila na sve moguće brutalne načine radno i seksualno eksploatisana, fizički i psihički maltretirana, što se, maltene, sve do polovine dvadesetog veka dešavalo deci siromašnih roditelja čiji status nije mogao da im obezbedi dve duge decenije igranja, školovanja, bavljenja sportom i života posvećenog lagodnim pripremama za ravnopravni ulazak u svet odraslih.

Ima ipak dosta "evropocentričnosti" u tvrdnji da je detinjstvo, kao prvo porodično, a posle i društveno, posebno zaštićeni uzrast, počelo da se formira tek pre dva veka, samo zato što pre toga u Evropi to nije bila praksa. Ako nije bila u Evropi, bila je u poznata u mnogim drugim primitivnim društvima širom sveta koja su jasno razgraničavala period detinjstva od perioda zrelosti. Prelaz u zrelost je obeležavan ritualima inicijacije. Jasno je da su neinicirane osobe imale u pogledu prava i odgovornosti, drugačiji status od onoga koji je pripadao odraslim ljudima. Svuda gde je bio poznat čin inicijacije kao simboličan momenat ulaska u svet odraslih, postojala je i vrlo jaka zabrana seksualnih odnosa sa neiniciranim osobama. Ova zabrana je bila istog ranga kao i tabu incesta, dakle zabrane seksualnog odnosa sa bliskim krvnim srodnicima.

Međutim, gde god se desio prelazak u patrijarhat, odnos prema deci je počeо da bude fizički i seksualno nasilan i eksplorativan, sve do mere potpunog negiranja detinjstva kao posebnog statusa. U patrijarhatu kao izrazito klasnom društvenom uređenju i pitanje zaštite dece je postalo klasno

⁹ Taktika nekih incestnika je da zaprete ili izvrše nasilne radnje prema malim životinjama, kućnim ljubimcima. U nekim drastičnim slučajevima su zečevi, mace ili kuce, ubijane i čerećene pred očima zastrašene dece. Ova praksa je naročito prisutna u slučajevima ritualnog zlostavljanja čiji se izvršioc sastaju da bi vršili ceremonijalnu zloupotrebu deteta. Žrtvi se pripreti da ako ne saradjuje, slična povreda može da snadje i njenog ljubimca, ili čak njenu porodicu ili nju samu.

pitanje. Naime, jedine klase koje su priznavale i štitile detinjstvo su one koje su to sebi mogle da omoguće, a to su bile isključivo više, materijalno i društveno privilegovane, klase. Samim tim i detinjstvo je bilo ekskluzivna privilegija retke a ne sve dece. Demokratske promene društva dovele su do širenja shvatanja da detinjstvo nije privilegija već pravo sve dece, bez obzira na materijalni ili društveni status njihovih roditelja.

Detinjstvo dakle jeste društveni konstrukt, ali je isto tako i činjenica. Društvena, fizička i seksualna ranjivost dece je takođe činjenica. Istorijска činjenica da veliki delovi evropskih društava to nisu razumeli pre samo par stotina godina je irelevantna, jer ne menja biološku činjenicu neodraslosti dece. Dakle detinjstvo jeste konstrukcija, ali to ne čini detinjstvo nečim efemernim ili nerealnim. Detinjstvo je u našoj kulturi realna činjenica, i mi u toj realnosti živimo. Mi možemo dekonstruisati ili podvrgnuti kritici značajan deo konstruisanih žensko-muških rodnih uloga, ali tzv. srednji rod, tj. detinjstvo ne možemo da dekonstruišemo, jer ono jeste period izuzetne nemoći i ranjivosti usled koje je dete potpuno zavisno od odraslih koji nad njim imaju svu vlast. Ne može se ni sa najboljim namerama ući u dekonstrukciju detinjstva do te mere da smatramo da deca imaju slobodnu volju u pogledu svoje seksualnosti, da bi mogla da donose relevantne odluke pristajanja na seksualne odnose.

Deca imaju malu ili nikakvu sposobnost za istinsku autonomiju u bilo čemu pa tako i u oblasti seksualnosti. Zašto se deca ne pitaju šta ona misle o celoj stvari? Zato što odrasli imenuju svet. Oni svrstavaju detinjstvo u kategoriju različitosti. Odrasli su ti koji kažu da deca nemaju nikakvih seksualnih želja. Ta veštačka i prinudna aseksualizacija dece, osnova je onda, samo na prvi pogled paradoxalno, za seksualno zlostavljanje dece od strane odraslih i za dečiju pornografiju. Pošto postaju neka vrsta zabranjenog voća, i domen seksualnosti se širi na teren gde zvanično postoji samo aseksualnost, odnosno neprobuđena seksualnost. Deca postaju predmet seksualnih želja i njihove nedozvoljene realizacije u kulturi koja hipokritično sistematski učutkuje decu i pretvara ih u objekte. Deca žive u svetu u kojem su mnogi odrasli lovci i otimači koji decu doživljavaju kao svoj plen. Deca postaju žrtve zato što su mnogi odrasli erotski nadraženi upravo nejednakosću i posebno privučeni dečjom ranjivošću, bespomoćnošću i nezaštićenošću.

Istovremeno, odrasli imaju međusobno zajedničke i podudarne interese, što dovodi do njihovog interesnog savezništva. Nasuprot tom interesnom savezništvu, oni ne vide mnogo materijalnih koristi, privilegija ili društvene moći koje bi se mogle realizovati kroz savezništvo sa decom radi njihovog zaštićivanja, što takođe predstavlja jedan od razloga povećane nezaštićenosti dece.

Deca se tretiraju kao različita vrsta kada se učutkuju u pogledu nasilja i prinude koje su doživela, a onda se to iznuđeno čutanje objašnjava kao

njihov pristanak. Ideja da su deca toliko različita da su nesposobna da misle i delaju nezavisno, osnova je represije nad decom. Postoji zanimljiva paralela između dece i pripadnika nižih društvenih klasa. Pripadnici nižih društvenih slojeva su toliko izmučeni siromaštvom da moraju da prihvate da se prostituišu ako žele da prežive. Znajući to, ne smemo da tvrdimo da su sami degradirajući uslovi života deo "prirode" tih ljudi, da su oni to sami izabrali svojom slobodnom voljom, ili, pak, da uživaju u tim aktivnostima, kao i da je njihova potpuna ekonomска obespravljenost samo slobodna razmena između jednakih. Opresirane grupe su takođe bile tokom istorije tretirane kao "detinjaste" i zbog toga nesposobne da delaju, promene svoje uslove života, planiraju i rade komplikovanje poslove, i politički odlučuju, pa su zbog svega toga svrstavani u red onih kojima je potrebna zaštita. Dakle, najpre su silom podređeni, a zatim tom istom silom učutkani i onemogućeni da govore u svoje ime. Potom im je ponuđena kao jedina zaštita, zaštita od strane opresora i pod uslovima opresora, a u kojoj, dakako, nema mnogo prostora za stvarnu zaštitu upravo od samog opresora, koji štiti pre svega sopstvene interese i privilegovani položaj. Seksualno nasilje koje se dešava nad decom, odigrava se upravo po šemi tога scenarija.

Činjenica je da je većina seksualnih odnosa između odraslih i dece jednostavno prirodna kategorija seksualne zloupotrebe i zlostavljanja. Deca nikada nisu jednaka sa odraslima koji koriste silu, društvenu, porodičnu, pa ako zatreba i fizičku, da kondicioniraju dete do stanja koje liči na dobroyljno saučestvovanje u seksualnim odnosima. Vrhunac arogancije su pokušaji objašnjenja dečje navodne "dobrovoljnosti" u kulturi, u kojoj deca nemaju nikakva prava i gde se njihov glas ne čuje. Prosta činjenica je da seksualna zloupotreba dece predstavlja nasilje koje deca doživljavaju kao teško zlostavljanje kombinovano sa izdajom.

3. Društvena zavera čutanja

"Uzalud ste istрели besane noći na kojima bi vam pozavideli i neki mučenici; ukoliko one nisu ostavile trag na vašem licu, niko vam neće poverovati. U nedostatku svedoka i dalje ćete izgledati kao komična pojавa, i pretvarajući se bolje nego iko, upravo vi ćete biti saučesnik onih koji vam ne veruju." (Sioran)

Jedna od najšire rasprostranjenih društvenih reakcija na incest je negiranje i samog njegovog postojanja ili umanjivanje obima rasprostranjenosti. Reakcija institucija i pojedinaca je najčešće neverica koja je nekada dobro organizovana i izrežirana od strane samih učinilaca, a nekada sasvim iskren plod neobaveštenosti, koja međutim efikasno onemogućava žrtvama incesta da se spasu svojih mučitelja. Posednici društvene moći tako

određuju ko će imati društveni prostor da govori, koliko i o čemu, kao i kome će se i koliko pritom verovati.

Seksualna zloupotreba ponekad izade na videlo kada se utvrdi da su deca u drugom stanju ili da imaju neku veneričnu bolest. To su, ipak, retki slučajevi. Treba imati na umu, da većina žrtava seksualne zloupotrebe, a to su prema nekim praktičnim saznanjima¹⁰, do osamnaeste godine života svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak, nikada ne otkrije svoju tajnu i učinici ostaju slobodni da neprekidno ugrožavaju mlade živote.

Kada roditelji prvi put čuju da je njihovo dete seksualno zloupotrebljeno od strane odrasle, poznate osobe od poverenja, njihova prva reakcija je obično neverica. Kada se zloupotreba potvrdi, roditelji se ljute što im deca ništa nisu rekla u trenutku kada je seksualna zloupotreba počela. Takođe su povređeni i luti kada se deca povere nekom drugom, npr. nastavnici ili školskom psihologu.

Odrasli međutim, često imaju vrlo nerealna očekivanja u vezi sa dečjom reakcijom na seksualnu zloupotrebu. Na predavanjima o opasnostima od seksualnih zloupotreba dece, oni pokazuju veliku dozu samopouzdanja. Često govore: "Moja deca su sigurna. To se u mojoj porodici nikome nikada nije desilo. Mi živimo u pristojnom kraju. Imam poverenje u svoje prijatelje i rodbinu. Ne poznajem nikoga za koga bih i u snu pomislio da bi mogao da zloupotrebjava decu. I uvek znam gde su mi deca kad izadu. I kada bi se nešto ipak dogodilo, znao/znala bih. Moja deca bi mi sve rekla. Mi otvoreno razgovaramo o svemu."

Kada pitamo te iste roditelje, da li bi se oni poverili svojim roditeljima kada su imali sedam ili osam godina da ih je neko seksualno zlostavljaо, oni nedvosmisleno odgovaraju negativno. Ali današnji roditelji su nekako sami sebe ubedili da su oni mnogo bolji i "savremeniji" roditelji no što su to bili njihovi. Oni su često potpuno uvereni da je njihov odnos sa decom "do kraja iskren". Oni, dakako, gotovo svi upozoravaju decu da se klone od neznaca, da ne prihvataju novac ili slatkiše od njih, da ne ulaze ni u čija kola, kapije ili dvorišta. Oni su sigurni da su takvim upozorenjima učinili sve da ih zaštite od seksualnog nasilja. Zato se dešava da su roditelji šokirani i nepripremljeni na vest da je njihovo dete doživelo seksualnu zloupotrebu, naročito ako učinilac nije nepoznato lice, nije "skitnica", već je član porodice, sused, nastavnik ili neka druga odrasla osoba od poštovanja i poverenja.

Retka su deca koja su pripremljena na mogućnost zlostavljanja od strane odrasle osobe od poverenja. Mogućnost da se nešto tako desi, dobro je čuvana tajna čak i među odraslima. Tajnost je za dete - žrtvu permanentni

izvor straha a za učinioца garancija bezbednosti. Ako dete nikad nije upozorenno na mogućnost da se seksualna zloupotreba dogodi, onda ono nema izbora sem da veruje u ono što mu kaže učinilac. Ono što je potrebno da bi žrtva obelodanila šta joj se dešava jeste unutrašnje i spoljašnje dopuštenje i snaga da iznese svoju tajnu, što proizilazi iz izvesnosti da će mu se odgovoriti podrškom, a ne kažnjavanjem.

Ironija se sastoji u tome da većina roditelja uči decu da su genitalije nešto nepristojno, i da se o tome ne govori. Oni, ipak, očekuju da, čak i dete najmlađeg uzrasta, prepozna neadekvatno seksualno ponašanje, da odmah pobegne i sve ispriča svojim roditeljima. Većina roditelja uče decu da slušaju starije a ipak istovremeno od njih očekuje da odlučno odbiju zahteve neke starije osobe od poverenja koji se odnose na seksualnu zloupotrebu. Takva očekivanja su kontradiktorna sa onim čemu su deca učena i kao takva su nerealna.

Ako roditelji imaju problema da razgovaraju sa decom, ili da ih prosto saslušaju, jasno je da su inhibicije koje su žrtve seksualnih zloupotreba iz prethodnih generacija sprečavale da ih obelodane, još uvek prisutne. Ove inhibicije, naučene od roditelja, nastavnika i ostalih odraslih osoba koje brinu o deci, u stvari omogućavaju učiniocima da uhvate decu u dugotrajne zloupotrebjavačke odnose, uz neznatan rizik da će biti otkriveni i kažneni. Da bi se razumelo zašto deca tako lako bivaju uhvaćena u zamku, roditelji treba da razumeju koliko je deci teško da prepoznaaju, suprotstave se i saopšte da je postojalo seksualno zlostavljanje, naročito ako je učinilac osoba od autoriteta.

Kada se roditeljima uputi pitanje šta su konkretno ispričali svojoj deci da bi ih zaštitili od rizika seksualne zloupotrebe, većina priznaje da nije ništa rekla, sem uobičajenih upozorenja na neznance i skitnice, kao i zabrane da ulaze u automobile sa nepoznatim ljudima ili da odlaze sa njima u kapije, ili bilo gde. Oni to obično objašnjavaju neznanjem šta da zapravo kažu deci, kako i koliko, ne želeći da "im daju ideje" ili da ih plaše. Drugi, pak, govore o potrebi zaštite dečje "nevinosti". Dalje, roditelji uobičajeno uče decu nazivima za sve delove tela, osim bioloških naziva za genitalije. Kada se detetu desi nešto neprijatno ili neobično u vezi sa tim delovima tela, ona, kao prvo, nemaju dovoljan rečnik da izraze šta, gde, kako i čime su povređena. Deca vrlo brzo nauče da roditelji ljutito reaguju na ono što se naziva "nepristojnim" ponašanjem, a to je uglavnom sve vezano za dodirivanje, razgolićivanje, pokazivanje ili imenovanje svog ili tuđeg genitalnog predela. Kada se odrasli ponašaju nepristojno, tj. kada počne seksualna zloupotreba, deca se zbunjeno pitaju, zašto odrasli njima to čine kada ih stalno upozoravaju da se ponašaju pristojno. Konfuzija žrtve, povećava moć učinioца. Dete misli da je ono negde pogrešilo, da je nešto skrivilo, jer inače se odrasla osoba ne bi tako ponašala. Ukoliko i deca i roditelji nisu podučeni

¹⁰ Rezultati istraživanja Incest trauma centra iz Beograda

drugačije, čutanje deteta iz straha od kazne, ili neke druge negativne roditeljske reakcije, će se produžiti. Žrtve će i dalje držati u tajnosti "svoje nepristojno" ponašanje.

Seksualni delicti usmereni protiv dece ponekada započinju u ranom detinjstvu. Ako niko ne primeti prepoznatljive znake i ne prijavi ih, ta zloupotreba se nastavlja i nanosi sve više štete. Kada žrtve odrastu, one se obično protive takvoj vrsti ponašanja, dok ih učinilac sa svoje strane uverava, da je to sasvim normalno ponašanje kada su ljudi privrženi jedni drugima. Neke žrtve stignu i do puberteta, a da ne shvate da zloupotreba ne treba da se dešava¹¹. Kako se rano otkrivanje seksualne zloupotrebe uobičajeno ne dešava, deca koja su stalno izložena radnjama te vrste, vremenom uče da svoje živote prilagode takvoj realnosti. Deca, tako, mogu odrastati u uverenju da su ona sama sigurno isprovocirala ili zaslужila nasilje, jer za njih cela situacija jedino tako ima neki smisao. Kod dece može da se javi takođe, samodestruktivno ponašanje koje pojačava mržnju prema samoj sebi.

Ako žrtve odmah ne obelodane tajnu, bivaju uhvaćene u klopku zloupotrebe, a učinilac se oseća sigurnim i počinje vremenom da povećava učestalost i assortiman seksualnih aktivnosti - njegovo perverzno shvatanje dogadaja konstruiše situaciju, po kojoj, po njegovom mišljenju, žrtva postaje voljni i ravnopravni učesnik u zloupotrebi, zato što to nije prijavila. Kada žrtve i počnu da se protive, oni im često odgovaraju: "Mogla si da me zaustaviš, a nisi. Ti si kriva, jer ti se ovo sve sviđa." Ovakve pretnje su naročito efikasne kada treba da učutkaju žrtvu homoseksualne zloupotrebe.

Dečije genitalije su vrlo osetljive i na dodire reaguju stvaranjem osećaja uživanja, koje sa svoje strane ima za posledicu osećaj krivice i stida tokom celog života. Učinici takođe, često uspevaju da ubede žrtve da opstanak porodice zavisi od njihovog čutanja, tj. žrtvovanja. Tu dolazi do zamene uloga, od dece žrtava se očekuje da zaštite svoje roditelje, umesto da oni zaštite njih. Deca uhvaćena u zamku seksualne zloupotrebe često pokazuju neki vid neadekvatne solidarnosti i lažne zrelosti, prihvatajući zloupotrebu koju doživljavaju kao svoju kaznu u životu. To je izuzetno štetno za njihov emocionalni i društveni razvoj.

Kada se predškolsko dete koristi za seksualne aktivnosti, učinilac može izgraditi poseban odnos poverenja u kojem je žrtvi teško da se odupre seksualnim dodirima. Međutim, mala deca nisu vešta u skrivanju problema, tako da nije slučajnost da prijave najčešće sadrže podatke o deci uzrasta

ispod pet godina. Deca su zbnjena prvim događajem koji ima karakteristike seksualne zloupotrebe. Nikada ranije se tako nešto nije desilo i ona jasno osećaju da to ne bi trebalo da se dešava. Plaše se učinilaca, njegove fizičke pojave, očiju, boje glasa i promena u ponašanju kada se seksualno uzbudi. Zbunjenost raste time što ih učinilac najčešće uverava da je to što se dešava normalno, ali ipak na neki način toliko posebno, da mora da ostane sačuvano kao njihova tajna. Nastavnici i rodbina uče decu da ne smeju da iznose kućne tajne, da se razgovori odraslih, takođe, ne smeju prepričavati. Ako roditelji ne shvataju važnost usvajanja porodične politike "bez tajni", deca su uverena da će imati ozbiljnih problema ukoliko obelodane tajne odraslih. Pretnja je naročito efikasno zastrašujuća kada tajne uključe "nepristojno" ponašanje.

Deca (opravdano) ne veruju da bi bila podržana ili da bi im se uopšte verovalo kada bi prijavila da su seksualno zloupotrebljavana od strane odraslih. Jer, prema njihovom dotadašnjem iskustvu, bila su prekorevana kada bi govorila nešto nepristojno. Neobične izjave od strane dece primaju se sa nevericom ("ne izmišljaj" ili "ne laži"). Deca su primetila da se odrasli "drže zajedno", pa se plaše da bi njihovi roditelji o njihovoj žalbi najpre razgovarali sa samim učiniocem i pre svega njemu verovali.

Roditelji često ostavljaju utisak na decu da znaju sve što se događa u njihovim životima i onda kada nisu prisutni. Pošto veruju u tu svemogućnost roditelja, neka deca smatraju da njihovi roditelji ustvari znaju i šta se zbiva u pogledu postojanja seksualne zloupotrebe i pošto ne reaguju, da se na neki način saglašavaju sa tim.

Čuvanje tajne od strane deteta ponekad predstavlja investiciju u budućnost. Dete veruje da će se njegova sadašnja saradnja sa nekom odraslim osobom, ma koliko neprijatna, kad-tad isplatiti u vidu prihvatanja deteta u svet odraslih. Naime, deca odrastanje shvataju kao prisustvo dva faktora koja uzajamno deluju: želje deteta da odraste i da se pridruži svetu odraslih, i spremnosti odraslih da prihvate dečje odrastanje kao proces dečjeg postepenog prijema u svet odraslih. Ona ponekad veruju da ta spremnost odraslih mora da se nekako zaradi ili zaslubi sa dečje strane, i da je potčinjivanje incestniku upravo ta tražena neophodna cena.

Incest se ponekad otkrije tek u pubertetu. Žrtve slušaju kako njihove drugarice pričaju o "petingu" koje su doživele sa mladićima, pokušavajući da zamisle kako bi izgledao pravi seksualni odnos, kada se žrtve iznenade suočivši se sa činjenicom da je to upravo "ono što im je tata radio sve te godine". Žrtve shvate da su bile prevarene i lišene detinjstva, i opravdano se ljute. To je ujedno prelomni momenat, kada učinilac pokušava da ostvari još veću moć nad žrtvom, obično uvodeći zabrane koje se odnose na ličnu slobodu i uobičajeno uklapanje u društvo u vreme kada sve tinejdžerke postižu veću samostalnost. Uopšte, velike, neuobičajene ili bizarre zabrane,

¹¹ Jedna od onih koje su prezivele seksualnu zloupotrebu, rekla je da je njen otac naučio kako da se kloni neznanaca. Često joj je govorio da ne sme da dozvoli nepoznatim ljudima da je nigde dodiruju bez njenog pristanka a posebno u genitalnom predelu, ali je smatrao da je u redu da on sam to čini.

često su signal prikrivanja porodične patologije incestnog tipa.

Od trenutka kada seksualna zloupotreba počne, deca moraju da odluče, da li će to nekom da saopšte ili će da prečute šta im se dešava. Odluka će zavisiti od više činilaca: prirode zloupotrebe, u kojem odnosu je učinilac sa detetom i njenim/njegovim roditeljima, koliko dete zna o svojim pravima, koliko su snažne pretnje upućene deci, sposobnost dece da prepozna seksualnu zloupotrebu, koliko deca veruju da će im odrasle osobe u koje imaju poverenje, verovati i pomoći.

Ako žrtve prijave zloupotrebe od strane članova porodice, mogu biti upotrebljeni jaki porodični pritisci da ih primoraju na povlačenje date izjave. Nije neobično da se majke ili neki drugi stariji članovi porodice pozivaju na materijalnu zavisnost od učinioca, i da zajedno sa ostalom rodbinom optuže žrtvu da laže i sramoti celu porodicu. Oni predviđaju da će, ako žrtva ostane pri svojoj izjavi, cela porodica ostati bez krova nad glavom, da će tata biti zatvoren na ko zna koliko vremena, da će svi osiromašiti, i da će ih društvo odbaciti, a za sve će biti krivo dete koje je obelodanilo seksualnu zloupotrebu. Odustajanje od izjave detetu se predstavlja kao jednostavan i lak način da se izbegnu svi problemi. To je ujedno vreme kada je žrtva često bez ikakve zaštite prepuštena učiniocu koji joj dodatno preti da će je po izlasku iz zatvora ubiti, naći gde god se sakrila i osvetiti joj se.

Svet odraslih saoseća sa muškarcima koji su pogrešno optuženi za seksualne delikte. Žrtva koja je pod pritiskom povukla izjavu da je bila seksualno zloupotrebljavana, suočava se, ako je odrasla, sa krivičnim progonom, a u svakom slučaju sa osudom sredine. Žrtve koje su povukle izjavu, žigosane su kao opasne osobe, lažljive ili pakosne, spremne da lažu da bi nevine ljude poslale u zatvor. Nakon što je žrtva odustala od prvobitne izjave, učinioci nastavljaju sa zloupotrebama, sa još više pouzdanja nego ranije, znajući da su žrtve izgubile verodostojnost i da im posle jednog povlačenja izjave, više nikو neće mnogo verovati kada ponovo počnu isto da pričaju. Sledeci pokušaj izlaska iz kruga seksualnog nasilja, obično je uspešan ili neuspešan pokušaj samoubistva žrtve.

Decu uče da ne primaju sitne pažnje nepoznatih i odbijaju razgovor i kontakt sa njima, ali se po pravilu svuda od njih zahteva da budu poslušna i pokazuju naklonost prema poznatim odraslima kojima su povereni na čuvanje. Kada devojčica izjavi da ne voli da je kupa otac ili da mrzi strica, odrasli uglavnom neće dublje ispitivati uzroke ovakvih izjava, i jednostavno će izgrditi dete što je nevaljalo ili nepristojno. Dete u tom momentu može osećati da se njegove optužbe odbacuju i da oni kojima se žalilo dozvoljavaju zlostavljanje.

Pogrešno je očekivanje da se deca seksualnoj zloupotrebi suprotstavljaju silom, vikanjem ili vrištanjem, dozivanjem u pomoć, pokušajem da pobegnu, ili da nekome skrenu pažnju na to što im se dešava. Najčešća, prirodna

reakcija je, pogotovo ako je učinilac neko veoma blizak detetu, da se samo pretvaraju da spavaju, da začute i da se s time "bore" nekako u tišini. Deca nisu u stanju da nađu izlaz iz konfuzne, preteće situacije u kojoj su se našla usled zloupotrebe. Odrasle osobe od poverenja određuju detetovu stvarnost i pošto ne postoji mesto gde se može pobeti, nema drugog izbora osim pokušaja sakrivanja svega u samom sebi.

Odrasli takođe lako zaboravljaju potpunu bespomoćnost dece i teško im je da veruju da bi se dete koje poznaju kao iskreno i mirno, bespogovorno potčinilo seksualnoj zloupotrebi. Pri tom se zaboravlja da je pretnja gubitkom ljubavi ili gubitkom porodične sigurnosti previše zastrašujuća za dete da deluje jače i od bilo kakve prisile ili pretnje nasiljem. Na porodičnu zaveru čutanja nadovezuje se društvena neverica da se "takvo šta" uopšte dešava. Jedna od onih koje su preživele incest iz našeg uzorka, Evica, smatra da će se seksualna zloupotreba dece stalno dešavati, jer su deca nezaštićena upravo zbog opšte neverice da se "to" uopšte dešava. Ona se pita zašto možemo da govorimo otvoreno o svim drugim "teškim" temama, kriminalitu, prirodnim nesrećama, ratovima, o smrtonosnim bolestima pa i smrtri samoj, a samo ne o iskustvima incesta? Kako to da se svi toliko brinu za decu, a niko neće da čuje autentične glasove onih koje su preživeli incest? Kako očekivati da će neko da sasluša i poveruje incestuiranom detetu, kada se ni odraslima "takva" pitanja ne upućuju, čak ni od strane stručnog terapeuta, kao što se desilo u Anjinom slučaju.

Anja: "Na mnogima od nas koje smo preživele incest, ožiljci nikada ne nestaju. Previše dugo vremena smo proveli pokušavajući da negiramo da se išta desilo ili pokušavajući da se ubedimo da je sada sve gotovo i da nam je sada dobro, te da nema potrebe da kopamo po prošlosti. Ja sam se strašno iscrpljivala radeći u obdaništu nastojeći da decu bolje zaštитim. Bila sam rastrzana između loših novčanih mogućnosti i svemogućih roditeljskih prava nastojeći da pribavim deci ono što sam smatrala da im je neophodna sigurnost i zaštita. Zaglavila sam na psihijatriji gde sam provela tri godine. Za sve to vreme ni jednom nisam pomenula činjenicu da sam ja zapravo bila seksualno zlostavljana od oca, što je počelo nešto malo posle mog osmog rođendana i što je trajalo narednih šest godina. Moja terapeutkinja me nikada o tome nije pitla, a ja sama nekako nisam htela da o tome govorim. Jednostavno, njoj to nije izgledalo važno, a prilika da joj ja sama to kažem nije se nikada pojavila."

Deca su takođe postiđena i zaplašena svojom bespomoćnošću, kao i nesposobnošću da saopšte svoja osećanja odraslima koji nemaju razumevanja. Potreban im je neko ko će da prevede doživljaj iz sveta deteta u jezik odraslih. Oni koji profesionalno komuniciraju sa decom znaju vrlo dobro da deca u većini situacija kada postoje seksualne zloupotrebe, nemaju izbora sem da se mirno potčine i da sve to što im se dešava, čuvaju u tajnosti.

Većina slučajeva dugotrajne seksualne zloupotrebe nikada se ne otkriva, bar ne izvan porodice u kojoj se dešava. Ne otkriva se jer niko zapravo ne želi da sazna šta se zbiva i šta je pravi uzrok problema koji se javlja.

Vlatka: "Mene je uzela u hranjeništvo jedna vrlo religiozna katolička porodica koja je po tradiciji tako podigla već šestoro-sedmoro siročadi. Njihov rođeni sin bio je na studijama kada su me primili. Dobro, bile su mi smešne sve te njihove molitve i himne, odlasci u crkvu koji nisu smeli da se preskoče kao ni nastava veronauke. Ali sam shvatila da je to cena da imam dom, svoju sobu i mnoge lepe stvari koje su mi ti imućeni i dobroćudni ljudi omogućili. Onda je preko leta došao njihov sin na raspust, i silovao me je u šumici gde su ljudi iz toga kraja odlazili na izlete. Rekao mi je da je to radio sa svim devojkama koje su njegovi roditelji uzimali na hranjeništvo, i da je to i prava svrha tog hranjeništva, i da je bolje za mene da nikome ništa ne govorim, jer će me smatrati za lažljivicu i problematičnu osobu. Tačno to se desilo, kada sam, ipak, rekla svešteniku na ispovesti šta se zbiva. Sveštenik mi je rekao da sam nezahvalna i da tako, prijavim lažima, vraćam sve što su mi ti ljudi učinili. E, onda sam rešila da više nema razloga da budem dobra devojčica. Počela sam da pijem i da se drogiram, prodavala sam svoje telo za siću, bežala od kuće i škole. Možda sam verovala da će neko od onih koji su se u tom periodu bavili sa mnom ipak da pokuša da me sasluša, da čuje moje razloge i moje očajanje, ali to se nije desilo. Svi su samo mene okrivljivali."

Ako je konflikt u porodici izazvan otkrivanjem postojanja seksualne zloupotrebe, to je obično posle više godina neprekidnog zlostavljanja. Ponekada se dešava da u trenucima rasplamsavanja naročito teške porodične svade u obračunu sa učiniocem, ocem, bratom, dedom, devojčica konačno vodenom besom, otkrije tajnu. Takvo njen traženje razumevanja je međutim, došlo u trenutku kada je najmanje verovatno da će ga dobiti. Odraslima nije prihvatljiv dečji buntovni bes. Žrtva biva "logično" diskvalifikovana pretpostavkom da je izmisnila priču da bi se osvetila roditeljima za pokušaj uspostavljanja kontrole.

Prosečna odrasla osoba dakle, uključujući nastavnike, majke, lekare, socijalne radnike, sudske, policiju i sl., ne može verovati da bi normalno dete, koje je vaspitavano da govoriti istinu, podnosiće seksualnu zloupotrebu, a da to odmah nekome ne saopšti. Dete bilo kog uzrasta suočava se sa nevericom kada se žali da je seksualno zloupotrebljano, dobija etiketu "problematičnog" deteta, koje je sklono izmišljaju i lažima. U našem uzorku, tipičan je primer seksualne zloupotrebe prema invalidnoj devojčici Ankici. Njoj niko nije verovao da je seksualno zlostavljana u školi. Udruženi, njen razredni starešina, direktor škole, školski psiholog i policija su tvrdili da su njeni navodi izmišljeni. Braneći se od njenih navoda optužili su je čak i da je lezbejka koja pokušava da lažnim optužbama prikrije svoju "izopačenost". Kao "dokaz" su im služile činjenice da je Ankica navodno kao invalida sklona izmišljaju, da ima slabe ocene, kratku kosu i da nema

mladića. Veri je pak savetovano da je bolje da se predomisli i ne insistira na svojoj priči kada se obratila školskom psihologu sa kompletном pričom o seksualnom zlostavljanju.

Vera: "Pred kraj osnovne škole, da li je to bio šesti ili sedmi razred, ne sećam se, tražila sam sastanak sa školskim psihologom. Lepo sam se spremila za taj sastanak i sve joj ispričala, o incestu, fizičkom, emotivnom i verbalnom zlostavljanju koje sam preživljavala u svojoj porodici. Nisam dozvolila da briznem u plać ili da pričam povišenim tonom, niti da pričam previše ili nerazumljivo. Prosto sam se pripremila kao kada pripremim lekciju za odgovaranje. Sećam se kao juče šta se tada desilo: ta žena se prvo ukočila slušajući me. Onda me je službenim glasom pitala da li sam svesna da bi ona, ako bih ja insistirala na toj priči, morala da o tome obavesti policiju, tužilaštvo i ne znam koga sve, da bi moj otac morao da bude uhapšen a možda i moja majka, da to znači da bih morala da svedočim pred sudom, i da bih sigurno ostatak maloletstva provela u domu za decu bez staranja. Priznala sam joj da o tome nisam imala pojma i pitala sam je šta mi savetuje da uradim. Rekla mi je da moja priča zvuči "na momente stvarno autentično", ali da u celini ostavlja utisak napamet nabubane lekcije, dakle da nije baš uverljiva i da će sigurno morati da je ponavljam mnogo puta pred raznim stručnjacima koji će je temeljno analizirati, zalazeći u najsitnije detalje i da zato veruje da sve to neće proći, jer kada nisam uverila nju teško da će uveriti bilo koga."

Ukoliko ne postoji odmah adekvatna podrška za dete koje je otkrilo postojanje seksualne zloupotrebe, "normalan" tok zbivanja je da će ono pod pritiskom promeniti svoju izjavu i poreći sve na šta se žalilo. Majci je takođe potrebna podrška i šansa da izrazi šok, tugu, bes, da bi bila u boljoj poziciji da podrži dete i sačuva bazu porodice.

Ako ova pomoć nije dostupna i dete porekne svoju izjavu, ispunjavaju se očekivanja odraslih da se deci (ili konkretnom detetu) "te" stvari ne mogu verovati. To, pak, sa svoje strane potvrđuje uverenje deteta da mu niko ne može pomoći. I sledećem detetu koje se usudi da istom socijalnom radniku, školskom psihologu, nastavniku, inspektoru ili sl. navede postojanje seksualne zloupotrebe, neće se verovati.

Najvažniji korak u prepoznavanju seksualne zloupotrebe dece je svest da je takva zloupotreba moguća. Drugim rečima, neće se otkriti postojanje seksualne zloupotrebe ako se ne veruje da ono uopšte postoji.

Neki od znakova mogu ukazivati na postojanje seksualne zloupotrebe: urinare infekcije, venerične bolesti, stomačne tegobe, bolovi, grčevi, nemogućnost mirnog sedenja zbog bolova u donjem stomaku ili genitalijama, trudnoća, modrica u predelu genitalija, hronični poremećaji u ishrani (anoreksija, bulimija), depresija, pokušaj samoubistva, samopovredovanje, nedostatak samopoštovanja uz samozanemarivanje, noćne more/nesanice, napadi panike, kompulzivno pranje (opsesivna čistoća), nagle promene raspoloženja, bežanje od kuće, izostajanje iz škole, strah od muškaraca ili

određenog muškarca, regresija na mlađi uzrast, nekarakteristično ponašanje koje podseća na seksualno, detaljna znanja o seksu izražena verbalno ili kroz crteže.

Problem je što se poneki od ovih znakova javljaju uobičajeno kao znaci svake krize kod deteta, a ne specifično samo kada je u pitanju seksualna zloupotreba. Takođe je činjenica da mnoga seksualno zloupotrebljavana deca ne pokazuju ni jedan od pomenutih simptoma.

Deca mogu u toku igre sa lutkama kreirati neuobičajene scene koje liče na oralni seks ili druge seksualne radnje. Dečiji crteži takođe mogu izraziti osećanja deteta kroz simbole opasnosti i užasa. Problem je i u tome što deca neće (jer su kroz proces socijalizacije tako naučena) usmeriti svoj bes direktno na učinioca. Bes je za decu emocija koju je opasno ispoljavati s obzirom da obično rezultira kažnjavanjem. Deca koja su seksualno zloupotrebljavana često će smatrati da je ispoljavanje besa opasnije od bilo čega, jer su zaplašena od učinioca i primorana su da se osećaju odgovornom i krivom za sve što im se događa.

Bes koji deca nose u sebi zbog trpljenja seksualne zloupotrebe može pogrešno biti usmeren na druge kontakte i druge osobe. Ona će ga izraziti tamo gde mogu: prema vaspitačici, školskim drugovima, prema životinjama i manjoj deci. Druga pak incestuirana deca ne reaguju javnim napadima besa, već imaju teškoća u sklapanju prijateljstva. Mogu imati permanentan osećaj "različitosti" od druge dece, jer se osećaju prljavo, usled postojanja krivice ili sramote koji se javljaju kao rezultat zloupotrebe. Ekstreman primer povlačenja iz svakog kontakta je da neka deca bukvalno zaneme, tj. odbijaju da govore.

Treba još imati na umu da mnogi učinioci podmićuju dete, čaščavanjem ili joj/mu omogućavaju povlašćeni status u porodici, nagrađuju je/ga posebnom pažnjom. Seksualno zloupotrebljавано дете, dakle ne mora uvek i jedino imati negativna osećanja prema učiniocu, naprotiv, to mogu da budu pozitivna osećanja. Pozitivno držanje žrtve prema učiniocu dakle, nije dokaz da se seksualna zloupotreba nije dogodila.

Najčešći produkti društvene zavere čutanja o incestu su široko rasprostranjene predrasude: da se on u stvari ne dešava često, i da je sve to najviše plod fantazije; da deca uživaju u seksu sa odraslim članovima porodice; da žrtve incesta nikad ne mogu biti ljudska bića koja funkcionišu u potpunosti. Kada je muškarac jednom okarakterisan kao "pristojan", tada nasilje koje čini, kao da nije zločin, i on dobija poseban tretman. Ali ako muškarac nije označen kao "pristojan", onda će mu se za sve što je učinio, bez obzira na situaciju, suditi po zakonu. Tako se došlo do toga, da većina ikada osuđenih za incest, budu ti pripadnici nižestatusnih društvenih kategorija, pogrešno

smatranim za najčešće učinioce¹². Posledica takvih shvatanja je da se osoba koja profesionalno i društveno normalno funkcioniše teško može okriviti za incest. Incest se zapravo dešava u svim društvenim slojevima, na svim ekonomskim nivoima i u svim etničkim grupama. Dakle, nasuprot uvreženom mišljenju, muškarci koji seksualno zloupotrebljavaju decu, nisu "bolesni". To su generalno, u očima okoline, dobri supruzi i očevi porodica, potpuno "normalne" i uvažavane osobe (Collectif viol-secours). To su svakodnevni, obični muškarci, naučeni da je njihovo rođenje privilegija, agresivnost deo njihove prirode, naučeni da osećanja primaju, ili izražavaju kroz seks; naučeni da žene i deca "pripadaju" muškarcima, i da ne postoji ništa što bi ih sprecilo da njihov rad upotrebe u svoju korist, a njihova tela za svoje uživanje i bes. Incestnici su previše slični bilo kom drugom muškarcu.

Međutim, psihijatar Lukijanovski je 1972. godine žrtve incesta nazvao osobama koje su "daleko od toga da budu nevine žrtve; baš suprotno, one su bile voljni partneri i često, provokativne zavodnice." On zaključuje da, incest za rezultat i nema neke loše efekte. U takvo viđenje uklapa se i knjiga Lolita, gde je predstavljeno dete koje zavodi svoga očuha. To je jedan od mitova koje društvo nastavlja da podržava: žrtva je želela da se to dogodi i ona je u stvari zavodnica.

Deca se čine odgovornom za zavođenje odraslih još u Bibliji. U Knjizi Postanka (Genesis 19:30-36 piše: "A onda je prvorodenio dete reklo mlađem... dođi, hajde da namestimo našem ocu, da pije vino, a posle ćemo leći s njim, tako da možemo da sačuvamo seme našeg oca...". Čije zapravo fantazije oslikava taj pasus, koji govori o tome, da je zavođenje oca ne samo nešto što deca rade, već i nešto što ona unapred planiraju, i smisljeno i organizovano, sprovode u delo?

Ima čak onih koji promovišu incest kao pravo muškarca i dobrobit dece. Najpoznatija je Kinisijeva organizacija, koja incest opisuje kao "ispoljavanje čvrste privrženosti prema odrasлом učiniocu". Kao naučnici i lideri u borbi za osvetljavanje i objašnjavanje raznih aspekata seksualnog ponašanja, oni se osećaju odgovornim da u takvim slučajevima brane učinioce. Takođe su protestovali zbog toga "što se od strane ljudi sa klinika i socijalnih radnika, heteroseksualni incest prikazuje, kao mnogo češći nego što se to u stvarnosti dešava". Problem, kako oni objašnjavaju, nije u stvari u incestu, već u navodno neadekvatnoj reakciji roditelja, i društva uopšte, koji se nepotrebno zgražavaju i preterano uznemiravaju i zapravo oni traumatizuju dete svojom paničnom uzrujanošću.

¹² Domaća istraživanja pokazuju da su zlostavljači dece uglavnom radnici, lica bez zanimanja, a više od polovine ih ima samo 4 ili čak i manje razreda osnovne škole (Stojaković, 1984, str. 74-75).

Postoje takođe ljudi koji iskreno veruju da odrasli imaju odgovornost da nauče decu seksualnom ponašanju baš kao što treba da ih nauče da voze bicikl ili plivaju. Mnogi od njih i sami su bili seksualno zloupotrebljavani kao deca od strane neke odrasle osobe od poverenja, ali smatraju da je to bio koristan doprinos njihovom odrastanju i sticanju životnih iskustava, tako da ne misle da je seks sa decom uopšte nešto loše.

Druga široko rasprostranjena društvena predrasuda je takođe korišćena da se obezvrede žalbe deteta-žrtve: dete laže. Previđa se "samo" da kada deca smisljavaju laži, ona njima stvaraju jedan sigurniji, prihvativiji i bolji svet, nego onaj koga znaju. Ko je ikada od nas u detinjstvu imao fantazije koje nude mnogo goru, užasnu stvarnost?

Olga: "Mene su nazivali lažljivicom, problematičnom devojčicom, nepopravljivom i kako sve još ne. Ja sam siroče bez roditelja i kada su me dali u hranjeničku porodicu, njihov sin je navalio na mene. Hteo je i imao je seks tada i više puta posle. Onda sam se dosetila i jednom sam uzela brijač iz kupatila i kada me je napao ja sam ga posekla ravno preko vrata, tako da je jako krvario. Kažu čak da sam mogla i da ga ubijem. Mene niko nije htio ni da sasluša zašto sam ja to uradila već su smatrali da sam užasno nezahvalna i opasna i vratili su me nazad u dom za decu bez roditelja. Kada je došla sledeća počodica po mene, ja sam im rekla da neću dozvoliti da me bilo ko takne bez mog pristanka. Odustali su, a mene je počeo da bije glas da sam "opasna ludača". Premestili su me u drugi dom pošto sam nastavnika koji me je napao opalila olovnom cevi po glavi."

Deca koju je društvo nabedilo da su lažljiva, da su izmislila zloupotrebu, ili da su je želeta, sada su žene na terapiji, koje pokušavaju da nekako oporave svoju razderanu dušu, boreći se, bukvalno, da prežive, pokušavajući (još uvek!) da zaštite zlostavljačev ugled, ignorušći ono što im je on uradio, ili okrivljujući sebe, verujući u ono što im se govorilo, da je sve to toliko šašavo i ludo da sigurno ne može biti istina. One dolaze na terapiju, nedelju za nedeljom, plačući, boreći se, odbijajući i konačno u kombinaciji olakšanja i tuge, nekako prihvataju istinu svojih prošlosti: "Da, to se stvarno dogodilo, da bila sam povređena." Tako je ranjeno dete oslobođeno od laži, zabrana i tištine, a njegov glas se čuje. Ono je potvrda, da je istina te dece zabranjena za kazivanje. One koje se sećaju svega, s pravom su ljute, ne samo na neposredne učinioce, već i društvo u celini.

Vukosava: "Sada mi je četrdeset i četiri godina i još uvek sam mrtva besna i to ne samo na moga oca koji nam je svima radio "to". Nisam ljuta ni na majku (koja je i sama bila njegova žrtva), jer se prekasno razvela, kada se sve "to" dešavalo već godinama. Ne, ljuta sam na društvo u celini i društveni sistem koji je dozvolio da se tako nešto nekažnjeno dešava. Sve ono što sam ja iskusila bilo je poznato ljudima iz naše okoline, oni su znali, rodbina, prijatelji, komšije, školski nastavnici, svi, ali nisu ništa preuzeli da bi to prekinuli. Morali su da znaju, ja sam o tome pričala,

ali mi nisu verovali i učutkavali su me pretnjama i upozorenjima da ne izmišljjam i ne lažem jer ču završiti u zatvoru! Moj otac je bio imućan i ugledan čovek, i mnogi su ga se bukvalno plašili jer je mogao da odlučuje o njihovim sudbinama. S njim se nije bilo šaliti, i to je ljudima bilo jasno. On je muškarac i porodica je njegovo vlasništvo. On nije prekršio nikakav zakon spoljašnjeg ponašanja a šta je radio kod kuće, to se nikoga nije ticalo. Njegovi drugari su nalazili da je on sjajan tip i lafčina, i on je bio opšte omiljen čovek svuda, šarmantan, zgodan, odličnih manira, uspešan i agresivan poslovan čovek, rođeni lider. Pre tri godine sam čula da je optužen da je seksualno zlostavljač osmogodišnju devojčicu. Otišla sam u sudnicu na pretres. Tamo je sedeо on, super obučen, super izgledajući, onako prosed i u skupom odelu modernog kroja, nimalo zbumen, elokventan. Znala sam da je to učinio iako je bio oslobođen usled nedostatka dokaza, pa to je činio i meni kada sam bila u tom uzrastu. Sećam se da mu se ni tako mala nisam dala, da sam se otimala iz sve snage, bežala i svašta preduzimala da ga se otarasim. Nikada nije bio dobar prema meni i ja sam uspevala da izbegnem da budem nasamo sa njim. Ne bih htela da imate pogrešnu predstavu - ja nisam žrtva incesta, iako me je otac kao dete godinama silovao, jer sam se ja još onda uspešno branila. On je pokušavao ali to je retko bivalo uspešno. I kako mu nikada nisam verovala nikakvo poverenje nije iznevereno, tako da ja nisam traumatizovana ni na koji način, samo sam ljuta na ceo svet."

Postoje i drugi faktori, koji remete rezultate svakog istraživanja, posebno u pogledu postojanja i učestalosti incesta, a koji se često previđaju i minimiziraju: to su strategije koje one koje su preživele incest koriste da bi ga preživele. To uključuje razne tehnike, kao što je npr. poricanje, razdvajanje, memorijska blokada perioda detinjstva (lica ili mesta) i memorijska blokada mnogo bolnijih aspekata zloupotreba (npr. upamćena je zloupotreba od jednog lica ali ne i drugog, ili se potiskuju samo odredene radnje zloupotrebe). Javlja se takođe i samookrivljavanje kao rezultat nepriznavanja sopstvene viktimizacije. I dalje, mnoge zloupotrebe se pojavljuju, kada je dete toliko malo, da nema ni rečnik, ni svest, da opiše šta se dešava. Kada se incest dešava u ranom detinjstvu, kao što je često slučaj, žrtva je totalno neverbalizovana, tako da eventualno sećanje može da bude samo telesnog tipa.

4. Opšti uzroci seksualne zloupotrebe ženske dece

Platforma akcije doneta na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženskim pravima u Kini 1995 predviđa u čl. 269. da devojčice moraju biti bolje zaštićene, jer su mnogo izloženije svim vrstama nasilja, posebno oblicima seksualnog nasilja, što uključuje silovanje, seksualnu zloupotrebu, seksualnu eksploataciju, trgovinu decom, njihovim telima, organima i tkivima i prinudni rad. Čl. 277 obavezuje vlade i nevladine organizacije da preuzmu

mere za eliminaciju diskriminacije devojčica, posebno kada je u pitanju nejednakost ishrane, rani brakovi, nasilje prema devojčicama, genitalno sakaćenje, dečja prostitucija, seksualne zloupoterbe, silovanje i incest.

Seksualna zloupotreba i eksploracija devojčica se po tradiciji pripisuju siromaštvu i očajanju roditelja koji gonjeni neophodnošću preživljavanja, žrtvuju svoju žensku decu koja još u dečjem uzrastu šalju da se prostituišu. U takvim situacijama bede i siromaštva seksualna zloupotreba devojčica predstavlja jedan od derivata društvene nejednakosti moći, a gde ima toga, tu onda nema ni detinjstva, niti obrazovanja, niti normalnog dečjeg razvoja u odraslu osobu. Tu jednom rečju nema budućnosti.

Sa strane "mušterija" odnosno onih koji plaćaju za seksualne usluge dece, dolazi do izražaja ne samo zadovoljavanje seksualnih nagona, već i dobro poznato zapravo asekualno uživanje u vlasti vršene nad drugima, nemoćnjim od onih koji tu vlast imaju. Deca, a posebno devojčice su sigurno među najbespomoćnijim grupama nad kojima mnogi mogu tu vlast nesmetano da vrše.

Nedostatak takvih objašnjenja je što se uzima kao "normalno" tj. bez kritičke distance, postojanje niza okolnosti koje bismo mi doveli u pitanje, cao što je npr. navodna ispravnost odnosno pravednost roditeljskog "vlasništva" nad ženskom decom, legitimnost i neizbežnost postojanja tržišta lečnih tela, tj. tržišta na kome postoji potražnja za seksualnim uslugama devojčica i konačno, odsustvo shvatanja da status mlađih ljudi takođe sadrži judska prava kao urođena. Ovaj tip objašnjenja svrstava seksualnu zloupotrebu ženske dece u socijalno niže statusne, siromašnije slojeve, među one koji se bore za egzistenciju žrtvujući ono što im se čini najjeftinijim i najlakšim da žrtvaju u datoj situaciji, a to je detinjstvo ženske dece. To sve lonekle stoji, ali se usvajanjem ovog uzroka za postojanje seksualne zloupotrebe devojčica, previda postojanje te pojave u svim društvenim slojevima, pa i onim najvišim, gde nikakvo žrtvovanje ženske dece nije egzistencijalna nužda.

Diskriminacija žena i njihova podređenost čine suštinske uzroke dečje eksploracije, jer patrijarhalni društveni tipovi organizovanja i strukture moći daju muškarcima veće privilegije i nadmoć nad ženama. Tradicionalna porodica skriva problem nejednakosti moći između muškaraca i žena kao i široko rasprostranjeno domaće nasilje. Većina dece izložene avno učinjenim seksualnim zloupotrebama su devojčice i upravo devojčice u te koje su u većini slučajeva žrtve seksualne zloupotrebe u porodici.

Bes prema roditeljima incestuirane dece manje je usmeren prema muškarcima od kojih se valjda ništa bolje i ne može očekivati, ali ako majka nije zaštitila svoje dete to je neoprostiv greh. Taj bes protiv majki incestuirane dece baš kao i sam incest, deo je nostalgične, antimoderne predstava o glatko funkcionišućem, neegalitarnom društvenom poretku u kome

podređene grupe, a pre svega žene i deca, znaju gde im je mesto i gde je lako okriviti žene čak i za zlodela učinjena od strane muškaraca.

Komercijalno tržište seksualnim uslugama dece samo je vrh ledenog brega ispod koga se nalazi široka rasprostranjenost nekomercijalne, netržišne, porodične i kućne, ali ništa manje nasilne seksualne eksploracije i zloupotrebe devojčica i žena, kao što su rani brakovi devojčica, incest, seksualno zlostavljanje devojčica, štetne tradicionalne prakse, silovanje, razni oblici nasilja i ograničavanja.

Objašnjenja seksualne zloupotrebe devojčica, koja kao uzrok razotkrivaju nejednakost društvene moći, nužno otkrivaju takođe i da su svi oblici opresije i diskriminacije povezani i da se sa njima mora suočiti na integralan način. Tako na primer, seksualna zloupotreba romskih devojčica predstavlja domaću ilustraciju te povezanosti više tipova društvene opresija u ono što se pretvara u primer opresije opresiranih. One su siromašne, ženskog su roda i deca su, a pored toga su još i Romkinje. U većini slučajeva njihov seksualni život počinje veoma rano incestuiranjem od strane najbližih članova njihovih porodica, očeva, očuha, rođaka, braće, ili bliskih porodičnih prijatelja i suseda. U mnogim slučajevima one pokušavaju da pobegnu od svega toga bekstvom od kuće i odlaskom na ulicu. Počinjući svoj život u ambijentu seksualnog nasilja, te devojčice se kasnije nalaze na najnižem mogućem nivou marginalizacije žena, doživljavajući doživotno odbacivanje. One su viktimirane, stigmatizovane i izložene prostitutiji kao jedinom rešenju za preživljavanje.

5. Odnos seksualnog nasilja prema devojčicama i seksualnog nasilja prema ženama

Trgovina decom u cilju komercijalne seksualne eksploracije treća je po profitabilnosti i rasprostranjenosti svetska ilegalna trgovina, posle trgovine drogama i oružjem. To je posledica siromaštva i čitave liste "starih", tj. dobro poznatih razloga, kao što su religiozna prostitucija, siromaštvo roditelja, nedovoljna zakonska zaštita dece u mnogim zemljama kombinovana sa novim uzrocima kao što su globalni politički i privredni trendovi, međunarodna putovanja i bum tržišta seks turizma. Prodavci dece zaraduju milione dolara profita na onome što znači nasilje, sramotu, nedostojanstvo, bolest i smrt za decu. Seksualno nasilje nad decom često počinje njihovim incestuiranjem u porodici, nadovezujući se na društvenu bezvrednost ženskog života od rođenja pa do smrti i pretvara se u ropstvo modernog doba.

U neki ruku je ipak lakše pokrenuti pitanja vezana za nasilje prema deci nego prema ženama, iako je društvena i porodična zavera čutanja o "tim" temama više naglašena kada su u pitanju konkretnе žrtve dečjeg uzrasta.

Naime, dečiji uzrast i gotovo očigledna "neskrivljenošć" i zloupotrebe na strani žrtve, deluje mobilijuće i razgnevajuće na društvenu sredinu, što u krajnjoj liniji dovodi do povećane spremnosti da se nešto preduzme. Kada se govori o devojčicama - žrtvama incesta i drugih vidova seksualnih zloupotreba od strane odraslih osoba od poverenja, veoma je važno da se shvati da tu zapravo nema ni odvojenih priča, niti posebnih tema, jer nasilje prema ženskoj deci predstavlja samo deo opšteg nasilja prema ženama. Drugim rečima, priča o ženskoj deci, priča je o ženama, kao što je priča o ženama priča o devojčicama.

Seksualno nasilje prema deci ne sme da se posmatra izolovano od kulture nasilja koja se u svim društvinama ogleda u prečutnom tolerisanju i podsticanju domaćeg nasilja, silovanja, incesta, seksualne zloupotrebe i drugih oblika nasilja prema ženama i deci. Kada se govori o seksualnom nasilju prema deci, posebno ženskoj, potreban je integralni pristup, zasnovan na rodnoj perspektivi da bi se odgovorilo na nasilje sa kojim se suočavaju deca i žene danas. Gender perspective (rodni pristup) je od suštinskog značaja za shvatanje problema seksualne eksploracije dece. Gender je kategorija koja se ne odnosi samo na žene već predstavlja značajnu varijablu koja nam omogućava povиen nivo razumevanja kompleksnosti društvenih fenomena, politike i programa, opresije i rasizma.

Zanimljivo je da bavljenje seksualnom zlouprebom ženske dece u stvari nema potrebe da definiše nove zabrane, jer sva moguća društvena reakcija u vidu, kako zakona, tako i društvenih i moralnih tabua, već odavno postoji. Problem je što se mnogo toga jednostavno ne sprovodi, jer ne postoji društvena volja da se do kraja sproveđe, tako da se ostaje samo na osudi, zgražavanju, ili još češće, čutanju i negiranju postojanja samog problema. Zato je neophodno mnogo puta iznova ponavljati da je seksualna zloupotreba dece kriminalna radnja u kojoj je dete žrtva, a ne učinilac. To je kriminal od koga deca treba da budu spasavana svim mogućim sredstvima. Eksploratori i incestnici, silovatelji i pedofiličari moraju da se suoče sa svim mogućim društvenim i zakonskim posledicama i progonom.

Da bi se bolje shvatila polna perspektiva seksualnog nasilja nad devojčicama, potrebno je postaviti i odgovoriti na nekoliko jednostavnih pitanja:

1. Zašto su devojčice većina (90%) žrtava seksualne eksploracije i nasilja?
2. Zašto su muškarci preovlađujuće mušterije prostitutki svih uzrasta?
3. Šta je neeksploatativni, nenasilan, "normalan" seksualni razvitak dece?
4. Zašto ljudi olako pristaju da neka deca budu "odbačena" od društva?
5. Ko je odgovoran za seksualnu eksploraciju dece? Da li je seksualno nasilje i eksploracija dece vid mučenja?
6. Kako se ponašaju osobe koje su bile seksualno zlostavljane kao deca?
7. Zašto uopšte postoji seksualno nasilje i eksploracija?
8. Koje su polne razlike između uloga

odraslih kao nasilnika i eksploratora dece?

9. Šta podržava i hrani tržište ženskih tela?
10. Zašto je teško razgovarati o postojanju seksualne zloupotrebe i eksploracije dece?
11. Koja su seksualna prava dece?
12. Šta je to kultura tolerisanog domaćeg nasilja, silovanja, incesta, seksualne zloupotrebe i drugih oblika nasilja prema ženama?
13. Da li postoji nedostatak ljudskih prava na svim nivoima, nedostatak poštovanja priznanja i praktičnog ostvarenja ljudskih prava dece, žena, ljudi druge rase i slično?
14. Da li se može uočiti tretiranje dece kao imovine, neautonomnih ličnosti koja imaju ljudska prava?
15. Da li se može uočiti sistematsko potcenjivanje žena u terminima "svojina" ili datim i ostvarenim realnim mogućnostima da zarađuju na tržištu, zaštita u starijem dobu?
16. Da li razmah svetske ekonomske krize i produbljivanje siromaštva ima uticaja na pojavu seksualne zloupotrebe dece?
17. Zašto svuda postoji prihvatanje i toleriranje prostitucije kao muške privilegije?
18. Kuda vode pokušaji da se kontroliše seksualnost i ograniči ženska sloboda i samoodređenost?

Analiza odgovora na gornja pitanja ocrtava zapravo scenario zbivanja seksualne zloupotrebe dece koja se dešava u celom svetu.

6. Incestuirane invalidkinje

Biti dete znači socijalnu i fizičku nemoć, a biti invalidno dete znači da je ta nemoć u odnosu na sve odrasle još više izražena usled činjenice stalne fizičke zavisti od pomoći u svakodnevnim radnjama ishrane, kretanja i higijene. Oni kojima su invalidna deca data na staranje ne retko u svemu tome vide "zgodnu" mogućnost nekažnjene vršenja seksualnih zloupotreba. Svi navedeni primeri ilustruju gotovo sve opšte društvene i psihičke aspekte seksualne zloupotrebe dece koji su samo još više naglašeni i u svojim uzrocima kao i nastupelim posledicama, što je prouzrokovano invalidnošću žrtava. Odrasle osobe kojima su invalidna deca poverena na lečenje, negu i staranje u institucijama predstavljaju veliku opasnost za takvu decu, za koju često ni porodice nisu mnogo sigurnije. Mogu se uočiti sledeće karakteristike seksualnih zloupotreba invalidne dece:

Polna podela uloga na muške izvršioce i ženske žrtve kod invalidne dece-žrtava seksualne zloupotrebe još više je izražena no kod normalne dece, tj. muški invalidi retko ili gotovo opšte nisu poznati kao žrtve seksualnih zloupotreba od strane žena. Seksualno zloupotrebljavanje invalidnih devojčica i invalidnih žena najupadljiviji je primer da uzroke ovoj pojavi treba tražiti pre svega u razlici između društvenih moći između žrtve i učinilaca, po jednostavnoj formuli, što manje društvene moći na strani žrtve to više moći na strani izvršilaca. Što više moći na strani izvršilaca, to više

dugotrajnijih i traumatičnijih seksualnih zloupotreba. Naime, invaliditet sigurno nikoga ne čini ni seksepilnjim, niti seksualno atraktivnjim i uzbudljivijim u uobičajenom smislu reči, ali predstavlja fizički problem koji povlači društvenu izolaciju, zavisnost i nemoć, koju su mnogi spremni da shvate kao "zeleno svetlo" za vršenje seksualnih zloupotreba, usled smanjene rizičnosti od kažnjavanja. Dakle kao jedna od glavnih karakteristika seksualnih zloupotreba invalidnih devojaka i žena je izraženost povećane rasprostranjenosti seksualnih zloupotreba invalidne nego normalne dece.

Fizička invalidnost se tretira kao mentalna, a sve zajedno čine specifičnu društvenu hendikepiranost (invalidnoj deci se još teže veruje kada bi se požalila na seksualnu zloupotrebu).

Kada su invalidkinje u pitanju one se manje ili više otvoreno tretiraju kao društveni paraziti, pa se smatra "normalnim" ili bar prečutno prihvatljivim da one na neki način "služe" onima koji se o njima staraju, čak i kada ta "svrha" predstavlja seksualno iživljavanje.

Tipičan rezon mnogih muškaraca, da je dozvoljeno sve što nije krivično kažnjivo, a nije kažnjivo sve dok se ne otkrije, naročito dolazi do izražaja kada su u pitanju invalidna deca-žrtve seksualnih zloupotreba. Seksualnu zloupotrebu invalidne dece prate i razne vrste fizičkog i psihičkog zlostavljanja i zastrašivanja.

Kod odraslih invalidinja koje su kao deca bile incestuirane, češće se no kod neinvalidnih osoba javljaju retki i posebno teški oblici post-incestnog sindroma, npr. u vidu multiplikovanja ličnosti, ili dubokog povlačenja od životnih tokova od kojih su već odvojeni invalidnošću. Za poneke od njih važi ono što Klaris Lispektor definiše kao, "Braniti se od života živeći manje, trošeći što manje života, kako život ne bi ponestao."

Ema: "Ja lično ne znam ni jednu invalidkinju da nije bila seksualno zlostavljana. Doduše istina je da ne znam sve invalidkinje na svetu pa sigurno ima i onih sa kojima to nije slučaj. Naši mučitelji bili su bolničari u bolnicama gde smo bile smeštene. Shvatate li da smo mi, invalidi koji godinama živimo u bolnicama, izloženi na milost i nemilost osoblju. Posebno onima koji misle da smo mi, zbog naše fizičke nemoći, takođe nemoćne i da mislimo, da razumemo ili govorimo, a posebno, da nas niko neće nikada saslušati i poverovati nam. Mi smo nekako prirodno tretirane kao bića koja se ne slušaju i kojima se ništa ne veruje. Oni prosto misle da je sve u čemu ne mogu biti uhvaćeni i kažnjeni, ok. Shvatate li sada? Od prvog trenutka kada počnu da se "brinu" o nama, stavljaju nam do znanja čije je koje mesto, dakle da su oni moćniji od nas, i da je za nas bolje da budemo tihe i poslušne u svemu. To "sve" svodi nas na njihove pljuvaonice, pepeljare, toalete, noćne posude, dakle predmete u kome će oni da prazne svoju spermu, urin i prijave misli i želje, kad god to hoće i kada im je zgodno. Mi smo odbačene, nikome potrebne, dakle naša jedina svrha, ako je uopšte imamo, je da se oni nad nama iživljavaju. Da li znate da ljudi koji su zatvoreni nemaju ni jedno mesto da se sakriju? Dobro, ako vas ne nađu danas, naći vas sutra ili u sredu ili u nedelju uveče

kada su svi doktori odsutni. Meni se to desilo tri puta. Pazite, da ne pomislite slučajno da je to bilo tri dana ili nešto slično. Ja sam prosti imala tri mučitelja i to se dešavalo u periodu od 15 godina koliko sam bila u toj bolnici. Njih trojica koji su trijumfovali nadamnom, pojeli moje šanse za oporavkom, dodali svoje lične pobjede mojim već postojećim porazima. Broj jedan dok me je tucao, uvek bi govorio kako mrzi lezbejke i kako bi sve one trebale da probaju njega, velikog dečka sa velikom pištom i onda bi shvatile da greše, jer bi im se to toliko dopalo da bi ga posle same jurile. Broj dva mi je to uradio samo dva puta, a poslednji, drugi put odjurio je obilato krvareći u ambulantu da ga previju jer sam ga ubola skrivenom viljuškom. Posle su svi pazili da nemam ništa u rukavu, ali bar mi taj više nije dolazio. Broj tri je operisao u kupatilu, gde bi bile bez odeće, bespomoćne, izložene satima svim mogućim njegovim eksperimentima. Njemu nije bilo dosta što smo i inače nepokretne, već nam je vezivao gumenim trakama noge i ruke za cevi kada nas je silovao. Tako bismo bili u posebno ponižavajućim i bolnim pozama, što ga je izgleda posebno uzbudivalo. Dobri dani su bili oni kada u jelu nije bilo namerno ubaćenih bubašvaba, kada bi nas samo šutirali nogama, udarali pesnicama i šamarali. Ne sećam se naravno svega, ali kada osetim miris dezinfekcionih sredstava karakterističan za bolnice, dode mi da povraćam i onda imam flešbekove."

Slobodanka: "Počeću sa osnovnim podacima: Stara sam trideset i jednu godinu, idućeg meseca ču da napunim trideset i dve, invalid sam i predajem u srednjoj školi Engleski jezik, i ja sam ona koja je preživela incest. Za vreme detinjstva, bila sam izložena fizičkoj, seksualnoj i emotivnoj zloupotreti i zanemarivanju. To je bilo traumatično do te mere da je delovalo na cepanje moje ličnosti. Nas sada ima dvadeset i osam, prilikom poslednjeg brojanja. Uzrasta smo od jedne godine do trideset i jedne. Naš primarni mučitelj je bio naš otac i naš stariji brat, to kada je u pitanju incest, a majka kada je u pitanju emotivna zloupotreba i zapostavljanje. Ja sam ta koja komunicira sa spoljašnjim svetom. Ostale su npr. Marlena, koja je naš zaštitnik, ili Bobi koja je najseksualnija od svih nas. Nećete čuti mnogo o mališanima (moja druga ja u dečjem dobu), jer su oni mali i treba ih zaštitit. Ali ćete čuti sigurno još ponešto o onima odraslima jer oni imaju šta da kažu. Da li se tojavlja i kod drugih, mislim ta podela ličnosti na više različitih identiteta? Nama je svima potrebna terapija i podrška. Mi smo zato svi na terapiji namenjene onima koji su preživeli incest. Mi smo sada potpuno trezni, čisti od droga, evo već punih 9 godina, a izlečeni smo i od anoreksije."

Ankica: "Ja nikada nisam bila lezbejka ali sam uvek nosila kratku kosu i to je možda bila moja greška. Ja sam se prilično oporavila od dečje paralize, toliko da mogu da hodam samostalno samo sa štakama. Kada sam u srednjoj školi popustila u učenju, razredni je smatrao da bi trebalo da razgovaram sa školskim psihologom. Školski psiholog me je u njegovom kabinetu napao, ali ja sam se uspešno branila. Ljudi koji koriste štake imaju mnogo snažnije ruke no što se očekuje, pa sam i ja mnogo snažnije uzvratila napad no što je napadač očekivao od jedne invalidkinje. Prvo nije htio da odustane, ali kada su počele da se razbijaju vitrine, i da se diže velika buka, pustio me je, rekavši da ču platiti za svoj bezobrazluk. Uskoro sam bila izbačena iz škole. Moj razredni, direktor i psiholog su tvrdili da je cela moja priča

o napadu čista laž i izmišljotina, da sam ja u stvari lezbejka koja pokušava da sakrije svoju izopačenot i da sam kao invalid posebno sklona izmišljaju koječega. Bila je pozvana i policija, ali su svi oni spremno prihvatali tu verziju o mojoj lažljivosti i problematičnom ponašanju. Glavni dokaz su im bile moje slabe ocene, kratka kosa, kao i činjenica da nisam imala dečka. Ni jednog momenta nije dolazio u obzir da neko poveruje u moju priču, a uverena sam da ja nisam bila ni prva ni poslednja žrtva tog tandem-a, moj razredni-školski psiholog."

7. "Ima ih koji te čuju tek kada upotrebiš pesnice": incest priče romskih žena

Biti žena znači imati manje društvene moći od muškaraca i samim tim biti izložena povećanom riziku od nasilja i smanjenoj mogućnosti zaštite od njega. Biti Romkinja, znači imati još manje društvenih mogućnosti i moći od žene, pripadnice većinskog naroda, a biti romska devojčica znači verovatno najmanji mogući stepen društvene moći. Videli smo iz prethodnih izlaganja da je jedan od uzroka i uslova seksualne zloupotrebe dece upravo ta bespomoćnost žrtve, po principu, što manje moći, to više nasilja. Incestuirane romske devojčice su dobra ilustracija te teze.

Karakteristika priča incestuiranih Romkinja je otvorenost i jasna narativnost, bez prisustva specifične metaforike karakteristične za neke druge kategorije onih koje su preživele incest. Kao da one nemaju čega da se stide, koga da prikrivaju niti zašto da se ne sećaju. Očigledno da je porodična zavera čutanja bila u njihovom slučaju mnogo slabija i manje izražena no kada su u pitanju druge kategorije onih koje su preživele incest. Kod njih se ne uočava ni tipičan proces žaljenja, bar ne one depresivne faze označene tugom i očajem. Kao da je i sama tuga luksuz, ili kako kaže Klaris Lispektor, kao da je i tuga stvar bogatih, onih kojima se to može, koji nemaju šta drugo da rade.

Takođe je karakteristika stalnog prisustva porodičnog nasilja drugih oblika kao i alkoholizma, nestalnosti i nestabilnosti primarnih porodičnih odnosa. Ono što se dakle označava kao porodična patologija, zapravo je incestuiranim romskim devojčicama omogućilo da reše jedan od najtežih problema post-incestnog sindroma, problema poremećenog sećanja.

Karakteristično za seksualno zlostavljanje romskih devojčica je još i prisustvo manje ili više prečutnog odobravanja cele mikro-sredine incestnih zbivanja, kao da se radi o nečem "prirodnom" i "normalnom". Ni jedna od njih ne govori o nekoj pomoći ili intervencijama izvan romske sredine, ali je ipak baš iz odsustva priče o tim intervencijama spolja, jasno da nije nikada nije bilo. Incestuirane romske devojčice, poput zlostavljanih romskih žena, nemaju društvene institucije na raspolaganju da ih odbrane od nasilja. Porodično nasilje u romskim porodicama smatra se nečim takođe za njih

"prirodnim" i "normalnim" pa su svi, i inače nevoljni da intervenišu, još manje spremni da zalaze u romske mahale, privremene čerge ili divlja, nehigijenska naselja. Romkinje pak, doživljavaju policiju kao neprijateljsku stranu i ne žele da prave probleme sebi, svojim ukućanima, susedima i srodnicima, ugrožavajući neometane privredne aktivnosti koje su često nezakonite ili na ivici zakonitosti, obraćanjem policiji za pomoć. U romskim naseljima nema telefona i dnevne štampe i romske žene uglavnom ne znaju za aktivnosti ženskih grupa, tamo gde ih ima, a kojima bi mogle da se obrate za alternativni vid pomoći. Dakle one su prepuštene samima sebi i tradicionalnim metodama samopomoći. Ta potpuna prepuštenost sebi je ujedno još jedna karakteristika Romkinja koje su preživele incest. Naime, one se mnogo češće i mnogo žešće brane svim sredstvima od svojih napadača, odgovarajući fizički, znajući verovatno da pomoć ne može da se očekuje ni od koga drugog.

Sanela: "Kada mi je bilo deset godina moj otac me je postavio na mesto moje majke, objašnjavajući da je ona za njega previše stara, prljava i ružna da zadovolji njegove potrebe normalnog muškarca. Provela sam detinjstvo mrzeći ga. O, kako sam tada želela da umrem, da budem prosto mrtva. A to sam još i više želela njemu. Kada je umro, ja sam nastavila da mrzim muškarce. Ali mi je teško istovremeno da stalno vidim u njima neprijatelje. To bi bilo previše zastrašujuće. Ali ipak, kada sedim npr. u vozu ili autobusu uhvatim sebe da posmatram nepoznate muškarce misleći koga li su napastvovali, svoje sestre ili svoje kćerke?"

Edvina: "Prvi muškarac u mom životu bio je moj stariji brat. Sve je počelo kada mi je bilo tri godine a završilo se kada sam napunila 10 godina a kada se on kao šesnaestogodišnjak oženio. Slično se dešavalo i drugim mojim drugaricama iz dvorišta u kome smo živeli pa sam to smatrala delom normalnog života devojčica u mahali. Znala sam da se od dečaka očekuje da budu iskusni pre ženidbe, a gde će steći to iskustvo, gde će naći devojke koje bi htele romske dečake od 12-13 godina? Sestre su dakle bile "prirodno" rešenje tog problema. Ali ja sam bila jedina koja je i tada a i sada još uvek, osećala potrebu da spava obučena. Oduvek sam spavala potpuno obučena u što više odeće, već koliko temperatura dozvoljava. Čak imam i obuću na nogama. Uvek su me svi zadirkivali zbog toga, ali ja stvarno ima jaku potrebu za svom tom odećom, naročito noću i naročito kad spavam."

Ajša: "Kao devojčica sam imala običaj da se strašno tučem. To je počelo kada sam imala devet godina i kada sam premlatila jedanaestogodišnjeg vodu bande dečaka iz naše mahale. Tada sam proglašena za počasnog dečaka i primljena sam u njihovo društvo. Koristila sam svoju visinu i svoj bes u tučnjavama. Tuče su bile jedini odgovor na osećaj nemoći koji sam imala tokom noći kada nisam mogla da zaustavim svoga oca koji me je "posećivao" u krevetu "onako", znaš kako, pa sam zato ubijala boga u svima oko sebe danju. Kada sam napustila kuću moj borbeni instinkt mi je pomogao prvo da preživim, a kasnije i da steknem poštovanje u sredini gde se sada nalazim. Bila sam i u zatvoru gde su nastojali da me ubede da takvo

ponašanje nije nikako dobro, posebno za ženu, a ja sam se pretvarala da im verujem da bih što pre izašla. Danas znam da tuče zaista nisu dobre. Uglavnom. Ali isto tako verujem da ima trenutaka kada moramo da budemo spremne i na to. Ne dam da me diraju bez mog pristanka, a ima ih koji te čuju i shvate tek kad upotrebiš pesnice."

Munira: "Moj otac je bio nasilnik i kada je bio kod kuće ja sam dobijala batine i za sebe i za moju majku bolesnu od bubrega i mog paralizovanog brata, sve dok nisam porasla dovoljno da sam mogla da uzvratim. Onda bismo se tukli. Ja sam obično gubila u tom pesničenju, ali je dobro to što bi se sve završavalo samo na tući, tj. on bi me prebio na mrtvo ime, ali bi takođe i shvatio da ja neću mirno leći pred njim da se izjavljava sa mnom, tj. ima seks sa mnom. Jednog dana je prosto otišao i nikada se nije vratio. Ali ja sam još uvek sva ispunjena gnevom. Ne želim da budem fizički nasilna ni prema kome, pa često udarim pesnicom ili glavom zid, banderu, vrata i sl. Moj bes je još uvek živ i nemam drugog načina da ga ispoljim osim fizičkog."

Šerifa: "On je činio sa mnom sve što je htio, tukao me kao životinju, sekao me nožem i makazama, gasio cigarete po mojoj koži, pekao me peglom, izbacivao po svakom vremenu napolje, vezivao, šta sve ne. Jednog dana, kada je krenuo na našu najstariju čerku, koja je tada imala 8 godina, onako, žečeći od nje seks, odjednom sam osetila kako mi je pao mrak na oči. Zgrabilo sam najveći nož koji sam imala u kuhinji i rekla sam mu da nestane i nikada se više ne vратi. E, to je nešto što Romkinje retko kažu svojim muškarcima. Sećam se da je on samo zbumjeno slegnuo ramenima i rekao da ima hiljade žena koje bi bile srećne da je on sa njima i da će ja zažaliti to što sam ga isterala. I na moje iznenadenje, stvarno se okrenuo i izašao. Nikada se nije vratio ali ni ja nikada nisam zažalila što sam ga izbacila. Možda neka druga žena sada ima problema sa njim, ali ja više, hvala bogu, ne. Znaš, danas to izgleda tako lako i prosto, jednostavno sam podigla nož i rekla "odlazi" i odjednom sam postala slobodna a prethodno sam više od deset godina umirala od straha i od njegove senke. Tek kasnije sam saznaла da je on već više meseci radio "to" sa našom najstarijom čerkom, tj. da nije tada, kada sam ga izbacila, pokušao prvi put, što me je još više uverilo da sam dobro postupila."

8. Porodična zavera čutanja - tradicionalna porodica ne štiti dovoljno decu, a posebno ne devojčice

Na osnovu istraživanja rada SOS telefona u Beogradu u petogodišnjem periodu (1991. - 1995.) dobija se podatak da su deca prisutna tokom nasilja ili da trpe domaće nasilje u 68,2% do 76,6% slučajeva. Disfunkcionalne porodice kao poprišta domaćeg nasilja predstavljaju pogodan scenario za incest, iako nasilje ne mora da bude spolja vidljivo. Ono što seksualnu zloupotrebu dece čini težom za otkrivanje je činjenica da se javlja i u na izgled sasvim "pristojnim" građanskim porodicama koje nisu poznate po

porodičnom nasilju, alkoholizmu ili nekim drugim, spolja vidljivim oblicima porodične disfunkcije.

U porodicama u kojima se dešavaju slučajevi incesta postoji striktna i najstroža zabrana, nametnuta pre svega žrtvama incesta, ali i drugim članovima porodice, da o tome govore. To onemogućava otkrivanje i sprečavanje daljeg viktimiziranja žrtve. U kasnijem životu ova zabrana uzrokuje mnoge probleme koji se ogledaju u zaboravljanju i osećanju krivice kad se žrtva seti incest. Sve ovo čini proces izlečenja težim. Analiziraćemo posebne situacije kada su učinici seksualne zloupotrebe dede i braća, kao i ulogu majke u incestim zbivanjima.

Dete nema izbora, ne samo zato što je učinilac veći ili stariji, ili društveno dominantniji, nego zbog toga što njegovo emotivno i fizičko preživljavanje bukvalno zavisi od toga da li se pokorava sudbini. Deca-žrtve uhvaćene u zamku incesta, prilagodavajući se neprirodnoj situaciji u koju su silom gurnuta, pokazuju određeni vid lažne zrelosti i prihvataju zlostavljanje kao svoju kaznu u životu. Ona su obično ubedena da moraju da čute, "da bi sačuvala porodicu", i veruju da opstanak porodice zavisi od njihovog žrtvovanja. Drugim rečima, dolazi do zamene uloga: od dece - žrtava se očekuje da zaštite svoje roditelje, umesto da roditelji zaštite njih. Čak i kada je dete zlostavljanovo od strane npr. trenera u koga ima poverenja, nastavnika, strica ili majčinog prijatelja, ono i dalje ima iskustvo sa oba aspekta zloupotrebe, onog koji se zasniva na neravnoteži moći i onog koji je kršenje poverenja i prelaženje granica samozaštite.

Fizička sila nije neophodna za incest i retko se koristi. Detetovo prirodno stanje zavisnosti i nemoći koristi se protiv njega. Dete je zbog neravnoteže moći u odnosu na odrasle, emotivne vezanosti i zavisnosti od njih, u tako ranjivoj poziciji koja se ponekad naziva "predodređenost da bude žrtva". Što je odnos bliži, manje je sile potrebno da se incestne radnje učine, i manje je verovatno da će učinilac koristiti nasilje. Fizičko nasilje, izgleda, najrede koriste očevi: detetove potrebe, kao i moć koja proizilazi iz očeve uloga detetovog čuvara, garantuju nesmetan pristup. Ako odnos nije tako blizak, može postojati pretnja silom, ili, još ređe, stvarna upotreba nasilja. Što je dete mlade, to se manje postavlja čak i pitanje taktike - jednogodišnje dete "ne postupa", tj. ne dela od svoje volje, njegovo ponašanje je takvo da mu je prosto naloženo da postupa. Tu je u pitanju samo detinjstvo koje se koristi kao najjače oružje da se ostvari kontrola nad detetom.

Izvršilac incesta je dakle, ili emotivno ili fizički neophodan za opstanak žrtve, i to je način na koji on može uticati na žrtvu. Na taj način on može podići oko nje zidove.

Lako je pokoriti dete. Pretnja tipa: "Ne pričaj, ili ..." je pretnja uništenjem ako se pretnja dešava u porodičnim okvirima, tj. dolazi od strane nekog od članova porodice. Čak i dugo pošto prode detinjstvo, te pretnje

imaju svoju moć. Odrasla osoba koja je doživela incest oseća dečje strahove, vidi ih očima deteta. Ona se plaši, onako kako se dete plašilo. Ona može imati emotivnu podršku, izvestan stepen emotivnog razvitka, sposobnost preživljavanja, osećati samodovoljnosti, kognitivne sposobnosti, ali ima sasvim malo samopouzdanja, i zato oseća strah. Ona se oseća kao dete koje ne može da se brani.

Tajna upotpunjuje zamku. U stvari, Judit Herman, definiše seksualnu zloupotrebu deteta kao "neki fizički kontakt koji treba da bude tajna". To, kaže ona, automatski "kvari" vezu između deteta i roditelja. Eliminacijom svake mogućnosti za intervenciju sa strane, tajna omogućava zavodniku da nastavi zloupotrebu, i tako ga štiti. Osoba koja je preživela incest, pošto nastavlja da čuva tajnu i u kasnijim godinama, nenamerno štiti zapravo učinioca od posledica tog telesnog nasilja. Ironija i nevolja je u tome, što mnogi od tih post-efekata koji štite osobu koja je preživela incest, štite istovremeno i nasilnike.

Čuvajući tajnu, žrtva se potpuno podređuje zahtevima izvršioca incesta. Ona se slaže, premda nesvesno, da ne govori šta je on uradio, zadržavajući ponekada doživotno u svom telu i svojoj svesti, jad i patnju zbog svega toga. Ona svakog dana plaća cenu za njegov zločin - njegovu cenu, cenu koju on treba da plati. Porodična konspiracija se u mnogim incestnim porodicama, zajedno za incestnim zloupotrebama odraslih prema deci, prenosi kroz generacije, dakle, ne zadržava se samo na odnosu jedan učinilac-žrtva, on stvara čvrstu, često neprobojnu mrežu pseudo-sigurnosti i pseudo-porodične lojalnosti, koja u kasnijem životu često otežava/onemogućava žrtvi razrešenje problema.

Potrebno je spoznati da mnoga deca beže od kuće usled postojanja incestnih i zlostavljačkih odnosa, pa njihovo vraćanje u takve kuće nije najprihvatljivija opcija.

Uočeno je da što je jače usmerenje na nedostatke i propuste tradicionalne porodice, to je veći otpor intervencijama institucionalnog karaktera i strategijama ženskih grupa za borbu protiv nasilja.

Siromaštvo, seksualna zloupotreba devojčica od strane članova njihovih sopstvenih porodica, društvena inferiornost žena i devojčica, spremnost njihovih porodica da žrtvuju devojčice radi materijalne koristi, svuda su prisutni društveni mehanizmi koji određuju živote mnogih žena. Životni put mnogih devojaka i žena koje su u takvom ambijentu rođene, odrasle i nastavile da žive je prostitucija. Prostitucija je opaki oblik ropstva koji predstavlja kupovinu ženskih i dečjih tela za seksualnu nagradu i ili finansijsku dobit. Roditelji zanemaruju zdravlje i obrazovanje devojčica i to kasnije ograničava mogućnosti i nezavisnost tih devojčica u društvu. Širom sveta, u patrijarhalnim sredinama, devojčice se posmatraju kao svojina svojih očeva, kasnije muževa i ne dozvoljava im se pristup, kontrola i nasleđivanje

imovine i drugih izvora egzistencije. Medugeneracijski seks se dozvoljava ako je u pitanju stariji muškarac i mlada žena, ali ne ako je u pitanju starija žena i mlađi muškarac. Seksualne aktivnosti odraslih sa decom javno se osuđuju, ali muškarci normalno i dozvoljeno teže mlađim partnerkama što se smatra potvrdom njihove muškosti. Donja granica mladosti partnerke obično nije jasno definisana i najčešće se ceni s obzirom na društveni status, po formuli, što je status muškarca viši a devojke niži, manje se postavlja pitanje njene mladosti.

Svi zainteresovani za dobrobit dece moraju da uzmu u obzir preovlađujući model upotrebe žena i dece u svrhu muške seksualne nagrade i socijalizacije žena i devojaka na način koji ih sprečava da govore o tim zlodelima. Troškovi nebrige o našoj deci su neprihvatljivo visoki za bilo koje društvo koje smatra sebe civilizovanim. Strategije borbe protiv seksualne zloupotrebe dece ciljaju na smanjivanje broja dece ranjive komercijalnom seksualnom eksploracijom i razvijanjem sredine, ponašanja i praksi koji odgovaraju dečijim pravima.

O postojanju i rasprostranjenosti seksualne zloupotrebe ženske dece saznaje se uglavnom od odraslih osoba koje se prisećaju trauma iz detinjstva. Od njih saznajemo ne samo o samim zloupotrebama i njihovo rasprostranjenosti, već i o obavezno prisutnim mehanizmima porodične i društvene zavere čutanja u pogledu postojanja incesta. Jedna od tipičnih priča je i ova koju smo nazvali "Visoke devojke teško dišu".

8.1. Visoke devojke teško dišu

Zdenka je najstarije od troje dece. Ima godinu dana mlađu sestruru i četiri godine mlađeg brata. Otac je vlasnik servisa za popravku pisačih i računskih mašina i štampača. Brata nikada nije posebno interesovala škola, jedva je došao do srednjoškolske diplome i sada radi sa ocem u radnji. Sestra se opredelila za sport, bila je državna reprezentativka, završila je sportsku akademiju, udata je, ima dvoje dece i radi kao trener sportista najmladeg uzrasta. Za razliku od njih, Zdenka je bila u školi uvek odlična, možda i zato što se rodila sa fizičkom manom stopala. Nije hodala do pete godine, kada je bila operisana. U detinjstvu nije bila mnogo pokretna, više je sedela i čitala, dok su se njena sestra i brat igrali.

Zdenka danas ima trideset i nekoliko godina, diplomirani je jezički terapeut i radi sa pretškolskom decom sa govornim manama. Ona je jedna od mnogih koje žive sa doživotnom traumom zvanom incest. Njena priča je tipična za one koje su preživele incest, a kojima porodica nije nikada ni poverovala ni pomogla. Ni u vreme dešavanja incesta, niti kasnije.

Seksualna zloupotreba se dešavala od njene druge do pete godine. Izvršilac je otac. Nikada nije pričala o detaljima izvan terapijskog kruga.

Najčešće priča o tome kako ju je porodica odbacila. Kako joj nisu verovali, niti pomogli, čak ni onda kada je bila spremna da im oprosti sve: višegodišnje čutanje, prikrivanje i odsustvo podrške.

Između desete i trinaeste godine je počela da se prisjeća incesta. Prvo su joj se javljale pojedine slike, kao delovi ružnog sna. Posle izvesnog vremena ponavljanja uvek istih slika, sa uvek istim strašnim i odvratnim zbivanjima, posle kojih je povraćala i bila danima bolesna, počela je da se pita da li je to zaista samo ružan san. Njena porodica je sve to međutim, tumačila kao "pubertetske probleme" a u stvari nije niko želeo ni da je sasluša. U petnaestoj godini je shvatila da "to" nije ni sanjala, niti videla u nekom filmu, i da joj se "to" u stvari desilo. Počela je da se guši, ostajala je fizički bez daha, što je u tom, naizgled srećnom domu, uglavnom tumačeno njenom nadprosečnom visinom (190 cm). Previsoke devojke, po toj teoriji porodične samozaštite, zbog nečega ne mogu dobro da dišu! A njoj su slike tada počele samo da nadiru, svakodnevno, sve učestalije, sada više ne uvek iste, već nove i nove. Sve strašnije. Tu je negde na njima bila i njena majka, koja je sve videla i znala. I čutala. Da sačuva svoj dom i porodicu. Patnje deteta-invalida nisu joj izgledale kao neka prevelika cena.

Kada je maturirala, Zdenka bukvalno više nije mogla da diše u toj kući. Nije se upisala na fakultet kako su svi od nje očekivali, odlična učenica nije postala odlična studentkinja. Živila je nekoliko godina u Londonu, Rimu, i na drugim mestima. Radila je uglavnom nekvalifikovane poslove da bi preživela, naučila jezike i naučila da živi sa ljudima i sa svojom traumom. Želela je da ima normalan seksualni život i zadovoljstva. Otkrila je, shvatila i prihvatile svoje lezbejstvo. Prošla je nekoliko terapija za one koje su preživele incest. Ona ženska, feministička bila je prava. Aktivno i uporno sedmogodišnje bavljenje aikidom pomoglo joj je takođe, da stekne samopouzdanje i da gotovo anulira tragove nekadašnjeg invaliditeta. U dvadeset osmoj godini upisala je višu školu za logopedie. Završila je u roku, i vratila se u svoj rodni grad gde se i zaposlila.

Pod uticajem jedne od terapeutskih grupa smatrala je završnim činom terapije svoju pomoć porodici. Htela je da, pre svega majci, objasni koliko je bila povredena, verujući naivno, da je jedini problem to što majka nije bila zapravo dovoljno informisana o pravom stanju stvari. Priznaje da je intimno očekivala da će ona, kada sve to uz njenu pomoć shvati i sagleda, napustiti svoga muža, napasnika svoje kćeri. Posebno se osećala odgovornom prema mlađoj sestri, za koju je pretpostavljala da je mogla i sama da doživi isto od oca, ali da je imala manje sreće da se svega seti i da nađe odgovarajuću terapiju. Sa bratom je nekada u detinjstvu bila najbliža, od njega je očekivala solidarnost, podršku i drugarstvo.

Napisala je, dakle, tri različita, detaljna, emotivna pisma, majci, sestri i bratu, sa opisom onoga šta joj se desilo u detinjstvu, sa opisom svoga

doživljaja i svoje životne borbe koja je usledila. Završila ih je sa manje-više otvorenim pozivom da joj se pridruže, sada kada je sve prošlo, kada je prebrodila kruz i kada sem elementarnog razumevanja, zapravo više ništa i nije trebalo da joj pruže, jer je sve ostalo na planu svog oporavka učinila sama. Sa očekivanjem da budu opet porodica, ovoga puta ne bazirana na lažnoj porodičnoj solidarnosti i zatvaranju očiju pred porodičnom traumom koju je ona preživela. Porodica spremna da imenuje pravim imenom i incest i incestnika.

Brat joj nije nikada odgovorio. On sa ocem ima uspešan biznis, verovatno mu nije na kraj pameti da to dovodi u pitanje udubljujući se u nerazumljive probleme svoje sestre koja je davno otišla.

Majka joj je odgovorila da se to o čemu Zdenka piše nije nikada desilo i da je ona to sve samo izmaštala. "Tvoj otac sigurno nije najbolji otac na svetu. On ima mnogo mana, a nekada je bilo i gore. Ali sada je sve drugačije. Sada se sav posvetio poslu, servis posluje više nego dobro. Inače sada više nimalo ne pije, ide redovno u crkvu, druži se isključivo sa poslovnim prijateljima i porodičnim ljudima. O njemu niko ne može ništa loše da kaže", piše između ostalog u odgovoru njene majke. Zatim optužuje Zdenku za porodičnu neloyalnost. "Ti ne možeš ni da zamislš šta znači imati troje dece i ceo mesec pred sobom da ih sve prehraniš i obezbediš ostalo. Tvoj otac je bio tek na početku sa svojom firmom i ja sam morala da radim. Bilo nam je teško i to su bila teška vremena. Mi smo ih prebrodili. A ti uopšte i ne znaš šta su to porodične obaveze, ti si komotna. Lepo ti je što nemaš ni decu, ni muža, uživaš u slobodnom životu, a ja sam u tvojim godinama imala vas troje. Ti nemaš prava nikome ništa da prebacis."

Sestra je bila najoštija. "Sada si stvarno preterala. Taj tvoj feminizam te je potpuno sludeo. To je potpuna besmislica da je naš otac tako nešto mogao da učini. Da je on takav, uradio bi to i meni. Verovatno, pre svega meni. Jer, kako objašnjavaš to da se odlučio za tebe, invalida, a ne za zdravu i normalnu devojčicu kakva sam ja bila? Ja ču ti reći šta je tvoj problem. Ti pokušavaš da nađeš opravdanje za svoje lezbejstvo, za svoja lutanja i nesređenost, za promašene godine svoga života, pa si se uz pomoć onih tvojih feministkinja, isto tako promašenih i frustriranih žena, "setila" da optužiš tatu za najogavniju stvar za koju može uopšte muškarac da se optuži. A umesto da izmišljaš, bilo bi bolje da se smiriš i središ. Da nađeš muža i rodiš decu. Onda bi manje fantazirala i videla bi kako je teško podizati decu i biti odgovoran čovek, pa ne bi lažno optuživala nevine roditelje koji su te rodili, hranili i, zbog te tvoje mane, pazili, više no bilo koje drugo dete. A sada im vraćaš na najgori način. Tatu optužuješ da je uradio tu potpuno nezamisljivu gadost, a mamu da je tobože sve znala i čutala. Po meni, ti si gora od svakog tog izmišljenog lika iz tvoje prljave maštice."

Zdenka je od tada prekinula svaki kontakt sa svojom porodicom, koju tako više i ne naziva. Taj pojam koristi retko, i to samo da označi krug svojih feminističkih priateljica, političkih istomišljenica, drugarica iz sportskog kluba. Promenila je prvo ime koje su joj dali roditelji, a nešto kasnije i prezime, želeći da simbolično prekine svaku vezu sa njima. Terapija je morala da potraje, ovoga puta da bi joj pomogla da prevaziđe razočaranje u svoju porodicu zbog potpunog odbacivanja i neverovanja. U svom redovnom poslu pokazuje posebnu senzibilnost za decu traumatičizovanom nekom od porodičnih trauma. Više puta se srela sa decom žrtvama incesta, ali je samo u jednom slučaju uspešno uspela da raskrinka napasnika. U ostalim slučajevima ponovila se priča iz njenog života. Priča skrivanja i lažne porodične solidarnosti.

9. Incest je dugotrajno, mnogo puta ponovljeno zlostavljanje

Incest je retko jedan događaj i obično predstavlja višegodišnju traumu koja se dešava tokom detinjstva žrtve. Takođe su uočene pravilnosti prenošenja incesta u pojedinim porodicama sa generacije na generaciju, jer zaštićen porodičnom zaverom čutanja, incest nastavlja da se dešava svakoj novoj generaciji dece te porodice. Učinici su pri tom obično ista lica (svemogući deda, stric, otac), ali takođe i bivše žrtve, oni koji su i sami preživeli incest, u odrasлом dobu imaju tenedenciju da postaju izvršioci.

Izvršioci seksualnih krivičnih dela i zlostavljanja dece često su kao deca i sami bili žrtve sličnih radnji, što govori o nastavljanju ciklusa seksualnog zlostavljanja dece. U takvim slučajevima porodična zvera čutanja je mnogo sistematskija, jer se u nju uključuje više aktera zainteresovanih da po svaku cenu održe spoljašnjost tj. fasadu "pristojne" porodice zarad lične bezbednosti učinilaca incesta. To ujedno čini i da društvo, sačinjeno od takvih porodica koje su nepopustljivije prema svakoj pomeni postojanja incesta, bude posebno nesklono da se suoči sa činjenicama. U društвima u kojima postoji odbijanje da se prihvati i sama pomisao o postojanju seksualnog zlostavljanja dece, što je najbolji znak da ga sigurno ima u priličnoj meri, mogu da se koriste razni zdravstveni programi kao početna osnova za istraživanje i diskusiju o postojanju tog problema u društvu.

Mnoge žene koje su kao devojčice preživele incest kažu da se to desilo samo jednom. Sva iskustva terapeuta govore, međutim, da se incest, zapravo, gotovo nikada ne dešava samo jednom.

Treba znati da jedna incestuzna radnja ne predstavlja kraj, incest se ne završava na jednom događaju. On se obično ne zaustavlja na jednom činu koji se nikada više ne ponovi, već je stalno prisutan kroz čitav jedan period

života deteta. Incest se obično ne zaustavlja na jednom detetu, već se prenosi na ono koje pristiže u svom rastu do "pristupačnosti", ili na dete iz susedstva, iz kruga poznanika ili srodnika. Ponekad starije, prethodno incestuirano dete pokušava sa manje ili više uspeha da zaštititi mlađe dete.

Jovanka: "Ja sam sedam godina starija od svoje sestre. Ona je oduvek nekako bila moja briga, trebalo je da se brinem o njoj još dok je bila beba. Naši roditelji su oboje bili alkoholičari. Dok je majka pijana hrkala, pijani otac me je silovao. Strahovala sam da će slična sudbina zadesiti i tu bespomoćnu bebicu o kojoj sam se brinula, pa sam, od kada je napunila dve godine, smišljala razne uspešne metode kako da je zaštitim, sakrijem, upozorim na opasnost, a istovremeno da joj ne kažem o čemu se radi da je ne bih samim tim saznanjem povredila. Kasnije, kao odrasla žena, pitala sam majku da li je znala šta je otac radio sa mnom. Rekla je da jeste, ali se pravdala da ništa nije preduzimala jer "on nikada nije ni taknuo" mlađu sestruru, kao da je to neko opravdanje za ono što je radio meni, očigledno ne znajući da to što ona "nije ni taknuta" nije nikakava slučajnost ili dobra karakterna crta moga oca, već plod mojih očajničkih naporu da je sačuvam od onoga od čega nisam uspela sebe samu da sačuvam."

Vojka: "Ja sam najstarije dete u kući; starija sam šest godina od brata i osam od sestre. Mi smo bili siromašni, u kući nikada nije bilo dovoljno novaca i roditelji su oboje radili po ceo dan. Od mene se kao najstarije očekivalo da vodim računa o bratu i sestri. Ja sam kuvala, prala i nabavljala namirnice. Takođe je moje zaduženje bilo da njih otpratim u školu, sačekam ih posle škole i vodim računa o tome da su pristojno obučeni i čisti. Iako sam i sama bila dete od mene se očekivalo da se ponašam i radim kao da sam odrasla. Iako nisam imala znanja koja imaju odrasli, trudila sam se iz sve snage oko moga mlađeg brata i sestre, da ne osećate naše siromaštvo i da budu voljeni kao i ostala deca iz normalnijih kuća. U prvo vreme sam odbijala noćne posete našeg oca, smatrajući da nije fer da i to traži od mene kad sam sve drugo po kući ja uradila. On bi se obično povlačio i nije insistirao, mada je bivao danima nervozan, pa je umeo i da nas udari ili ponešto razbijje po kući za što sam ja onda sebe okrivljivala, jer sam znala šta je "uzrok" njegovog besa. Kada je počeo da pokazuje interes za moju mlađu sestruru, počela sam dobrovoljno da ga noću primam u svoj krevet, nadajući se da će tako bar nju da poštedi onoga od čega ja očigledno nisam mogla da budem pošteđena. Htela sam da je po svaku cenu zaštitim od svih onih užasa koje sam ja preživljivala svakodnevno. Ali, kako će dete da zaštititi drugo dete pri čemu ne može da zaštititi ni samo sebe? Kada je izgubio interes da to radi sa mnom, kao što je svojevremeno izgubio interes za našom majkom, prešao je zaista na našu najmlađu sestruru, koju ma šta radila, nisam nikako mogla da zaštitim, za što se i danas grizem i sebi prebacujem."

Postoje razne vrste zlostavljača dece, ali mnogi od njih ne postavljaju pitanje pola deteta. Zlostavljač će to raditi sa svakim kome ima pristup, porodica će mu pribaviti žrtve, ili će se on baviti zanimanjima koja mu to omogućavaju, kao što je npr. trenerski posao, ili posao u nastavi sa

školskom ili predškolskom decom. Incest obično nije deo aktivnosti nekog porodičnog otpadnika, već u porodičnu strukturu potpuno integrisanog člana, koji često uživa punu porodičnu zaštitu. Incest prelazi sa generacije na generaciju, sa nasilnika na žrtvu, koja postaje i sama nasilna kao odrasla, od viktimiziranog deteta postaje majka viktimizator. Od dede na majku i ujaka deteta, preko odraslog deteta na unuku.

Biljana: "Ja sam bila seksualno zlostavlјana u detinjstvu od strane dede, strica i jednog rođaka. Moja majka koja je i sama preživela seksualno zlostavljanje kao dete, nije smatrala da je to nešto tako loše i nije smatrala da o tome treba previše govoriti. Kao odrasla žena bila sam silovana četiri puta. Već dvadeset i jednu godinu ne pijem i potpuno sam trezna. Sastavila sam ukupno nekih petnaest godina raznih terapija. Pročitala sam brda knjiga, išla na mnoge seminare i učestvovala u nebrojenim radionicama za one koje su preživele incest. Bilo je tu i masaže i hipnoze i svega drugog što mi je bilo korisno. Ipak znam da ja, za razliku od drugih ljudi koji hodaju uspravno, ležim ničice. Ležim tako i kod kuće i na poslu, pa verovatno ležim i u svakoj prodavnici ili na pijaci gde kupujem. Biti viktimizirana znači biti naučena da budeš kriva dok si živa što si žrtva."

Drinka: "Ja sam preživela fizičko zlostavljanje od strane mog oca, koga se hvala milostivom bogu, sasvim slabo sećam. Preživela sam seksualno zlostavljanje od starijeg brata čega se sećam u fragmentima. Bila sam dva puta silovana od strane momaka sa kojima sam izlazila, što je pretpostavljam kompletno moja greška u proceni situacije. Nedavno sam se preselila u predgrađe velikog grada gde sam dobila posao. Tu sam se, izgleda, prevarila, jer sam iza sebe ostavila ceo svoj sistem podrške. Našla sam se u vakuumu, lebdeći nekako bestezinski u novom gradu gde ne znam nikoga i gde posle radnog vremena nemam šta da radim i to u trenutku kada mi je terapija pomogla tek toliko da mogu samostalno da održavam glavu iznad vode, ali ne i da baš plivam kroz životne struje. I tako, ja imam problem i da izadem izvan stana, ali moja sestra zato uživa. Ona uopšte ne deli moju izgubljenost i svaki slobodni trenutak koristi da šeta, istražuje, ide u muzeje, pozorišta ili na izložbe, sva očarana što smo došle da živimo u tako zanimljivom gradu. Čudi se kako nemam volje da joj se pridružim u otkrivanju magije novog sveta, što stalno plačem ili se stalno tuširam."

Vreme ne leči posledice incesta. Čak, iako se sećanja potisu u podsvest, posledice zloupotrebe se nesmetano razvijaju. Ponekada su skrivene iza nekih drugih problema - kao što su bezrazložna ljutnja, samodestruktivno ponašanje, zloupotreba drugih. Ali pravi problemi ostaju i čekaju na jasnost koju donosi tek ozdravljanje: čekaju na olakšanje kroz konfuzije i fobije, rastuće depresije i otvaranja do kojih dolazi kroz terapiju ili intimu. Oni mogu takođe eksplodirati, bez pravog povoda, sami od sebe. Nelečene mogu doći na ivicu samoubistva, ili čak ubistva. I najtužniji od svih paradoksa je da one

koje su same preživele incest nastavljaju da viktimiziraju one koje vole, čak i sopstvenu decu.

Istraživanja incesta su do sada patila od propusta jer nisu ispitivala podudaranje incesta sa nekim drugim dečijim i porodičnim traumama. Tako se, na primer, gotovo nikada ne pominje alkoholizam niti domaće nasilje.

Mnogi izvršitelji incesta bili su i sami njegove žrtve u svom detinjstvu. Neki čak povezuju kasniju zloupotrebu, u potpunosti, sa postojanjem ličnog iskustva sa incestom u detinjstvu. Međutim, i tu treba identifikovati nastojanje da se učiniocima incesta pribavi mreža psihološki zasnovanih izvinjenja.

Incest nije rezultat usamljenosti, ili seksualnog nezadovoljstva učinioca, više nego što je to slučaj sa silovanjem odrasle osobe. Da li učinilac postiže seksualno uživanje uprkos poniženju, strahu i protestu svoje žrtve, ili baš zahvaljujući tome? Šta reći o čoveku koji postaje uzbuden jer izlaze teroru i seksu cvileće dete, koje nema ni grudi, ni dlakavih delova, slatko dete punog poverenja, nežne kože¹³?

10. "Život opasan po život" ili metaforičnost izražavanja onih koje su preživele incest

Posledice pretrpljenog incesta iz detinjstva, u kasnijim periodima života najčešće moraju da se dešifruju, dekodiraju, čak i od strane same žrtve. Jedna od najstrožijih zapovesti izvršioca incesta je prečutati, tako da je mnogim ženama koje su preživele incest u detinjstvu uvek i iznova potrebno dopuštenje da govore, da se sećaju (jer sećanje je "govor samoj sebi"). S druge strane, suviše dugo su ovi doživljaji nasilja od strane stručnjaka smeštani u carstvo fantazija žena i devojaka. Mnoge žene nisu naučile da govore, nisu naučile da se artikulišu i samosaopštavaju. One često, čak, ne veruju svojim sopstvenim zapažanjima. Такode, retko nalaze sagovornike koji imaju stvarni interes da ih saslušaju.

Naučiti ponovo govor, istupiti iz nemosti, biti onaj kojeg čuju, prvi je korak ka razotkrivanju postojanja incesta u prošlosti. Jer, "svest je zbir naših nelagodnosti od rođenja pa do dana današnjeg; nelagode su iščezle, svest ostaje - ali ona je izgubila svoje izvore ... ona čak za njih i ne zna." (Sioran 1995). Zato je ponekad, usled nemogućnosti izražavanja na uobičajen način zbog unutrašnjih inhibicija, za one koje su preživele incest karakteristična

¹³ Glavna briga jednog od učinioca bila je samo da ne bi vriska njegove devetogodišnje pastorke probudila njegovu ženu. "Kada je sve bilo gotovo, ona je plakala, koristeći tu staru i dobro poznatu zamku krivice da me uceni", žalio se kasnije.

specifična metaforičnost izražavanja.

Tako na primer, Ema smatra da su njeni mučitelji trijumfovali nad njom, pojeli njene šanse da se oporavi, dodajući svoje pobeđe njenim već postojećim porazima. Violeta kaže da je ona praznina i da u njenom praznom prostoru neprestano igraju demoni čiji krici neprestano ođekuju tom prazninom. Aleksandra se poredi sa šljunkom ili ribnjakom, jer se oseća bespomoćnom kao šljunak koga svako može da baci u vodu ili ribnjak u koga svako može da prodre, ubacivši u njega što hoće. Ivana poredi sebe i one koje su preživele incest sa semenom palim po stenama da ih kljuju ptice i raznose vetrovi, sa malo šanse da se normalno razviju. Saša smatra da je neophodno sagledati svu ružnoću seksualne zloupotrebe koju je doživela, jer je to put da se shvati i doživi i ljudska lepota. Vladislava naziva život onih koje su preživele seksualnu zloupotrebu, životom opasnim po život, jer se gubi volja za životom i ne vidi se nikakva vrednost u tome da se i dalje istrajava u gomili kompletnih laži. Tijana sanja groblje sa magičnom kapijom gde prestaje i strah i osećaj proganjenoštiti, maštajući najverovatnije o samoubistvu kao prestanku svih tegoba. Jedna od učesnica radionice o upotrebi termina "žrtva/ona koja je preživela" kaže da joj se život činio kao gacanje kroz gustu kašu, kao kroz neki lepljivi kačamak, hladni i neprozirni, koji je iscrpljujuće celu obavijao, pri čemu su joj misli bile ispunjene maglom, ili bolje rečeno, ničim.

Po pravilu, što je incest dugotrajniji ili uslovno rečeno, težeg ili drastičnijeg oblika, to je zabrana sećanja striktnije nametnuta, i tada priča nužno gubi narativnost udaljavajući se od konkretnih događaja. One koje su preživele, izbegavaju unutrašnje zamke porodično nametnutog imperativa čutanja pribegavanjem metaforičnom načinu izražavanja kao "bezbednijem" načinu komuniciranja sa svetom.

Kao deo te metaforičnosti onih koje su preživele incest javlja se ponekada i "preterano reagovanje" (cenjeno po kriterijumima "normalnih" ljudi), kao što je slučaj sa Antonijom.

Antonija: "Jednom sam pisala Marion Bredli zbog toga što je u našem izdanju njene knjige bio izbačen jedan deo koji inače u originalu postoji a u kome se govori o seksualnom zlostavljanju jedne četvorogodišnje devojčice usled koga je ona umrla. Mene je taj deo veoma potresao i mnogo puta sam ga čitala osećajući se kao da se to dešava ne nekom drugom već lično meni u momentu čitanja. Pitala sam autorku da li je ona dozvolila da se taj deo izbaci. Dobila sam odgovor koji me je strašno razočarao i rasplakao. Da, ona je to dozvolila, jer je izdavač sugerisao da naša sredina navodno nije još dovoljno spremna za takve priče. Ona je prihvatala to objašnjenje, jer smatra da njena uloga u životu nije da vodi nekakav krstaški rat, dokazuje istine i sl. već da priča priče, a priče se mogu uvek ispričati ovako ili onako, sa ili bez nekih delova, i opet da budu dobre priče. Od tada nisam nikada više pročitala ni jednu njenu knjigu."

11. "Kondom savet" ili dede incestnici

Kada su dede učinoci incesta javlja se nekoliko tipičnih karakteristika: To su obično tipične porodice u kojima se incest prenosi kroz generacije, gde, dakle, incestnik nije jedna osoba problematičnog ponašanja, već je to kroz praksu usvojen način ponašanja prema deci.

Zavera čutanja u takvim porodicama je kompletnija, jer na njoj ne insistira samo učinilac radi sopstvene zaštite već je čitava porodična struktura orijentisana ka porodičnoj samozaštiti, pa je žrtvama nametana mnogo sistematskija, organizovanija, striktnija i kompleksnija obaveza čutanja.

Neometan pristup telima unuka tipični je odraz patrijarhalne vlasti koja pripada, pre svega, glavi porodice, ali je takođe deo njegovog muškog autoriteta, afirmisanog kao univerzalnog prava muškarca.

Majke su potpuno odstranjene sa poprišta zbivanja ovog incesta, one se ni za što ne pitaju i prečutno odobrenje daje, zapravo, otac, inače i sam doživotno potčinjen pod neki oblik vlasti vrhovnog pater familijasa.

Kod ovog specifičnog incesta zapaža se karakteritika insistiranja na prenaglašenoj ženskoj pasivnoj ulozi ("dete-lutka-sex objekt").

Poremećenost sećanja ide do premećenosti umeća komuniciranja. Zabrana govora nametnuta od strane cele porodice a ne samo učinioца, je time potpuno ostvarena i proteže se kroz ceo život.

Nepostojanje mogućnosti zaštite dece incestuirane od strane deda neminovno dovodi ka učenju veštine svesne saradnje kao jedinom načinu preživljavanja, što sve dovodi i do neke vrste užitka, a što kasnije ostavlja posebno težak osećaj krvice i samoprebacivanja.

Ako se pojavljuje neko žensko lice u situaciji incesta vršenog od strane dede, to je detetova baka, koja se javlja kao lojalna dedina saveznica, čuvarka porodičnog "dobrog glasa" i najveća zaštitnica porodične tajne.

Posledice incesta od strane dede su dugotrajne sa svim karakteristikama post-incestnog sidroma kao što su zaborav, mržnja i bes, multiplikovanje ličnosti.

Rajka: "Ja sam ispunjena depresijom i ljutnjom. Prvo je nekako upereno na mene, a drugo na moju porodicu. Sećam se kada sam imala dvanaest godina da je moj otac počeo da mi se pokazuje go, poigravajući se svojim penisom, ali to je prestalo posle izvesnog vremena. Ne znam iz kog razloga. Kada sam imala petnaest godina otac mi se izvinio što se tako ponašao, i rekao je da je to leto bilo tako vruće i da su svi nekako izgubili glave. Rekao je da se nada da je ta neprijatna epizoda završena među nama i ja sam se složila. Kada sam na jednom porodičnom skupu par godina kasnije to ponovila, baš tako, kao srećno završenu epizodu, i eto kako se porodične krize daju izgladiti sa obostranim razumevanjem, došlo je do prave eksplozije od strane mojih roditelja ali i drugih rodaka. Svi su me osudili što pričam o takvim stvarima, i svi su bili neverovatno uzrujani. Od mene je zahtevano da o

takvim stvarima nikada, nikome, ni pod koju cenu ne govorim, da se ne prevarim pa da pričam sa drugaricama ili školskim psihologom, nastavnicima, trenerima ili u crkvi. Obećala sam da će čutati ali mi se sve to nije svidalo jer nisam razumela u čemu je problem i otkuda ta potreba za tolikom tajanstvenošću. Oni su svi znali, a smatrali su da i ja znam, da je moj deda, očev otac, spavao sa mnom između moje pete i osme godine. Deca toga uzrasta se normalno sećaju mnogih stvari i logično je bilo za očekivati i da sam se ja sećala dedinih poseta, pa su smatrali kada sam krenula da pričam o incidentu sa ocem, da je to samo uvod u priču o dedi. Moja sestra od strica mi je ispričala tu neverovatnu priču. Deda je pre nego što je umro ispričao to svojim sinovima, dakle mom ocu i njegovoj braći, hvaleći se kako sam bila "dobra u krevetu" i kako mu je to pričinilo veliko zadovoljstvo i ulepšalo mu stare dane i kako muškarci ne bi smeli toga da se lišavaju. Svi su se s time složili i niko, pa ni moj otac ga nije osudio. Glavno je bilo da se o tome ne priča. Nisam sa njima govorila punih dvadeset i dve godine. I sada sam ispunjena besom, toliko da moram nešto da razbijem, bacim preko cele sobe ili kroz prozor. Vremenom i uz pomoć terapije sam se setila dede i svega što mi je deda radio, i ni danas ne mogu da verujem da su svi smatrali da je to baš dobar način da se dokoni deda lepo zabavi."

Dušica: "Na terapiji za one koje su preživele incest sada radimo na sećanju na period koji je prethodio incestu. Moramo da kažemo da se u prvo vreme ničega nismo sećale, ali su nam veoma pomogle lutke. Setile smo se kako smo se igrale sa lutkama, Barbikom i svim drugim, do naše šeste godine. Onda dolazi prekid. Sećamo se da smo morale da počnemo da nosimo neke nakićene haljinice, skroz neudobne, sa puno nekakvih volana i nabora, tako da smo i same počele da izgledamo kao lutke. Bilo nam je strogo zabranjeno da se igramo sa igračkama za dečake, kao što su bili kamioni ili lego kocke našeg brata. Od kako su počeli da nas oblače u te haljinice, omrzli smo lutke. I nas su tretirali kao lutke, deda bi nas tako i oslovljavao, onda kada je bio najuzbudeniiji, a on je taj koji je zahtevaо takvu odeću, jer ga je to "palilo". Kako je ta odeća bila skupa nismo mogle u tome da se igramo, već smo ceo dan sedele tako nalickane i čekale da deda obavi svoje sa nama, a onda bismo ostatak dana mogle da radimo šta smo hteli, obučene u neku normalniju odeću. Samo što nismo baš mnogo hteli, jer nas je sve jako bolelo, pa je najudobnije bilo ležanje. Na terapiji su nam prvo pokazali svu silu lutaka i rekli nam da izaberemo neku da se s njom igramo. Na prizor onih u nabranim haljinicama sa skroz raširenim nogama, postalo nam je zlo i tako je počelo sećanje. Sada se igramo uglavnom sa muškobanjstom lutkom zvanom "Boban", koja nosi farmerke, patike, flanelsku košulju i bejzbol kapicu, jer tako izgledamo danas, a i tako smo oduvek želele da izgledamo a mogle smo tek kada je ono sa dedom prestalo, što je bilo kada nam je bilo petnaest godina. Mi, ustvari, nemamo problem sa multiplikovanjem ličnosti, jer mi sve mislimo isto, sve izgledamo isto, imamo ista sećanja i strahove, i sve podjednako volimo da se igramo sa "Boban" lutkom."

Olivera: "Trebalo je da naučim da razgovaram sa ljudima - i to još uvek učim! Sećam se kada sam imala 17 godina i kada se otkrilo šta mi je deda radio i kada je neko prvi put pokušao da me ispituje o mom detinjstvu. Ja prosti fizički nisam

mogla da odgovorim, sva sam se ukočila i postala potpuno nepokretna i bez glasa. Ona me je ohrabrla da onda odgovaram odrećnim i potvrđnim klimanjem glave. Od onda su mi bile potrebne godine da bih formulisala svoje osećaje i emocije, a to najviše jer nisam smela da formulišem svoja sećanja. Trebalо je da naučim ponovo sve veštine komuniciranja, i kako se i kada primenjuju. Ja zbilja ne znam da li sam ja nekako prirodno tako sramežljiva ili je to rezultat načina na koji sam vaspitavana, ili je to rezultat onoga čega ne želim ni pod koju cenu da se sećam. Nikada nisam dozvolila kao starija da me iko zagrli ili poljubi. Ja i sada odskočim u panici kada neko načini nagli pokret, prosti ne umem drugačije da reagujem."

Nadežda: "Moj otac nikada nije stavio ruku na mene i stvarno me ljuti što svi misle da je on za nešto kriv. Kada me je terapeut pitao o tome, samo što ga nisam udarila. Sve što mi se dešavalo, radio je moj deda. Stavljaо prste u sve moje otvore, i koliko se sećam jednom, samo jednom stavio penis u moj analni otvor. Ali ono sa prstima je radio stalno. Prvo bi mi skinuo gaćice i udaraо me na poseban način po stražnjici, ali ne kao da se ljuti ili kao da me sa nešto kažnjava. To je bilo na neki specifičan način priyatno, sva bih postala nekako vruća, a onda bi mi uvukao prvo jedan prst u vaginu, što me je bolelo, a zatim dva prsta, što je bilo prosti nepodnošljivo bolno, ali ma koliko vrištala i molila ga da prestane, on bi me čvrsto držao i pomicao gore-dole prste u meni, povremeno me tapšući po stražnjici na onaj način. Najčešće je to radio kad nikoga nije bilo kod kuće, kada su moji roditelji bili na poslu. Ako bih mu sama prišla i skidala sama gaćice, bio je popustljiviji, nije me udaraо jako i nije mi stavljao dva prsta već samo jedan, i to je bilo gotovo pravo zadovoljstvo. Ali, ako nisam htela, ako bih bežala ili plakala, onda bi sve radio da me boli što više, tako da sam uskoro naučila da je jedini način da izbegnem bol da saradujem. On bi masturbirao preko mene i kada bih bila skroz poprskana i ulepljena spermom, onda bih znala da mogu da odahnem i da je sve gotovo."

Viktoriјa: "Sećam se da sam mislila, Bože, gde si bio kada se on pojavljivao sa svojim kurcem koga je gurao u moju stražnjicu govoreći da to radi jer me voli. Ja sam osećala da je to što mi radi više mržnja nego bilo šta drugo, ja, ta bespomoćna devojčica naspram tog ogromnog tela koje se nadnosilo nadammom, i činilo stvari koje sam mrzela, a koje njih čine toliko moćnim. Da, tačno je, on je imao svu moć i vlast, a ja ništa od svega. Žao mi je što mu tada nisam smela reći ono što sada vičem u noć, da ga mrzim, prokletog idiota koji mi je to učinio, da ga mrzim i mrzim svaki sekund dok mi je to radio i sve što je od mene napravio. Ali hulja je mrtva, moj deda je umro, a njegov pepeо se nalazi u urni u kući moje bake koju takode mrzim iz sve snage i kao njeno večito hvaljenje moga dede: "Tvoj deka je jedan od najboljih ljudi, najpristojnijih!" Pristojan, malo sutra. Pa ko može da zove tucanje male devojčice, sopstvene unuke, pristojnim, i da li je pristojno varati sopstvenu ženu sa sopstvenom unukom? Zauvek će ga mrzeti, sećanja na njega, sve u vezi sa tom huljom. Naročito njegov odvratni glas dok mi je šaptao vlažno u uho: 'Sve je u redu, ja te volim i uživaćeš!'"

Milica: "Imala sam veliki i ne baš mnogo tajan osmeh kada mi je deda umro. Imaću još i veći i srećniji osmeh kada onaj idiot od moga oca bude umro. Ustvari

mislim da bih mogla da napravim ludu žurku kao proslavu njegove smrti. Baku mi je već teže da mrzim, iako je ona zapravo bila surova prema meni kad sam bila dete, ponižavajući me i stalno me srozavajući. Ona je sada tako stara i tako bolesna, ali eto, ipak je i ona jedna bednica. Nećete verovati. Kada mi je bilo oko šesnaest godina, baka me je pitala da li vodim računa da deda stavlja kondom kada me "poseće" noću. Bila sam tada očajna i besna, a i sada se tako osećam. Pa ako je sve znala, zašto nas, mene i mladu sestruru, nikada nije zaštitila, zašto nam nije pomogla? Zar je jedino što je mogla da mi ponudi, bio taj "kondom savet"? Najgore što se ja, zapravo, i ne sećam baš dobro toga šta mi je deda radio noću, i nisam znala da je to bilo od te vrste, da se može ostati trudna. A i inače, teško se sećam bilo čega što se dešavalо pre moje četrnaeste godine. Zbog toga je seme sumnje izraslo u jednu permanentno prisutnu senku koja se nadnosila nad mojim životom, i izazvalo očajanje saznanjem da su zapravo svi sve znali, i da su se samo brinuli o upotrebi kondoma. Od tada sam sve vreme strašno besna na babu i dedu. Oni su znali kakav je naslnik moj otac. Oni su videli da je lice moje majke skroz isećeno, u modricama i izobličeno od batina. Oni su videli modrice po mojim nogama, sa velikim posekotinama koje su išle duž celih butina sve do listova koje su bile rezultat specijalne kopče na očevom kaišu kojim nas je tukao, namerno koristeći tu kopču da bi nas povredio još više. Baka mi je kasnije lično rekla da je videla kako me otac tuče od najranijih dana, kada sam bila beba od svega nekoliko meseci. Ja sam i sada toliko besna zbog toga što su oni sve znali i svi su se držali zajedno, pomažući, zapravo, jedan drugome u zlostavljanju nas dece i u čutanju o svemu tome."

12. Braća kao incestnici

Mnogi ljudi misle da su rani seksualni odnosi između braće i sestara zapravo dobrovoljni jer se dešavaju između mlađih osoba skoro istih godina i da to nije ništa posebno loše, jer navodno ne ostavlja nikakve posebne traume. Smatra se, i to je uglavnom pogrešno, da tu gotovo i nema prisile, jer se sestre uvek mogu požaliti roditeljima i od njih dobiti zaštitu. Jednom rečju smatra se da se radi o mnogo blažoj formi nasilja nego kada je u pitanju seks između odraslih osoba i dece, ili pak da nikavog nasilja i nema. To se ponekada smatra i za neku vrstu nedužne igre od koje svi profitiraju, muškarci stičući samopouzdanje i iskustvo, devojke stičući iskustvo, a ne gubeći pritom "dobar" glas, jer se sve dešava u tajnosti porodičnih odnosa.

Istraživanja zaista dokazuju da se mnogi muškarci sa zadovoljstvom i ponosom sećaju svojih seksualnih debija sa svojim sestrama. Druga strana se retko istražuje, a još ređe uzima u obzir, ali je kroz praksu feminističkih grupa za borbu protiv nasilja i pružanje pomoći i podrške žrtvama seksualnog nasilja poznato da ni jedna od žena koje su to doživele ne oseća ništa od tog zadovoljstva, niti je imalo srećna što joj je seksualni život tako počeo. Mnoge devojčice su time doživotno oštećene, jer su doobile nezaboravnu

lekciju o bespomoćnosti i neimanju prava nad sopstvenim telom. Tada se ujedno u svoj drastičnosti susretnu sa dvojnim društvenim moralom koji muškarcima dozvoljava mnoga zadovoljstva, bez obzira što je način njihovog pribavljanja, zapravo, nasilje prema ženama. Jedan od dobrih dokaza za postojanje legitimnog, prečutno tolerisanog seksizma i nasilja u društvu je incest između braće i sestara.

Maša: "Moj brat je stariji od mene četiri godine. Mi više ne govorimo. On me je seksualno zlostavljao od moje četrnaeste do osamnaeste godine. Krila sam to od roditelja smatrajući da sam ja, iako prinudena da spavam sa njim, saučesnica u tim strašnim činovima. Kada je sve postalo nepodnošljivo, rekla sam majci. Iznenadila sam se kada mi je ona rekla da je i sama isto doživela kada je imala osamnaest godina. Napad na nju došao je od strane zeta, muža njene starije sestre. Ona nikada nikome nije o tome pričala. To nas je veoma zbljžilo, a povrh svega, uspela je da spreči moga brata da me dalje zlostavlja."

Dragana: "Mene je kao dete silovao, zlostavljao i na sve načine terorisaao moj stariji brat. Prisiljavao me je na seksualni odnos u periodu od moje osme do četrnaeste godine. Tada mi je izostala menstruacija i pomislila sam da sam zatrudnela. Iako sam znala da je to strašno, na izvestan način sam se radovala, jer bi ta trudnoća predstavljala nepobitan dokaz šta mi je brat radio. Naime on je za naše roditelje bio sva njihova nada, ponos i zadovoljstvo, dok sam ja bila debela, neatraktivna, neinteligentna devojčica koja je za njih predstavljala samo jedno razočaranje. Kad bi me silovao, moj brat mi je pretio da nikome ne smem da kažem, jer mi niko neće verovati i da će svi smatrati da sam to izmisnila, jer sam ljubomorna na njegove uspehe i opštu popularnost. On će samo da kaže da su sve povrede koje mi je nanosio u vagini i vaginalnom predelu, rezultat grube masturbacije sa neobičnim objektima i da sam zapravo fiksirana na seks usled onoga što se u porodici nazivalo mojom retardiranošću. Ja sam i danas potpuno sigurna da bi mu moji roditelji sve poverovali, čak i ne pokušavajući da mene pitaju o čemu se radilo, i da bi me samo još više mrzeli i bili još više razočarani. Strah od trudnoće (lažni alarm), naterao ga je da razmisli, pa je prestao da dolazi više u moju sobu, po nekoliko puta na dan, zahtevajući seks. Mislim da je posle izvesnog vremena počeo da u istu svrhu zloupotrebljava našu, od mene četiri godine mladu sestruru. Ja sam bila toliko srećna što je prestao da radi "to" sa mnom da nisam smela ništa nikome da kažem, niti pomognem svojoj sestri, plašeći se da će na neki neobjašnjiv način ja biti za sve okrivljena. Moja sestra ima sada trideset i pet godina i nikada nije imala odnos sa muškarcem. Imala je jednu duboku emotivnu, ali potpuno platonsku vezu sa jednim homoseksualcem i ja mislim da je bila u stanju da razvije tu ljubav samo zato što nije postojala nikakva opasnost da bi on mogao da je prinudava ni na kakav seks."

Bojana: "Moji roditelji su poginuli u saobraćajnoj nesreći dok sam bila mala pa ih se i ne sećam. Odgajila me je tetka koja mi je pružila materijalnu sigurnost, ali malo ili nimalo emocija. Ona je izbegavala svaki fizički dodir sa mnom smatrajući

da je to vaspitno dobro da se dete "ne razmazi". Kao dete imala sam običaj da idem u susednu kuću gde je živila porodica sa sinom i kćerkom. Njihova kćerka je bila moja drugarica i imala je običaj da mi češlja kosu, dugo i nežno. Ta neverovatna nežnost koju nikada pre nisam doživela, nagonila me je da idem u tu kuću redovno. Išla sam uprkos tome što sam znala da će biti silovana od strane njenog starijeg brata koji je to radio i njoj i svim njenim drugaricama kojih bi uspeo da se dočepa. To je bila cena nežnosti i naučila sam da se sve lepo u životu nekako plaća. Ja sam bila dete kojem su očajnički trebale nežnost i pažnja, a najmanji gest nečeg takvog bio je dovoljan razlog da se izložim i najgorem užasu. Sećam se kako sam izlazila iz te kuće sa sveže očešljanim kikama, skakućući da zaboravim bol u donjem trbušu i ponavlajući upola glasa reči kao što su "Zaboraviti, zaboraviti", ili "Sve je u redu, sve je u redu". To je tako tužno, kada se sada toga prisećam da sam bila toliko željna nežnosti da sam dobrovoljno odlazila tamo tražeći ljubav po svaku cenu. Ni jedno dete ne sme da bude toliko nevoljeno da bi moralо da pristane na takvu situaciju koju sam ja imala."

Stojanka: "Sve to ima veze sa mojim detinjstvom kada sam redovno nazivana "glupačom" jer sam bukvalno ostajala bez reči i bez glasa od straha koji sam doživljavala usled seksualnog zlostavljanja koje sam preživljavala. Ja sam sada na mnogo načina kompetentna i sposobna profesionalna žena. Sve škole, sem tih najranijih u vreme dok je trajalo seksualno zlostavljanje od strane starijeg brata u mojoj kući, završavala sam sa najboljim uspehom. Danas radim kao glavna medicinska sestra i na poslu sam cenjena i uvažavana. Možda će doći taj dan kada više neću brinuti i neću se plašiti da će me neko ismejati zbog načina kako sećem hleb, zakopčavam džemper, ili skidam teglu sa police, a u stvari zato što je moje samopouzdanje još uvek tako slabo. Možda će, dakle, doći taj dan kada će moći konačno da se pogledam u ogledalu i da tamo ne vidim bespomoćnu, isprepadanu devojčicu, već samopouzdanu ženu koja se ohrabrujuće smeši govoreći mi nešto kao, "Hej, vidi šta si sve uradila u životu i koliko je to sve sjajno!" Želim svim ženama isto, dakle da mogu da se pogledaju baš tako u ogledalu, da budu srećne i ponosne na ono što vide, na svoju snagu i lepotu."

Ljiljana: "Kad sam počela da se interesujem za momke i pomalo izlazim sa njima, sećam se da sam živila u smrtnom strahu da će nekako da saznaju da sam pre toga nekoliko godina imala odnose sa sopstvenim bratom, i da će zbog toga da me odbace i prezru. Ja sam u stvari bila silovana. Tada sam imala, kada je to počelo da se dešava, jedanaest godina a brat je imao sedamnaest, i on me je prinudio i tog prvog puta i svaki sledeći put, da imam odnos sa njim. Veliko olakšanje je bilo kada mi jedan od mojih tadašnjih mladića sa kojim sam počela da izlazim, ispričao priču o svom prvom seksualnom iskustvu. Jedan njegov drug mu je prosto omogućio seksualne usluge svoje sestre. Nisam mogla da verujem da tako nešto postoji i da je to moguće, pa sam mu to i rekla, a on me je najozbiljnije ubedivao da je to veoma česta pojava, da braća imaju odnose sa sestrama. U studentskom domu "glavni" su bili oni drugovi koji su mogli da se pohvale time da su imali odnose sa svojim sestrama i da su sa njima eksperimentisali na razne načine, isprobavajući razne zahvate i poze. Neki od njih su pozivali svoje najbolje drugove da provode kod njih

raspust i tada su im omogućavali da koriste vagine njihovih sestara i druge otvore na telu za seks. Oni su kasnije imali veliki ugled među svojim školskim drugovima. Taj moj momak kaže kako im je zavideo, jer sam nije imao sestruru, pa ni mogućnost da i sam stiću takvo iskustvo a još manje da čini te veoma cenjene usluge svojim prijateljima, pa je bio vrlo zahvalan kada mu je jedna od tih studentskih "zvezda" učinila tu uslugu "da bi skinuo mrak sa očiju". On me je uveravao da bi trebalo da budem u stvari sasvim srećna što sam svome bratu omogućila da stekne još u školi ugled među vršnjacima koji se kasnije prostire kroz ceo život. Delimično me je umirilo to saznanje da se ono što se desilo meni, desilo i mnogim drugim ženama širom sveta u još gorim verzijama i da ja nisam nikakav strašan izuzetak. Ali me je i razbesnelo i nagnalo da razmislijam o tome zašto devojčice nisu zaštićene u svom razvitku tako da ne budu izložene nasilju i zloupotrebljavanju. Ja nikada neću povratiti u potpunosti svoje samopouzdanje narušeno onim što se dešavalo između mene i moga brata."

Vlasta: "Pokušavam da budem hrabra dok ovo pišem. Možda sam glupa. Otkriti sopstvenu ranjivost je opasno. Ja ipak ponekad mislim i verujem da se snaga rada upravo iz ranjivosti. Možda grešim. Pokušaću da objasnim. Tokom većeg dela svog života krijem tajnu čiji teret je vremenom postao pretežak baš usled tog imperativa da je nikome ne kažem usled straha da će biti odbačena, ponižena ili dalje povredljivana. U životu su se, međutim, našle oko mene razne osobe od poverenja sa kojima sam mogla da pričam o fragmentima seksualne zloupotrebe od strane moje braće koja se desila u mom detinjstvu. Ali je i tu bilo problema, i tada bih se opet povlačila u duboko čutanje. Kada kažem čutanje, ja mislim bukvalno na fizički gubitak glasa. Pošto nema nikavog fizičkog razloga za taj gubitak glasa, pojačava mi se osećaj bespomoćnosti. Zlostavljanje koje sam preživela od sedme do četrnaeste godine bilo je fizičko, emocionalno i seksualno. Zašto uopšte govoriti o tome? Pa zato što se tako stiče osećaj kontrole nad onim što je bilo tajna kojoj je bio podređen veći deo mog dosadašnjeg života. Povrh svega, govoriti o tome donosi uvek olakšanje i mogučava mi da idem dalje. Sve je počelo jednog leta kada sam imala sedam godina. To se desilo na selu kod moje bake gde sam uvek provodila letnji raspust. Jednog dana sam sedela na obali kanala pokušavajući da upecam neku ribu onako kako me je baka učila da se ribe pecaju. Dok sam čekala da neka zagrise, čitala sam svoju omiljenu knjigu "Čudnovato putovanje Nilsa Holgersona". Baš sam volela tu knjigu. Onda su došla moja braća i pošto je bilo toplo predložili su da se okupamo u kanalu. Nismo imali kupaće gaćice, ali su oni rekli da nema veze, jer možemo prosto da se kupamo u donjem vešu. Ja nisam htela, a oni su mi se podsmevali i plašili me na razne načine pa sam rešila da se i ja kupam sa njima. Kada smo izašli iz kanala počeli su da se sašaptavaju i smeju se. Onda su skočili na mene i svukli mi gaćice pri čemu su me i udarali jer sam se branila. Počeli su svuda da me dodiruju što mi se ništa nije svidalo, ali se oni uopšte više nisu obazirali na moje proteste. Počela sam da plakam. Onda je jedan od njih stavio svoj penis u moja usta. Od toga mi se povraćalo, zagrcnula sam se i bilo mi je zlo, od te grozne stvari koja je štrcalu u mojim ustima. Pokušala sam da to ispljunem a onda me je jedan od njih pritisnuo potrbuške i prodro u moj analni otvor. Bilo je jako bolno. Kada se to završilo rekli su mi da je za mene lično bolje da nikome ne kažem, jer će svi o meni

da misle da sam prljava kurva. Nisam tačno znala šta to znači ali sam prepostavljala da je to nešto prilično gadno. Rekli su mi još da će me baciti u najveći silos u kome će se udaviti u žitu i nikada me niko neće naći. Onda su me ostavili. Oprala sam se u kanalu dok me je celo telo bolelo i osećala sam se zgadeno. Uzela sam svoju knjigu i popela se na drvo. Poželela sam da je to moje čarobno drvo i da će likovi iz priče doći da me odnesu negde gde će biti sigurna i gde će mi biti lepo. Ostala sam na tom drvetu čitavu večnost pre nego što sam rešila da odem kući. Došla sam kasno na večeru i dobila grdnju da sam loša devojčica. Niko me nije pitao zašto sam zakasnila, što me je sve uverilo da mi niko ne bi ni poverovao da sam im rekla. To se dešavalo svakodnevno od tada. Jednog dana sam pokušala da se sakrijem. Našla sam veliki, skriveni, gusto obrasli jarak za odvodnjavanje koji je vodio do susednog imanja. Na drugoj strani jarka našla sam skriveno mesto koje mi je izgledalo kao raj u malom. Bilo je tu mnogo jelki i celo tlo je bilo pokriveno njihovim iglicama koje su pravile kao neku vrstu tepiha. Tu sam bila srećna, jer sam se osećala sigurnom. Oni su me i tu našli i bili su vrlo ljuti što sam se skrivala. Skinuli su mi svu odeću, smejući se i grabeći me, nazivajući me ružnom malom kurvom. Počeli su da mi rade užasne stvari (takve da nisam u stanju čak ni sada da ih napišem). Moj raj je tako postao moj pakao. Posle toga sam znala, da gde god se sakrila, oni će me uvek naći. Odustala sam od skrivanja i otpora i pustila sam da mi rade što god hoće. Ponekad su mi naredivali da idem u staru, polusrušenu staju i da ih tamo čekam. To je bilo prilično strašno mesto, mračno i sablasno. Oni su me plašili i govorili mi da tu živi duh stajskog čoveka sa velikim makazama koji će da me iseče na komade kada me uhvati. Tako bih tamo išla, smrtno uplašena da budem u staji, smrtno uplašena da pobegnem. Ja sam znala da će oni u svakom slučaju doći, ali isto tako da će me pustiti da čekam vrlo dugo premirući od straha, tako da bi uživali u mom isprepadanom drhtanju. Kada bi se pojavili ja bih gotovo potrcala ka njima srećna što ih vidim, a oni bi se smeđali i govorili da pošto dolaze da me spasu, moram da zauzvrat učinim sve što mi narede. Ponekad bi u sve moje telesne otvore ugurali razne stvari, a ne kao obično svoje penise ili prste. Ponekad bi me nazivali svojim robom, i onda bi mi skidali svu odeću, vezivali konopac oko vrata i tako me vodali po to staji. Pretili su mi da će navući na mene pastuva za parenje ili psa. U svakom slučaju su me prinudivali da gledam kada taj pastuv opasuje kobile na imanju, da bi uživali u mom strahu i preklinjanju da ne ostvare svoje pretnje. To se sve dešavalo mnogo puta i ne uvek samo na raspustu već i tokom godine kod kuće, ali letnji raspust je bilo njihovo vreme za eksperimente i isprobavanje svih varijanti. Kad mi je bilo dvanaest godina rekli su mi da će početi uskoro da krvarim tamno od dole i da je to zato što bog zna da sam ja jedna prljava kurva i da je to zasluzena kazna, jer kad krvarim, onda sam prljava i nisam ni zašta dobra. Kada sam dobila prvu menstruaciju sa trinaest i po godina, bila sam strašno posramljena, i nikome ništa nisam rekla, već sam od svog džeparca kupila vatu i snalazila sam se kako znam. Moja majka je otkrila da imam menstruaciju tek posle četvrtog puta i bila je vrlo uznemirena da joj to odmah nisam rekla. Tada je prestalo zlostavljanje, ali ja sam se stalno plašila da će se sve to ponovo desiti i sada se toga plašim. Tada sam rešila da postanem dobra devojka, jer dokle god niko ništa ne zna, a ja obavljam sve što se od mene očekuje, imajući prava da se smatram dobrom devojkom. Ljudi će me voleti sve dok ne budu saznali kakva sam u stvari. Morala sam da ih zaustavim tada.

Morala sam da im tada kažem ne. Morala sam tada nekome da kažem."

Divna: "Ja sam preživela seksualne zloupotrebe u detinjstvu od raznih učinioца. Prepostavljam da ovo neće ići lako, čak ni najjednostavnije nabrajanje ko mi je šta učinio. Sve je počelo kada sam imala oko četiri do pet godina. Prvi mučitelj je bio moj deset godina stariji brat. To je počelo za vreme leta, kada sam se vraćala iz dečjeg vrtića. On je imao običaj da posmatra dok smo se vraćali kući, ja i ostalih pet rođaka. Tako bi me sačekao dok ne bih otišla u svoju sobu a onda bi odlazio za mnom i zaključavao vrata. Moj ujak je bio sledeći koji me je zlostavljaо. To je počelo sa njim kada sam imala deset godina i neprekidno je trajalo sve do moje osamnaeste godine dok se nisam udala. Od njega nije bilo spasa, i sećam se dobro kako sam mislila da se doživotno neću od njega oslobođiti. To je bio strašan osećaj bespomoćnosti, uverenje da on može da radi sve što hoće i to tako zauvek. Moj drugi stariji brat je bio sledeći mučitelj. On me je više puta uzastopno silovao, kada mi je bilo trinaest-četrnaest godina. Kao rezultat tih silovanja, ostala sam trudna. Moja čerka sada ima dvadeset i tri godine. Živila sam u paklu boreći se sa svim tim. Bilo je teško voleti je, ma kakvi voleti, uopšte je gledati. Terapije su mi pomogle da se izborim sa najtežim momentima iz te cele situacije. To sa terapijom je bilo teško jer se zapravo tako malo sećam svega. Bila sam u osmom i po mesecu trudnoće kada sam saznala, pre nisam znala ni ja niti bilo ko drugi. Eto ni pisanje nije lako i pokreću se tolike emocije, da će morati da prekinem, jer ne mogu da izdržim. Mogu samo da kažem da se moj život tada završio. Bila sam obeležena kao kurva i propala žena, i šta sve ljudi smisljavaju kako da imenuju žene u takvim situacijama. Izgubila sam sve prijatelje, jer u to vreme imati bebu u četrnaestoj godini nije bilo ni malo u fazonu. To se desilo 1973. godine. Seksualne zloupotrebe koje su mi se dešavale, ostavile su doživotnog traga na mom životu."

Jasna: "O meni ne treba da brinete. Ja sam jedna od onih koje su preživele incest, ali koje su bile srećne da je sve drugo što im se dešavalo u životu bilo dovoljno ohrabrujuće i osnažujuće da sada zaista nemam problema. Ja sam dobila svu moguću pomoć i podršku da se izborim sa svojim sećanjima. Godinama sam imala razne terapije i sama sam veoma mnogo učinila da se izgubi taj osećaj posramljenosti i užasa. Ja tek sada zaista iskreno osećam i znam da ja nisam kriva za ono što mi se dešavalo i da više nije moja dužnost da snosim teret te strašne tajne. Pričajući ležerno o tome što mi se dešavalo, ja smanjujem melodramatičnost svega. Naročito sam zadovoljna da taj moj način iznošenja problema olakšava mnogima da pričaju otvorenije o svojim "prljavim tajnama" koje su bile prinudene da čuvaju pokopane u sebi dugo vremena, poput otrovnog otpada u sve trulijem i zardalijem kontejneru. Ono što se desilo meni je svakodnevno zbivanje, nešto što se dešava mnogima, svuda oko nas. Ali se svi trude da ubede žene koje su preživele incest da su one jedine i potpuno usamljene sa svojom strašnom tajnom i da moramo dobro da se pazimo da ništa nikome ne kažemo jer ćemo inače biti zauvek obeležene kao propale žene. I u Bibliji i svim sličnim religioznim knjigama kaže se da su obe strane odnosa, otac i kćer, brat i sestra, ujak i nećaka, krive podjednako. Jednostavno, ako se žrtva nije bunila, onda mora da je i pristala i da je uživala, i onda je znači zbog toga kriva isto kao i učinilac. Neki ljudi me nazivaju "muškomrzačicom"

samo zato što otvoreno i bez ikakvog stida pričam šta su mi uradili brat i otac dok sam bila dete, kao i što organizujem grupe onih koje su preživele incest sa ciljem da i one ispričaju svoje priče. Oni osećaju da se i samim pričanjem priča oštrica osude polako okreće od žrtve prema pravim krivcima, onima koji su učinili dela incesta i to im nije dragoo."

Draga: "Pitam se da li je iko, osim mene, doživeo seksualno zlostavljanje od brata? To je moja priča. To mi je uradio moj polubrat ili kako ga zovem, sin moje majke. Mislim da bih više volela da je bio nasilan, a ne takav ljudigav uvlakač koji je ipak postizao sve što je htio, pa čak da prokleti uživam sa njim iako nisam htela. Naša majka ništa nije znala o tome. A ja sam provodila najveći deo vremena izmišljajući nove i sve inventivnije načine kako da izbegnem da budem nasamo s njim, jer sam znala kako se to uvek završava. Ja znam da kada je neko dete da odrasli treba da ga zaštite, a ne povreduju i da zbog toga nemam šta sebi da prebacujem. Ali ipak, griža savesti je moja sadašnja najčešća reakcija na sećanja. Inače, iza mene je dvadeset godina potisnutog sećanja. Prosto ne verujem da iko može da dvadeset godina nema pojma o najtežim stvarima iz detinjstva, a da posle odjednom postane svestan malo-pomalo svega. Kada sam počela da se sećam, bila sam totalna olupina, ruina. Sedela bih satima noću budna jer me je bio strah da zaspim. Onda sam shvatila da to mora napolje, to dubre i taj otrov, i da to mora napolje ne samo na način prisećanja svega što se dogodilo, već i saopštavanja drugima što mi se dogodilo."

Nemanja: "Sa svojom ženom sam u vezi već trinaest godina, a pre devet godina smo se venčali. Imamo četvorogodišnju kćerkicu. Moja supruga je bila kao dete godinama seksualno zlostavlјana od strane svoga strica i dvojice starije braće. Stric je umro, ali se moja supruga zbog porodičnih obaveza povremeno vidala sa svojom braćom prilikom porodičnih prigodnih okupljanja. Jednom takvom prigodom, pre više godina, zapazio sam da jedan od njene braće miluje sopstvenu kćer po genitalijama i od kada nam se rodila naša kćer, moja supruga se smrtno plaši da je vodi sa sobom na porodične susrete. A ni sama nikako ne želi da provede noć u kući svoje majke, jer ona živi sa jednim od braće, mučitelja. S druge strane, oseća jake porodične obaveze, pa je rešila da se posavetuje sa svojom najstarijom sestrom u vezi sa diskretnim nadzorom nad bezbednošću naše kćeri kada je u poseti. Sestra je na svoju ruku smatrala da ipak treba "da čuje i drugu stranu" pa je otvoreno pitala braću da li su istiniti navodi moje supruge. Tu je došlo do prvog velikog loma, jer se moja supruga osećala izdanom u svom poverenju, jer nije dala dozvolu svojoj sestri da o njenim strahovima i sećanjima razgovara sa braćom, a još manje s njima nešto raščišćava i isteruje istinu na videlo. Od tada je prekinula odnose sa njima i nije im odgovarala na telefonske pozive. Oni su se pak žalili majci koja je na kraju rešila da prekorci moju suprugu što se tako sebično ponaša prema svojoj porodici. Moja supruga joj je rekla da se ne oseća sigurno prilikom takvih poseta, jer još oseća strahove iz detinjstva kada je u toj porodičnoj kući niko nije zaštitio od njene braće i strica i da tamo sigurno ne može da provede ni jednu noć više, a da se povrh svega, plaši i za bezbednost naše kćeri. Majka je pobesnela i optužila moju suprugu da je poludela i da eksperimentiše opasnim pretpostavkama. Kratko posle toga,

pozvao me je mladi brat moje supruge i izvređao kao najkrivljeg za sve, jer ja navodno ohrabrujem njegovu sestruru u sumanutim idejama kojima strašno povreduje njihovu staru majku i što navodno ja ne dozvoljavam našoj kćeri da se druži sa svojim sestrarama i vidi se sa bakom. Pretio mi je policijom i sudom ako probam da ikada izgovorim da je on učinio nekaku seksualnu zlostavu u detinjstvu moje supruge. Zahtevao je da sve te navodne ludosti smesta prestanu i da moja supruga počne da se ponaša "normalno" u odnosu na svoju porodicu i njihovu decu. Moja supruga je bila potpuno slomljena, pa smo otigli zajedno na terapiju čiji je zaključak bio kratak, a to je da se klonimo toksične porodice moje supruge gde se incest očigledno toleriše, prikriva i nastavlja da sprovodi i u narednoj generaciji. Moja supruga više ne odgovara na telefonske pozive svoje majke koja redovno zove i zahteva od nje da prestane da misli samo na sebe već pre svega na to kako povređuje nju, staru i bolesnu ženu tim bolesnim izmišljotinama i uskraćivanjem da vidi unuku. Nedavno je poslala ček na veliki iznos kao rodendanski poklon za našu kćer koji smo vratili. Sestre od ujaka joj takođe šalju karte, pisamca i male poklone, što sve vraćamo, ali dete ostaje zbuњeno jer ne shvata o čemu se radi i šta je pogrešila da je kažnjavamo, pošto ona naše mere bezbednosti prima kao nezasluženu kaznu. Imamo namjeru da istrajemo u nekomuniciranju sa porodicom moje supruge, ali to izgleda neće biti baš lako. Međutim, sve to je navelo moju suprugu da ponovo počne da se prisjeća svega što se dešavalo u njenom detinjstvu i to kopanje po sećanjima predstavlja bolno i traumatično iskustvo i za nju i za mene."

Zoja: "Sada imam dvadeset i šest godina i upravo sam magistrirala. Jedni kažu da sam ekscentrična, drugi da sam talentovana, ali ja baš i ne mislim. Možda sam samo malo drugačija. Idućeg meseca ću se udati. Preživila sam seksualno zlostavljanje od strane moga oca i brata u periodu od svoje pete do sedamnaeste godine. Kratko vreme sam bila prostitutka i barska igračica, što smatram da je direktni rezultat zlostavljanja koje sam preživila. Sada smatram da sam se prilično uspešno oporavila od tog zlostavljanja. Godinama sam bila na terapijama, prošla poseban tretman za probleme sa ishranom, a bilo je i nešto kao porodične terapije. Moja majka zna za moga brata kao učinioču, ali ne i za moga oca. Ne mislim da treba to da joj kažem, pa oni su se razveli pre pet godina i kakve sve to sada ima veze? Nemam više flešbekove, i to se završilo. Sa ocem i bratom se povremeno čujem preko telefona. Obojica su mi dosta materijalno pomogli i praktično finansirali moje studije. Otac će mi pomoći prilikom seobe u novi stan i njegovog opremanja, a platilo mi je i kiriju za godinu dana unapred. Tamo ću živeti kad se udam."

13. Uloga majke u incestu

13. 1. Prečutna saveznica - posredna žrtva

Ličnost koja predstavlja najveću enigmu u porodičnoj drami incesta jeste majka. Smatra se da je ona učesnica, bez obzira da li zna za incest ili ne, mada se u oba slučaja to "učešće" više ogleda u tome što ona ne čini, nego

šta čini. Veruje se, ipak, da majke žrtava znaju za incest, i svesno ili nesvesno doprinose incestu time što navodno zanemaruju svoje muževe, ili posredno doprinose tome da kćeri preuzmu njihove uloge¹⁴. Naravno da nije istina, da sve majke učestvuju, ili znaju da se incest dešava: one koje rade na incest terapiji, znaju da postoje majke koje su potpuno nevine u smislu saučesništva. Ali koliko je tih potpuno nevinih, pitanje je na koje se ne dobija precizan odgovor.

Ako majke nisu odgovorne za sam uzrok zloupotrebe, onda one "treba" da budu odgovorne zbog toga što su dozvolile da se "stvari dešavaju". One koje su preživele incest od strane oca/očuha, često su više ljute na majke koje nisu sprečile zlostavljanje, nego ra same incestnike.

Zorka: "Kao da mi je život poslednjih dana postao nekako posebno težak, teži no inače. Sva sam nekako nikakava, a povrh svega, na terapiji sam konačno ispričala šta mi je radio otac. Sada se osećam kao gola i hladno mi je. Sećam se da sam provela ceo život ljuteći se na majku što je dozvolila da mi se desi ono što se desilo, a vrlo malo vremena sam mislila na to što mi je uradio otac, koji mi je "to" uradio. Radije mislim najviše o tome što moja majka nije učinila, a mogla je da me zaštitи i da se "to" ne dogodi. Mislim da je to zbog toga što je prosto na majku lakše biti ljut, nekako je bezbednije. Ona nas decu nikada nije tukla za razliku od oca koji je to radio redovno i to u policijskoj uniformi, urlajući na nas: "Ja sam pandur i ja sam ovde zakon." Od kada sam na terapiji konačno ispričala svoje, shvatila sam da moram da budem ljuta i na njega. U stvari samo na njega. Bio je grozан tiranin i silovao je našu majku na očigled nas dece. Sve nas je tukao i pokušavao više puta da nas ubije pištoljem. On je bio bolestan i bolesno je bilo to što je radio meni. Ja ga se više ne plašim. Ali se plašim svakog nasilja. Kada se tako nešto desi sva sam skamenjena i nemam nikakvu reakciju kao da sam odjednom sva prazna."

Od majki se očekuje da znaju. U nekim slučajevima majke stvarno znaju, tako što primete same što se zbiva, ili što im se kaže. Ali dosta često ne znaju. One koje su preživele incest okrivljuju majke, jer je trauma koju su doživele toliko konzumirajuća i sveobuhvatna, da se kao žrtve osećaju označenim - one prosto očekuju da se incest na njima nekako "vidi". One okrivljuju majke, i jer imaju nerealno očekivanje koje svi ponekad imamo od majki, da znaju sve što nam se dešava.

Branka: "Sećam se tog momenta kada mi se konačno iskristalizovalo sećanje da sam bila seksualno zlostavlјana kao dete. Nisam bila baš mnogo tučena, odnosno fizički zlostavlјana, i to obično ne da bih imala povrede, modrice, rane i sl. I zbog toga sam mislila da ja ne spadam u te zlostavlјane. Moj otac je bio mali kućni

tiranin koji je htio da sve ima pod svojom kontrolom. Da, i ja imam to "mama, zašto nisi ništa preduzela" osećanje. Za nju ne mogu da kažem da nije baš ništa preduzimala, jeste ponekad, ponešto, ali nikada ne dovoljno da me odbrani od oca a povrh svega, nekako bi uvek mene za nešto krivila. Sećam se jednog slučaja dobro. Otac me je jednom tukao u kuhinji, a onda je po običaju izvadio svoj penis, a ja sam da se odbranim povukla vrata od mašine za pranje sudova koja se onda odvalila. Majka je dotrčala na zvuk lomljenja i naljutila se na mene zbog te štete i dugo mi prebacivala što sam oštetila tu mašinu. Šta je prethodilo tome, niti je pitala, niti ju je zanimalo."

Majke ne znaju što se dešava najviše zbog tajne prirode incestnih zbijanja. One ne mogu da vide kroz zidove, niti imaju telepatske sposobnosti da čitaju tude misli, ili kad nisu kod kuće da vide što se tamo zbiva. Ponekad ne znaju, usled niskog samovrednovanja, podsticanog ne retko od muža, incestnika.

Kada saznaju, neke su dovoljno jake da spasu svoje kćeri od daljeg zlostavljanja. Ako saznaju kasnije kada je nekadašnje dete-žrtva već odrasla, mnoge su spremne da pruže svu potrebnu podršku.

Kseniju je odbranila od oca-incestnika majka kada je otkrila što se dešava. Zahvaljujući njoj on je bio osuden. Pomaže Kseniji u rekonstruisanju dogadaja kojeg se ona ne seća gotovo uopšte ili samo u fragmentima.

Mašina majka je i sama bila incestuirna i kada joj je Maša rekla da je siluje stariji brat, to je delovalo zbližavajuće i povrh toga, uspela je da je zaštitи od daljih bratovljevih napada.

Kristinu su silovala dva starija brata od njene sedme do dvanaeste godine kada je za to saznala majka koja ju je odmah zaštitila od daljeg zlostavljanja.

Desanka je mnogo godina posle seksualnog zlostavljanja koje je preživela, obavestila svoje roditelje o tome, kako joj je savetovano na terapiji. Roditelji, pre svega majka, su joj pružili svu podršku i poverenje koje su mogli u tom momentu i što je njoj tada trebalo.

Ali nekada to nije slučaj, mnoge su udate za tako nasilne i dominirajuće muževe, da nisu u stanju da odbrane ni same sebe. Postoje takođe i majke koje su i same žrtve incesta. One koje ga nisu spoznale u dovoljnoj meri, odbiće da prihvate i samu ideju o postojanju incesta prema sopstvenoj deci, jer bi se time otvorila Pandorina kutija problema, iz koje bi se pojavila neželjeno, i njihova sopstvena prošlost.

Kao što iz kombinacije ekonomskih, emotivnih i razloga društvene zavisnosti, mnoge žene ne mogu da napuste nasilnog partnera od koga trpe višegodišnje nasilje, iz istih tih razloga mnoge majke ne reaguju adekvatno kada saznaju, ili samo naslućuju postojanje incesta prema sopstvenoj deci. Takav tip majke ne može da se nazove "saučesnicom". Možda jedino može da se smatra odgovornim za pribavljanje detetu - žrtvi incesta, modela samomržnje i slabosti. No i tada bi, smatrajući majku odgovornom, značilo

¹⁴ To proizilazi iz starijih teorija koje majku smatraju "ključnom negativnom figurom porodične patologije" bilo koje vrste (Johnson, 1992)

da radimo ono što ne smemo, da okrivljujemo žrtvu što je bila viktimizirana.

Evo primera iz našeg uzorka o majkama koje nisu odbranile svoje kćeri od seksualne zloupotrebe i koje su se u pojedinim slučajevima ponašale kao prečutne saveznice:

Zdenkina majka je po svoj prilici bila svesna šta se dešava od početka seksualnog zlostavljanja od strane oca, ali se rešila na čutanje verovatno zbog teškog života, materijalne neizvesnosti i zavisnosti od muževljevih prihoda, smatrajući da patnje deteta - invalida nisu prevelika cena za održanje porodice na okupu. Kada je kasnije, posle mnogih terapija, Zdenka obavestila majku o svemu što se zbivalo, tražeći njenu podršku i očekujući njenu osudu muža - incestnika, ova ju je odbacila, osuđujući je za nezahvalnost i kao osobu koja izmišlja i vodi nesređen život bez obaveza.

Biljanina majka koja je i sama kao dete preživela seksualno zlostavljanje nije smatrala da je to što Biljana doživljava od strane dede, strica i još jednog rođaka nešto strašno i da bi o tome trebalo govoriti.

Nataši je majka kao odrasloj predložila da se pomiri sa ocem koji je seksualno zlostavljao nju i mlađeg brata i još dozvoljavao svojim pokerškim priateljima da se kao namirenje duga "izredaju" na njima. Ona nije u potpunosti bila svesna dimenzija zlostavljanja, pa je smatrala da bi sada, pošto je prošlo mnogo vremena, a otac je star i bolestan, trebalo da dode do porodičnog pomirenja. Nataša to energično odbija smatrajući da tu nema mogućnosti oproštaja, ali ne zamera majci zbog tog predloga zbog njenog neznanja, tj. neobaveštenosti o stvarnim dimenzijama incesta.

Jovankina majka je ovoj kasnije kao odrasloj, na direktno upućeno pitanje priznala da je znala da otac ima odnose sa njom, ali ga je opravdavala da nije to isto radio mlađoj kćeri, ne znajući da je nju uspela da od iste sudbine spase Jovanka.

U slučajevima silovanja ili porodičnog nasilja krivica se vrlo često prenosi sa učinioca na žrtvu. Slično, kad se radi o incestu, previše je lako okriviti dete, majku, majku učinioca, ili kroz metod porodične terapije, čitavu porodicu. Mnogi su posebno spremni da lako optuže majku: zato što se udala za nasilnika, zato što nije znala šta se dešava, zato što je sumnjala, a nije rekla, zato što je i sama bila zlostavljana.

Očuvanje porodične reputacije kao i domaće harmonije smatra se za primarni ženin cilj. Ženi se dodeljuje uloga održavanja tradicionalnih porodičnih odnosa tako da se sve porodične disfunkcije i problemi pripisuju njoj u krivicu. Zapadna građanska kultura ženi namenjuje ulogu prve učiteljice moralnih vrednosti. Zaposlena žena se okrivljuje da zapušta svoje kućne obaveze i vaspitanje dece. Iznose se prekorci da deca takvih žena imaju više izgleda da budu moralno zapuštena. Ekonomski aktivnosti žena izvan kuće navodno moralno korumpiraju i ženu zbog mogućnosti vanbračnih seksualnih odnosa, kao i specifičnog "plaćanja" raznih usluga i ekonomskih

prednosti seksualnim uslugama, što se sve, onda, navodno negativno odražava na moralnost dece.

Ljudi će vrlo spremno govoriti o majkama - prečutnim saveznicama. Nasuprot opštevažećem mitu, većina majki zaista nije svesna da je seksualno zlostavljanje u toku. Od žena se iako u poziciji društvene nemoći, potpuno neopravdano očekuje da budu savesnije, dovitljivije i odvažnije od lekara, nastavnika, socijalnih radnika i svih ostalih koji kroz negiranje da incest uopšte postoji, zapravo doprinose omogućavanju seksualne zloupotrebe dece.

Opšte mišljenje je da majke treba da zaštite porodicu od svih problema uključujući i incest, da one treba da zaštite kćer od oca i oca od samog sebe. Ponekima od njih, sticajem okolnosti baš to pode za rukom:

Emilijina majka je srećna što je uspela da "spase" svoj brak, tj. da se sve nekako "mirno" završi, i dete "izlečeno", i muž i dalje "uzoran" muž, i porodica na okupu, i nema više "onoga" između njega i Emilije.

Ako majka zna, a ne kaže iz straha da joj se neće verovati, ili zato što se plaši da će hraničica porodice poslati u zatvor, onda je kriva što nije zaštitila dete. Ako ne zna, i zbog toga ne može da kaže (većina slučajeva), onda je kriva što ne zna. A kad sazna i kaže, onda je kriva što rastura porodicu, kao da je dužna ili sposobna da sama izleči muža incestnika preko noći.

Jovana: "Moja majka se razvela od mog oca kada sam imala 3 godine. Kasnije mi je objasnila da je to uradila jer je otkrila da me je moj otac silovao. Ja to nisam verovala pošto se ničega nisam sećala, i smatrala sam da ga ona prosto mrzi i da ga optužuje za sve i svašta. Kada sam imala dvadeset i pet godina prvi put sam srela svog biološkog oca i od tada su počeli da mi se javljaju flešbekovi. Danas znam da je on to zaista uradio i da me je moja majka spasla od daljeg zlostavljanja. Bila sam užasno uplašena od tih svojih sećanja, potreбно mi je bilo da sprovodim striktno vežbe disanja koje sam naučila, tako da bih usled bola samo plakala a ne vrištala ili skočila kroz prozor ili nešto slično. Ponekada pomislim da je to ipak samo san i da se ništa slično nije desilo, ali nekako znam da je to samozavaravanje kojim pokušavam da smanjam svoj strah. Moji kućni ljubimci mi mnogo pomažu protiv straha. Imam dvadeset i dve mačke i sedam pasa. Svi su operisani tako da nema opasnosti da se razmnožavaju."

Jednostavno, u našoj kulturi je majka odgovorna za ono što se dešava u porodici, čak i kada nema baš nikakvu kontrolu nad zbivanjima u njoj - kada se okrivljuje porodica, onda se opet krivica svaljuje, u stvari, na majku. Zbog svega toga, poput neposrednih žrtava incesta tako i posredne žrtve, njihove majke, optužuju sebe.

Postoji, dakle, širok spektar u okviru koga se kreće nesvesno učešće prečutne "saučesnice", od ignorisanja znakova da se dešava incest, do suptilnog "pristanka" na isti. Definisati moguće modele "učešća" majke ne

znači kriviti je. Majka često nije svesna, čak i kada se incest obelodani, da je igrala određenu ulogu u tome, ali u suštini njena uloga je veoma važna.

Lik prečutne saučesnice, obično, kao karakteristiku ponašanja sadrži neki stepen nemogućnosti održavanja kompletног i adekvatnog odnosa ljubavi i pažnje sa suprugom ili kćerim. To navodno emocionalno zanemarivanje porodice¹⁵, onda ima za rezultat da otac i kćer potraže emocionalno utočište jedno u drugom. To je tipičan način okrivljavanja majke za incest: dok je dete-žrtva navodno "zavodljiva", majka je navodno hladna i emotivno previše distancirana. Jedini zaključak iz toga je: "krivo je dete, kriva je majka". Majke se takođe ponekad okrivljuju da namerno previdaju incestuzno ponašanje svoga muža, jer time navodno, žele da ga zadrže po svaku cenu. Dok se kod silovanja odgovornost prebacuje uglavnom samo na žrtvu, dečji uzrast žrtve incesta očigledno zahteva još jednog sukrivca koji se onda nalazi u majci.

Pominje se ponekad majčino životno razočaranje, ali opšte razočaranje "prečutne saučesnice", ne razlikuje se od opštег razočaranja koje muči veliki broj udatih žena danas. Ono čime se razlikuje saučesnica od ostalih žena, jeste njena tendencija da sa problemima izlazi na kraj, tako što će da ih prebací na kćer. Nesvesno, ona se odriče svoje uloge supruge i majke, time što postepeno prenosi obaveze koje su joj postale neprijatne, na kćer, od vodenja domaćinstva do seksa.

Jednom kad majka prenese deo obaveza na kćer, onda i transfer seksualnih obaveza sledi vrlo brzo. Kada dođe do transfera seksualnih uloga, iako majka nije imala svesnu nameru da se to dogodi, žrtva doživljava kao izdaju majčin neuspeh da prepozna i zaustavi dalje zlostavljanje. Kćeri - žrtve incesta se osećaju prevarenim zato što kao deca nisu imale zaštitu, ali istovremeno osećaju rivalitet sa majkom. Ta vrsta objašnjenja kroz individualni psihički problem akterki zbivanja, najčešće se kritikuje sa feminističkih pozicija, kao pružanje prihvatljivog objašnjenja, pa i opravdanja za muško nasilje, koje po njima, mora da bude sagledano u društvenim okvirima neravnoteže društvenih položaja i moći između žena i muškaraca.

Tipična majka koja otkrije incest između supruga i kćeri, nalazi se u poziciji da mora da se opredeli za jednu stranu u konfliktu. Ova pozicija se komplikuje finansijskom i emocionalnom sigurnošću koju joj omogućava suprug, nasuprot traumi zbog izdaje deteta. Ove alternative je mogu paralizovati i prouzrokovati ozbiljnu depresiju. Ona se oseća izdanom, kao autsajder u sopstvenoj kući. Oseća se neadekvatno, neželjeno i na svaki način

je kriva. Majka žrtve često svoj bes i frustraciju usmerava na kćer. To je u mnogim slučajevima lakše nego reći "ne", učiniocu incesta. Počinje sa optužbama: "Mogla si to da prekineš", "Mora da si to želeta", "Šta hoćeš od mene, da ga pošaljem u zatvor i primam socijalnu pomoć?". Od momenta kada je incest otkriven, majčina reakcija, (šta je majka doživela/osećala, i šta je konkretno preduzela/uradila), može biti ključni faktor koji određuje u kojoj meri će dete patiti. Na žalost, većina majki reaguje neprijateljski, govore da im kćeri rasturaju dom, nazivajući ih lažljivicama i kurvama.

Kada je jednom incest otkriven, bez obzira kako je majka bila uključena, ona će imati osećaj krivice. Ako nije znala, pita se gde je pogrešila, kako je mogla da ne primeti što se zbiva. Ako je podsvesno znala, oseća grigu savesti zbog tog svog podsvesnog (sa)učešća, mada ga svesno poriče. Ako je na bilo koji način bila svesno uključena, a nije previše psihotična, da ne bi razumela što je učinila, oseća krivicu zbog svojih radnji. Majke su često okrivljavane od mnogih za sve što kreće loše, bilo sa decom, bilo sa njihovim brakom. I same žene prihvataju kao "normalan" taj stalni osećaj krivice. U sva tri slučaja, krivica povlači nesvesne mehanizme odbrane, najčešće u nekom vidu negacije, poricanja, bilo samog incesta, bilo sopstvene, bilo odgovornosti incestnika.

Neke majke pokušavaju da izađu na kraj sa osećanjima krivice, time što je projektuju na kćer, baš kao što prečutna saučesnica transferiše na dete majčinske odgovornosti. One su ljubomorne na kćer koja je postala "druga žena", i krive kćer za raspad porodice. Najveći deo besa potiče iz nesvesne potrebe da se porekne sopstvena odgovornost, bolje rečeno, ono što joj društvo neopravedno nameće kao odgovornost. Čak iako prizna odgovornost, poricanje potiče iz nesvesne potrebe da racionalizuje svoje učešće, i prebací krivicu na kćer, koju najčešće okrivljuju da je "zavodnica".

Majčini pokušaji poricanja mogu se bazirati na njenoj potrebi da održi porodicu na okupu, na materijalnoj i emotivnoj zavisnosti od supruga. Ona će pronalaziti opravdanje za njega: bio je pijan, zaveden, izgubio je kontrolu. Često će pokušavati da se izbori sa situacijom, bez uključivanja zvaničnih institucija, što joj u retkim slučajevima daje moć da ucenjuje supruga za njegova nedela. Na taj način ona utiče na transfer moći u domaćinstvu, preuzimajući vodeću poziciju u porodici. Ponekad i ona nalazi opravdanja za supruga-incestnika u ponašanju kćeri koje je bilo, navodno, zavodničko. Po tom scenariju porodične samozaštite nije ni važno šta devojčica kaže ili učini, samim tim što je u telu devojčice, ona je inkarnacija zavodenja.

Bez obzira da li je prouzrokovano nevericom, krivicom ili materijalnom nesamostalnošću, poricanje je standardna reakcija skoro svih majki žrtava u prvom trenutku kad se incest otkrije. Tragičnost ovog poricanja je u tome što je majčino učešće u terapiji često od suštinskog značaja za izlečenje

¹⁵ Zanemarivanje dolazi u stvari s druge strane: kada žene prestaju da budu interesantni seksualni objekti, kada prodje prva mladost, supruga-domaćica prestaje da bude atraktivna suprugu kome počne da smeta "kuhinjska veštica"; iz toga se radja predstava o navodno hladnoj i odbojnoj supruzi (Greer, 1970, str 270).

žrtve. Žrtva ima osećanje krivice zbog toga što je izdala majku, i potrebu da joj majka kaže da nije kriva. Prečutna saučesnica je ponekada uporna u odbijanju da učestvuje u procesu rehabilitacije, i time posredno prizna krivicu, što samo povećava žrtvin osećaj krivice. A dokle god žrtva sebe samookrivljuje, dotle ne očekuje pomoći drugih i drži se zapravo van domaćaja onih koji bi joj mogli pomoći. Bez obzira koliko je uspešna u poricanju krivice, ona je i dalje nosi sa sobom. Traumatski događaji izoluju one koji su njima pogodeni od uobičajenih veza sa zajednicom. Strah majke da će se naći usamljena i optužena od svih često je realno očekivanje, pa je i njena odbrana - negiranje incesta, tim razumljivija. Umesto osude i prebacivanja, majke incestuirane dece moraju da dobiju pomoći, pažnju, ohrabrenje i podršku, poverenje, tj. kompletno jačanje svoje lične i društvene pozicije.

13.2. Žene incestnice i njihove žrtve

Malo podataka o postojanju žena-incestnica, pružalo je utisak da se seksualno zlostavljanje dece dešava isključivo zbog muške želje za dominacijom nad ženama i decom. Prvo se uočavaju one majke koje su svoju decu svesno izložile zloupotrebljama zbog novca (prostitucija i pornografija), ili kada se pridruže sektama koje neguju satanske kultove, gde je seksualno zlostavljanje jedno od rituala.

Razlozi zbog kojih žene seksualno zloupotrebljavaju decu su različito objašnjavani. Ranija literatura sugeriše da su učiniteljke samohrane majke koje sinovima daju ulogu supruga. To nije tačno i ne objašnjava zloupotrebu ženske dece, a sem toga, polovina učiniteljki su živele sa supruzima i nisu imale problema psihičke prirode. Neki odnosi između majki i sinova su bili izazvani majčinom željom da dominira muškarcima, pre nego postizanjem seksualnog zadovoljstva, a druge su tragale za emotivnom satisfakcijom. Koji god da je uzrok, svako ponašanje u smislu seksualne zloupotrebe, prouzrokuje dugotrajne psihičke poremećaje.

Pošto žene nemaju penis, ne mogu oploditi žrtvu, i retko se služe nasiljem, društvo uglavnom potcenjuje štetu koje su prouzrokovale incestnice. Pogrešno se smatra da seksualni delikti od strane žena nanose manje štete od onih moje učine muškarci.

Borka: "Teško mi da pričam o "tim" stvarima. Nisam nikada bila u stanju da tražim pomoći, čak ni onu banalnu, svakodnevnu. Najgore je kada me pitaju ko je bio moj mučitelj, jer onda stvarno ne znam šta da odgovorim. Otac je bio nasilnik i sve nas je tukao i na razne načine zlostavljaо, a onda su se moji roditelji razveli i nastao je neverovatan mir. Radili smo što smo hteli, spavalj po ceo dan, sunčali se u bašti drugi dan, jeli samo lubenice treći dan i tako. I nije bilo nikoga da urla na nas, razbijala stvari i tuče nas. Ne mogu da kažem da me je majka seksualno

zlostavljalja. Nije tu konačno bilo nikakve prinude. Ali tu je bilo nečeg što se ne dešava inače između majke i kćeri, nekako sam to instiktivno osećala. Ona je to zvala igrom zamene uloga, tako da ja glumim majku a ona kćer. Prvo bih joj obrijala noge, oprala kosu i osušila, ali polako, i natenane, sa češljanjem. Onda bih je masirala sa mirišljavim uljima. Nije uvek tražila da je masiram i tamo dole, ali ponekad, kada bi joj se sve ono prethodno jako dopalo, skidalala bi gaćice i onda bi zaista uživala. Mene je nekako sve vreme bio stid, od svega, tih njenih grčeva, glasnog disanja i stenjanja, koje su povremeno prelazilo u nekakve čudne promukle zvuke. Nisam htela nikada da i ona meni to radi, mada se ona nudila. Izgovarala sam se nekim poslom ili domaćim zadacima, a ona nije insistirala. I sada me je stid kad se svega tog sećam. Moja majka je mrtva već deset godina, bila je školska nastavnica i vrlo uzorna žena i pitam se smem li uopšte na taj način, sećajući se i ljuteći se na nju, da kaljam uspomenu na nju? Mislim, u redu je što sam besna na svog oca, u redu je i što sam besna na svoja strica koji je povremeno silovao mene i moju sestruru kada smo imale oko deset-dvanaest godina. Ali kako da budem ljuta na majku?"

Retki su primeri kada je majka primorana od strane učinioca na učešće. U takvim slučajevima majka je nedvosmisleno zavisna, infantilna, pasivna žena, zastrašena nasiljem i razuzdanošću i koja će tolerisati svako zlostavljanje usmereno ka njoj samoj ili njenoj deci da bi umirila svog supruga. Često je i sama bila žrtva incesta, i prepusta se poznatom modelu izbora nasilnog partnera. Kombinovana krivica, vezana za sopstveni incest majka - kćer može je slomiti.

Kao i kod drugih vidova incesta, seksualnost incesta majka - kćer je uglavnom posledica potrebe za ljubavlju i nežnošću i fizičkim kontaktom. Majka doživljava seks kao demonstraciju osećanja ljubavi. Ove učiniteljke su često bile zlostavljanje, ili emocionalno izolovane kao deca, i može biti da nikada nisu naučile kako da pokažu osećanja na adekvatan način. Kroz seks sa svojim kćerima tragaju za ljubavlju za kojom su žudele čitavog života. Majka koja seksualno zlostavlja svoju kćer, ne oseća sebe kao odvojenu od nje, već je pre doživljava kao svoju ekstenziju. Ona koristi isti tip simbolizma koji važi kod magijskih radnji, gde lutka zamenjuje ličnosti u magijskom ritualu. Kćer postaje majčin magični simbol za nju samu. U ovom procesu seksualna aktivnost učiniteljke je uglavnom masturbacija. Ona stimuliše kćer da bi zadovoljila sopstvene potrebe za uživanjem, pri čemu se uglavnom ne radi o bukvalno shvaćenim seksualnim potrebama.

Uverenje da incest između majke i sina "nije štetan", potiče iz činjenice da je ovaj vid incesta gotovo uvek ispunjen nežnošću i ljubavlju. Tamo gde incestuzni otac primenjuje silu ili pretnju u odnosu na kćer, incestuzna majka mora da pribegne zavodenju (ili dopusti da bude zavedena), jer ukoliko nije seksualno uzbuden, sin ne može postići erekciju. Obavezno prisutna nežnost, otežava razumevanje emocionalnog bola i izvesnih konflikata koji vode u incestu i istovremeno predstavljaju njegove posledice.

Fizička odustnost oca iz kuće, gde je njegovo prisustvo iz raznih razloga potrebno, navodi majku da potraži zamenu. Obično je ona izuzetno zavisna žena, potreban joj je muškarac iz moralnih razloga, jer kao i u slučajevima otac-kćer, seks i emocionalno zadovoljenje "ne može se" tražiti izvan porodice.

Dečaci obično ne prijavljuju da su seksualno zloupotrebljeni od strane majki ili nekih drugih starijih srodnica. Vaspitni model muškarca uključuje kao poželjan i koristan dogadjaj, uvođenje u seks od strane starijih žena. Sa takvim vaspitanjem, dečacima je teško da se žale, da to nisu žeeli, ili da nisu uživali u svemu tome.

Mada nalazimo da je mnogo više dečaka - žrtava seksualne zloupotrebe no što se ranije mislilo, još uvek su daleko preovladujuće ženske žrtve koje i dalje ostaju simbol i činjenica incesta. Većina žrtava incesta su devojčice, a ogromna većina incestnika muškarci. Najčešće citiran podatak S. Brownmiller (1991., str. 194) je, da na deset incestuiranih devojčica dolazi jedan incestuirani dečak, a da su 97% učinilaca muškarci. Smatra se ipak, da među incestnicima postoji oko 20% žena koje su izvršile seksualnu zloupotrebu deteta. Neki drugi podaci govore o postojanju svega 5-8% žena-izvršiteljki incesta (Loulan, 1987.).¹⁶ Ako se u pojmu incesta uključi i seksualno eksperimentisanje, postoje podaci da su žene kao učiniteljke incesta bile u stvari mnogo raspoloženije za taj vid seksualnih aktivnosti, nego za neki otvorenići vid seksualnog nasilja. Za žene se, dakle, smatra, da manje vrše akte "prave" zloupotrebe, njihove radnje se karakterišu obično kao manje ozbiljne, i vrše se bez prisile.

Incest se najčešće manifestuje kao način ponašanja saglasan polnoj socijalizaciji: kada je u pitanju muškarac zloupotreba je uopšteno otvorenija i direktnije seksualna; kada je u pitanju žena ona može biti više emotivna, više usmerena na odnos i vezu, ili vršena kroz brižnost za detetovo telo koje je njen primarni domen. Mada su, naravno, zloupotrebjavačkog karaktera, te radnje mogu biti potpuno bez seksualnih namera na strani izvršiteljke. Po iskustvu terapeutkinja, kada su majke, bake ili tetke izvršiteljke, njihove žrtve su uglavnom zapamtile opsednutost nasilnim, učestalim, ritualnim, neželenim i nepotrebnim korišćenjem klistira, genitalnim ispitivanjima i

pranjima, ili sličnim ili još perverznijim, prikazivanjem takvih radnji detetu¹⁷. Kao najčešći vid seksualne zloupotrebe deteta od strane majki javlja se, takođe, i otvoreno, učestalo vođenje ljubavi pred detetom, sa ocem deteta ili nekim drugim muškarcom. Koje god namere akterke tih drama mogu imati (a sigurno je da postoje mnoge situacije kada briga o detetu legitimno zahteva njegovo dodirivanje, ili stambeni uslovi ne omogućavaju odraslim parovima dovoljno diskrecije za sopstvene intimne trenutke), te događaje žrtve često doživljavaju kao seksualnu zloupotrebu.

Kroz terapijsku praksu se pokazalo da pojmu "zavodenje", može da se koristi i da se opiše situacija kada majke plaču na ramenima svojih malih sinova. To nije incest, sem ako majka izričito ne plače zbog nedostatka seksualnog interesa njenog muža za nju, ili ako muž nije sa njom dovoljno nežan kao njen mali sin. Studije koje se odnose na ponašanje majki, otkrivaju da je 10% majki zavodničkog ponašanja, ali telesno zavodenje koje neke od njih čine, ponekad nije i seksualno, bar ga one tako ne vide. S obzirom na majčinu normalnu brigu oko intimnih funkcija deteta, uočljivo je kako se retko, u stvari, dešavaju zloupotrebe. Žrtve još više zbrunjuje zloupotreba do koje dolazi pod plaštom ljubavi ili koja proizilazi iz onih prihvatljivih oblika fizičkih kontakata.

Važno je da se primeti, da kada je učinilac žena, žrtve se nalaze u situaciji još izraženijeg odbacivanja i izolacije. Žrtve su ostavljene u sumnjama o svojim sopstvenim doživljajima i osećajima. To je upotpunjeno time što je mnogo manje onih sa strane, koji bi mogli da primete da se tu događa nešto loše i da zaštite dete. Majka se obično pojavljuje kao zaštitnica deteta od seksualnog zlostavljanja od strane muških srodnika. Kada je majka incestnica gotovo da nema nikoga ko bi tu ulogu mogao da preuzeme na sebe, i dete je u takvim slučajevima još nezaštićenije i bespomoćnije. Kasnije, kada odrastu i eventualno nađu terapeutsku grupu onih koje su preživele incest, one se i tu osećaju kao usamljena i neobična pojava. Njihovo iskustvo je retko, neuobičajeno, i različito od onih koje su preživele češći oblik zloupotrebe od strane muškarca. Osnovna razlika je što su žrtve muških incestnika imale, ili bar mogle da se nadaju, pomoći od strane majke. A žrtve majki-incestnica nisu imale ni tu, često slabu i nedovoljnu pomoć. Kao i kada su bile deca, i u odrasлом uzrastu su često ostavljene zbrunjene i usamljene, kao da su jedine sa tim problemom. Kada nema podršku, žrtva je još jednom viktimirana.

¹⁶ Navode se rezultati istraživanja po kojima se kao izvršioc rane seksualne zloupotrebe identifikuju: 35% otac; stariji muški srodnik 30%; strani muškarac 20%; brat-20%; 10% muškarac-porodični prijatelj: 8% muški poznanik; majka 8%; muški ljubavnik ili majčin partner 7%; strana žena-2%; 5% doktor; 5% dečak iz susedstva; 3% muški srodnik istih godina; starija ženska srodnica-2%; ženska srodnica istih godina-1%; 2% baba; 2% deda; ženska ljubavnica ili partnerka majke-1%; ima više od 100% jer su neke ispitnice iz uzorka bile zloupotrebjavane više puta od strane lica iz nekoliko kategorija-str 149.

¹⁷ Striktna kontrola telesnih funkcija, prisilno hranjenje ili gladovanje, produženo izlaganje toploći ili hladnoći, zatvaranje u mračne prostorije, promovisanje velikog broja malih pravila za reglisanje svakodnevnog života, čije kršenje povlači telesno kažnjavanje, neki su delovi incestnog porodičnog scenarija sa majkama, bakama, tetkama i sl, u ulozi učiniteljki, kako ih opisuje Judith Herman (Herman, 1992, str 98-100).

Svaka ženska priča je važna, bez obzira da li je njeno iskustvo "statistički značajno" ili nije, da li je taj tip incesta čest, redak, ili se gotovo nikome ne dešava. Mnogi od onih koje su preživele incest su već obogaljene tendencijom ka samookrivljavanju i odbacivanju sopstvenih osećaja i bola i osećaju se čak još beznačajnijima, ako im se u terapiji kaže da je njihovo iskustvo retko, ili da se ono što se njima desilo, inače dešava retko ili se uopšte, u stvari, i ne dešava.

U radu sa onima koje su preživele incest, Sju Blum se srela samo sa nekolicinom onih koje su bile zloupotrebljene od strane žene. Neke od tih žena su bile zloupotrebavane višestruko, neke i od drugih žena u potpuno ženskim domaćinstvima, a druge i od strane muških članova porodice. Kada dode do ženske zloupotrebe, onda je osećanje žrtve najsličnije onome što je jedna od njih napisala: "Mnogo je komplikovanije za mene da se suočim sa zloupotrebotom koju je učinila moja majka - konačno ona je mama, zar ne? Očekivala sam više od nje kao npr. negu i sl. Kada je u pitanju moj otac, pa dobro, dodavola, mogu da prihvatom i distancu, pa i da se suočim sa zloupotrebotom sa njegove strane. Ali ona je bila jedina kojoj sam mogla da se okrenem ... ona me je volela. Mi smo obe žene. Kako je mogla da mi to učini?"

Borba onih koje su preživele seksualnu zloupotrebu od strane žene je komplikovana jedinstvenošću njihove situacije. Njihovo osećanje otuđenja, izolacije, samosumnjičenja i niskog samovrednovanja, izgleda da se pojačava njihovom različitošću od većine ostalih koje su preživeli incest. Čak i među saveznicama, članicama grup samopomoći onih koje su preživele incest, taj problem se zaista pojavljuje, što se vidi iz primera Borke i njenog iskustva sa prvom terapeutskom grupom. Ona je čekala mesecima da bude primljena u tu grupu. Kada je prvi put uzela reči i saopštila da je bila žrtva žene, osetila je da su druge prisutne žene zaustavile dah. Osetila se kao da za nju nema ni jednog mesta na svetu. Čak i u grupi onih koje su preživele incest, sa njom opet nešto "nije bilo u redu". Ona je, međutim, rešila problem, tako što je promenila terapijsku grupu. Ali ostaje činjenica da se mnoge koje su preživele incest od strane žene, sa time bore potpuno same. Za mnoge je ta borba bezuspešna.

PSIHOLOGIJA ONIH KOJE SU PREŽIVELE INCEST: POST-INCESTNI SINDROM

1. Doživotnost posledica incesta

Osobe koje su preživele incest u detinjstvu imaju doživotne probleme. Posledice tipa "doživotna romansa" su ipak, retkost, ali se dešavaju. "U vozu sedi žena srednjih godina i srednjeg ugleda, a preko puta nje, očigledno mentalno retardiran tip, njen sin od tridesetak godina, koji joj s vremena na vreme uzima ruku, na nju polaže ustrajan poljubac i potom majku blaženo gleda. Ona je blistala od sreće i smešila se. Nisam znao šta znači *okamenjena žudnja*. Sad znam, pošto sam to iskusio u tom prizoru. Otkrila mi se jedna nova vrsta užasa." (Sioran 1995).

Velika i dovoljna trauma je i za odrasle, kada se nadu u situaciji da budu držani zatvoreni, na primer kao ratni zarobljenici, a posebno ako su još izloženi i seksualnom zlostavljanju. Može se zamisliti kako je onda detetu koje se u stvari i rodi u takvoj situaciji, i koje pre no što se potpuno psihološki razvilo mora da se prilagodi svakodnevnom nasilju - to je uništavanje same suštine njegovog bića.

Nedostatak kontrole nad svojim telom, vodi u pasivnost i rezignaciju. Žrtva incesta uči da ona nema moć; njeni naporci su potpuno irelevantni. Bez obzira šta kaže ili uradi, nju niko ne čuje i zloupotreba se nastavlja. Neko drugi ima pravo da donosi odluke mesto nje. Ona iz toga uči da nema mogućnost kontrole nad sopstvenim životom i sopstvenom okolinom.

Martina: "Evo već četiri godine ne pijem, a pila sam godinama baš strašno. Sada više ne. Išla sam i na razne terapije i pre. Nisam imala odgovore o sebi i svojoj ulozi u životu, a nisam mogla ni sama da ih nađem, moje snage nisu bile za to dovoljne. Posle sam i sama organizovala terapijske grupe za pomoć onima koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu. I ja sam jedna od njih, to je jedino sigurno, mada se ne sećam detalja. I ne želim da se sećam. Ali dugo nisam mogla da kažem mušarcima "ne", što je tako tipično za sve one koje su preživele incest. Smatrala sam da ako oni hoće seks od mene da je moja uloga da im to omogućim i da nemam drugog izbora. Imala sam grižu savesti zbog svoje atraktivnosti koja ih je privlačila. Smatrala sam da sam ja kriva i da zaslужujem sve što mi se desi. Onda sam naučila da mogu da odbijem muškarce, ali opet, nije bilo lako to i da primenim. Sećam se kada sam prvi put skupila snagu da nekoga odbijem. Trebalо mi je pola sata koncentracije dok nisam izgovorila to prvo sudbonosno "ne" u svom životu. Osećala sam se tada kao da nemam usta, kao da mi je taj deo lica nekako nestao."

Žrtva nema osećaj same sebe, kao nekoga ko je odvojen od učiniočevog plana, njegovih potreba i želja. Ona gubi sopstvena osećanja, želje, misli i stavove. Incestu ne treba dozvola da se desi, incestnik tim činom šalje poruku: "Ja mogu da dodirnem, ja mogu da uzmem, ja mogu da prodrem". Incestom se ne samo prelaze sve granice izdržljivosti, on ih potpuno poništava i briše.

Pored samog čina incesta, postoje i druge okolnosti koje imaju uticaja na traumu koju zloupotreba vrši nad žrtvom. Neke se odnose na sam incest, a druge na kontekst u kome dete žrtva živi.

1. Koliko je blizak odnos izvršioca i deteta? Da li je on primaran staratelj, kao što je roditelj ili očuh/mačeha? Da li je ono bilo jako emotivno vezano za učinioca? To je ključni faktor - prisustvo fizičkog nasilja obično nije (sem u izuzetnim i retkim slučajevima) toliko destruktivno kao emotivno nasilje.

2. Koliko je godina imala žrtva, i na kom stupnju razvoja je bila? Što je bila mlada, verovatnije je da su ozbiljniji efekti, kao i da će se kasnije mnogo teže utvrditi.

3. Koja vrsta radnji je učinjena detetu? Nema ničeg što bi se moglo nazvati "malim", ili "ne baš tako teškim incestom". Mnogi od onih koje su preživele, otkrivaju da ozbiljnost oštećenja nije direktno povezana sa prirodnom učinjene radnje. Za druge, međutim ta korelacija postoji. Neki autori nalaze da korelacija postoji i sugerira, da što je ozbiljnija trauma - veća je potreba i tendencija da se minimiziraju posledice.

4. Da li je radnja incesta bila nasilna? Da li su postojali i drugi zlostavljači osim incestnika? Ako se incest dešava u okvirima porodice, da li se pored incesta, dešavala emotivna ili fizička zloupotreba, protiv žrtve incesta, ili njene braće ili sestara? Da li je postojao preovlađujući osećaj straha i opasnosti u porodici? Da li je dete prisiljavano da prisustvuje nasilnim radnjama ili da učestvuje u njima?

5. Koliko je bilo učinioca? Kakav su uticaj imali na dete koje je zloupotrebilo više od jednog učinioca? Broj učinioca može, ali i ne mora, biti od značaja za njihov odnos sa žrtvom.

6. Koliko dugo je trajala zloupotreba? Mnogi od onih koje su preživele incest govore o tome da su bile traumatizovane kroz jedno kratko vreme, dok druge govore o praktično doživotnoj zloupotrebi. Međutim memorijski nedostaci otežavaju stvarno utvrđivanje kada je incest počeo i kada se završio. Mora takođe da se uoči, da čak i samo jedan incident toga tipa, može da prouzrokuje doživotne ožiljke.

7. Da li je žrtva ikada nekome rekla? Šta se dogodilo ako jeste? Propali pokušaji da se učini da neko shvati šta se zbiva, mogu je ostaviti u situaciji da se oseća još bespomoćnjom i potpuno poraženom. Ali činjenica, da je ona tada nekome rekla, može joj pomoći da kasnije locira ko je u to vreme

bio učinilac, kao i da joj pomogne da prevaziđe osećaj krivice jer je ona "dozvolila" da se sve "to" desi.

8. Da li su postojali neki spoljni izvori utehe za dete? To mogu biti neki drugi odrasli, druga deca, kućni ljubimci, emotivni ventili ili "sigurna mesta". Možda svi oni nisu mogli da zaustave zlostavljanje, ali su mogli da se o njoj staraju i da je podrže.

9. Koje je unutrašnje mogućnosti koristila? Ono što ona može da uradi sa događajem je pod uticajem njene životne istorije, držanja, i domena nedostataka. Efekat koji događaj ima na nju, pod uticajem je njene unutrašnje snage: njene mogućnosti da racionalizuje, ili intelektualno pristupi problemu, njene mogućnosti da se ne samookriviljuje (što je deo niskog samovrednovanja), njene mogućnosti da se nada promeni, i na kraju ali ne i najnevažnije, njenog smisla za humor. Nema formule koja bi mogla da se primeni na sve te uticaje. Na svaku osobu koja je preživela incest, različiti faktori imaju različit uticaj. Vidin primer predstavlja ilustraciju kako u istim situacijama, one koje su preživele različite oblike zlostavljanja, reaguju različito.

Vida: "Vraćale smo se od zubara, moja prijateljica koja je preživela incest kao dete i ja koja sam preživela 4 silovanja kao odrasla žena. U jednoj pustoj ulici jedan džoger je vežbao i kada je video dve žene u automobilu, pokazao nam je svoj polni organ. Ja sam se razbesnela, krenula sam kolima da ga udarim a on je pobegao iza nekog drveća. Jedva sam se pribrala i vratila automobil na ulicu i tako sva besna stigla nekako do kuće. Moja prijateljica nije mogla da shvati šta me je toliko razbesnelo. "Ja sam svaki dan to isto gledala kod moga oca godinama. I ne samo gledala." Za nju ceo događaj nije predstavljaо nikakav alarm niti poseban problem, a pošto smo bile bezbedne u automobilu, niti neku opasnost ili napad. Shvatila sam tada da postoje razlike i da one koje su iskusile veće nasilje, prosti imaju veću toleranciju na nasilje i duže im treba da se razbesne ili imaju ma kakvu reakciju."

Otkrivanje nekih od stavki sa liste kasnijih posledica seksualne zloupotrebe dobar su indikator da se ona nekada desila. Otkrivanje više, ili gotovo svih njih, predstavlja siguran dokaz da je osoba zaista bila podvrgnuta nekom vidu seksualne zloupotrebe. Ma kojim metodama (svakodnevna opservacija deteta u obrazovnoj/vaspitnoj ustanovi, školski nadzor, psihoterapeutsko dijagnostifikovanje) razotkrivani "signali" ranije seksualne zloupotrebe ne smeju se ignorisati. Ovakva lista takođe može biti vodič u "sumnjivim" slučajevima koji bi trebalo da se ispitaju kriminalističkim metodama (Blume, 1990.) Te posledice su:

1. strah da se bude sama u mraku, da se spava sama u sobi; pojava noćnih mora, košmara (posebno gonjenja, pretnje, hvatanja);
2. preterana osetljivost na gutanje i davljenje; gadanje prema vodi na licu, osećaj gušenja prilikom kupanja ili plivanja;

3. otuđenost od svoga tela - odsustvo osećaja same sebe u sopstvenom telu; neobraćanje pažnju na signale koje šalje telo, zanemarivanje sopstvenog tela; nemarnost prema izgledu svoga tela; manipulacija oblikom tela da bi se izbegla seksualna privlačnost;

4. gastro-intestinalne (stomačne) tegobe; ginekološki poremećaji, uključujući spontane vaginalne infekcije; glavobolje, artritis ili bol u zglobovima;

5. nošenje preterano mnogo odeće, čak i leti; nošenje vrećaste odeće; nesidanje odeće čak i kad je to potrebno, npr. za vreme plivanja, kupanja, spavanja; preterana potreba za intimnošću prilikom korišćenja kupatila, zajedničkih svačionica, kabina za presvlačenje;

6. poremećaji ishrane, zloupotreba droga ili alkohola (ili potpuno odsustvo svega ovoga); druge vrste zavisnosti; prinudno (kompulsivno) ponašanje;

7. autodestrukcija; samopovredivanje, zloupotreba same sebe;

8. fobije;

9. potreba da se bude nevidljiva, savršena ili savršeno loša;

10. samoubilačke misli, pokušaji suicida, opsesije (uključujući i "pasivno" ubistvo);

11. depresija (ponekad dovodi do potpune pasivnosti); naizgled bezrazložno plakanje;

12. problemi sa besom: nemogućnost da prepoznote bes, da se bude besna ili da se izrazi bes; strah od pravog ili mogućeg besa; konstantna ljutnja; izrazito neprijateljstvo prema celom rodu ili etničkoj grupi nasilnika;

13. razdvajanje ličnosti (gubljenje ličnosti); bežanje u krize; psihička otupelost, fizička bol ili otupelost povezana sa određenim sećanjima, osećanjima (ljutnja) ili situacijom (seks);

14. stroga i preterana kontrola nad svojim procesom mišljenja i ponašanjem; nedostatak smisla za humor ili preterana ozbiljnost;

15. kod dece, skrivanje, čest boravak i skupljanje po skrivenim mestima, uglovima (traženje sigurnosti); kod odraslih nelagodnost ako ih neko posmatra, ili ako ih neko iznenadi; osećanje da ih neko gleda, štrecanje;

16. problemi sa poverenjem: nemogućnost da ljudima veruje (verovati nekom nije bezbedno); potpuno poverenje; nekritičko poverenje;

17. preuzimanje velikih rizika ("izazivanje sudbine"); nesposobnost da se preuzme bilo kakav rizik;

18. problemi ograničenja; kontrola, moć, teritorijalnost; strah od gubljenja kontrole; opsesivno-prinudno ponašanje (pokušaj da se kontrolišu neke nebitne stvari, samo da bi imali kontrolu nad nečim);

19. osećaj krivice i stida; nisko samopoštovanje, osećaj bezvrednosti, visoko uvažavanje sasvim malih usluga;

20. samookrivljavanje; nemanje osećaja sopstvene moći ili svojih prava da se postave granice ili da se kaže "ne"; sklonost ka odnosima sa mnogo starijim osobama (obično počinje u adolescenciji);

21. osećanje imperativa da se bude "korisna i voljena", instinkтивno "znanje" šta drugoj osobi treba i izlaženje tome u susret; odnos sa nekim je trgovina (ljubav se otima a ne daje);

22. problemi sa odbačenošću;

23. isključivanje, zaboravljanje nekih perioda u detinjstvu (posebno od 1. do 12. godine), ili neke određene ličnosti ili mesta;

24. osećanje da se čuva užasna tajna; potreba da se ona ipak kaže uz istovremeni strah od obelodanjivanja; ubedenje da ih niko neće slušati; uglavnom tajnovito ponašanje, sakrivanje svega od svakoga, pa i onoga što ne spada u tako striktan domen privatnosti; osećanje obeleženosti (da je npr. "kurva");

25. osećaj ludila; osećaj različitosti, drugosti; osećanje nestvarnosti; stvaranje zamišljenog sveta, odnosa ili identiteta (naročito za žene, zamišljanje da je muškog pola);

26. poricanje: potpuna nesvesnost postojanja zloupotrebe; suzbijanje svojih uspomena; pretvaranje; minimiziranje ("to nije bilo tako strašno"); javljaju se uspomene i snovi ("možda je to samo moja mašta"); snažne i duboke negativne "neadekvatne" reakcije na neku osobu, mesto ili događaj; kratki i jaki čulni osećaji (svetlo, mesto, fizički osećaj), bez smisla i bez shvatanja njihovog značenja; sećanje na ambijent ali ne i na događaj;

27. problemi sa seksom: verovanje da je seks "prljav", averzija prema dodirima, naročito pri ginekološkom pregledu; jaka averzija (ili potreba za) određenim seksualnim činom; osećanje izdatosti od strane sopstvenog tela; problemi sa uskladivanjem seksualnosti i emocionalnosti; zbrkanost ili preklapanje osećanja, seksa, dominacije, agresivnosti i nasilja; osećaj moranja da se ima moć u seksualnoj areni što je zapravo seksualna igra (gluma), zloupotreba sebe i manipulacija - naročito kod žena; prinudna "zavodljivost" ili prinudna aseksualnost; osećaj moranja da se bude nasilnik ili ništa drugo; bezlični, "promiskuitetni" seksualni odnosi sa neznancima i istovremeno nemogućnost da imaju seksualne odnose sa onima sa kojima stvarno postoji bliskost (suprotnost između seksa i "voljenja"); bavljenjem zanimanjima kao što su prostitucija, striptiz, prihvatanje uloga "seks simbola" glumice u pornografskim proizvodima; seksualno igranje da bi se iskalio bes ili potreba za osvetom; zavisnost od seksa; izbegavanje; isključivanje; plakanje posle orgazma; stalna progonjenost osećanjem da se pogrešilo; unošenje seksualnosti u odnose potpuno druge vrste; seksualna maštanja o dominaciji ili silovanju;

28. model ambivalentnih ili stalno konfliktih odnosa (bliskost je problem); takođe skretanje pažnje na problem incesta;

29. izbegavanje ogledala, povezano sa nevidljivošću, stidom, samopoštovanjem, uznemirenost slikom tela;

30. želja da se promeni ime, simbolično razdvajanje od nasilnika, ili želja da se ima kontrola nad imenovanjem same sebe;

31. ograničena tolerancija prema sreći; izraženo povlačenje od sreće, odbijanje da se veruje u sreću;

32. averzija prema proizvodjenju jakih zvukova (uključujući i zvuke tokom seksualnih odnosa), plakanja, smejanja ili drugih telesnih funkcija; preterana verbala opreznost, pažljivo praćenje nečijih reči, tihi glas;

33. krađa (odrasli); krađa i podmetanje vatre (deca) i

34. višestruko ličnosti.

Lista posledica incesta nije završena i nikada neće ni biti. Kako raste svest o problemu, rašće i ona i dopunjavaće se. Najzad će se kombinovati ovakva saznanja da povećaju naše razumevanje iskustva onih koje su preživele incest i da se bolje opiše post-incestni sindrom.

Osoba koja je preživela seksualnu zloupotrebu može, da bi izbrisala neželjena sećanja, da blokira neki period iz svojih ranih godina, najverovatnije baš ono doba kada se ona dešavala. Mnoge takve osobe "gube" godine svoga detinjstva, najčešće od 1. do 12. godine. U stvari prvo ozbiljno upozorenje je kada pacijentkinja ne može da se seti dovoljno stvari iz svoga detinjstva. Ova, za žrtve incesta uobičajena pojava, ukazuje na ozbiljno fizičko ili psihičko zlostavljanje ili emotivnu zloupotrebu, kao što je incest.

Neke osobe koje su preživele seksualnu zloupotrebu, sećaju se obilja detalja tog zlostavljanja, ali ne povezuju nikakav prateći emotivni odgovor. Možda su neke emocije blokirane, a druge možda izgledaju samo kao sećanje koje neko može da ima, na primer, ona ne možda nikada da se naljuti, ali može uvek da plače. Ili suprotno: ljutnja može biti jedina emocija koju ona doživljava čak i kada izgleda da je tuga jedini razuman odgovor.

Za neke osobe koje su preživele incest, trauma se suviše teško podnosi. To su one žene koje "polude" - one napuštaju stvarnost i doživljavaju nekontrolisane halucinacije i prividenja. One postaju šizofrenične. Jaka trauma može na ozbiljan način uticati na hemiju mozga. Stoga druge forme ekstremnog mentalnog poremećaja, kao što je manična depresija, verovatno često rezultiraju iz traume dečije seksualne zloupotrebe. Mnoge osobe koje su preživele seksualnu zloupotrebu kao deca, danas su hospitalizovane na psihijatrijskim klinikama, jer nikada nisu mogle da pobegnu iz svog ličnog pakla. One se nalaze u takvim institucijama, jer su ih u njih zatvorili članovi njihovih porodica ili psihijatri koji su pogrešno shvatili post-incestni sindrom. Ima osoba koje su preživele seksualnu zloupotrebu u dečijem uzrastu, koje kao odrasle izgledaju šizofreno, ali to u stvari nisu. Kod rizika pogrešne dijagnoze, one koje su preživele incest su naročito ranjive kada

ponovo preživljavaju ove događaje. Neke imaju blage halucinacije koje su krajnje specifične, tj. ograničene su i odnose se isključivo na iskustva koja su doživele te osobe. Neke čak često zamišljaju da čuju kako ih neko zove po imenu, dodiruje ih ili ih posmatra kada nema nikoga u blizini. Ovo ima veze sa negiranjem granica koje incest predstavlja, što takvoj osobi ne ostavlja privatnost, nikakav lični prostor. Međutim, to nije ludilo, mada često izgleda kao takvo. Često se takve osobe pogrešno dijagnostificiraju kao šizofreničarke.

Ako se neko baš mora da se suoči sa teškim uspomenama ili neugodnom stvarnošću, onda nastoji da ih nekako opravda ili reducira. Ovo se naziva procesom "racionalizacije". Ako osoba koja je doživela incest kaže sebi - "on je to uradio jer je bio pijan" ili, "pa i sam je imao teško detinjstvo", onda zloupotreba koju je pretrpela možda neće izgledati tako strašno. Ili se njene uspomene mogu prečistiti tako da budu manje zastrašujuće. Ona može misliti da je ono što joj se dogodilo samo "trljanje". Ona se može sećati manje traumatičnih događaja, ili zloupotrebe od strane manje važne osobe, pre nego događaja ili osoba koje je više uznemiravaju. Na primer, ona se može sećati dodirivanja, ali ne i penetracije, ili zloupotrebe od strane polubrata ili očevog prijatelja, umesto nasilja koje je izvršio otac. Ona takođe može da vidi scenu zloupotrebe, ali ne i lice izvršioca, ili da se seća zloupotreba koje su se dešavale kasnije u pubertetu, pre nego što se seća onih iz ranog detinjstva.

Odrasle osobe često doživljavaju parališuću depresiju, kada počnu da se prisećaju ili neminovno suočavaju sa činjenicom postojanja seksualne zloupotrebe u sopstvenom detinjstvu. Kada se nekom nametnu neugodna sećanja, javlja se depresija za koju izgleda da nema pravog osnova. U svom odbijanju ili nemogućnosti da vide seksualnu zloupotrebu u dečijem uzrastu kao uzrok problema, neobavešteni lekari opšte prakse ili psihijatri, propisuju lekove protiv depresije, tretirajući taj sindrom simptomatski, ne obraćajući pažnju na prave uzroke. Kad žrtva seksualne zloupotrebe plače "bez razloga" (pitane je da li to uopšte postoji ili je to bolje nazvati "razlogom sa kojim se ona još nije suočila"), ona se izlaže stvarnom riziku da izgleda "luda".

Za depresiju se ponekada kaže da je "bes okrenut protiv same sebe". To se takođe odnosi i na osobu koja je doživela seksualnu zloupotrebu u detinjstvu. Često je njen gnev zarobljen, jer bez sećanja na šta ili na koga treba da bude gnevna, pošto iskreno misli da će umreti ako se suoči sa svojim gnevom, a priviknuta da se sama okriviljuje, ona okreće svoj bes na sebe - ona mrzi samu sebe zbog onoga što su joj uradili.

Depresija je opravdan i potreban odgovor na izvesne događaje. Posle gubitka zdravo je tugovati. Osoba koja je preživela dečiju seksualnu zloupotrebu, mora mnogo da tuguje i ima mnogo razloga za očajavanje, čak

i ako ne zna za njih. Ona je pretrpela mnogo gubitaka, uključujući svoje sopstveno detinjstvo i nevinost. Oplakivati gubitak znači priznati bol unutrašnjeg deteta i definisati sebe na način na koji to još нико nije uradio. Ona je u stvari zdravija, što više protestuje, buni se i praska. Ono što može učiniti ovu depresiju kontraproduktivnom je njena rana bespomoćnost i pasivno prepustanje, što je dovelo do toga da svoje buduće godine provodi u rezignaciji. Aktivno tugovanje sa svojim fazama šoka/poricanja, pogađanja fragmenata iz prošlosti, osećanja krivice, besa, tuge i prihvatanja, predstavlja bolju alternativu neproduktivnoj depresiji.

Česta manifestacija, kao prikriveni odraz ovog postraumatičnog stanja je krađa: sitna krađa po radnjama - kleptomanija, prisilno, kompulzivno uzimanje često bezvrednih stvarčica. Njeno rezonovanje ima smisla u kontekstu post-incestnog sindroma. Prvo, krađa je visoko rizično ponašanje. Drugo, to je potreba da se ima kontrola: "Ja to želim - onda ću i uzeti. Ja nisam pitala, nisam ni dala novac za to. Ja to jednostavno uzimam jer tako hoću." Ona zna da se niko ne bi protivio da joj kupi ili pokloni neku takvu sitnicu kad bi tražila. Psihološki, krađa je sigurnija od prihvatanja poklona - kazna je prihvatljivija od zahvalnosti.

Preživljena seksualna zloupotreba emocionalno i fizički dovodi do straha od gubitka kontrole. Ovaj strah je karakterističan za mnoge ljude koji traže terapiju. Ali onu koja je preživela incest čeka taman duh sa one strane njenog straha, strah da će joj se desiti jedna od mnogih stvari koje se odnose na post traumatski sindrom incesta:

"Ja se bojam da ću izgubiti kontrolu; ja se bojam da ću poludeti (i niko neće moći da me sastavi); plašim se da ću početi da plaćem i da više neću moći da prestanem; plašim se da ću hteti da ustanem i da se pobunim, ali da neću moći da progovorim; plašim se da ću ubiti nekoga ako ispoljim svu svoju ljutnju; plašim se da će me ubiti ako nekom kažem NE; plašim se da će me moje uspomene, ako im dozvolim da izadu, poplaviti."

Seksualna zloupotreba dece je dovoljno traumatičan događaj da je ponekada dovoljan samo jedan incident, da onoj koja ga je preživela ostavi sve tipične, dugotrajne posledice u vidu poremećenog sećanja, griže savesti, samookrivljavanja, potrebe za višegodišnjim terapijama. Inesina priča je karakteristična ilustracija drastičnosti preživljene seksualne zloupotrebe u detinjstvu, uprkos činjenici da se desila samo jednom, da Ines nije bila prinuđena da živi u istom domaćinstvu sa svojim mučiteljem, koga je dakle ipak mogla da izbegne. Iz Inesinog slučaja može se zaključiti kako se u onim, mnogo češćim situacijama seksualnog zlostavljanja dece, kada nije moguće umaći, kada nema zaštite i nasilje ponavlja kroz višegodišnju praksu. Priča o seksualnoj zloupotrebi koju je preživela Ines je na svaki način atipična. Nasilnik čak nije bila odrasla osoba od poverenja, već malo stariji

dečak iz susedstva. Ipak, Inesina priča je dobra ilustracija dugotrajnosti posledica seksualne zloupotrebe preživljene u detinjstvu kao i značaja odnosa društvene nejednakosti moći, makar i u rudimentarnom obliku, u kome su se nalazili nasilni dečak i devojčica Ines.

1. 1. Inesina priča

U vreme završavanja doktorske disertacije, kada je imala 32 godine, Ines je na svoje čuđenje počela često nekontrolisano da plače za kompjuterom. Prisećala se malo po malo svega, svih detalja, naročito svojih dečijih strahova, i svega što je potpisnula i gotovo zaboravila. Često je plakala i na fakultetu i u biblioteci punoj ljudi, od kojih su mnogi bili nepoznati a mnogi njene kolege i poznanici. Nekim drugaricama je rekla da se seća da je kao dete bila seksualno zloupotrebljena a one su joj savetovale da nadje neku terapiju. Nije smela, ni mogla nikome da ispriča priču u lice. Prva kojoj je mogla da se otvoriti bila je autorka ove knjige koja ju je na priču podstakla preko e-mail veze. Ines je sada u procesu profesionalne terapije. U dogovoru sa terapeutkinjom, delove priče o seksualnoj zloupotrebi koju je preživela kao dete iznosi putem elektronskog komuniciranja koji se u njenom slučaju pokazao kao vrlo dobar metod razbijanja unutrašnjeg zida čutanja i strahova.

Ines je imala 11 godina kada se desila seksualna zloupotreba od strane dečaka iz komšiluka. Ona je živila sa svojim roditeljima i mlađom braćom u kući sa dvorištem. Leti su svi imali običaj da se kupaju u koritu i sunčaju, i da se igraju samo u gaćicama. U komšiluku je živila porodica sa sinom Veljkom koji je bio stariji od svih njih i stalno je maltretirao Inesinu braću, a i ostalu decu iz kraja, bacao kamenje na njih, tukao ih i oduzimao im igračke. Svi protesti Inesinog oca kod Veljkovog nisu urodili plodom. On je štitio svog sina. Stalno bi govorio, "Da se sva deca iz ulice poređaju, nisu ni za prst mome Veljku". Kada bi pozvali Veljka povodom nekog novog slučaja, on bi jednostavno lagao da od toga ništa nije istina, i da "oni kmezavci" samo nešto izmišljaju. Jednog letnjeg dana Ines je tumarala po dvorištu po običaju samo u gaćicama. Nije bila nimalo razvijena, nije imala grudi, bila je prosto mršavo, jedanaestogodišnje i ni malo ženstveno ili zavodljivo dete. Veljko je iz susednog dvorišta počeo da zuri u nju na jako neugodan i napadan način, pa je osećajući strah od njega, Ines rešila da ode u kuću. Roditelji su bili nekuda otišli, a njena dva mlađa brata od 6 i 8 godina (inače i sami u stalsnom strahu od Veljka) bila su u drugom delu kuće. Ona je ušla u sobu i zatvorila vrata, ali Veljko je počeo da se penje sa namerom da uskoči kroz prozor. Visknula je na njega da to ne radi, da ode, ali on se samo nasmejava i rekao joj da su ga pozvala njena braća, i uskočio unutra. Veljko je tada imao 15 godina, bio je mnogo jači i viši od nje. Zgradio ju je za grudi na veoma bolan način i počeo je da je steže i uvrće,

govoreći joj, "Trebalo bi da nosiš prsluče mala", i "Znaš šta momci rade sa kurvicama kakva si ti". Ona je u potpunom šoku čutala, a on je nastavio da svojim prljavim rukama kopa po njenom telu, stežući je i štipajući je. Na kraju je brutalno gurnuo ruku u njene gaćice, i nabio joj je dva prsta u vaginu, deflorišući je. Od bola je počela da vrišti, a njena braća su dotrčala privućena Inesinim neobičnim i bolnim kricima. Veljko je sa pobedonosnim licem iskočio kroz prozor, preteći joj na odlasku da će im "zapaliti kuću ako nešto kaže". Kada su braća ušla zatekli su je svu u suzama, okrvavljenu i prljavu a Veljka su videli kako se udaljava.

Ona stvarno ništa nije rekla, plašeći se Veljkove osvete, a braća nisu znali šta se desilo, ali su prepostavljali da je Veljko nekako maltretirao, pa su to i rekla roditeljima. Ona se u međuvremenu oprala i roditeljima je samo rekla da je Veljko uskočio kroz prozor tražeći njenu braću i da je po običaju štipao i golica, što su oni i poverovali, ne preuzimajući ništa jer su znali da kod Veljkovog oca ništa ne prolazi a sami ne smatrajući da se nešto strašno desilo. Ona je međutim živela u strahu od ponovljenog Veljkovog napada i od osvete, kao i da se s njom desilo nešto strašno, da je dobila neku bolest i sl. Više nikada nije išla u dvorište samo u gaćicama, niti sama.

Posle dva meseca, Veljko je, kada su bili odsutni, iz obesti stvarno zapalio njihovu kuću. Izgorela je neka šupa i zadnji deo gde se nalazila kuhinja. Veljkov otac je bio prinuden da plati odštetu, i onda su se i odselili. Ines je međutim sve vreme živela u smrtnom strahu da će neko povezati te dve stvari, Veljkovu paljevinu i njegov napad na nju, okrivljavala se sve vreme da je ona kriva i da je nekako njen ponašanje prouzrokovalo štetu.

Nikome nikada nije pričala o tom slučaju. Ponekada se samo pitala kako li se ponaša Veljko kao odrastao, kada je bio takav kao dečak. A pitala se i šta li je sa njegovom mlađom sestrom koju je takođe bezdušno maltretirao tako da su oni kao deca često mogli da iz te susedne kuće čuju njene krike, vrištanje, jauke i plač. Ona misli da Veljko nije bolestan i da nije imao neki urođeni poremećaj, smatrajući da je sve to bila puka obest razmaženog dečaka kome je sve bilo dozvoljeno.

2. Proces žaljenja

Posledice traumatskih doživljaja ogledaju se u nastupanju procesa žaljenja, sastavljenog od složenih psihičkih stanja i raspoloženja. Najčešći uzroci su smrt/odlazak/neizlečiva bolest: deteta/bračnog druga/voljene osobe; zatim ratna razaranja sa ljudskim i materijalnim gubicima, emigriranje u drugu zemlju, gubitak celokupne imovine, razvod ili raskid duboke emotivne veze, ali i preživljavanje činova akutnog nasilja fizičkog/seksualnog/emotivnog tipa. Suočivši se sa gubitkom ili traumom, nemoguće je odjednom

postići potpuno novi način ponašanja. Način na koji se reaguje na gubitak voljenog bića obično je sličan načinima na koje se reaguje na prethodne traume iz svog života, čak iako one nisu bile toliko ozbiljne. Takođe, reakcije na gubitak voljene osobe, slične su reakcijama na preživljene akte nasilja, i proces žaljenja posle njih pokazuje u velikoj meri podudarnost.

Upoznavanje opštih karakteristika procesa žaljenja i njegovog toka, važno je za smanjenje ličnog bola ili bola bliskih osoba, omogućavanje uspostavljanja osećaja kontrole nad neizrecivim dimenzijama koje patnja može da ima, i posebno za izbegavanje pribegavanju ekstremnim "sredstvima" kao što je osveta, suicid, kriminalni čin, upućivanje na prinudno lečenje.

2. 1. Opšte karakteristike procesa žaljenja

1) Intenzitet i trajanje celog procesa i pojedinih faza, zavise više od raznih subjektivnih i objektivnih okolnosti vezanih za ličnost osobe koja žali, a manje od objektivnog karaktera traume (njene težine ili dugotrajnosti). Smatra se da se svaka osoba u procesu žaljenja nalazi pod uticajem šest glavnih faktora: 1) kvaliteta i tipa odnosa koji je imala sa osobom koja ju je traumirala; 2) tipa, načina i momenta zbivanja traumirajućih radnji; 3) podrške i spremnosti da se pomogne od strane prijatelja i zajednice; 4) postojanja predašnjih nerešenih problema sa traumama iz prošlosti, ili više od jedne traume u okviru kratkotrajnog perioda ili postojanja nekih drugih ozbiljnih stresova i trauma koji se podudaraju sa poslednjom traumom (gubitak posla, psihička obolelost, gubitak imovine, raskid sa voljenom osobom); 5) socio-demografskih faktora (pol, religija, uzrast, zanimanje, društveno-ekonomski položaj, kulturni okviri); 6) ličnih osobina osobe koja je u procesu žaljenja.

2) Trajanje pojedinih faza je individualno, ali se uglavnom kreće od nekoliko dana do nekoliko meseci, retko godina; ceo proces žaljenja može međutim biti dugotrajan i protezati se kroz više godina ili čak do kraja života osobe koja žali;

3) Međufazna dinamika se odvija po šemi gore-dole, od privremenog povratka u "normalu", tj. život bez vidljivih negativnih posledica žaljenja, odlazi se u novu tugu, depresiju, očajanje. Važno je shvatiti neminovnost takve dinamike i ne okrivljavati (samu sebe) odn. osobu koja žali, za ponovljeni "pad" kao rezultat lične nesposobnosti izlaženja iz problema, slabosti, neodgovornosti, osvetoljubivosti ili čak tvrdoglavosti; posebno: faza "padanja" nije nikakav "dokaz" da je za rešenja problema, osobi koja žali potreban psihijatrijski tretman.

Mnoge od onih koje su preživele traumatske događaje i nalaze se u procesu žaljenja, prolaze kroz periode dubokog očajanja ili dugotrajnijeg

povlačenja iz društvenog života. Ne postoje univerzalne smernice u pogledu broja i tipa reakcija koje su očekivane da ih svaka u procesu žaljenja doživi, niti dužina vremenskog perioda optimalna za njihovo trajanje.

Postavlja se pitanje kako ipak razlikovati ono što bi se moglo nazvati uobičajenim procesom žaljenja, od signala težih poremećaja? To su uglavnom: sveobuhvatna bespomoćnost koja lišava onu koja je u procesu žaljenja i čini je kompletno zavisnom od drugih; osećaj bezvrednosti zajedno sa samookrivljavanjem i inercijom; previše neprijateljsko držanje neizazvano nikakvim posebnim uzrokom, uz učestale napade depresije i mrzovolje; povlačenje, nečinjenje ni najmanjeg pokušaja da se komunicira; prevelika konzumacija alkohola i droga; opsivno pričanje o traumi i okolnostima pod kojima se sve odigralo; fantazije o smrti; fizička zapuštenost kao što je nevodenje računa o higijeni i spoljašnjosti, izuzetan gubitak težine i sl.

4) Prelazak iz jedne faze u drugu obično nije izrazito naglašen, a mogući su i povrati unazad, preskakanje, ciklično kretanje u krug unutar nekoliko faza. Takođe treba napomenuti da su u svakoj fazi prisutni i elementi bar još nekoliko faza, dakle faze nisu "čiste" odn. jednoznačne. Prirodni ciklus bola javlja se najpre kao talas izgubljenosti u bolu, zatim kao smirenost, pa opet kao osećaj gubitka i najzad kao mir lišen osećanja.

Kad god se desi da ste preopterećeni, dolazi do isključivanja, neregistrovanja viška emotivnog bola i talas nastavlja u smanjenim amplitudama da se postepeno gubi. Treba spoznati da bol, ma koliko bio intenzivan, ne traje nikada zauvek, kao i da nema podjednak tok, već da nadolazi u talasima. Biti svesna te činjenice, poboljšava sposobnost podnošenja svakog narednog talasa, jer se unapred zna da će posle njega doći period olakšanja i odsustva bola. Priroda stvari sprečava i štiti nas da iskusimo više bola no što je u stvari moguće podneti. Zapravo nikada nećemo osećati više bola no što možemo da podnesemo i sav višak se zatomljuje. Možemo pomoći sebi verujući u tu zakonitost. Celo duhovno biće predstavlja jedan sigurnosni mehanizam koji isključuje ili otklanja višak nepodnošljivog bola, dozvoljavajući osobi koja pati da diše. Svaki put kada se osetite preplavljeni neizrecivim bolom, zapamtite da se uključuje taj sigurnosni mehanizam za omogućavanje preživljavanja. Usred talasa bola, podsetite se da on ne može da traje zauvek. Dobra tehnika je takođe razmišljati o talasu kao sredstvu ispiranja unutrašnje zavisnosti - svaki naredni talas bola otplavi deo rane i svaki naredni vrh talasa zapravo nas nosi bliže danu kada će bol zauvek popustiti.

5) U svim fazama i svim pojedinim momentima njihovog trajanja, mogući su kriminalni čin, suicid, ili neki drugi ekstremni akt (samo)destrukcije, traženje "rešenja" u drogama, alkoholu, ulaženje u ekstremno rizične situacije ("izazivanje sudbine"), i sl. ali se takve pojave mogu pre očekivati u tzv. fazama "padanja". Kao loše posledice traumatskih zbivanja, tokom procesa žaljenja u tzv. fazama "padanja" javljaju se:

Pribegavanje preteranoj upotrebi alkohola ili jela; sklonost ka izazivanju/ucestvovanju u različitim incidentima; postojanje hroničnih zdravstvenih problema kao što su astma, gastritis, ili alergije; veliki gubitak težine ili učestala nesanica; ulaženje u loše, štetne poslovne transakcije; trošenje neusklađeno sa zaradom; ulaženje u vezu sa zlostavljačkim partnerom; prihvatanje prinudne nege; odbacivanje bliskih i zdravih odnosa sa drugima; iracionalno prezaštićivanje članova porodice; pojava nasilnih ili bolnih košmarnih snova u kojima se dešava smrt voljenih bića; doživljavanje sebe isključivo kao tereta drugima; samoubilačke fantazije; pojava ogorčenosti zbog sreće i dobrobiti drugih osoba koja se prima sa očiglednom zlobom; izmučenost osećajem krivice ili besom; nedostatak svake sposobnosti koncentracije; stalno spominjanje traume u prezentu. Ovi negativni efekti sastoje se od dve komponente: prva je žaljenje same sebe, a druga, konstantno prisutna svest one koja je preživela da se bedno oseća zbog žaljenja. Deo svakog žaljenja je senka same žalosti; činjenica je ne samo da patimo, već sve vreme vidimo sebe kako patimo i razmišljamo o sebi samoj u patnji. Ne samo što preživljavamo svaki beskonačni dan pateći, već i razmišljajući takođe o tome da svaki dan beskrajno patimo. I sama svest o tome koliko mnogo patimo, prouzrokuje sa svoje strane dodatnu patnju, ali svest o prolaznoj prirodi emotivnog bola može prouzrokovati smanjenje patnje.

6) Ni po završetku svih faza procesa, ne može se reći da je proces žaljenja, jednom zauvek i definitivno završen. Tokom celog života je moguća pojava delova pojedinih faza, ponavljanje nekoliko faza, pa čak i u slabijem intenzitetu, celog ciklusa.

Marko: Naš odnos je postao stvarno pravi pakao u januaru 1995. kada je mojoj supruzi umrla baka. Mi smo u braku 6 godina i imamo najslađu kćer na svetu, Alisu. Prvo smo mislili da je to depresija izazvana porodajem, jer se Alisa rodila u oktobru 1994. A onda sam shvatio da ona ponovo preživljava depresiju i sve probleme vezane za proces žaljenja u post-incest-traumatskom oporavku. Kroz to smo zajedno prošli tokom 1992. i 1993. godine. Mislio sam da se to tada završilo i da nam sada predstoji zaista jedna srećna faza u životu jer smo oboje zaposleni, dobro zaradujemo i život nam je manje-više sređen i udoban. Kao kruna svega došlo je i dete i sada sam zaista poražen saznanjem da "to" nikada zapravo neće proći, i da će se post-incest-traumatski simptomi mojoj ženi javljati u manjem ili većem intenzitetu celog života."

Sećanja se mogu prizvati, strahovi istražiti, a motivi izvući iz njihovih skrivenih dubina na svetlo dana. Da bi se saznalo u kojoj je fazi proces oporavka, potrebno je odgovoriti na sledeća pitanja:

Da li je sve manje vremena posvećeno preduzimanju negativnih ili samodestruktivnih aktivnosti ili razmišljanja?

Da li postoji mogućnost umerene integracije u društvene situacije?
Da li postoji sposobnost mirnog ili makar ma kakvog razgovora o traumi ili osobi koja ju je nanela, bez pojave novog emotivnog bola ili očajanja?
Da li se koristi prošlo gramatičko vreme kada se govori o traumi?
Mogu li se obavljati radni zadaci sa neophodnom koncentracijom na rad?
Da li su snovi češće prijatni i umirujući?
Da li se uživa u bliskim odnosima sa drugim ljudima?
Da li postoji stvarni interes za druge stvari i druge ljudi?
Da li postoji sposobnost zabavljanja i smejanja bez pojave osećaja krivice?

7) Proces žaljenja se lakše podnosi kada se poznaju ove faze, kada se prati/kontroliše tok i trajanje njihovog zbivanja kod sebe ili drugih, kao nešto što se, kao prirodna i normalna ljudska reakcija na traumatske događaje, dešavala mnogima.

2. 2. Faze žaljenja

1. Neverica, onemelost; 2. Potreba za ritualom; 3. Ljutnja, bes; 4. Od besa preko utučenosti, ka oporavku; 5. Osećaj krivice; 6. Razumevanje i rasterećenje od krivice; 7. Strah i anksioznost; 8. Tuga; 9. Oslobođenje od tuge; 10. Očjanje; 11. Zbunjenost, dezorientacija; 12. Napor i objašnjenju i redefinisanju;

2.2.1. Neverica, onemelost

Nesećanje šta se stvarno dogodilo ili šta se trenutno događa - praznine u sećanju rezultat su potiskivanja. Potiskivanje pomaže suzbijanju neugodnih emocija, ljutnje i krivice, ali oštećuje mogućnost percepcije i memorisanja. U krajnjoj liniji to je odbijanje neizbežnosti sopstvene smrti. U ovoj prvoj fazi koja nastupa posle traumatičnog događaja, a koja kod onih koje su preživele incest, može da potraje i dosta dugo posle detinjstva, odnosno da se javi u vezi sa pojmom sećanja na incest, postoji sklonost da se negira i samo postojanje traumatičnog događaja. Takođe je izražen osećaj nevidljivog prisustva osobe koja je učinila traumatizujuće radnje, "čuju" se njeni tipični zvuci u kupatilu, susednoj sobi, ona se "vidi" među ljudima na ulici ili u autobusu. Karakteristična je dugotrajnost neverice da se strašan događaj stvarno desio, kada se kuća, nameštaj i sve drugo nalaze tamo gde su bili i pre - kuća i bašta kao i sve drugo je isto, "kao da se ništa nije desilo".

2.2.2. Potreba za ritualom

Privatno zamišljeni ili javno uspostavljeni rituali apsorbuju i kanališu jakе emocije, bol, bes, ljutnju, tugu, žaljenje, strah, nevericu, kao i njihovo učestalo smenjivanje. Negovanje ritualnih gestova, situacija i simbola, ostaje još dugo posle završetka terapije i lečenja, npr. u vidu poštovanja rasporeda nekadašnjeg sedenja za stolom, ritualnog, učestalog pranja, kupanja i čestog presvlačenja odeće, nošenja odeće koja ima boju kakvu i odeća osobe koja je izvala traumu, korišćenje previše odeće, potpuna obučenost za vreme spavanja, zabrana drugima da pominju neke detalje vezane za traumu, ili naprotiv, uporno insistiranje na ponavljanju svima poznatih sekvenci iz perioda trajanja traume.

Kada se međutim, terapija završi, ili neki rituali vezani za traumu prestanu, ona koja je preživela seksualnu zloupotrebu, ima potrebu za podrškom na trajnoj osnovi. Na nesreću, to je najčešći momenat kada se prijateljice ili rodbina jednostavno povuku. U tim trenucima verovatno najgore zvuče, poput udara bićem, "saveti" koji sadrže neku vrstu osudjivanja, uporedivanja, ocenjivanja, ukazivanje kako je tragičan događaj ipak imao i dobre rezultate: "Sada ćeš se bar opametiti i manje izlaziti po sumnjivim mestima", ili "Drugima je mnogo gore no tebi, ali se niko ne drži tako plačljivo", "Ovo je dobra lekcija za tvoju mladu sestruru", "To će samo bolje povezati tvoju porodicu", "Ta beba začeta na taj način, ionako nikada ne bi bila u stanju da vodi normalan život". Nikakvi sudovi ne mogu povratiti predašnje stanje kakvo je bilo pre traume, niti pomoći onoj koja je preživela. Oni mogu samo pojačati bes, krivicu, zbunjenost, okrivljavanje, sumnju, ili osećaj sramote.

2.2.3. Ljutnja, bes

U ovoj fazi počinje da se o strašnom događaju razmišlja kao da se desio nečijom greškom ili krivicom. Preživljena trauma se prima kao vrhunac nepravde, nešto što se normalnom logikom ne može ničim opravdati. Moto ove faze je: "Neko mora da plati". "Krivi" su lekari, rodbina, drugarice. U fazi ljutnje i besa dešavaju nam se eksplozije unutrašnjih gnevnih krikova kao što su: Izdaja! Ubiti nosioca loših vesti! Nema pravde, nema boga, nema istine, nema solidarnosti. Opšta karakteristika je neshvatatanje kako i zašto se strašni događaj zbio. Usled ljutnje i zaslepljujućeg besa dolazi do neuvidanja pravih uzroka, uz neprihvatanje mogućnosti da se tako nešto uopšte desilo. Sistem poverenja je narušen, a usled toga se javljaju: ljutnja, agresija i neprijateljstvo.

Prema kome će bes biti upravljen, stvar je individualnog izbora ali je i društveno određeno. Ljutnja traumatizovanog pojedinca može biti upravljen

prema prvoj, najbližoj osobi, polu kome pripada stvarni ili zamišljeni krivac, profesiji, svim osobama određenih karakteristika ili pripadnicima vlasti. Muškarci su više skloni takvom, ka spolja orientisanom izražavanju bola i gubitka, a žene su u ovoj fazi sklonije samodestrukciji, usmeravajući svesno ili nesvesno svoju ljutnju na sebe. One se ređe odlučuju da nekoga tuže, nekog okrive ili nekome nešto javno prebace. U ovoj fazi obolevaju učestalije i dugotrajnije od muškaraca od bolesti kojima su inače sklone ili dobijaju nove bolesti i disfunkcije. Najčešći su gastrointestinalni poremećaji, migrene, problemi sa srcem, reuma i problemi sa telesnom težinom. Podvrstu samodestruktivnog besa predstavlja okrivljavanje neke bliske osobe: "Zašto me nije zaštitila?", "Svi su znali šta se dešava a niko mi nije pomogao", "Ni danas mi ne veruju", "Oni mi ne dozvoljavaju da o tome pričam".

2.2.4. Od besa do utučenosti, ka oporavku

Ljutnja i bes su eksplozivne, trenutne emocije, koje zamenjuje utučenost. Javlja se osećaj napuštenosti i nemoći, kao da je sva energija potrošena. I najprostije radnje izgledaju užasno složene. Na pitanje šta žele, osobe u ovoj fazi žaljenja odgovaraju da žele samo da budu ostavljene na miru i da žele jednostavno da se pokriju preko glave i tako ležeći provedu ceo dan. Ogroman problem im predstavljaju obične dnevne aktivnosti, odlazak u prodavnici, pranje kose, spremanje obroka, obavljanje obaveza na radnom mestu, komuniciranje sa članovima porodice. Ali niko ne može mesecima da bude bez prestanka utučen. Istovremeno se javlja i kontrareakcija, a često i okolina reaguje i nastoji da to sve usmeri na drugu stranu. Preduzima se akcija kao lek protiv utučenosti. U ovoj fazi žaljenja osoba postaje hiperaktivna i upražnjava sportske aktivnosti, jer trčanje, plivanje, tenis i košarka, pomažu. Deo aktivnog odnosa prema sebi je takođe, izgradivanje sopstvenog imidža žrtve. Biti žrtva pribavlja u odnosu na sredinu određeni osećaj moći. Preduzimaju se i drugi koraci ka aktivnom razrešenju problema: npr. učlanjivanje (ili njihovo osnivanje) u različite organizacije koje imaju više ili manje veze sa incestom, učlanjivanje u društvo za borbu protiv raka, udruženje onih koji veruju u život posle smrti ili u grupu podrške onih koji su preživele seksualno nasilje. U vezi sa ovim postavlja se pitanje trošenja energije - da li ljutnja koja je postala utučenost, a koja je sa svoje strane postala akcija, troši poslednje rezerve energije ožalošćene osobe, ili naprotiv, predstavlja izvore nove energije. Obe situacije su moguće.

2.2.5. Osećaj krivice

Više se javlja kod žena, ali gotovo da nema osobe koja bi mogla da prode proces žaljenja, bez osećaja krivice. Osećaj krivice se javlja kao

posledica pokušaja da se trauma sagleda i racionalno analizira, sa stanovišta stvarnih događaja, na način ispitivanja uzroka i posledica. Sopstveno ponašanje se međutim preuveličava, iskriviljuje kroz samoprebacivanje, "Samo da nisam to uradila", ili "Zašto nikome nisam rekla", ili "Sve bi bilo drugačije da sam umela da ga izbegnem kada je pijan", ili "Nisam smela tada da otpušujem", "Nisam tada shvatala šta mi on to u stvari radi". Preuveličava se (negativan) značaj sopstvenih reči ili radnji i daje im se značaj uzroka ili barem nečega što je celu situaciju otežalo. Osoba koja je u ovoj fazi žaljenja, oseća da nije (bila) dovoljno fer, dovoljno dobra i taktična, da je (bila) hladna, sebična ili surova. Osećaj krivice se javlja i zbog toga što se igrom slučaja bolje oporavila ona, a ne na primer njen mlađa sestra ili brat.

2.2.6. Razumevanje i rasterećenje od krivice

Posle osećanja krivice javlja se ponekad nagla promena, poput neke euforije, naglo se javlja osećaj rasterećenosti, olakšanja, kao pod uticajem droge. Reakcija na osećaj krivice je u mnogo slučajeva težnja da se "konačno sve zaboravi", želja za rasterećenjem. Javlja se u vidu promena životnog stila, značajnih promena uopšte u životu, novog hobija, preuzimanja rekreativnih aktivnosti, novog radnog mesta, napuštanja bivšeg društva, zajedničke grupe, preseljenja u novi kraj, grad ili državu. Protekli period se doživljava kao jedno važno i korisno životno iskustvo, duhovno pročišćenje, životna prekretnica. Oseća se vidno olakšanje, zato što je prošla depresija, teskoba, utučenost, osećaj krivice. Preduzimaju se posete lekarima, da bi se rešili razni zdravstveni problemi, nagomilani tokom proteklog perioda. Opet dolazi faza bavljenja sportskim aktivnostima i vođenja računa o fizičkoj kondiciji. Žene pak u ovoj fazi, učestalije koriste frizerske, maserske i kozmetičarske usluge, razne terapije i grupe samopomoći.

2.2.7. Strah i anksioznost

Iako se tokom prethodne faze došlo do uverenja da je "sve već prošlo, da je period žaljenja ostao iza", povremeno se javljaju osećaji straha, vezani za određena, lica, predmete, situacije, ili anksioznosti, opšte uplašenost od života, budućnosti, ljudi ili smrti. Ta stanja obično ne traju dugo, i ne shvata se postojanje veze sa strašnim događajem iz prošlosti. Ishrana u ovoj fazi najčešće odražava činjenicu da se povremeno javljaju strah (od konkretnih osoba/pojava/mesta/radnji) i anksioznost (uopšte od života kao takvog) - konzumiraju se mnogo više (ili mnogo manje) no pre, alkohol, kafa, čaj ili duvan, pilule za spavanje ili umirenje. Jede se mnogo više ili pak, mnogo manje no ranije, prelazi se na vegetarijansku ishranu strogog režima ili se

ona pak napušta. Napuštaju se sportske i rekreativne aktivnosti usled stanja uplašenosti, opet se zanemaruje fizički izgled i zdravstveno stanje, bodrost i optimizam se sve više zamenjuje potištenošću i pesimizmom. Otkrivaju se mistične religijske sekte, meditacija, istočnjačke prakse, zatvorena društva i krugovi, feminističke grupe, kao i narkomanska društva.

2.2.8. Tuga

Tuga se javlja zajedno sa samosažaljenjem. Osoba šebe u ovoj fazi doživljava kao nesrećnu i promašenu. Intenzivan osećaj žaljenja postaje deo svakodnevice. "Ne prođe dan, a da ne mislim o TOME". Deo tuge je i potpuno odsustvo poverenja u sebe i u druge.

Dana: "Dok sam bila na terapiji prošle nedelje, i one nedelje pre, shvatila sam da se uopšte ne osećam sigurno i da nikada nikome nisam verovala. Zaista bih volela da to promenim, ali ne znam ni kako da počnem. Potrebno bi mi bilo u najmanju ruku da imam poverenja u terapeutkinju - pa vidamo se već godinu i po dana, ali mi je još uvek strašno teško čak i da govorim tamo."

Posećuju se grobovi preminulih članova porodice koji su na neki način bili umešani u seksualno zlostavljanje preživljeno u detinjstvu, zajednički poznanici, iznova čitaju dnevnicu i pisma, i listaju albumi zajedničkih fotografija, prepričavaju se detalji iz zajedničke porodične prošlosti. Moto ove faze je: "Čini mi se da će umreti od tuge". Život kao da nema značaja za osobu u ovoj fazi, koja često naglašava da "Živi zbog dece", ili "Jer se mora živeti".

2.2.9. Oslobođenje od tuge

Dok se u prvima fazama žaljenja, uobičajeno dobija dosta podrške i razumevanja okoline koja iskreno saoseća sa žrtvom, u ovoj fazi, kada je prošlo već dosta vremena, ta podrška sve više izostaje i sve je manje onih koji bi hteli da slušaju iznova iste priče. To ponekad ide do nepravednog prebacivanja osobi u ovoj fazi žaljenja, da je pasivna i neaktivna, da se previše predaje crnim mislima, da ne radi dovoljno na svom oporavku i uključivanju u "normalni" život. To je ujedno i način rezonovanja i same osobe u ovoj fazi žaljenja, koja onda prikuplja sve snage da potisne sećanja i osećaj tuge. Međutim, uprkos svim naporima, ponekad potiskivanje nije moguće, tako da ima situacija kada dolazi do neočekivanih izliva tuge i žaljenja. I kada se veruje da je tuga potisнутa, javljaju se iznenadni izlivи plača npr. u autobusu ili na radnom mestu. Najmanji, nevažni detalj, tzv. "obarač", dovoljan je da izazove poplavu sećanja na strahove i bolove iz detinjstva. Što se više plače, bolje se napreduje u rasterećenju od tuge.

Osobe koje ne plaču, nastoje da svoj bol iskažu na druge načine - umetnici kroz umetničko stvaralaštvo, sportisti kroz sportske rezultate, naučnici kroz naučni rad. Ti kreativni naporci često su, prema individualnim mogućnostima, kroz direktnu ili indirektnu simboliku, povezani sa incestom ili osobom koja je izazvala traumu.

2.2.10. Očajanje

Život se doživljava kao prazan, kao čekanje na smrt. Sve je promašeno i ništa više nema nikavog cilja, život je besmislen. Javlja se potpuni gubitak energije, želja, seksualnih potreba i apetita. Ponovo se nema snage za preduzimanje jednostavnih radnji, kao što je redovno održavanje higijene, oblačenje ili češljanje. Sam događaj ili otišavša/umrla osoba kao da postaju nevažni, jer se pred očima odvija ceo period žaljenja kao jedan ogroman gubitak energije, promašena emotivna investicija, zbirka lažnih nada i očekivanja, uzaludnih npora. "Nikada me ovo neće proći", "Sve je uzaludno", "Život je na nekom drugom mestu".

2.2.11. Zbunjenost, dezorientacija

Svakodnevni život i obaveze se doživljavaju kao maska i gluma. Ima se taman toliko snage da se predstava održava, ali ne i da se iz nje izade. Na pitanje ko su, osobe u ovoj fazi žaljenja odgovaraju sa "niko", ili daju bizarne, crnoumorne odgovore ("siva čaplja", "usamljeni strelac").

Vojislava: "Ja sam usamljena, tužna i uplašena. Ja ne mogu nikom da verujem, a posebno onima koji me navodno vole. Naročito ne onima sa kojima živim, jer su oni najopasniji. Ja moram da idem svojim putem i da budem sama. To je najlakše, a i najbezbednije. Ne verujem im kada mi kažu da će mi dati sam mogući prostor koji mi je potreban. A, ne. Ne nasedam ja na to. Ja znam da će to da završi mojim totalnim porazom. Zato ne želim nikoga da pustim ni blizu sebe."

Sada postoji praznina. Kako proći kroz park u kome se igraju deca, kako ultići u bioskop kada se u mraku dešavaju strašne stvari, šta sa ormanom punim alata, sportske opreme ili odeće koja je pripadala mučitelju? Kako živeti dalje? Odgovor se nameće sam od sebe kao potreba za reorganizacijom života. Tako u ovoj fazi dolazi do promene identiteta. Menja se lično ime, pripadnost političkoj partiji, grupi ili religiji. Menjaju se ambicije, životne perspektive. Oni koji su težili poslovnom ili političkom uspehu, iznenadno sve napuštaju i odlaze da se bave baštovanlukom, pecanjem, filatelijom, drugi pak, upisuju fakultet u srednjim godinama, počinju da uče da sviraju potpuno novi instrument, novi strani jezik, i sl.

2.2.12. Napori ka objašnjenju i redefinisanju

Ponovo se čine pokušaji analiziranja događaja iz prošlosti i uloga koje su određene osobe imale u njoj. Dolazi do ograničenog povratka ljudima, bez nekadašnjeg poverenja ili želje za saradnjom. Poruke ove faze su: "Ništa nije kao pre, ali život teče dalje", "Nikad neću zaboraviti, ali moram da živim (radim)", "Sećanja su mi se vratila i ja od njih nikada neću moći da pobegnem", "Uvek će mi se postavljati samo jedno pitanje, na koje ni sama ne znam odgovor". Javlja se osećaj odgovornosti. Ostaje mali interes za društvene funkcije, ali raste zanimanje za političke, društvene aktivnosti. Tuga je stalno prisutna, trajući kroz ponekad neverovatno dug vremenski period kada se uporedi sa trajanjem onog šta je prouzrokovalo.

2. 3. Pomoći osobama koje su u procesu žaljenja

Pomoći onoj koja je preživela traumatičan događaj, da prođe kroz proces žaljenja, jedna je od najvrednijih stvari koju možete učiniti u svom životu. Može se mirno reći da se ni jedna od onih koje su preživele traume nije lako reintegrisala u normalnu socijalnu sredinu tokom procesa žaljenja. U tome takođe možete pomoći osobi koja žali: pre svega kroz svest i osećaj hrabrosti koji mora imati ona koja je preživela da bi se ponovo kretala u javnosti; nudnjem pratnje onoj koja je preživela kada se kreće u društvu, sačinjavanjem mentalnog inventara onih aktivnosti koje su nekada pričinjavale zadovoljstvo osobi koja je sada u procesu žaljenja - da bi joj se onda uputili pozivi podudarni sa tim nekadašnjim interesovanjima.

Svima onima koji su preživeli neki oblik seksualnog zlostavljanja u detinjstvu, manje ili više je potrebna podrška drugih, i imaće mnogo manje teškoća tokom procesa žaljenja, ako se ne osećaju izolovani od uzajamnih odnosa, saosećanja i sigurnosti koju obezbeđuju drugi. Što je osoba više izolovana, više će imati teškoća. Kada se ljudi osete izlovanim, oni ne ozdravljaju. Ponekad se članovi porodice ili prijatelji udalje od osobe koja je u procesu žaljenja, zato što su i sami u istom procesu. Oni misle, ako bi zajedno bili u međusobnom odnosu i zajedno izražavali isto osećanje tuge i očajanja, da bi time samo doprineli povećanju žaljenja i obema stranama ga otežali. Neki drugi pak, osećaju da osoba koja žali, to "treba da pregrmi", "mora sama da se s tim izbori", "ne poklekne pred nedaćama", "da se iščupa iz toga". Drugi žele jedino da vide osobu koja žali, kako normalno, znači redovno jede, spava, ne opija se i obavlja svoje profesionalne dužnosti. Oni jednostavno više ne žele da vide osobu koja žali povređenu. Oni žele da takve osobe počnu ponovo da vode svoj život.

Ako podrška nije došla od strane sa koje se prvo očekuje (bračni drug, partner, deca, najbolja drugarica), ne treba dodavati procesu žaljenja i taj

osećaj izdatosti i bola zbog njega, već se treba okrenuti onima koji podršku mogu da pruže. Treba je naći tamo gde se ona stvarno može nalaziti.

Oni koji su preživeli imaju jaku potrebu za mestom gde će moći da pričaju o tome šta im se desilo, a da time ne rasteraju druge ljudi od sebe. Ono što im se ustvari najčešće dešava je da se drugi ljudi prosto izgube kada neko pokuša da im priča o uzrocima svoje patnje. Oni to ne žele uopšte ni da slušaju, niti da gledaju osobe u procesu žaljenja koje plaču ili pričaju o najtežim mometima u svom životu. Oni ne žele javno prikazivanje bola. Ljudi u grupi samopomoći mogu da plaču, pričaju o tome šta im se dogodilo, mogu jednostavno da rade šta god žele, bez bojazni da će iko zbog toga da pobegne.

Svrha postojanja grupe podrške ili samopomoći je da se obezbedi vreme i prostor deljenja zajedničkih traumatičnih iskustava a da neko ne kaže osuđujući: "Krajnje je vreme da se vratiš u normalan život. Tako više ne bi smela da se osećaš".

Emotivne patnje se takođe mogu smanjiti traženjem odgovarajućeg savetovanja. Profesionalna psihoterapija kao i privatni razgovori mogu biti otvoren forum za izražavanje osećaja. Svaka osoba koja je preživela traumatske doživljaje i prolazi kroz proces žaljenja može imati koristi od dodatnih izvora podrške. I kratkotrajna pomoć može učiniti dnevni život manje stresnim. Ona u najmanju ruku može predstavljati način razjašnjavanja unutrašnjih zbivanja, a kada znamo šta osećamo onda nam je lakše da sve to preživimo.

Ne može se pomoći prijateljici ili bliskoj osobi koja žali, ignorisanjem činjenice da se u njenom životu zaista desio strašan gubitak. Posle tog polaznog stava da se činjenica postojanja gubitka prihvata u svojoj stvarnosti, postoje još četiri osnovne smernice: 1) ne povlačiti se od one koja je preživela; 2) ne porediti, vrednovati ili presudivati; 3) ne očekivati sažljenje za samu sebe; 4) ne patronizirati onu koja je preživela.

Neki čine napore da pokažu svoju tugu i uživljavanje u patnje one koja je preživela, izlažući razloge za sopstvenu patnju i bol, navodeći kako su sami pogodeni gubitkom i kako im je teško. Oni izgleda očekuju da osoba koja prolazi kroz proces žaljenja treba i mora njih da razume i da angažujući svoju energiju u tom pravcu, zapravo zaboravi nekako na svoj problem. Navođenje sopstvenog iskustva i određenoj meri nije loš pristup, ali ako samo to postane preovladajuća tema razgovora i središte zajedničke pažnje, onda osoba koja žali zapravo nije dobila nikakvu podršku.

Patronizirajuće ponašanje ne pomaže onoj koja je preživela. Taj model ponašanja implicira da je žrtva osoba vraćena u detinjstvo, udaljena od društvenih tokova, ili osudena da pati do kraja svog života. Ponašanje tipa: "Oh, jadnice moja, pa šta ćeš ti sada u svom životu", je nebrizljivo, nekonstruktivno i izveštačeno.

Onoj koja je preživela može se pomoći:

Prihvatanjem njenih osećanja, stavova i preduzetih aktivnosti; slušanjem njene priče; izražavanjem strpljenja; podržavanjem pozitivne lične perspektive; obezbeđivanjem praktične pomoći; obezbeđivanjem društvene podrške i unapređenjem međusobnog ponašanja. Neki od ovih postupaka će vašem životnom stilu odgovarati više no drugi, biti kompatibilni vašem personalitetu i sklonostima; prirodno ćete naći način na koji najbolje možete pomoći, koji je bolji no drugi.

Prvi i najveći korak je prihvatanje pozicije osobe koja žali. Za onu koja je preživela traumu nema značaja šta vi mislite šta bi ona trebalo da radi, kako da postupa i kakav životni stav da zauzme. Ona koja je preživela ne treba da se brine da će vas nečim uplašiti, biti vam neugodna ili prouzrokovati vaše povlačenje. Više od svega je važno da ona koja je preživela zna da njen plać neće prouzrokovati vaš odlazak.

Onoj koja je preživela treba staviti do znanja da je potpuno prihvatljivo osećati ma šta od onog što ona oseća ili ka čemu teži. Učinite tu osobu svesnom vašeg pozitivnog prijema svake njene misli, osećaja ili načina izražavanja. Ona mora da zna da vi niste tu da biste je nagovorili da napusti svoja osećanja, da biste je kritikovali ili na bilo koji način promenili u njenim stavovima. Ona mora biti svesna da šta god rekla, vaša podrška neće izostati.

Ako je osoba koja je u procesu žaljenja depresivna ili ne izražava ništa, ne treba da se osećate kao da vi morate podsticati konverzaciju ili po svaku cenu morate nešto da učinite. Vaša podrška u tim onemelim fazama, može biti samo sedenje u sobi, držanje njene ruke ili ponekad nemi zagrljavaj. Ako osoba koja je preživela, odbacuje fizičko izražavanje osećaja, poštujte njene rezerve i granice. Neke od onih koje su preživele mogu da osećaju teret obaveze da uzvrate na isti način (npr. zagrljalj-zagrljajem) a za to nemaju ni snage ni raspoloženja. Ponekad se osećaju napadnute i ne žele nikakvu invaziju te vrste u svoj prostor. Ponekad prosto ne mogu da izdrže određeni fizički dodir, ili prilaženje, dodirivanje s leđa. Ako ne znate šta bi u konkretnoj situaciji bilo poželjno, onda je dobro dodirnuti osobu vrhom prstiju po ramenu i ako se ona ukoči, onda vam je jasno da se treba uzdržati od fizičkih dodira i ograničiti na nemo prisustvo.

Treba razumeti da se, kad god se radi o traumi koja je prouzrokovala proces žaljenja, kao najjača emocija javlja pre svega želja da se uspostavi predašnje stanje "kao da se ništa nije desilo". Zbog toga se ponekad možete osećati uvredeni, ignorisani, odsećeni ili odbačeni. Ali takav njen stav nemojte uzimati kao nešto što je vama lično upućeno. Čak iako jako želite da pomognete toj osobi, možda je ona u situaciji kada ne prima ničiju pomoći.

Ponekad osoba koja žali, veruje da samo jačinom svoje želje može povratiti stanje pre traume. To je normalno i u tome je ne treba obeshrabriti ili odbijati tu mogućnost. To pomaže onoj koja je preživela da prihvati stvarnost koja se karakteriše trajnim promenama.

Svaka osoba u procesu žaljenje ima jaku potrebu za pažljivim slušanjem. Postajući takva slušačica, obezbeđujete osobi koja žali najvredniju moguću podršku. Ona može imati jaku potrebu da u detalje priča o nekim sitnim i na izgled nevažnim detaljima iz svoje prošlosti, da analizira razne aspekte svog života, da izradi jaka osećanja kao što su bes, krivica, grižnja savesti ili čežnja. Svaki izneti detalj predstavlja dokaz stvarnosti postojanja traume. Kada se osoba koja žali uveri da neće izgubiti sećanje na detalje iz perioda pre traume, iznošenje takvih detalja prestaje da bude od prvobitnog značaja. Dalje, osoba koja je preživela ima potrebu testiranja njihovog odnosa, njene stvarnosti, i vrednovanja kod one koja sluša. To se obično odvija kroz prepričavanje zajedničkih doživljaja, anegdota, druženja, osećanja, zajedničkih postignuća ili trauma i razgovora.

U dodatku omogućavanja izražavanja svojih emocija, osim izgradnje poverenja i osećaja prihvaćenosti, takođe je moguće onoj koja je preživela pomoći da prepozna emocije relevantne u pogledu određenih sećanja. Tako npr. tuga može u konkretnom slučaju biti povezana sa svadbenim svečanostima, bes sa reakcijom porodice na smrt deteta, a krivica se može povezati sa gotovo svakim sećanjem.

Ako se prihvata izražavanje osećanja one koja je preživela, bez presudivanja, šokiranosti ili nelagodnosti, moguće je takođe i smanjiti osećaj grižnje savesti ili samookrivljavanja koje ona može imati. To se postiže postavljanjem pitanja koja vode ka realističnoj percepciji stvarnosti.

Ponudite ohrabrenje, ali ne govoreći onoj koja je preživela: "Prestani o tome da govorиш", "Zaboravi", "Ne misli više na to". Ona upravo to ne može. Izražavanje osećanja je mnogo bolje nego glumljenje da ih uopšte nema. O njima treba otvoreno razgovarati, nepristrasno i logično, priznajući da su ta osećanja stvarna i da zaslužuju punu pažnju.

Ako prihvivate i slušate onu koja je preživela, morate biti spremni na posedovanje vanprosečno velikog obima strpljivosti. To je posebno potrebno u onim slučajevima kada ona koja je preživela reaguje ljutito, s iracionalnim besom. U tim slučajevima je važno imati na umu, da je bes, u razumnim okvirima, prirodan i zdrav odgovor. Ne okrivljujte onu koja ga je preživela zbog toga što ga pokazuje. Depersonalizujte ono što se desilo, čekajte i bes de se smanjiti.

Za vas najteži zadatak može biti ostvarenje ravnoteže između priznanja traume koja je prouzrokovala bol i postizanja pozitivne perspektive u pogledu tog događaja. Ne možete pomoći onoj koja je preživela seksualno zlostavljanje podržavajući je u blokirajući stvarnosti ili usmeravajući je da

napusti sećanja na traumu. Neophodno je da se održi pozitivno očekivanje da će se bol smanjiti.

Obezbedivanje praktične pomoći je od velikog značaja, ali je obično teško na jednostavno pitanje: "Kako da ti pomognem", dobiti jednostavan odgovor od strane one koja je preživela, u vidu nabranja nekih svakodnevnih praktičnih zadataka koji bi joj zaista pomogli. Zato je neophodno samostalno ispitati situaciju osobe koja je u procesu žaljenja u pogledu njenih potreba, odrediti dva specifična zadatka ili odgovornosti koje ste sposobni da preuzmete, a potom pitati onu koja je preživela da li pristaje da obavite onaj zadatak koji vi ocenjujete kao teži (a ako ne, onda onaj lakši). Kada je jednom ponuda za pomoći prihvaćena od strane one koja je preživela, možete mnogo lakše identifikovati dodatne načine kojim možete njen život učiniti manje izloženim stresu ili je rasteretiti i raznih drugih rutinskih obaveza. Ali ne zatrčavajte se ka onoj koja je preživela incest, ne nasrćite na nju ponudama da joj pomognete ili prenaglašenom spremnošću da je sluštate. Budite sigurni da nudite uslugu koju možete izvršiti, s jedne strane, i s druge, da je ona zaista od koristi onoj koja je preživela. Mnoga lica koja su prošla kroz proces žaljenja, žale se da su im tokom njegovog trajanja, razni ljudi nudili razne usluge koje nisu bile od neke veće koristi sem da onim koji ih nude, daju osećaj zadovoljstva što su nekome pomogli.

3. Homoseksualnost nije posledica incesta

Široko je rasprostranjena ideja i među profesionalnim terapeutima, i među onima koji to nisu, da seksualna zloupotreba deteta predstavlja uzrok kasnije pojave homoseksualnosti.

Predrasude prema onima koji su drugaćiji još uvek postoje. Dok su rasizam ili antisemitizam osuđivani i u priličnoj meri potisnuti, predrasude prema seksualnim manjinama su još uvek veoma prisutne i čak, od strane stručnjaka, ohrabrivane kao "naučne istine". Jedan od načina izražavanja tih predrasuda prema homoseksualnosti, je uporno traženje uzroka za tu pojavu u pokušaju da se objasni "zašto je neko takav". Taj "uzrok", zbog prepostavljene "nenormalnosti" homoseksualizma, onda mora biti tražen među traumatičnim ili nenormalnim dogadjajima iz detinjstva.

Teorija po kojoj homoseksualnost rezultira iz loših, traumatičnih doživljaja u detinjstvu, samo podržava predrasude protiv homoseksualnih ljudi. Ta teorija nastavlja da postoji iako istraživači generacijama nisu uspevali da dokažu u čemu se sastoji "bolest" homoseksualaca, pa ni da su homoseksualci manje zdravi ili srećni od heteroseksualaca (Chesler, 1972., str. 184).

Incest pribavlja sigurno utočište za takve predrasude koje su izražavane i neosporavane od strane mnogih terapeuta, čak i od strane onih koji se inače

smatraju osobama bez predrasuda. To se može izražavati na manje ili više istančan način, ali ni jedan nije manje štetan. "Incest prouzrokuje konfuziju u seksualnom identitetu," kaže se u člancima o tome. "Kada uspeš da razrešiš svoj problem sa incestom, bićeš istovremeno oslobođena od te konfuzije, tj. rešiceš problem svoje homoseksualnosti."

Koji logični zaključci mogu da se izvuku iz tih pretpostavki? Na primer, ako muškarac zloupotrebi devojčicu, da li će je to zauvek odvratiti od muškaraca? Čak i da je to tako, kao što na nekom nivou izgleda da ima smisla, šta je onda sa zloupotrebljenim dečacima? Na kraju krajeva, muškarci takođe zloupotrebljavaju i mnogo dečaka. Dečaci? Oni verovatno postaju homoseksualni, jer se previše identifikuju sa agresorom. Ili je to možda rezultat njihovog prirodnog straha od kastracije?

Žurba da se homoseksualnost osudi time što će se njena pojava shvatiti samo kao negativna posledica nečeg lošeg, bilo čega, toliko je jaka, da dovodi do grupnog rezonovanja, po kome se bez jasnog i univerzalnog dokaza olako smatra da incest prouzrokuje homoseksualnost, tek tako, da homoseksualnost proizilazi iz incesta.

Ali suštinska netačnost toga argumenta, je da se homoseksualan ne postaje greškom; niti da onaj koga čovek voli, može da bude određen onim koga mrzi. Homoseksualni ljudi to dobro znaju iz sopstvenog iskustva, ali im se obično ne poklanja dovoljno vere¹⁸:

"Imala sam lepo detinjstvo. Bila sam prvo dete u familiji tako da sam sa svih strana bila mažena i pažena. Ne opravdavam teoriju po kojoj sam ovakva zbog nečeg iz detinjstva. Nisam bila nikako ugrožena i imala sam više nego dovoljno ljubavi. Ne mislim da TO ima veze sa detinjstvom i vaspitanjem. Moja teorija je da je to neka predispozicija s kojom se rodiš. Samo je pitanje da li će i kada to ispoljiti."

"Od kad prepoznajem svoja osećanja, više mi se dopadaju žene. Da li je to od mog rođenja tako, ili je nešto u mom detinjstvu uticalo, ne znam. Ne sećam se."

"Detinjstvo s TIM nema veze. Mislim da je to genetski. Obično su kod nas gej ljudi, osobe drugog reda i kao takve se svrstavaju u problem, koji se pak, uvek objašnjava nesrećnim porodicama. Ne potičem iz nesrećne porodice, niti je pak bilo nekih nesrećnih situacija u mom životu. Sve je bilo fino i harmonično. Malo se ljudi slaže sa mojoj teorijom da je to usled gena i hromozoma. Malo se ljudi uopšte time bavi. Čak ni gej ljudi se ne pitaju odakle im to, mada mislim da bi i njima bilo lakše kada bi ustanovili zašto je do toga došlo. Smatram da je to neko nasleđe, ali ne bih poređila retardiranost i homoseksualnost."

¹⁸ Razgovore sa lezbejkama vodila Dragana Stanković: Žene koje vole žene, Eva, 4/1994, str. 30-36.

Žena koja mrzi muškarce, jer je bila zlostavljana od muškarca, ne može nikako, samo iz te mržnje, da postigne sposobnost da bude uzbudena drugom ženom, a još manje da uživa u vodenju ljubavi sa njom, ili uopšte sa ženama. Mit o incestu kao uzroku homoseksualnosti, dakle, otpada i kada su u pitanju lezbejke, incestuarane od strane muškarca kao devočice, a pogotovo kada su u pitanju druge varijante, dečaci incestuirani od muškarca, devojke incestuirane od majke, i drugi slučajevi (Blume, 1990., str. 224-227).

Logika traženja incestnog iskustva, kao uzroka homoseksualnosti, ne pokazuje se konzistentnom u mnogim slučajevima. Mnoge lezbejke i homoseksualci znaju za svoju seksualnu orientaciju mnogo pre no što se desila zloupotreba. Mnogi naučnici smatraju da se celokupna seksualna orientacija utvrđuje u ranom detinjstvu, čak pre pete godine.

Nema nikakvih dokaza, da je homoseksualnost prouzrokovana ma čime pogrešnim u nečijem životu. Devojke koje ni od koga nisu zloupotrebљavane niti oštećene, takođe odrastaju kao lezbejke. Mada društvo održava stalne prepostavke, po kojima razne loše stvari izazivaju homoseksualnost, mi ne znamo ništa više o uzrocima homoseksualnosti nego što znamo o uzrocima heteroseksualnosti. Sve ukazuje naime, da su i jedna i druga seksualna orientacija urodene, prirodne pojave, kao što su levorukost, boja kose ili očiju, crte lica, visina i grada tela (Hoagland 1990., str. 199).

One koji smatraju da je istraživački postupak mogućnost pronalaženja pravog odgovora na to pitanje, Judit Herman izveštava na osnovu svojih istraživanja, "koja ne potvrđuju prepostavljenu vezu između incesta i homoseksualnosti", da preovlađujuću većinu onih koje su preživele incest čine postojane, čak vrlo uporne heteroseksualke. U stvari, one koje su preživele incest, a za koje postoji izveštaj da su najozbljnije oštećene, u njenoj studiji, imaju najviše izgleda da se udaju. Njene heteroseksualne ispitanice joj više puta ponavljaju, da ih je incest učinio nepoverljivim prema muškarcima, ali da one svakako ostaju heteroseksualne.

Oni koji su preživeli incest mogu proći kroz period seksualnog eksperimentisanja, što je uobičajena pojava među ženama i muškarcima, bilo da su homo bilo heteroseksualno orijentisani, bilo da su preživeli incest, ili da to nije bio slučaj. Žene koje su preživele incest, mogu upravo namerno pokušavati da žive lezbejskim životom, osećajući da ih to može zaštititi od post-incestnog sindroma, bežanjem od pola kome je pripadalo i lice koje ih je seksualno zloupotrebilo kao dete. Ali pokušati nešto, ne znači to i postati.

Incest dakle, ipak može imati nekog uticaja na seksualnu orientaciju onih koji su ga preživeli. Incest je upravo ono čemu nas nisu učili. Da li onda treba dovesti u pitanje i neke druge stvari, kada već kroz incestno iskustvo znamo da se među ljudima dešavaju i stvari koje ne bi trebalo da se dogode. Incest npr. doprinosi da se dečak pita da li je peder. Za dečake

incest može da prouzrokuje postavljanje pitanja sopstvene seksualnosti, sa različitim odgovorima kao npr: "Zašto je izabrao baš mene. Da li sam ja, a da to ne znam, u stvari peder?" Ali prepostavljati da dečak postaje homoseksualac, samo zato što ga je muškarac seksualno zloupotrebio kada je bio dete, nema nikakvog smisla - i kako dokazi pokazuju, to se zaista i ne dešava. Homoseksualnost i pedofilija (požuda za decom), nisu iste stvari i nisu povezane.

Mi smo ono što jesmo. Za heteroseksualne žene, seksualna ili romantična veza sa ženama, izgleda isto tako prazno i neuzbudljivo, kao i osećaji koje bi imala lezbejka prema heteroseksualnom odnosu. Biti zdrava, znači mogućnost kako heteroseksualne žene tako i lezbejke, da se osećaju ugodno u svom statusu.

4. Pedofilija i homoseksualnost

Za mnoge je prva asocijacija na pojam seksualna zloupotreba dece, homoseksualni pedofil. Činjenica je, međutim, da nema nikakvih dokaza da su homoseksualci češći izvršioci seksualnog nasilja prema deci. Baš kao što homoseksualci nisu češće žrtve seksualnih napada, nisu češći ni kao izvršioci, odnosno javljaju se u obe uloge u odnosu prema heteroseksualnim žrtvama i učiniocima u proporcionalnom odnosu koji postoji između ove dve kategorije ljudi, podeljenih prema seksualnoj orijentaciji.

Činjenica je međutim da se i sama reč "pedofilija" koja označava "ljubav muškarca i dečaka" koristi kao eufemizam za seksualno zlostavljanje ili silovanje dečaka i devojčica. Pod pedofilom se ponekad podrazumeva visoko obrazovana osoba koja nalazi pseudo-naučna opravdanja za svoju praksu seksualne zloupotrebe dece. Pod homoseksualnom pedofilijom se najčešće podrazumeva odnos između odraslog muškarca i dečaka koji je u pubertetu, ali je ispod uzrasta da bi njegovo pristajanje na tu vrstu seksualnih odnosa bilo zakonski relevantno. Takođe je činjenica da pokret homoseksualaca ima svoju istoriju prihvatanja seksualnih odnosa sa maloletnicima i neki teoretski radovi nastali u okvirima tog pokreta pokušavaju da daju objašnjenja koja idu u analizu dublju od uobičajene predstave o "požudnom matorcu" koji "juri klinče".

Pogrešno je, međutim, poistovećivanje homoseksualnosti sa pedofilijom i drugim "perverzijama" i pravljenje razlike je prosto stvar obrazovanja. Diskusije o pedofiliji i homoseksualcima su dve odvojene i različite diskusije, ali se one često povezuju jer su pedofilija i homoseksualnost često zajedno "stavljeni u istu vreću" i njihovo brkanje je jedan od najstarijih mitova našeg društva. Ponekad to svesno i namerno čine mediji zbog senzacionalizma, podilaženja još uvek postojećoj homofobiji ili prosti, usled

potrebe za žrtvenim jarcem. Prihvatanjem izjednačavanja te dve stvari mi se jednostavno vraćamo na početak ovog veka kada su lezbejke i homoseksualci redovno bili zatvarani u psihijatrijske institucije samo radi činjenice da imaju emocije i želje prema osobama istog pola. Veoma je problematično takođe i stavljati u isti red organizacije homoseksualaca zajedno sa onima koji su seksualno zlostavljadi decu. Takav prilaz predstavlja samo novo lice stare i dobro poznate homofobije.

5. Lezbejke koje su preživele incest

One koje su preživele incest, nisu obavezno opsednute razmišljanjima, da li sada posle svega treba da budu lezbejke. Konfuzija seksualnog identiteta jeisto što i inhibirana sposobnost da se razumeju i prihvate sopstveni osećaji i preference, koje god da su. Ona možda može i ne znati da li je gej ili nije. Ona može biti heteroseksualna žena, koja se pita da li je gej, ili misliti da bi mogla to da bude. Ona takođe može biti i lezbejka, koja može razmišljati o tome da li je heteroseksualna, ili misliti da jeste. Zahvaljujući mnogim društvenim pritiscima, koji zabranjuju homoseksualnost, ogroman broj lezbejki prolaze kroz taj period - ponekada je to vrlo dug period, koji može da obuhvati i udaju i rađanje dece. Ona koja je preživela incest, može se više puta vraćati i odlaziti iz homoseksualnog identiteta, a njena konfuzija može biti pojačana od strane terapeuta koji smatra da je jedan seksualni identitet ispravan, a drugi nije.

Mada incest ne stvara homoseksualnost, ne treba prevideti da on zaista ima određenog uticaja na lezbejke. Zajedno sa mogućim sumnjama u sebe, mržnji prema sebi i konfuziji, lezbejke kao one koje su preživele incest, ponovo prolaze kroz iskustvo vezano za mnoge teme incesta. Lezbejski životni stil obuhvata stigmu, a po nekim i sramotu. To može uvećati osećaj krivice zbog onoga što čini njihove seksualne osećaje ili iskustva. Ali živeći u zapećku tajnosti (čak i one najhrabrije i najsrećnije lezbejke moraju da se pretvaraju da su heteroseksualne, bar ponekad), lezbejke koje su preživele incest, dodaju još jednu tajnu o svom seksualnom životu. Incest u stvari može (najviše na iznenadenje samih lezbejki), da komplikuje njihov odnos baš sa ženama i u pogledu na žene, možda više nego njihov odnos sa muškarcima.

Postoje mnoge opasnosti tipa "homofobičnih" i "heteroseksističkih" predrasuda. Lezbejke koje su preživele incest ponekad usvajaju tu predrasudu. One same za sebe kažu da misle da su gej, zbog svega što im se desilo. Kada, i njihov terapeut ima tu predrasudu, one je mogu lako usvojiti. Takođe, lezbejke koje su preživele incest, mogu se plašiti da će biti pogrešno ocenjene i da će njihova homoseksualnost biti smatrana od strane njihovog

terapeuta posledicom zloupotrebe koju su preživele. Strah da budu dvostruko zloupotrebљene, udaljava mnoge od onih koje su preživele incest, od traženja tretmana koji im je potreban.

U uzorku korišćenom u ovom radu ima više lezbejki no što je predstavljeno u ovom poglavlju, ali samo nekolicina njih zaista veruje da je njihovo lezbejstvo rezultat seksualne zloupotrebe koju su doživele u detinjstvu. Zbog toga smo te priče i posebno izdvojili i prezentirali kao ilustraciju razmatranja povezanosti između homoseksualnosti i seksualne zloupotrebe preživljene u detinjstvu. Za njih je lezbejstvo stvar izbora, a u njihovom slučaju izbor se nametao, tj. bio je nužan usled traume incesta. Dešava se da ovaj stav ponekad podržavaju i neke feministkinje koje takođe (pogrešno!) smatraju da je lezbejstvo stvar izbora, maltene neka vrsta svesnog i voljnog političkog angažmana, poput neke vrste političke odluke ipr. u koju partiju da se učlanimo ili za koga da glasamo. Kada one organizuju grupe za pomoć onima koje su preživele incest, njihovo mišljenje se nameće i incestuiranim ženama usled čega dolazi do pojave i afirmacije i ovakvog stava kao navodno "autentičnog" stava onih koje su preživele seksualnu zloupotrebu.

Sledeću karakteristiku priča lezbejki predstavlja činjenica da se one ubrajaju među najkompletnije u celom uzorku. I kad imaju problema sa sećanjem i verbalizacijom sećanja, one ipak upornije od drugih nastoje da ispričaju svoju priču sa što više detalja. One su spremnije i voljnije od drugih sagovornica da opširno izlažu svoja sećanja, svoje emocije u vreme dešavanja seksualne zloupotrebe i u kasnijem periodu, o terapijama kroz koje su prošle ili koje su odbile, podršci svojih drugarica ili srodnika ili odsustvu podrške, o svom profesionalnom životu i eventualnim političkim aktivnostima (videti Zdenkinu priču). Takođe se može uočiti povećana spremnost ka vođenju visoko rizičnog života u odnosu na druge osobe koje su preživele seksualnu zloupotrebu u detinjstvu. S tim u vezi takođe je prisutna i povećana mobilnost, tj. želja da se "vlada" odnosno "osvaja" prostor u bukvalnom, fizičkom smislu reči, čime se verovatno na specifičan način nadoknадuje oduzimanje intimnog prostora koje je donosila seksualna zloupotreba u detinjstvu (videti Kristininu priču).

Biserka: "Ja sam jedna od onih koje su preživele incest. Zapravo ja sam bila zloupotrebljavana fizički, psihički i seksualno. Otac je bio učinilac prve tri vrste, a teča učinilac svih pobrojanih zlostavljanja. Ja se sećam da je sve počelo kada sam imala oko 9 godina, ali postoje razne indicije da je to počelo da se dešava mnogo ranije, još u vreme kada sam imala oko tri godine. Ali sam sigurna za ono što je počelo da se dešava kada mi je bilo devet godina. Intelektualno, ne sećam se baš mnogo šta se dešavalо od zlostavljanja, ali su moja sećanja više fizička, sećanja tela. Ne bih o tome. Prošle godine sam dobila svoj prvi negativan pap test. Otkriveno je da imam seksualno prenosni virus koji je tu uspavan bio godinama. Ta informacija

je izazvala talas telesnih sećanja. Ja sam lezbejka i nikada nisam otišla svojevoljno u krevet sa muškarcem posle onoga što mi se dešavalo u detinjstvu."

Emilija: "Očevi! Ne pričajte mi o tome. Kad čujem tu reč ona za mene ne označava roditelja već nešto drugo. Sigurno pogadate da mi se u detinjstvu dešavalo ono što se dešava mnogim devojčicama širom sveta - incest, naravno. Ta "priča" sa mojim ocem počinje kada mi je bilo 6 godina što je bez prekida trajalo do moje 14 godine. Koliko se sećam, a nastojim iz sve snage da se ne sećam i da sve zaboravim, on je svaki dan htio "to" po dva do tri puta. Kada sam postala svesna što je "to" zapravo, rekla sam majci. Usledili su nepodnošljivi dani. Poslali su na terapiju u bolnicu mene, a ne njega, ali ipak sam srećna jer se ujedno tada "to" sa tatom završilo. Majka je srećna što je uspela da "spase" svoj brak, tj. da se sve nekako "mirno" završi, i dete "izlečeno", i muž i dalje uzoran muž, i porodica na okupu, i nema više "onoga" između njega i mene. Ja od tada mrzim i da pomislim na odnose sa muškarcima. Oduvek sam imala žene kao seksualne partnerke. Na neki način sam "zahvalna" ocu da mi je "pokazao" pravi put."

Kristina: 32 g. lezbejka i vozačica taksija. Rado opširno objašnjava kako izgleda biti vozačica taksija. Kaže da to radi godinu i po dana i da joj se sviđa i da planira da to radi do kraja svoga života. Inače, studirala je hortikulturu i to je radila godinama, čak je osnovala i sopstvenu firmu za te poslove, ali je propala.

Što se tiče taksiranja, vrlo je teško biti nezavisni taksista, tj. imati svoj automobil i dozvolu za rad. Zbog toga radi kao član jedne taxi kompanije. Kaže da je to sasvim sigurno eksploatacija, ali ujedno i nije tako loš način da se preživi. Kaže još, da je celog života radila slabo plaćene poslove, živila od danas do sutra, i da je bila još i gore eksploatisana, da je mnogo puta gladovala, a sada bar to nije slučaj, ima dovoljno da jede, ima stan u ne tako lošem kraju, sigurnost da će imati krov nad glavom celog života. Ne uplaćuje ni za kakvu penziju, kaže da jednostavno i ne misli na sve to, radiće koliko može, a posle neka bude šta bude. Radi samo tri dana nedeljno, jer kaže da je to naporan posao, a njoj više para ne treba. Najviše se zaradi zimi, i to noću, a leti je mnogo gore. Inače, kada se učlaniš u kompaniju, moraš nedeljno da odradiš najmanje 20 časova, a ona radi 36. Mnoge njene kolege rade svih sedam dana, i dan i noć, padaju od posla, ali to nije život za nju. Odnosi među taksistima su jako loši, stalno se otimaju mušterije, ima i fizičkih obračuna. Žena kao vozačica je tu potpuno nezaštićena, i izložena još i dodatnoj mržnji muških kolega, koji je doživljavaju kao uljeza u svoju profesiju, i ne žele nikako da joj pomognu, već samo suprotno. Naročito su besni kada im žena preotme mušteriju. Ona lično je imala i svada i skoro tuča sa kolegama.

Ne plaši se noćne vožnje i noćnih mušterija. Kaže da ume da proceni, i ne prima svakog u auto. Nosi radi samoodbrane palicu i sprej, ali ih do sada nije koristila. Kaže da je razbila mnoge strahove taksiranjem, kao i mnoge predrasude o tome što je opasno a što nije. Taksiranje joj je pomoglo da razvije taj instinkt, to osećanje da procenjuje ljude i situacije i da oseti opasnost. Mnoge predrasude u vezi sa tim što je opasno a što nije, je uspela da prevaziđe. Ne boji se gotovo ničega a tu novoproneđenu snagu je dobila od bavljenja tim zanimanjem.

Inače, postala je taxi vozačica na nagovor svojih lezbejskih drugarica iz svoje lezbejske grupe. Njih nekoliko su pre nje već radile za istu kompaniju, i nagovarale su nju, a i neke druge da im se pridruže. U njenom gradu ima oko 20-30 taxi vozačica, a ona lično zna njih desetak. U njenoj kompaniji ih ima 5-6. Nije htela u početku da prihvati tu ideju svojih drugarica, mislila je da je to opasno i teško. Sada uvida da sve to nije istina. U početku se plašila svega, a naročito noćnih vožnji, i radila je to ne iz zadovoljstva, već samo da bi zaradila za život. Sada kaže da ima sjajan osećaj nezavisnosti, da radi i ide kuda hoće, da ne mora da sedi svaki dan određen broj sati za istim stolom, gleda u isti zid, i ima iste kolege i trpi razne šefove. Inače, ispit za taksistu je dosta težak, kaže da je nekoliko meseci učila po ceo dan, i da nije lako položila, i da su joj tada najviše pomogle njene drugarice. Sada se oseća kao gospodarica svoga grada, to kretanje joj daje osećaj potpune nesputanosti.

Kaže da je sve to za nju jako važno, i prevazilaženje straha i taj osećaj nezavisnosti, jer je bila kao dete silovana u porodici, kako ona naziva incest, a kasnije je silovana dva puta za vreme autostopiranja. Što se incesta tiče, bila je žrtva svoja dva starija brata, od svoje sedme do 12 godine. Oni bi svake noći ulazili krišom u njenu sobu i obojica je silovali na smenu. Potisnula je sećanje na detalje, tako da se ne seća samih činova, već samo straha, gušenja i gadenja. Seća se sporednih radnji, kao što je nasilno skidanje pidžame, kako jedan seda na njenu glavu da priguši njenu viku, pa kako se onda smenuju. Kaže da je razvila tehniku odvajanja od svog tela. Kada sve to počne, ona više ništa ne oseća, samo se isključi. Zato se i ne seća. Zato nije ni kao starija imala mogućnosti odbrane, jer se u opasnim situacijama, branila ne pravom odbranom, već isključivanjem, dakle pasivno. Od produžavanja silovanja u porodici nju je odbranila starija sestra, s kojom su braća radila isto, pa kada je ona na kraju sve rekla majci, ona ih je zaštitala i sve je to prestalo da se zbiva.

Kasnije je imala jaku potrebu da ode. Sa 16 godina je otišla od kuće i zaposnila se u nekoj fabriči. Često je menjala radna mesta i gradove u kojima je živila. Preko leta je putovala kao i mnogi mladi, i to je za nju nezaboravni doživljaj, jer je imala osećaj slobode i nezavisnosti, i posebno, odvajanja od sećanja na porodična zbivanja. Kretanje je za nju oduvek bilo jako važno, kao simbol nezavisnosti i snage.

Prvi put je silovana kada je imala 16 godina od strane šumskog čuvara koji je živeo sasvim sam u svojoj šumskoj kućici, mnogo kilometara udaljenoj od naselja. Prvo ju je primio u svoj kamionet kada je autostopirala i prevezao jedan deo puta, potom je htio da je ostavi u sred šume, gde nikada niko ne prolazi, da bi je najzad nagovorio da prespava u njegovoj kućici. Tamo je silovao, tj. prinudio na seksualni odnos, iako je ona govorila "ne, ne" sve vreme. Ali nije umela, niti smela da se brani, jer se plašila da je u toj pustinji, jednostavno ne ubije. Drugi slučaj se desio posle nekoliko godina, kada je takode stopirala. Kaže da je otišla za vreme leta da bere voće, jer je čula da se to dobro plača. Radila je celo leto, i to dosta naporno, ali sve što je zaradila potrošila je na hranu i cigarete. Kada se leto završilo, ona nije imala novca da se prevezе do svoje kuće. Stopirala je, gladovala danima, pešaćila i sl. Onda je primio jedan trgovачki putnik. Ne samo što ju je vozio, nego joj je ponudio i motel, a pre toga lepu večeru. Soba u motelu nije bila dvokrevetna kao što je rekao da će biti, već jednokrevetna, i on ju je takode, bez mnogo priče,

prinudio na seksualni odnos. Ona se osećala kao prostitutka, kao neko ko je radi večere, prevoza i plaćene sobe, dužan da uzvrati i onako kako joj ne odgovara, tj. pristajanjem da seksualni odnos. I dan-danas ima taj osećaj gadenja nad samom sobom, krivice, i samoprebacivanja, jer je uživala u toj večeri, nadala se prijatnoj sobi sa tušem i udobnim krevetom, i to joj je bilo važnije nego da jednostavno odbije tipa koji je imao jasne namere.

Nije bila ni na kakvoj terapiji, samo je imala uvek veliku i istinsku podršku svojih lezbejskih drugarica. Posle tog drugog slučaja silovanja, nekako više nije mogla sa muškarcima i postala je lezbejka u 21 godini. Ona misli da je to u vezi, tako što joj je možda pomoglo da se definitivno odluči za ženu kao partnerku. Sa muškarcima nema nikakvog zadovoljstva, jer samo pasivno prima to što joj se dešava, i jednostavno ne doživljava svoje telo kao svoje. Samo sa ženama može zaista da se opusti i uživa u seksu. Kaže da se desetak puta uspešno odbranila od silovanja, više puta tako što se tukla sa napadačima, a jednom se odbranila čak i od pokušaja grupnog silovanja. To joj takođe daje snagu, jer sada zna da može da se itekako uspešno odupre.

I danas joj se ponekad sve što je preživila, vraća u košmarnim snovima, ali o tome ne želi da priča. Kaže da je najgore kada se to desi preko dana, npr. dok vozi. Tada mora da odmah stane i malo se pribere. Tada primenjuje neke tehnike disanja, a mušterije je obično napuste, jer misle da ima problema sa drogom ili da je bolesna, pa ne žele da rizikuju. Ali to se ne dešava tako često. Voli da sreće lezbejke, to joj pomaže da prevaziđe svoje probleme. Nema običaj da priča o traumama iz prošlosti, kaže da nije došla u fazu samoanaliziranja na tako jedan javni način."

Jasmina: "Kada sam bila u srednjoj školi nosila sam samo dukseve, široke i velike, tako da se u njima cela izgubim. Volela sam u njima i da spavam. Takođe sam puštala kosu da mi se raspe skroz preko lica tako da mi se nisu videle oči. Sada imam 30 godina ali i dalje volim da nosim dukseve, mada ih naravno sada ne nosim u svim prilikama i ne spavam u njima. Naljutim se kada mi partnerke nešto prigovaraju u vezi sa duksevima, kao zašto ih kupujem kada ih imam toliko i sl. Ali se najviše razbesnim kada me neko pita zašto sam lezbejka. E, pa da su i vas kao dete godinama jebali deda i brat, baš me interesuje kakva biste vi žena postali? Sigurno ne neka koja bi jedva čekala da je pojebje opet neki muškarac. Izvinjavam se što padam u vatru i koristim takav rečnik, evo sada se sasvim kontrolišem, ali zaista, ostavite moje dukseve već jednom na miru, molila bih vas sve."

6. Poremećeno sećanje

Incest koji se dešavao u detinjstvu ostavlja često traume neprepoznatljivog porekla pri čemu su potrebne mnoge terapije i postupci da se dođe i do samih bazičnih činjenica incestnih zbivanja. Sećati se znači govoriti (makar u sebi), a govoriti o preživljenom incestu je upravo ono što je onima koji su ga preživeli, zabranjeno. Mnogi se uopšte ne sete incestnih zbivanja, drugi

ih se sećaju u fragmentima do kojih dolaze uz pomoć flešbekova, treći znaju šta im se desilo ali ne mogu to da verbalizuju.

Incest se može shvatiti kao seksualno nasilje na osnovu odnosa zavisnosti, izlaganje seksualno neodgovarajućim radnjama, ili seksualno prenaglašenim radnjama kroz upotrebu deteta radi zadovoljenja seksualnih ili seksualno-emotivnih potreba jednog ili više lica, koji osnivaju svoj autoritet kroz postojeću emotivnu povezanost sa tim detetom. Ukratko, naglašava se da je incest seksualna zloupotreba odnosa poverenja i zavisnosti, uz korišćenje pozicije moći učinioca nad žrtvom (Gegen sexuellen Missbrauch an Maedchen, 1993/94, str 12)

Incest je takav oblik seksualne zloupotrebe, koja najviše pustoši dete. To je pljačka nečijeg detinjstva, njegove nevinosti, njegovog posedovanja sopstvenog tela i njegove seksualnosti. Incest uništava poverenje, i uništava i samu mogućnost uspostavljanja emotivnih veza. To stvara izolujuću, nepredvidljivu, emotivno zbumujuću povezanost sa nasilnikom, osiguranu tajnošću i pretnjama. Ukratko, incest ubija. Ne sve, i ne odjednom, i ne potpuno, ali na jedan način ili drugi, pre ili kasnije, deo po deo. Ili celo dete, ili jedan njegov deo - samo njegovo telo, ili samo njegovu dušu. To dete je bez detinjstva, prisiljeno da izabere između nasilja, silovanja, ili da bude napušteno. Najveći problem kod njih svodi se na pravilo: ono što nije upamćeno, ne može da se ispriča, a ono što ne može da se ispriča i ne postoji.

Za dete žrtvu i ženu kakva će ono postati, incest je mnogo više nego silovanje njenog tela. Zbog svoje zavisnosti od učinioca, incest je takođe i silovanje poverenja, jer incestnik koristi sve što mu je na raspolaganju: moć, poverenje, ljubav, zavisnost, ili sve to zajedno, da bi ostvario incest. (The Boston Women's Health Book Collective, 1984., str. 109). U tom smislu, seksualni aspekt incesta je u stvari sekundaran. Neko kome žrtva veruje, umesto da joj pruži ljubav, uzima od nje ono što mu se prohte, uništavajući njenu samosvojnost. Mada izvršioc to, ne retko, nazivaju "ljubavlju", ono što oni rade je silovanje, pljačkanje mogućnosti da dete odraste u zdravu, netaknutu odraslu osobu, gaženje obaveze da se dete pazi i štiti.

Mnoge od onih koje su doživele incest su kao odrasle, tihe, mirne i malo govore. One su navikle da se trude da se ne čuju (čak iako su zaboravile razlog), pa i kao odrasle nastavljaju da se tako ponašaju. One kod kojih se manifestuje taj post-traumatski efekat, rade to zato što se osećaju bezvređnim, smatraju da ne zaslužuju pažnju i ne veruju da bi takva pažnja, ako im bude poklonjena, bila pozitivna.

Ona može da bude nečujna kada se smeje, ili kada izražava emocije druge vrste, kao što je ljutnja, strah, požuda. Prilikom obedovanja, može da nastoji da bude što manje vidljiva, i da što brže i tiše završi sa obrokom,

posle koga pedantno pokupi svaku zaostalu mrvicu i sve počisti i pospremi s najvećom pažnjom. I sam hod ulicom, držanje u javnosti, ili u krugu prijatelja, je diskretno i preterano nemetljivo. Ona nema nikada ništa da kaže, slaže se nemo sa svima, pasivni je posmatrač zbivanja. Davno je naučila da ne više zbog bola izazvanog nametnutim seksom. Ona više nema glasne manifestacije ni iz zadovoljstva (naročito ne iz seksualnog zadovoljstva), jer oseća da su njeno zadovoljstvo i njena seksualnost sramni i ona ih se stidi. Za nju ne bi imalo nikakvog smisla da glasno ispoljava radost.

Kad sećanje počne da se pojavljuje, stari strahovi izbjiju sa željom za osvetom. Uostalom, postoje zabrane da priča, a sećanje je priča samoj sebi. Uz to ide primalni osećaj opasnosti. Što se više stvarno približava *pričanju* - npr. prijatelju, terapeutu, grupi, pa čak i samoj sebi u vidu sećanja - ovo osećanje se pojačava, i kombinuje sa osećajem krivice zbog nepoštovanja naredbe.

Marija: "Volela bih da vam objasnim tačno šta se dešava nekim od onih koje su preživele incest kada ih obuzmu sećanja. To je na neki način slično kao u seriji "Star Trek" kada ljudi zaposednu neki zli došljaci iz vasione. Ja pretvaram svoja sećanja u slike i prizore, pa tek onda u reči. Ali to ne izgleda jednostavno, kao da nešto prepisujete, ne, to je kao da crtate a onda vam neko iznenada prospe mastilo preko celog crteža, i ono se razlije nekontrolisano preko papira, ivice papira, stola, svuda. Tako i ja, kada počnem da se sećam, kada pogledam sebe u ogledalu, kao da se vidim potpuno zamrljanu od krvi. Osećam stvarni bol u telu, baš kao da zaista postoji neki fizički razlog da krvarim. Ja mogu čak i da razgovaram normalno sa ljudima oko sebe, ako nekoga ima, i da oni ne primete da mi je nešto ali da istovremeno savladavam strašan bol koji doživljava moje telo, i da imam utisak da ne mogu više da izdržim i da će umreti. To je kao da se istovremeno nalazite u dve vremenske zone. Pre par godina to sećanje je bilo tako intenzivno da je trajalo puna tri dana i završilo se srčanim udarom. Vi to možete nazivati ludilom, ili kako već volite, a ja to zovem "unutrašnjim paklom" jer mi se čini najbližim paklu. To je neprestani strašni bol i užasni strah. To se zove post-traumatski sindrom. Sećanja dolaze kada ona hoće i mi to ne možemo da kontrolišemo. Ponekad sedimo sa prijateljima u restoranu, drugi put gledamo televizijski program ili šetamo parkom. Sve je obično, i deluje sigurno i bezopasno. A onda neko ili nešto povuče obarač, a obarač je nešto ponekada potpuno bez ikakve povezanosti sa celom situacijom, neka reč, neka slika, neki gest ili lice. Ponekad to sećanje izgleda kao da gledate film, dakle neke slike se odvijaju pred vašim očima i vi ste na tim slikama. Ponekada imate utisak da ste se vratili u doba kada se trauma dešavala, kao da vam je isto toliko godina kao kada ste bili dete, i to se zove regresija. Ja to zovem sećanje sa učestvovanjem. Mi koje smo preživele seksualno zlostavljanje kao deca, ponekad potpuno izbrišemo memoriju, samo da bismo se spasli sećanja. Ali ni to ne pomaže, i kad flešbekovi krenu onda je svejedno da li smo prethodno sve zaboravile ili sve zapamtile, podjednako je strašno. Ja samo hoću da objasnim da niko nije kriv za reči koje je upotrebio, jednostavno te reči normalno nisu opasne ili uvredljive, ali kao što kažem, nama je samo potreban obarač, i ko zna šta može da ima tu

ulogu. I kada se nešto pokaže kao obarač, onda za to niko nije kriv. Ja treba tada da odem u bezbednost, da sprečim da mi se posle toliko godina i posle toliko terapija ponovo desi obarač."

Problemi sa sećanjem javljaju se i u našem uzorku. Draga je posle 20 godina potisnutog sećanja počela da se seća, usled čega je bila, kako se izražava, totalna olupina, ruina. Sedela bi satima noću budna jer je bio strah da zaspí. Onda je shvatila da to mora napolje, to dubre i taj otrov, i da to mora napolje ne samo na način prisećanja svega što se dogodilo, već i saopštavanja drugima šta joj se dogodilo. Biserka kaže da se seća seksualnog, fizičkog i emotivnog zlostavljanja od svoje devete godine, ali da ima indicija da je sve počelo mnogo ranije, još u njenoj trećoj godini, čega se ne seća. Kaže da su njena sećanja fizičkog tipa, sećanja tela, a ne intelektualnog tipa. Jelena smatra da se sećanje može uvežbavati tako da se počne od pričanja malih i relativno bezopasnih fragmenata o tome šta im se dešavalo i to najboljim drugaricama, poverljivim prijateljicama, rođakama i koleginicama postepeno šireći krug onih kojima se može "to" reći. U svakom slučaju, prisećanje je kao ponovljena zloupotreba za koju je potrebna nadprosečna snaga i hrabrost.

Zlata nema objašnjenje za svoje pokušaje samoubistva, za koje kaže da se ne seća ni jednog posebnog razloga zašto bi želela da umre sem što zna da joj je to potrebno. Ne vidi vezu između pokušaja samoubistva i činjenice da je otac silovao celog njenog života - od kada je bila beba pa sve do punoletstva. Dušica se kroz terapijski metod igre sa lutkama, navodno usmeren ka sećanju na period koji je prethodio incestu, zapravo uspešno prisetila, inače zaboravljenog, samog incesta, jer se od nje u vreme dešavanja incesta očekivalo da bude obučena kao lutka i da bude kao lutka pasivna, dedi-incestniku na raspolaganju. Olivera je morala, kako kaže, prvo da nauči da govori, jer govor je početak sećanja a sećanje je bilo zabranjeno. Dakle morala je postepeno, godinama da uči veštinu normalne meduljudske komunikacije da bi mogla da formuliše svoja sećanja i emocije. Zorka je na terapiji konačno uspela da verbalizuje svoja sećanja, ali se usled toga oseća kao da je gola i hladno joj je, kao da se osećala zaštićena nesećanjem. Jovana uopšte nije verovala majci kada joj je pričala da se razvela od njenog oca zato što ju je silovao kao dete. Nije se sećala ničega i smatrala je da majka prosto mrzi njenog oca i nastoji da prenese tu mržnju i na nju. Međutim kada se upoznala sa svojim ocem u 25 godini, počela je da se priseća seksualne zloupotrebe putem flešbekova i ubrzo je shvatila da se incest zaista desio onako kako joj je pričala majka.

Mora da se prihvati činjenica da dete zaista nema odbrane od incesta. Zato što je dete-žrtva incesta istrenirano da udovolji potrebama onoga ko od njega nešto traži, ono je lišeno sposobnosti da reaguje, pa čak i prepozna sopstvene potrebe, tako da je njegova sposobnost da uspostavlja veze

narušena. U porodicama gde se dešavaju slučajevi incesta, kao i u alkoholičarskim porodicama, mi se učimo samo emotivnom haosu. Ako ste proveli svoje detinjstvo, tako što vam se stalno govorilo da niste ljeni onda kada to zaista jeste, da ne smete uopšte ni biti ljeni, ili da se ono što vas ljeni, nije nikad ni dogodilo, ili ako vam je objašnjeno da je u vašu sopstvenu korist bolje da nikada i ne pokažete ljenju, onda ste vi pokopali uopšte i samu svest o tome da je napetost koja podrhtava u vašem stomaku, u stvari ljenja. Dete u takvim porodicama, nesposobnim da se suoči sa suštinom problema, doživi da bude smatrano kao porodični neprijatelj, onda kada pokuša da ispolji svoje prave osećaje ili potrebe.

Takvo dete pre svega ne može da upozna samo sebe, i teško može da voli samo sebe. Tužno je, ali često istinito, da takva deca kada odrastu, tretiraju sopstvenu decu na isti represivan način, nevodeći računa o njihovom identitetu i neuvažavajući ga kao što su to nekada radili odrasli u njihovom detinjstvu.

Zaštita koja se koristi u detinjstvu je skrivanje. Za nekog ko sebe vidi kao bespomoćnog, skrivanje može biti najbolji put da se dobije kontrola nad nasiljem. Ta tendencija skrivanja, može biti najbolji put da se ona koja je prezivele incest, nauči da kaže šta ne želi: "Svet nije siguran". One koje su prezivele incest skrivajući se, osećaju: "A ja odlazim tamo gde se nadam da me niko neće pronaći."

Ružica: "Moj muž radi kao profesor hemije u jednoj višoj školi. On se uopšte ne seća svoga detinjstva, tu je prosti jedna praznina i tu nema ničega. Povremeno, strašna sećanja se ipak pojave, i on je tada u šoku. To gotovo liči na epileptični napad. Posle se ničega ne seća. Ja sam zapisivala ono što je tada govorio, vrištao, plakao, da bih nekako sakupila komadiće njegove priče. Onda sam bila u mestu odakle je, prosti ne verujući da bi išta od toga moglo da bude tačno, ali našla sam svedoke, susede, rodake, mnoge stvari su se mogle proveriti i dokazati. Bila sam i u policiji, i tamo postoje službene beleške o intervencijama, pozivima suseda. Ono što sam saznala je čisti užas. Mislim da niko nije prošao to. A "to" nije bilo "samo" svakodnevno seksualno zlostavljanje. On je bio vezivan za drveće, tučen svim i svačim, zatvaran danima u sanduke, ili čak malo veće kutije, kačen da danima visi na kuke za koje se bese čereći mesa, držan u mraku u podrumu ili tavanu. Sve dok se taj ludak od njegovog očuha nije sam ubio, prethodno ubivši njegovu majku. On je tada imao 7 godina, i posle su ga odgajali tetka i teča iz drugog grada. Ja znam kako je strašno kada počnu da se sećaju oni koji su preziveli i kasnije zaboravili traume. Ja ne mislim da je uvek dobro svega se setiti samo zato da bi se ponovo sa time suočili. Ja znam da postoje sećanja koja se ne mogu izdržati i onda je mnogo bolje ne sećati se."

Sladana: "Ja sam preplašena. Ja se stvarno ne sećam da sam bila seksualno zlostavljana. Ničega se ne sećam. Ali zašto se toliko sva potresem kada čujem priče onih koje su prezivele incest? Zašto to ne primam kao i sve druge priče o nasilju

prema ženama i deci koje redovno slušam na SOS telefonu? Zašto ne spavam posle toga noćima, pokušavajući da kažem sebi nešto što ne mogu da formulišem i zašta nemam reči? Otišla sam na profesionalnu terapiju i psihijatar mi je potvrdio moje strahove i sumnje. Naime, i on smatra da sam po svemu sudeći bila seksualno zlostavljana kao dete. Ali on nije uspeo da izazove sećanje i predložio mi je hipnozu. Ja se toga plašim. Ko zna šta može time sve da se otkrije? Ali istovremeno jako želim da konačno saznam punu istinu o sebi. Ima li stvarno toga što tek treba da se setim? Da li je "prirodno" sećanje bolje od onoga izazvanog hipnozom? Zašto ja sebi ne dozvoljavam da se setim?"

Ksenija: "Ja se sećam više pokušaja silovanja od strane raznih muškaraca koji su se dešavali kroz moje detinjstvo. Ipak, većina sećanja na moje detinjstvo je praznina. Ja se često pitam da li i drugi imaju taj problem i šta rade sa sablasnim fragmentima sećanja koji se pojavljuju a za koje ne znamo da li ćemo moći da izdržimo? Moja sećanja na vreme pre 14 godine nekako su sasvim razbijena na komadiće i u najvećim delom potpuno nepovezana. Imam sasvim malo sećanja na svog oca, i to najčešće o momentima njegove slabosti kada je npr. bio bolestan, povređen ili kada je plakao. Znam samo iz priče moje majke da je on "to" radio sa mnom celo moje detinjstvo dok to ona nije otkrila kada mi je bilo 14 godina i kada je sve prestalo, ali se ja konkretno toga uopšte ne sećam."

Višnja: "Moj otac mi je govorio da niko nikada neće hteti da živi sa mnom. Ne mogu ni da ponovim sve loše stvari koje mi je govorio o meni: da sam loša po karakteru, da uvek stvaram samo nevolje, da sam nepodnošljiva za svaki zajednički život, da ni samu sebe ne podnosim, mnogo toga, previše što se ne može ni nabrojati. Bilo mi je potrebno strašno mnogo vremena da prevaziđem tu negativnu predstavu o samoj sebi koju sam vremenom i sama usvojila i nekako u nju poverovala. Ima ipak nekoliko stvari koje ja danas zasigurno znam: ja sam uvažavana od svojih kolega, svojih šefova i prijatelja, i to ne samo zbog mojih profesionalnih znanja i veština, već prosti i zbog onoga, što sam ja kao čovek po svojim osobinama. To mi daje jedan osećaj sigurnosti, jedan sasvim dobar osećaj prihvaćenosti. A ako sam godinama u prošlosti zaista i bila nešto nalik na ono što mi je pripisivano, to je zato što je on nastojao iz sve snage da time slomi moj karakter, da me pretvori u neku vrstu svoga roba, čemu sam se ja oduvek opirala i odolevala. Onda su došla sećanja, malo-pomalo, slike užasa su se nizale pred mojim očima i ja nisam mogla da verujem da se "to" stvarno dogadalo meni. "Ne, ne, to nije moja priča, nisam ja iz toga 'filma'!" često sam prekidala bujicu sećanja odbijanjem. Doduše, ja sam i inače uvek imala loše iskustvo sa njim, i bez tih sećanja na incest sa njegove strane, tako da prosti nisam mogla da verujem da se sve to zajedno zbilja i desilo u svoj svojoj brutalnosti. Onda sam otkrila pomešana sećanja prema njemu: jeste, on me je seksualno zloupotrebljavao kao malu devojčicu a kad je prestao, onda me je neprestano psihički kinio i ponižavao, ali je ipak on bio jedini koji mi je poklanjao makar neku pažnju, ko je imao neka osećanja za mene, ko mi je upućivao jedinu nežnost koju sam kao dete ikada iskusila. Znam da je to teško za razumevanje, pogotovo kada se sluša sa strane, ali to je tako."

Vladislava: "Dve godine sam redovno posećivala grupu podrške za one koji su preživeli incest. To je bio izvanredan doživljaj, mi smo tamo razvili takvo poverenje kakvo nikada nisam osetila pre u životu. Pričali smo otvoreno o svemu, od toga kako da zaspimo što je za mnoge problem, pa do raznih detalja naše intime. Naravno i o seksualnom zlostavljanju iz našeg detinjstva. Onda sam shvatila šta se dešava na kraju svakog sastanka: mi smo se rasterećeni vraćali našim "pravim" životima, našoj tajni, našim partnerima koji uglavnom nisu pojma imali o tome kakav teret nosimo. Zašto smo se plašili da pričamo, zašto smo osećali da nemamo dozvolu da ikome išta kažemo o tome što nas tišti celog života? Ko nam je ostavio tu zabranu u amanet? Takav život je strašan, preteći, ponekad opasan po život jer se gubi volja za životom i ne vidi se nikakva vrednost u tome da se i dalje istrajava u gomili kompletnih laži."

Evica: "Posle godina provedenih u prisilnoj tišini i nametnutom čutanju i posle mnogih terapija ja sada uglavnom mogu da rekonstruišem šta se dešavalo u mom detinjstvu ali još nisam o tome spremna da govorim izvan kruga onih koji su preživeli incest kao i ja. Zašto je to tako, i ja sama teško mogu da objasnim, mada znam da ako sve ostane zauvek samo među nama, koji smo preživeli incest, da će i svest o svem užasu koji smo preživeli ostati i dalje niska i da će i dalje neka deca prolaziti kroz isto, nezaštićena upravo zbog opšte neverice da se "to" uopšte dešava. Ali zašto možemo da govorimo otvoreno o svim drugim "teškim" temama, kriminalitu, prirodnim nesrećama, ratovima, o smrtonosnim bolestima pa i smrti samoj, a samo ne o iskustvima incesta? Kako to da se svi toliko ubiše od pažnje prema deci a niko neće da čuje glasove nas koji smo preživeli incest? Pa svi smo bili nekada deca i nikome nije teško, ma koliko bio star, da sebe zamisli opet kao malo i bespomoćno dete kome su neophodni pažnja i ljubav, nežnost i zaštita, u istoj meri kao i vazduh, voda i hrana. Samo što su neka deca umesto pažnje i ljubavi, dobijali nasilje i živila u noćnoj mori koja traje celog života."

Jadranka: "Moja prijateljica pati od granične neuroze ličnosti. Ne znam tačno šta to znači, ali znam da je to posledica činjenice da je bila seksualno zlostavlјana kao dete. Učinilac je bio njen otac koji je srećom otišao kada je ona bila sasvim mala, pa tako, nije doživljavala baš mnogo toga lošeg s njegove strane. To su činjenice. Ono drugo što priča, ja ne razumem. Na primer, da je bila ljubavnica svoje majke od svoje druge do 14 godine, kada je pobegla od kuće i počela samu sebe da izdržava. Ili, da je bila zlostavlјana od strane majčinog partnera, pri čemu joj majka nije verovala, pa je morala da ode od kuće bez završene srednje škole i počne samostalan život. Čula sam je takođe da govorи da ju je majka "prostituisala", tj. zaradivala podvodeći je svojim prijateljima, ali i nepoznatim ljudima. Tih priča ima još priličan broj i sve su međusobno isključujuće u svakom pogledu. Ja znam da je za sve kriv patrijarhat, da smo sve na ovaj ili onaj način zlostavlјane, i bespomoćne, mada neke mnogo teže od drugih, jer je zlostavljanje neproporcionalno i nepoštено raspoređeno među ljudima tako da neke kategorije uvek trpe mnogo više. To što se dešava mojoj drugarici, verovatno je rezultat toga da je teret zlostave koji je njoj zapao, ispaо mnogo teži no što ga ona može nositi."

Pavla: "Shvatila sam koliko je moj bol duboko prisutan u meni kada sam morala da prođem kroz pakao sudskog postupka protiv silovatelja koji je naravno sve negirao, podržan policijom koja je verovala njemu a ne meni. Kroz to traumatično iskustvo došla sam pravo do svoje sopstvene trule srži koja se sastojala od duboko zakopanih sećanja. Morala sam konačno da priznam da tu ima još nešto sem silovanja, i da je to zapravo pravi problem i da mi je zbog toga potrebna pomoć. Tada sam imala 34 godine i prošlo je više od 20 godina od kada mi je neko poslednji put uradio to."

6.1. Uvežbavanja sećanja: sećanje omogućeno/olakšano upotrebom e-mail komunikacije

"Kako početi od početka kada se stvari dešavaju pre nego što se dese?"
Klaris Lispektor

Pričanje je, još i više od sećanja, zapravo ponovljeno iskustvo zlostavljanja. Odsustvo fizičkog prisustva sagovornika daje veće mogućnosti emotivnog reagovanja, biranja svog momenta kada će šta i koliko da se kaže. Pritom se sedi u zaštićenom prostoru sopstvene sobe, u najudobnijoj mogućoj pozici, u najudobnijoj mogućoj odeći. Moguće su uvek pauze i prekidi proizvoljne dužine, od par minuta do par dana ili čak meseci. Zato je ekran možda najbolji prvi "sagovornik", onda kada se još ispituje i istražuje i sama mogućnost sećanja i saopštavanja, koji tako daje mogućnost da se počne priča o stvarima "koje se dešavaju pre nego što su se desile", o sećanjima koja još uvek ne smeju da se imaju. Nema rizika od neshvatanja, odbacivanja, negativne reakcije, nespretnog reagovanja, niko ne prekida naratorku pitanjima, niko nema nikakve reakcije.

Postepeno, od pisanja u tekst procesoru, prelazi se na korišćenje komunikacionih programa elektronske pošte. Nalaze se osobe koje su isto ili slično preživele, koje imaju iste probleme sa nesanicom ili noćnim strahovima i flešbekovima. To sve ne dozvoljava da se o sebi misli kao o najusamljenijoj osobi na svetu i razbijja utisak potpune bespomoćnosti. Elektronska komunikacija omogućava sećanje i saopštavanje sećanja a da ne ugrožava bezbednosne taktike onih koje su preživele seksualno zlostavljanje, a koje se često sastoje u odvajanju od same sebe. Sećanje je bolno a kad nastupe bolovi onda je "provereni lek", naučen u detinjstvu u vreme dešavanja zloupotrebe, odvajanje od sebe. Pisanje "u računar" je već samo po sebi autentično odvajanje, tipa "svet je izvan mene a ja sam izvan sebe", pa je bezbednost postignuta u pravom trenutku, a pravi trenutak je uvek pre početka nastupanja kritičnih situacija ili kriza.

Elektronska komunikacija ipak nije monološkog tipa, jer omogućuje ne samo dvostranost već i višestranost diskusije. One koje imaju problema sa verbalizovanjem sopstvenih emocija i sećanja, nalaze inspiraciju kroz

identifikaciju sa pričama drugih, koje se podudaraju u određenim detaljima sa njihovim sopstvenim pričama i problemima. Poneki savremeni terapeuti su shvatili vrednost upotrebe kompjutera u terapijskom procesu incestuiranih osoba, pa se onima koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu, kao deo terapije savetuje da pokušaju da se izraze kroz elektronsku komunikaciju. Mnogima to pomaže da prestanu da se osećaju različitom i izolovanom. Pri tom je moguće ne samo da se po prvi put ispriča svoja priča i čuju slične priče, već i da ponekad dođe do sklapanja dubljih prijateljskih, emotivnih pa i intimnih veza.

Za njihove sagovornice, elektronska komunikacija o seksualnom zlostavljanju koje su preživele u detinjstvu je pre svega dar poverenja. I obaveza, upravo onako kako kaže Klaris Lispektor: "Dužnost mi je da obelodanim njihov život. Jer one imaju pravo na krik. Zato ja vičem". Kad saznamo mnoge njihove priče imamo i mnoge obaveze, a jedna od prvih je razbiti njima nametnut zid čutanja, jer on nije nametnut nama, koje ne verujemo da je podmukla tišina skovana za njih, bezbedna i korisna za bilo koga drugog osim za nasilnika. Pišući o njihovoj stvarnosti znamo da nas ona prevazilazi, jer ona nije bila i neće nikada ni biti naša stvarnost. Ali nam pisanje omogućava podvig samoprevazilaženja, nama koje smo neznate i malene pred veličinom njihovog bola i dugotrajnošću njihove patnje.

Naša uloga je takođe i uporan i istrajan rad na tome da njima povratimo pravo na krik, zjedničko traganje za rečima u mraku, dok nam samo tišina pravi društvo sa obe strane ekrana u noći. Naše zadovoljstvo i izvor ponosa je da smo bile prve ili važne mnogima koje su se smejale jer nisu smelete da se sete plakanja, jer plakanje nije bilo bezbedno; i onima koje su bile navikle da zaborave sebe i kojima je nedostajao susret sa samim sobom, jer biti sa sobom nije bilo bezbedno; kao i onima koje su se možda navikle i prividno smirile, jer je nemir pretio da ih odvede daleko od bezbednosti.

Jelena: "Svaka od nas koje smo preživele incest ima kao najvažniju obavezu prema sebi da bude krajnje pažljiva. Da bude potpuno svesna sopstvene ranjivosti, da nastoji da sazna da li je spremna i dovoljno jaka da prihvati rizik sećanja i pričanja. Možemo da vežbamo naša sećanja tako što ćemo da pričamo male, relativno bezopasne fragmente o tome šta nam se dešavalо, našim najboljim drugaricama, poverljivim prijateljicama, rodakama ili koleginicama, šireći pomalo krug onih kojima se "to" može reći. Neće svi oni imati pozitivnu reakciju i neće svi biti svesni šta za nas znači pričati, da je to često isto kao ponovljeno iskustvo zlostavljanja, da je za to potrebna vanprosečna hrabrost i snaga. Tu uvek postoji rizik, rizik da ćemo, mada smo potpuno ubedeni da ćemo biti shvaćeni i prihvaćeni, prosto jer smo svi ljudska bića, ponekad možda usled samo jedne rečenice, slike, ili čak i samo jedne reči, izgubiti kontrolu nad emocijama. Zato je ponekad bolje pisati, onda nema veze i ako se plače, urla, vrišti ili udara glavom o zid. Kad bol prode, računar čeka i pisanje može da se nastavi."

Sofija: "Sedim sama za računaram u mračnoj sobi a ponoć je odavno prošla. Noć je topla i zvuci saobraćaja su odavno potpuno nestali tako da jasno čujem vjetar kako šušti u granama drvoreda sa ulice. Opet sam plakala, ali malo, ne mnogo, pa sam prestala. Sada samo sedim i razmišljam o svom životu. Pitam se koliko mnogo žena u ovom istom momentu širom sveta sedi baš tako, u svojoj sobi, ispred ekrana računara, osećajući se kao najusamljeniji stvorovi na svetu. Kada pišem o sebi onima koji su takođe za računaram, osećam da nisam toliko bespomoćna. Od svake reči postoje odrazi, oni vidljivi i oni nevidljivi. Uvek se na početku, pre nego što počнем da pišem, pitam da li ima i drugih koji sada sede za ekranom i misle o sebi isto jer imaju ista sećanja kao ja?"

Radmila: "Ja sve vreme sve činim da se ne bavim time. Preduzim razne kamuflirajuće radnje. Pokušavam iz sve snage da ne budem u svom telu ni jednog jedinog trenutka, ako je to moguće. Srela sam i mnogo drugih osoba koje su preživele incest, koje isto imaju to razdvajanje duše od tela. Kad sa nekim komuniciram lice-u-lice onda je to mnogo teže, mislim ne možeš da izbegneš da se sastaviš, ti i svi tvoji delovi, tvoja priča, tvoji strahovi, čisto fizički bolovi tvoga tela, reakcije, emocije i sve ostalo. Ali kada sam za računaram to je onda mnogo lakše, mislim, tada ne vidim ničije lice, i obično sam iz predostrožnosti na nekoliko lista istovremeno, tako da postoje razni nivoi komunikacije."

Violeta: "Uprkos svim tim odličnim uslovima življenja koja su mi na raspolaganju, ljudi voljnih da me slušaju, knjiga punih inspirativnih iskustava, beskrajne terapije, stalnih radionica i seminara, ja se još uvek osećam prazno. O sebi čitam kroz priče drugih, tu nalazim delice same sebe i sopstvenih emocija. Posle na terapiji pričam to kao svoje jer sama ne bih umela uopšte da to sročim. Mogu da identifikujem načine na koje me je seksualno zlostavljanje oštetilo. Čitam ja i priče o tome kako su se one koje su preživele incest vratile postepeno u život, ali se identifikujem samo sa onima koje opisuju prazninu u duši. Jako mi se svida jedna rečenica koju sam davno pročitala ali koja kao da opisuje ceo moj život. Ona glasi: "Ja sam praznina. U mom praznom prostoru igraju demoni neprestano. Njihovi krici odjekuju mojom prazninom neprestano." Dobro, i meni danas to već izgleda malo melodramatično. Nije da ja ne mogu da racionalno analiziram svaki detalj seksualnog zlostavljanja koje mi se desilo ili da se nečega ne sećam. Ali kakva korist od toga kada moje srce ostaje prazno i gledam sebe kako sedim u najdubljoj jami depresije? Znam ja i da kidanje veze između intelekta i emocija, između srca i mozga, predstavlja jedan od redovnih rezultata zlostavljanja. Ali nisam punija od tog saznanja. Nema lečenja i izlečenja bez ponovnog uspostavljanja tih veza između mozga i srca."

Tanja: "Da li iko ima ono što ja zovem 'sindrom nevaljale devojčice'? To je kada volim da sedim u svom malom uglu, koji je mračan i vrlo zatvoren. Teško mi je kad god moram da ga napustim. Naravno, tu je i moj računar, ali to je i na drugi način, jedno posebno mesto. Možda zato što se tu osećam sigurnom. Pa svako ima svoje gnezdo. Može li uopšte postojati ptica bez njega?"

Svetlana: "Ja sam odlučila da je najbolji način da napišem svoju priču. To sam samo jednom uradila pre i znam kako je i taj način sećanja težak. Ja doduše nemam problema (sada) da kažem da sam bila silovana. Ali ipak, i to saopštavam u trećem licu nikako i nikada ne kažem 'ja'. Ipak, i kad pišem, pa i u trećem licu, to je kao da ponovo doživljavam isto, samo u manjoj meri. Tako se često desi da prekinem zapisivanje jer briznem u plač, a stomak mi se skroz veže u čvor a ja sam cela nekako potpuno ukrućena kao daska. Šta mislite, da li ću ikada biti oslobođena od toga? To bih stvarno želala da znam. Dobro, evo te priče: izgubila sam nevinost usled silovanja kada mi je bilo 22 godine. Iako sam dakle imala 22 godine, ja sam samu sebe smatrala detetom. Bila sam neverovatno naivna u pogledu seksa iako me je moj rodak seksualno zlostavljao kada sam imala oko 5 godina. Ja sam namerno potisnula sva sećanja na to što mi je on radio nekoliko godina. Namerno sam zaboravila sve vezano za seks, smatrajući da je previše sablasno i grozno bilo šta u vezi sa seksom."

Sunčica: "Kada sam pre osam meseci kupila računar i naučila da ga koristim, bila sam vrlo srećna. Moj terapeut je smatrao da je računar važan u procesu terapije jer je bilo mnogo stvari koje sam mogla samo tako da saopštim, da napišem kod kuće i da mu posle dam disketu. On me je ohrabrio da pronadem i druge osobe s kojima bih mogla da otvoreno razgovoram preko elektronske pošte. To mi je pomoglo da shvatim da nisam jedina koja je preživela incest. Prestala sam da se osećam tako različitom i izolovanom. Takođe sam počela po prvi put da verbalno formulišem svoja sećanja i da ih sa nekim razmenjujem. Sve je to jedno velika i važno iskustvo za mene."

Katarina: "Pre dva meseca sam srela jednu od najinteresantnijih žena u svom životu. Sličnih smo godina, obe predajemo na fakultetima društvenih nauka, imamo slične hobije, i tako, ostale smo u e-mail komunikaciji sve vreme. Uskoro mi je ispričala svoju priču, incest, fizičko zlostavljanje, permanentan osećaj sramote, nisko samovrednovanje, problemi sa ishranom, i sl. Ona je brilljantnog uma, izvanrednih intelektualnih i naučnih sposobnosti, prelepa žena, bivša sportistkinja, duhovita osoba, s umetničkim sklonostima, i sama pesnikinja, retko osećajna, itd, itd, i sl. Ipak ima užasno malo samouverenosti i samopouzdanja, sasvim retke prijatelje, i naviku samopovredivanja. Vrlo mi je draga, slušam je i podržavam, govorim joj kako je super i fantastična, i to sve mislim najozbiljnije. Znam da je ne mogu nikako popraviti, izlečiti njenu bolest, ne mogu da joj skinem njen teret, niti da joj kažem, sada je sve gotovo. Ali imamo dosta sličnosti, ja sam npr, bila silovana kao tinejdžerka, više puta napadana kao dete (srećnim slučajevima sam izbegla da se napadi realizuju, već su ostali samo pokušaji), tako da onda pričamo o svemu, bez osećaja krivice i straha. Znam da incest ostavlja doživotne ožiljke. Problem sa mojoj drugaricom koja sada ima 53 godine, je u tome što je počela da se svega seća relativno kasno, pre osam godina, kada joj je umro otac koji je bio učinilac. Do tada je provela čitav život osećajući se posramljeno i bezvredno. Naša e-mail komunikacija joj ipak dosta pomaže."

7. Osećaj krivice

*Četiri zagrljaja dnevno za preživljavanje
osam zagrljaja dnevno za podršku
dvanaest zagrljaja na dan za napredak.¹⁹*

Osećaj krivice je tipičan za one koji su preživeli incest i traje od njihovog detinjstva tokom čitavog života. Samopovređivanje i samoubistva su tipične manifestacije osećaja krivice.

Potrebitno je da odbacimo sklonost da ocenjujemo da li je i koliko incest "loš" po svojim posledicama. Ne moramo ni da odmeravamo nivo trauma, prouzrokovanih npr. krivičnim delom provale da bismo doneli sudsku presudu: ta radnja se ocenjuje prema tome što se stvarno desilo. Neka tako bude i sa našim pogledom na seksualnu pljačku i provalu, jer seksualna zloupotreba deteta predstavlja jedan pustošći šok i uvredu, zastrašujući pritisak i poniženje, kriminalnog tipa i intenziteta (Brownmiller, 1991).

Sa smanjenim osećajem sopstvene vrednosti, ograničenim poverenjem u ljude, i teretom sramne tajne koju ona ne može da izrazi, sposobnost takvog deteta-žrtve da ostvari neophodne društvene kontakte je inhibirano. Jedno od osnovnih osećanja koje uznemiruje žrtve incesta, jeste krivica s obzirom da su incestnici prebacili odgovornost za zlostavljanje na žrtve, one osećaju da su krive, i nose krivicu i odgovornost koja nije njihova. Osim toga, sve žrtve incesta pate od depresije. One su naučene da budu bespomoćne, a prirodna reakcija na situaciju bespomoćnosti jeste odustajanje. Ne postoje ni nada, ni motivacija, da se nešto promeni. Ona je zbog toga čak još i više zavisna od svojih staraoca - svoje osnovne ili proširene porodice, usvojitelja, surogatske porodice, babe i dede, tetke ili ujaka, bebisiterke i lekara, drugim rečima od svojih tamničara. Ona je neraskidivo začairena zajedno sa svojim zlostavljačem. Kada te jednom zloupotrebi onaj koji je tvoj zaštitnik, kako možeš ikada više verovati bilo kome?

Ne postoji ravnoteža u životu one koja je preživela incest. Niti između zadovoljstva i frustracije, niti između njenih sopstvenih potreba i potreba drugih. Pre no što ostvari svest o samoj sebi, ona nauči da samu sebe potpuno negira. Ona zna da se u životu od nje očekuje da se prilagodi potrebama drugih ljudi, tako da ona normalno očekuje da u takvim prilikama bude povređivana. Ona nema poverenja u ljude spolja, jer bi to moglo ugroziti njenu tajnu. Ona nema od koga da traži utehu, niti olakšanje. Ne može da koristi ni društvenu podršku, da ojača sebe nasuprot moći koju poseduju njeni staraoci. A ne može sebi da dozvoli da bude ranjiva, jer je

¹⁹ Internacionali moto/pozdrav onih koje su preživele incest.

upravo to ono što olakšava zlostavljanje. Sva njena energija je posvećena učenju raznih manevara neophodnih da preživi. Ona je naučila da se ponaša tako da maskira i kompenzira svoj nedostatak samosvesti, ona je takođe naučila da unapred predviđi potrebe i želje drugih. Ukratko, ona je savladala čitav repertoar tehnika i znanja, neophodnih da bi se razorila sopstvena intima, zatrle emocije i uništilo sećanje. Ispražnjena, lišenjem detinjstva, ona više nije sposobna da postigne ni unutrašnju snagu, niti da pronađe spoljne izvore, neophodne da bi se izdržali neizbežni udarci.

Ona koja je preživela incest često ima tzv. negativan identitet, koji se ogleda u osećaju da je nekako osoba sa "mrljom" ili "zaprljana". Rezultati istraživanja koje je vodila Judit Herman daju podatke, da se one koje su preživele incest, često osećaju kao "kućke, veštice ili kurve". Neke od tih žena čak voljno, i rado prigrle svoj identitet "grešnice", sa izvesnom dozom prkosa ili ponosa (Herman, 1992., str. 175-195).

Netolerancija koju ona koja je preživela incest oseća prema detinjem delu svoje ličnosti, njena nesposobnost da prihvati sopstvene potrebe i nesavršenosti, narušava njenu samosvest, ali i odnose sa drugima. Ona se ne oseća ovlašćenom da se žali na loš tretman koji dobija od drugih, ili na posledice takvog ponašanja. Njen osećaj sopstvene sramote deluje odbojno na one koji bi se saosećali sa borbom koju vodi. Ona u stvari nesvesno očekuje i prihvata isti zlostavljački tretman i zloupotrebu i od drugih.

Ona vrlo često ima mnogo više saosećanja za probleme drugih, no za svoje sopstvene. Tada se u terapiji koristi jedna jednostavna tehnika, da se pita ona koja je preživela incest, ne šta ona oseća o sebi zbog preživljene traume, već šta bi osećala da je to isto doživela njena sestra, kćerka, prijateljica i sl. Najčešće se dešava, da ona koja je preživela incest, vidi svoju zamišljenu bliznakinju u bolu mnogo jasnije nego sebe samu, i neizbežno kaže da bi želela da pruži toj zamišljenoj drugoj koja je preživela incest, jedan dug podržavajući zagrljav.

Osim samoprihvatanja, ona koja je preživela incest treba da razvije zdravu sebičnost. Poznato je, da je ženama uopšte, to teško da postignu. Društvo koje ženama namenjuje ulogu čuvarke porodice, uspostavlja vrednosni sistem u kome je majčin posao da vodi računa o svima drugima, pre no o sebi, i da sebe zapravo neprestano žrtvuje interesima drugih. Majka će neizbežno uzeti poslednje, izlomljeno parče pite. Koliko vas je čulo rečenicu sličnu ovoj: "Ne verujem da ču ove godine moći da nabavim zimski kaput, pa deca mi polaze u školu"? Čak i kada je društvo konačno priznalo da žena može da bude alkoholičarka, edukativni plakati se ne odnose na zdravstvene probleme koje alkohol može da izazove u njenom organizmu; umesto toga, na plakatima je uvek naglašena šteta koju će da pretrpi njen fetus. Poruke svega toga su jasna pravila: nemoralno je da žena vodi računa pre o sebi, ili da sebe samu stavљa na prvo mesto.

Incest samo dopunjuje takvo obrazovanje žene. Takvom detetu se ne daje ovlašćenje da voli, već je obavezno da vodi računa o drugima. Vrlo je čest slučaj da viktimizirane žene odrastaju sa osećajem, ne želje za osvetom, već sa osećajem da nisu ni na šta ovlašćene i da nemaju nikakvih prava. Bez obzira da li je ona koja je preživela incest, sama ili u odnosu sa nekim, taj osećaj je čini manje sposobnom da ispunji svoj privatni život značenjem, i manje sposobnom čak da toleriše svoje sopstveno društvo. Taj osećaj neovlašćenosti, uspostavlja nizak nivo njenih traženja, tako da se ona po pravilu zadovoljava sa manjim, npr. odnosom u kome nije poštovana, jer joj se to čini boljim od nemanja nikakvog odnosa.

Zato što su odnosi njena jedina mogućnost ispunjenja, ona koja je preživela incest može postati zavisna čak i od nasilnog, ugrožavajućeg odnosa. Ona je užasnuta od mogućnosti da ostane sama, jer se tada oseća kao da više nema nikoga, kao da ne postoji. Kada je sama sa sobom, ta samoća je parališe, i to je osećaj s kojim se ona ne može nositi. Preživljavanje postaje nemoguće.

Život one koja je preživela incest, prožet je strahom od napuštanja. One se strašno plaše od mogućnosti da izgube ono malo ljudske topline, koju su stekle u nekom odnosu. Lišavanje toga čini ih užasnutim. Zato nisu u stanju da realno ocene koliko im u stvari malo daje neki odnos, ako je to najviše što su ikada imale. Napustiti zlostavljački odnos, i okrenuti se prema samoj sebi, za njih nije izbor: nema te "sebe" na koju može da se osloni. Kao odrasle, one ponekad izgladnelo srljavaju iz jedne veze u drugu, nikada se ne usuđujući da ostanu privremeno same i nepovezane sa nekim.

One nisu naučile da prave izbor. One redovno prepustaju drugim ljudima da odluče umesto njih, pre no da naprave sopstvenu selekciju prioriteta u svom životu. One su spremne da tolerišu šta god drugi ljudi traže i žele od njih, ili šta god ona misli da bi oni želeli.

Jedan od velikih, stalno prisutnih problema je da one koje su preživele incest, nisu u stanju da čekaju na prirodnu evoluciju prijateljske veze u romantičnu. One smatraju jednostavno, da su to u stvari sinonimi, tj. dva identična odnosa, i da svi prijateljski odnosi predstavljaju u stvari, i seksualne odnose. Za mnoge od onih koje su preživele incest, terapijski odnos je prvi odnos u njihovom životu koje ne obuhvata seksualni odnos.

Deca se ne rađaju tako, da posmatraju odrasle na seksualan način. To je nešto čemu ih uči zloupotreba koju su pretrpela. Ona jednostavno nauče da uvek povezuju seksualno značenje i fizičku reakciju na bliskost i emocije. To je jedini jezik kojim su u stanju da izraže emotivnu povezanost s nekim. Druga krajnost je potpuno izbegavanje seksualne reakcije na bilo kakav stimulans. Mnoge od onih koje su preživele incest, nikada ne reaguju seksualno, niti vide takve reakcije u ponašanju drugih, i jednostavno one nikada ništa ne seksualizuju.

Ni jedan od tih problema, ne mora da bude očigledan ljudima sa strane. One koje su preživele incest, mogu svojim prijateljima izgledati osećajne, pažljive (ali nikada u pogledu sopstvenih potreba), luckaste, zabavne ili smeće (jer su često spremne da ulaze u visoko rizične situacije), jake ili spremne na obaveze (one su odgovorne, a nikada nisu ranjive), ili brillantne i kreativne (intelektualiziranje je sigurnije od osećanja), zavodljive i seksi (na to su naučene) ili pomalo udaljene (jer je tako sigurnije). Niko ne mora uočiti njen nedostatak odnosa sa samom sobom, i njenu nesposobnost da postigne ravnotežu, neophodnu u svakom zdravom odnosu.

Ono što dominira u incestnom iskustvu, je konfuzija između snage i seksa. Konfuzija je delimično uzrok što žrtva postaje krivac-izvršilac, i kao odrasla pokušava da nadoknadi sopstveni osećaj bespomoćnosti dominacijom. Apsolutna dominacija je ponekad u kombinaciji sa neizbežnom seksualizacijom posle incestnog iskustva (seks i agresija).

Žana: "Ja sam dosta visoka žena, sada imam 183 cm i nikad nisam bila sitna ili mršava, jer sam i kao dete imala krupne kosti i tako sam se i razvijala. Sa 12 godina već sam bila visoka kao i moj prvi mučitelj, moj otac i za glavu viša od mog drugog mučitelja, strica. Otac je bio kučni nasilnik, i sećam se da se od sedme godine sa njim bijem, tj. fizički odgovaram na njegove napade koji su uglavnom prestali negde oko moje dvanaeste kada sam, kažem, dostigla njegovu visinu. Nisam dala da tuče ni mene ni moju bolesnu majku. Sve do njene smrti u 42 godini sam je štitila od njega, furiozno se tukući sa njim kada god bi pokušao da bude grub. Ono što me, međutim, muči je to da se, iako tako po prirodi krupna i snažna, nisam tako uspešno branila od seksualnih napada kao od fizičkih napada. Valjda sam zato "to" i zaboravila i sada se mukotrpno prisjećam očevih noćnih poseta i moje potpune bespomoćnosti da odgovorim silom. Možda sam smatrala da time štitim moju majku? Ali zašto sam onda "to" dozvoljavala mome stricu? Toga sam se setila tek pre 4 meseca i to je potpuno razorilo moju teoriju o odbrani majke. To je nešto sa čim tek treba da se nekako izborim i pronadem prave odgovore."

Dušanka: "Ja već dugo vremena znam da se one koje su preživele incest mogu prepoznati na prvi pogled između sebe, bez mnogo priče. Ako izostavimo teorije, u koje ne verujem, o navodnoj ekstrasenzornoj percepciji ili mističnim povezanostima, jedino prihvatljivo i racionalno objašnjenje je da postoje neke promene. Putujući radnici i skitnice ostavljaju neke tajne, samo njima poznate znake na kapijama i ogradama onih kuća gde su ukućani spremni da daju hranu, smeštaj ili da im na neki drugi način pomognu, ili pak, gde ima vrednosti koje se lako mogu ukrasti. Seksualni napasnici ostavljaju takve nevidljive oznake na svojim žrtvama. Drugi napasnici mogu lako otkriti te znake posebne ranjivosti na ženama koje su preživele nasilje, i oni ih sasvim otvoreno traže nastojeći da ih otkriju, baš kao što vuci izabiraju ranjene ili iznemogle životinje iz čopora da ih napadnu i pojedu. Ja sam takođe jedna od onih koji su preživeli u detinjstvu seksualnu zloupotrebu. Uprkos optimizmu terapeuta, ja znam da se od toga niko nikada neće u potpunosti oporaviti. Dugotrajna seksualna zloupotreba ostavlja neizbrisive i nepromenljive tragove na

našim mozgovima koji ostaju vidljivi u našem ponašanju praktično zauvek. Važno je da shvatimo i mi i oni koji nas okružuju, da preživeti seksualnu zlostavu u detinjstvu znači biti žrtva i da to znači biti povreden. Mi možemo sebe da nazivamo onima koje su preživele ("survivors") i da ne želimo da nas nazivaju žrtvama, ali to neće promeniti vidljivo postojanje ožiljaka koji ostaju doživotno, kao i naš stalni osećaj krivice."

Zdravka: "Ima nešto u celoj toj stvari sa nama incestuiranim ženama što me izluduje. Ne samo što su nas ti perverzniaci dok smo bile devojčice pretvarali u bespomoćne objekte za sopstveno iživljavanje. A ne, oni se nisu zadržali na tome. Oni su te svoje perverzije pretvarali u nešto za šta žrtva treba da bude optužena i okrivljena. Kada se nešto i primeti na incestuiranim devojčicama ili kasnije, na nama odraslim ženama koje smo preživele incest, onda smo mi te koje treba za nešto da budu okrivljene: traže se i lako nalaze neka naša greška ili karakterni nedostatak. Mnoge od nas u to veruju, noseći doživotno osećaj krivice."

Dragoslava: "Sećam se kada sam preživela verovatno najtežu noć u svom životu. Sve vreme sam osećala kao da bube gamiju preko mene. Probudila sam se sa jakim osećanjem da mi je neka gadna dlakava muva ili nešto kao neki krzneni insekat uleteo u oko. Kada sam protrljala oba oka, odjednom sam imala osećaj da su mi oči pune paukova. To mi se nikada ranije nije dešavalo. Posebno ne da me nešto oslepljuje. Mada sam uvek imala problema da zaspim, jer sam uvek imala utisak da neko drugi pokušava da me navede da nešto mislim ili da neko drugi misli mesto mene. Sada sam navikla da se posvećujem svome egu, samoj sebi, ako hoćete tako da zovete pojedinčovo osećanje sopstva, koje više unutar moje glave, "sranje" kada hoću da se sećam. Ali ja sam uvek bila samo ja. Imam potpuno razdvajanje onda kada mi se nanosi bol, kao i onda kada mi se nanosio bol, ali nikada nisam osećala da bi to bio neko drugi ili nešto drugo. A ta noć ispunjena insektima, to je bila kazna koju sam zaslужila jer sam govorila o svojim tajnama. Ti insekti su nosili poruku, da sam loša devojčica, i da nikada neću zaslужiti da mi dozvole da odem tamo gde nema bola i krivice."

Marica: "Znam da mnogi ljudi imaju problem da okrive pravu osobu. Neke od nas koje smo preživele incest takođe često imamo problem da prosto budemo ljute na pravu osobu pa onda preuzimamo krivicu na sebe. Mislim da je delimično problem u tome da kada mislimo o prošlosti, često mislimo na način što u te prošle dogadaje podsvesno stavljamo sebe onakve kakve smo danas, kao odrasle osobe sa svim odbrambenim mehanizmima, iskustvom, inteligencijom, obrazovanjem i sl. I onda nam se čini da neopravданo nismo imale adekvatnu reakciju. A ne mislimo o tome da smo tada bile prosto male devojčice, potpuno neiskusne i potpuno nezaštićene. Ako zamislimo devojčicu od 6 godina koju seksualno zloupotrebljavaju njen otac ili brat, ili devojku od 22 godine koju je silovao njen momak na sastanku, ili ženu od ne znam, recimo 55 godina koju je silovao njen muž ili neki stranac, da li smo sklone da okrivimo i jednu od njih? Naravno da nismo, i u svim tim situacijama sasvim pravilno osudujemo nasilnike. Zašto to isto ne radimo i kada smo same u pitanju, dakle zašto okrivljujemo sebe a ne one koji su nam to učinili? Ja

recimo nikada nisam imala problem da se naljutim na prave osobe, ali ipak, moram da priznam da se nisam oslobođila osećaja krivice. Ja ipak predlažem svima kao tehniku oslobođenja od krivice da stalno mislimo na to koliko smo imale godina tada kada se sve to dešavalo. Predlažem doslovce da posmatramo dete toga uzrasta, recimo u parku ili susedstvu. Zamislite to dete u situacijama u kojima smo mi bile i kako bi ono reagovalo. Tada nam postaje jasno da ono ne bi ništa bolje umelo da se odbrani od nas, i kao što ne možemo to dete da okrivljujemo ni za šta, ne možemo ni nas da okrivljujemo ni za šta."

8. Pokušaji samoubistva i samopovređivanje onih koje su preživele incest

Ne iznenaduje da se mnoge osobe koje su u detinjstvu preživele seksualnu zloupotrebu, nalaze na ivici samoubistva, pa se smatra da je čak više od jedne trećine njih stvarno pokušavalo da se ubije²⁰. Neke takve osobe razvijaju progresivni odnos prema samoubistvu. One mogu biti ili aktivno ili pasivno samodestruktivne. One mogu pokušavati samoubistvo povremeno ili učestalo. Ili mogu doživeti neku vrstu romanse sa samoubistvom. Samoubistvo je konstantan pratilac; one ga nikada ne napuštaju i njihova privrženost samoubistvu raste u vreme krize. Kad takva osoba dode u fazu pokušaja potrebna joj je podrška dok ne prode kriza. Ali za neke osobe samoubistvo nema mnogo veze sa depresijom, već sa željom da se povrati moći izvršenjem te akcije. To je način da se zaustavi zlostavljanje pošto je sve drugo već pokušano. Ovo je jedan drugi primer duha preživljavanja, mada ekstremno paradoksalan. Život često ne vredi mnogo za ženu čije su rane godine života bile ispunjene strahofu, užasima, potpunim zanemarivanjem njenih potreba i osećaja. Iznevereno poverenje ostavlja dubok bol. Šta može da znači za dete činjenica da njegov roditelj, omiljeni stariji brat, ili najdraži teča u koga ima poverenja, zanemaruju njegove molbe i povređuju ga?

Mila: "Jedna od stvari koje stvarno mnogo mrzim u vezi tog uticaja incesta koji sam preživelu, je kako je on razorio moju sposobnost za intimom sa mojim partnerom. Moje telo se toliko naviklo na zlostavljanje, da je ponekada jedini način da uživam u seksu, da imam zlostavljački seks sa svojim partnerom, da me za vreme vodenja ljubavi on zlostavlja, da osetim jak bol. To je na neki način ponavljanje zlostavljanja koje sam doživela kao dete. Ja sam sada postala sopstveni mučitelj. Volim da se ponovi užitak iz tih ranih dana, prvi koji sam upoznala i na koji sam se navikla, ali bez prinude. Ponekada posle posebno bolne masturbacije ležim u

toploj kadi satima u nadi da će bol prestati, uživajući istovremeno i ne žečeći da on prestane. Pitam se da li će ikada moći da uživam u seksu koji mi ne nanosi bol?"

Zlata: "Za manje od jednog sata biće trinaesta godišnjica od mog prvog ozbiljnog pokušaja samoubistva. Nekada sam bila veoma samoubilački raspoložena. Kada sam imala dvanaest godina, uzela sam prekomernu dozu sedativa i nekih drugih lekova, posle čega su me odneli u hitnu pomoć. Tada nisam mislila da će se to ikada više ponoviti. Ne sećam se ni jednog posebnog razloga zašto bih želela da umrem, ali samo znam da mi je to potrebno. Moj otac me je silovao, od vremena kada sam bila beba do vremena kada sam napunila 17, 18 godina. Tada je već vodio ljubav sa mnom samo kada je bio potuno pijan, inače ne."

Branislava: "Seksualna zloupotreba počela je kada mi je bilo pet godina i kada smo se preselili u novu kuću u čijem jednom delu su živeli moj stric i strina sa decom. Stric je tada još bio aktivan oficir, kasnije otpušten iz vojske zbog raznih ozbiljnih incidenata. Stalno je nosio pištolj. Silovao me je odmah čim smo došli, nismo se još ni raspakovali. Od tada je to često radio, upotrebljavajući napunjeni pištolj koji mi je prislanjao na čelo, stavljao u nos, usta, vaginu, anus, i pretio da će opaliti, u šta ja nisam uopšte sumnjala. Jednom je mene i svoju čerku odveo u kasarnu gde je bio zaposlen, kupio nam je sladolede i rekao da sedimo mirno na klupi ispred ulaza i gledamo kako će "nekog da ubije". Prolazila je grupa vojnika i on je stvarno pucao i ranio jednog od njih. Poverovali su mu, najviše zbog našeg prisustva, kada je rekao da je to bio nesrećan slučaj. Živila sam u stalnom strahu i molila sam boga da neko umre, on ili ja, svejedno. Imao je seksualni odnos sa mnom i na druge načine me seksualno zloupotrebjavao, često noseći svoju uniformu. Njegova čerka sa kojom je radio isto, pokazala mi je način kako da preživim, a to je bio bife njene majke sa raznim pićima. To mi je zaista spaslo život. Pila sam svega čega sam se dohvatala i tako je život postajao snošljiviji. Kako sam samo srećna što nisam ni mrtva ni luda, već samo alkoholičarka. Prošla sam tretman i sada sam trezna, evo već 4 godine."

Zorana: "Uvek govorim sebi da ne bi trebalo o tome da mislim. Bilo pa prošlo, i šta sada tu ima da se više priča kada ništa ne može da se promeni? Ali eto, sinoć sam opet o tome razmišljala celu noć, okretala neke telefone da pričam sa poznanicima. Oni ipak ne mogu da provedu sa mnom celu noć u priči a ja sam baš imala tu potrebu, da sve detalje potanko nekome prepričam te noći. To je kao neka vrsta zavisti, kao alkoholizam. Ne mogu to da sprečim koliko god se trudila da zaboravim. To je prosto nemoguće, jer kad jednom počnem, onda tu nema kraja, stalno se prisećam novih detalja, pred očima mi se razvijaju nove slike. Imam potrebu da ponekad nanošim samoj sebi fizički bol, mislim kada sećanja postanu baš intenzivna. Onda udarim glavom o zid ili se opečem na ringli. I onda sve naglo prestane, kao da sam se odjednom otreznila. Kao dete sam bila jako dobra, to svi kažu, tako poslušna i tiha, kao ni jedno drugo dete. Nikada se nisam suprotstavljala odraslima, a što sam sada ovakva, to mora da je rezultat incesta koji sam preživelu. Ponekad mislim da bi trebalo jednog dana da sednem i sve to lepo napišem, otkucam i sačuvam sve i tako možda završim sa time. Ali nisam još spremna. Strah me je

²⁰ "Postoje stvari koje su gore od smrti" kazale su takve osobe.

reči, slike su već bolje, ali ako bi trebalo da to sve prevedem u reči, ne znam da li bih mogla, ne za sada. Strah me je i da imam decu. Pročitala sam da one osobe koje su bile zlostavljane kao deca i same imaju tendenciju da zlostavljaju svoju decu. Užasava me i sama pomisao na to. Ali to ne mora tako da bude. Eto, moja majka je bila seksualno zlostavljana od strane moga dede, ali me ona nikada ni na koji način nije povredila."

Vesna: "Osećala sam mnogo puta da mi je smrt toliko blizu da gotovo mogu da je dotaknem rukom. I sada, kada se prisećam svega što je trajalo od moje sedme do 12 godine, srce mi zalupa na specifično bolan i ubrzani način, i ostanem bez vazduha. Nebrojeno puta sam pomicala na samoubistvo, ne samo tada kada se to dogadalo, već i sada. To se zove "post-traumatski stresni sindrom", kako su mi objasnili na terapiji. Ne verujem u boga, jer kako je moguće da se sve to dešava deci, a da bog postoji? Srela sam mnoge osobe koje su doživele slično. Naše zajedničke priče o patnji i preživljavanju su mi sada najznačajnije u životu. Volim da kupujem lepe stvari, da štam ulicama ovog grada, sada kada je nasilje daleko od mene, da dodirujem listove biljaka, klupe u parku, svilene tkanine u prodavnici, jer iza svega je saznanje da me nikada niko više neće dodirnuti bez moje dozvole, da niko ne može da prodre u mene u maloj sobici u potkrovju."

Gordana: "Ja opet patim, fizički i psihički. Prošle noći sam sedela tako u svojoj sobi sama, sedela sam tako sa svojim mislima još jednom, a da nikoga nisam imala da porazgovaram, lišena potpuno energije, ali nisam mogla ni htela ni da zaspim. Rasekla sam prilično ozbiljno svoje ruke, kao što sam radila mnogo puta do sada. Nisam to već dugo radila i ne znam šta se desilo da baš sinoć opet počnem. Kao i obično, nisam osećala nikakav bol, gledajući krv kako curi i kaplje preko mojih prstiju. Osećala sam se bolesnom gledajući to i sećajući se svojih mučitelja i šta su mi sve radili. Otišla sam u kupatilo i ispljuskala sam se hladnom vodom preko lica, koristeći jednu ruku, dok je druga ležala u lavabou koji je postao crven od moje krvi. Pošto sam konačno zamotala povredenu ruku, sela sam i rešila da pišem. Sve sam napisala, sve kako je bilo i šta se dešavalо. Bože, pomozi mi sada, mislila sam dok sam to čitala."

Andrea: "Mrzim što sam mu dozvolila da se to dešava, ali znam da me je on prinudio na to. Znam da treba da prestanem da samu sebe okrivljujem. Ali se pitam, koliko puta treba da zurim u sečivo, u žilet, u revolver, ili flašicu sa pilulama, i da se svim silama prisiljavam da se ne ubijem, po hiljaditi put, bar ne toga puta. Ja jesam ona koja je preživela incest i ja jesam jedna od onih koje su potpuno izgubile kontrolu nad bilo čim. Osećam da postajem sve slabija i pitam se koliko to sve može da traje i koliko zapravo mogu da izdržim?"

9. Termin žrtva: pro et contra²¹

S jedne strane, postoje razlozi da se koristi termin "žrtva", jer ona jednostavno i dalje postoji: posle užasa detinjstva, problemi ostaju. Posle preživljenog incesta žrtva ostaje žrtva u punom značenju te reči.

Ali s druge strane, kao odrasla, čak iako trpi sve loše posledice post-incestnog sindroma, ona više nije žrtva, ona je neko ko je preživeo viktimiranje. Dakle, ona je osoba koja je prošla kroz te užase, koja je smogla snage da se ne ubije, niti da poludi, koja je jednom rečju sve to preživila. Žrtva kao pojam, više označava pasivnu bespomoćnost, i posmatra se sa žaljenjem. A oni koji su preživeli holokaust, logore za ratne zarobljenike, prirodne katastrofe i sl, kao i incest, imaju snagu, dostojanstvo, fleksibilnost, herojstvo, i jednom rečju sve razloge da budu tretirani s poštovanjem. Nastaviti sa korišćenjem termina "žrtva", znači vredati ih previdanjem pobede i ponosa njihovog preživljavanja.

Feministička literatura je jednoglasna u upotrebi pojma "ona koja je preživela" (survivor) za sve one koje su posle seksualnog zlostavljanja u detinjstvu, doživele da odrastu. Pojam žrtve se odbacuje jer se smatra da se njime negira životna borba onih koje su preživele za postizanje dostojanstva, uspostavljanja životne ravnoteže, za sopstveno osnaživanje i ozdravljanje od post-incestnog sindroma. Međutim same osobe koje su iskusile seksualno zlostavljanje u detinjstvu imaju podeljeno mišljenje, dok jedne smatraju da se mora koristiti pojам "ona koja je preživela" i odbaciti pojам žrtve, dotle su druge nesklonije da negiraju postojanje žrtve u sebi i relikata ponašanja tipičnog za žrtvu. Fragmenti radionice na temu "Ko smo mi, one koje su preživele ili žrtve" daju dovoljno autentičnih argumenata i za jedan i za drugi stav, što celu problematiku ostavlja i dalje otvorenom.

9.1. Radionica: ko smo mi, žrtve ili one koje su preživele incest?

1. "Ja govorim kao ona koja je preživela, i koja sada radi kao savetnica onih koje su preživele fizičko, emotivno i seksualno zlostavljanje i porodično nasilje, pri čemu je najveći deo mog posla vezan upravo za one koje su preživele seksualno nasilje. Kad to kažem, to nije zato da bih sebi pribavila veću moć ili da bih mojim rečima ili mislima dala veći značaj. Ja samo želim prosto da očrtam svoje iskustvo i znanje u toj oblasti, ali ništa drugo, i ne

²¹ Pojam VICTIM se zamenjuje pojmom SURVIVOR, ona koja je preživela. Time hoće da se naglasi da uprkos teškom iskustvu koje su imale, one i dalje žive, rade svoj posao, obavljaju svoje porodične uloge, podižu decu. One nisu dozvolile da ih to ubije i tim pojmom ističu da su postale moćnije kroz situaciju u kojoj je žena obično bespomoćna.

želim da se ponašam kao "stručnjakinja" za pomenute oblasti. Naučila sam kroz svoj rad u centru za savetovanje onih koje su preživele silovanje, isto kao i kroz sopstvenu terapiju i proces ozdravljanja, da ja nisam "žrtva" već sam "ona koja je preživela". Želela bih da sve one koje su preživele zaista prihvate iskreno taj pojam kao oznaku same sebe, a ne samo kao neku novotariju ili modernu igru rečima. Žrtve su umrle, one su mrtve. Njih nema među nama. Mi sve koje smo ovde smo one koje su preživele. Ogomorna je razlika između žrtve i one koja je preživela. Postoji nešto kao jedno ogromno, snažno, visoko, mišićavo i širokorameno, ponosno i ozdravljajuće osećanje, biti ona koja je preživela, dok je žrtva mala, uplašena, pogubljena, defanzivno pognuta na dole, tiha i nečujna, jednom rečju mrtva."

2. "Za mene lično, naglašavanje činjenice da sam ona koja je preživela a ne žrtva (ja sam bukvalno bila skoro ubijena i to je veoma važan momenat), pomaže mi da izbegnem duboku depresiju i nervni kolaps. Kada kažem da sam ja ona koja je preživela, osećam se kao da sam smesta počela da se penjem nagore, kao da izlazim napolje iz neke rupe. Kada me neko označi kao "onu koja je preživela" sav taj užas iz moga detinjstva, sama ta oznaka ima takav uticaj na mene da mi svaka dalja radnja izgleda mnogo lakša i jednostavnija, jer više nema mučitelja u mojoj blizini i ja prosti nisam više ni u kakvoj opasnosti. Žrtva označava osobu koja je u zamci ili u depresiji, a ja nisam ni jedno ni drugo i veoma nastojim da to nikada više i ne budem. Najteže je zbilja iza mene i sve ispred deluje mi mnogo lakše. Terapija je bila težak, naporan i ponekad zastrašujući proces koji je trajao godinama. Sada je to prošlost kao i zlostavljanje. U mom životu više nema mučitelja od kada sam shvatila i prihvatile da sam ja "ona koja je preživela". Iako su me određene osobe viktimirale i činile su to svesno, sa namerom da me viktimiraju, ja nisam žrtva. Ja sam ona koja je preživela, i moji mučitelji više nemaju moć nadamnom, jer ja nisam više žrtva. I znam i to da nikada više neću drugima dozvoliti da imaju toliku moć da mogu da me povrede."

3. "Ja sam obučena stručnjakinja za rad sa ženama-žrtvama seksualnog zlostavljanja. Ja sam sada u prvim redovima već godinu i po dana. Da, kada kažem "prvi redovi" ja zapravo zaista mislim na front, jer su traume koje imaju one koje mi se obraćaju po svojoj težini, ozbilnosti i dugotrajnosti, upravo tog, ratnog tipa. Ono što sam naučila za vreme studija i posebne obuke za rad sa ženama u pogledu dihotomije "žrtva/ona koja je preživela" je da su žrtve mrtve, a one koje su žive da su to one koje su preživele. Dakle, ako je klijentkinja živa, ona je samim tim ona koja je preživela. Veliki deo moga posla (osim što sam konstruktivna slušačica) je upravo da

pomognem klijentkinjama da razumeju da one više nisu žrtve, već one koje su preživele. Glavni motiv je da se oduče od naučene bespomoćnosti tipične za žrtvu. Inače, ja takođe i lično mislim da je reč "žrtva" vrlo zatvorena, definitivna i konačna. To je nekako kraj, poslednji rezultat nečega, slepa ulica. Nasuprot tome pojam "ona koja je preživela" implicira na rast, život, razvitak, odgovornost. Ja sam se lično mnogo puta uverila da prihvatanje pojma "ona koja je preživela" odmah donese promenu u ponašanju i držanju osobe koja se pre toga nazivala i smatrala "žrtvom" kao i da to veoma pomaže u procesu ozdravljanja."

4. "Ja mislim da svima mora da bude jasno koliko je važno za nas koje smo preživele incest da budemo u stanju da sebe nazovemo one koje su preživele, umesto žrtve seksualnog zlostavljanja. Mislim da je za nas takođe izuzetno važno da svi to shvate. Kao invalidkinja ja čvrsto verujem u postojanje prava, a ne dobroćinstva. Mi imamo mnogo problema sa onima koji smatraju da mi invalidi imamo svoje određeno mesto u društvu, a to je da ostanemo slabi i ranjivi, sa rukama ispruženim za primanje milostinje. Isto je sa nama koje smo preživele seksualno zlostavljanje, i od nas se nekako očekuje da celog života ostanemo žrtve i da se ne pomerimo sa tog mesta, iako su naše suštinske potrebe upravo da ne ostanemo tamо."

5. "Dugo vremena sam se kretala samo u krugu onih koje su preživele incest. To je bilo izbegavanje pravog života, sklanjanje na sigurno mesto gde se mnoge stvari podrazumevaju same po sebi i gde sve izgleda nekako jednostavno i lako. Onda sam shvatila da moram da izadem odatle. Nekako sam shvatila da biti samo u grupi onih koje su preživele znači sopstveno neprihvatanje same sebe. Kao da postavljam sebi pitanje, ko sam ja u stvari, i dajem odgovor da je neka vrsta sramote što sam to što jesam. Za mene je u tom trenutku bilo jako važno da mogu da budem prihvaćena i da funkcionišem među običnim svetom i da će tek tada prestati da budem žrtva i postati stvarno ona koja je preživela, definitivno. Imajući tu potrebu nikako nisam shvatala da će tim drugim ljudima predstavljati problem i teškoću da mi omoguće prostor i vreme koji mi je kao onoj koja je preživela, potreban. Sada znam da je moj put ka ozdravljanju takođe i njihov put učenja i da moram da investiram izvesnu, ne malu energiju, i u tom pravcu. Mi svi zajedno moramo nešto da naučimo da bi one koje su bile žrtve zaista mogle i društveno, a ne samo lično, da postanu one koje su preživele."

6. "Za mnoge podela na "žrtve" kao jednu prethodnu fazu i "one koje su preživele" kao stepenicu više u procesu ozdravljanja, jednostavno nije moguća. Mnoge naime, smatraju da ih je seksualno zlostavljanje u detinjstvu definitivno obeležilo za ceo život, i da ma kako i koliko se uspešno nosile

sa post-traumatskim sindromom, posledice još uvek postoje. "Žrtva" je još uvek živa u njima i mnoge smatraju da je dobro toga biti svesna i ne negirati činjenicu."

7. "Kada je malo dete vrlo duboko povredeno, recimo seksualnom zloupotrebom, to dete je u tom momentu žrtva svoga mučitelja. Ono je žrtva, jer nema načina da spreči zlostavljanje. Jedino što može je da, ako može, preživi, dakle ona još od početka traume nije samo žrtva već i ona koja je preživela. Kada ja sada kažem da sam ja ona koja je preživela incest, to mi nekako zvuči kao da zanemarujem to malo dete koje je bilo žrtva, i to nije dobro. Dakle ja se osećam kao ona koja je preživela i ja jesam ona koja je preživela, to je istina, ja sam evo živa, dakle preživela sam incest. Ali ja sam i žrtva, i kada neko kaže da one koje su preživele više nisu žrtve, i da su žrtve mrtve, to nije tačno. Negde duboko u meni, neki mali deo moga srca, ali stvarno deo koji je još uvek vrlo uticajan, iako malen, je žrtva i uvek će biti žrtva, i taj mali deo mene je živ baš koliko sam i ja živa. To je tako i ja tako želim da bude, jer je dobro biti jaka, i ja to nesumnjivo jesam, ali je takođe dobro i biti svesna svoje ranjivosti i ta svest je upravo deo moje jakosti. Dakle, ja lično za sebe ne koristim ni jedan od tih pojmova. Ja sam samo ponosno, glasno i uporno ŽIVA i preživljavam! Barem najveći deo vremena. Ali takođe, možda jedan mali deo mene ne radi ništa drugo nego je samo žrtva."

8. "Ja ne vidim kako bi se žrtve mogle odvojiti od onih koje se nazivaju "one koje su preživele", kao da se radi o odvajajušu kukolja od žita. Biti seksualno zlostavljan u detinjstvu je nešto što te promeni zauvek, posebno ako je zlostavljanje učinjeno od strane bliskog srodnika od koga se očekuje da te zaštitи i da ti pomogne, a ko odluči umesto toga da te muči i koristi za svoje sopstveno zadovoljstvo. Mala deca zbilja veruju da se svet okreće oko njih i da su njihovi postupci uzrok svega što im se dešava, tako da je mučitelju izuzetno lako onda da ih ubedi da je incest koji se dešava zapravo njihova, žrtvina greška. To je dakle nešto što se ne dešava pristojnim devojčicama, već samo takvima kakve su one koje zapravo same to traže. Kada se incest dešava godinama, deca moraju da se prilagode, menjajući potpuno svoju psihu da bi preživela. To je kao duboka rana koja je nekako zarašla spolja, ali je iznutra još uvek rana. To ostaje privremeno zatvoreno u tkivu ožiljka, i možda je spolja gledajući nevidljivo, ali to postoji tamo i svaki put kada tvoj odbrambeni sistem popusti, procuri žuč i otrov u tvoj krvotok. Treba dakle imati u vidu da sam mehanizam koji omogućava detetu da preživi zlostavljanje zapravo u kasnijem životu predstavlja ponašanje tipično za žrtvu."

9. "Provela sam pet godina na terapiji koju je vodila žena koja je i sama ona koja je preživela incest, i koja je bila specijalizovana stručnjakinja ženske žrtve seksualnog nasilja. Tokom prve tri godine bila sam u stanju blagog nervnog kolapsa i morala sam neprestano da budem na pilulama da uopšte mogla da hodam i da bih mogla da budem izvan psihijatrijske reči. Sećam se tih dugih meseci u kojima mi je bila potrebna sva moguća i rešenost da bih uopšte ustala iz kreveta. Obavljanje jednostavnih delova života, kao što je tuširanje ili pranje kose predstavljalo je podvig za koji bila sposobna svakog dana. Život mi se činio kao gacanje kroz gustu šumu, kao neki lepljivi kačamak, hladni, neprozirni koji me je iscrpljujuće obavijao. Misli su mi bile ispunjene maglom, ili bolje rečeno, ničim. To trajalo puno tri godine i mnogi su bili spremni, gledajući me tada, da me u život. Možda su nekima potrebni napor da se od žrtve transformišu onu koja je preživela incest, ali što se mene tiče meni je bilo potreban samo vreme. Svi napor koji su mi bili potrebni bili su usmereni na to kako da ustanem iz kreveta, operem zube i uopšte, stavljam jedno pale ispred drugog i tako omogućim sebi kretanje. Neki ljudi su mi rekli da moram da se konačno saberem, da se više potrudim da bi mi bilo lako da uradim to je da nastavim."

10. "Dvanaest meseci sam posećivala grupnu terapiju za žene koje su preživele seksualnu zloupotrebu u detinjstvu. Slušajući njihove priče i kako razmišljaju o onome što im se desilo i o njihovoj sopstvenoj odgovornosti i krivici, pomoglo mi je da shvatim kakva je greška nastaviti sa detinjom sramote ili krivice zbog onoga što mi je bilo učinjeno. Takođe sam učila kako su te žene sve bile pažljive, kako su duboko saosećale sa svakom životinjom oko njih, što je sve išlo skoro do oprštanja njihovim mučiteljima. Učujim životima one se bave zanimanjima u kojima se brinu o deci, odraslima, mentalno obolelima, beskućnicima, siromašnima, unesrećenima, pa i o zlostavljanim životinjama. One znaju dobro što znači biti upotrebljeni i one su žene u kojima nema ni traga arogancije. Skromne, jake, spremne da vole i oprštaju, to su one koje su preživele, ali takođe i slabe, ne, povredene žrtve."

11. "Pošto sam ja došla sa one strane kojoj pripadaju one koje su preživele incest, mogu da kažem da samu sebe ubrajam i u žrtve i u one koje su preživele. Moj život je kompletno drugačiji nego što bi bio da sam kao žena bila podržana ili ohrabrivana, ili da je bilo nekog odraslog ko bi me mogao zaštитiti i tada mi pomoći. Nikada nisam u potpunosti ostvarila svoje mogućnosti. Moj život je nekako skroz zbrkan. Iako se ja evo sa 40 godina

još uvek neprestano borim da to promenim, iza mene je duga pustinja nebrojenih izgubljenih dana. Dotle moj mučitelj živi odlično, kao imućan i ugledan čovek, prezirući mene kao i sve druge gubitnike kao što sam ja koji su napravili zbrku u sopstvenim životima."

12. "Ja samu sebe nazivam Simonom koja je prošla kroz seksualno zlostavljanje kao dete, spoznala činjenice, i koja sada živi snažno posvećena svojim ciljevima, izgrađujući svoju ličnost i svoje obrazovanje. Ipak, moram s vremena na vreme da priznam da zlostavljanje koje sam preživelu ipak ima povremeno uticaja na moj sadašnji život, jer se još uvek povremeno osećam slabom, a povremeno iracionalno ljutitom i besnom. Ja sam se suočila sa svojim mučiteljem, optužujući ga za ono što je uradio i tražeći objašnjenje zašto je tako postupao, dok je on samo kukavički sve poricao. Besna sam što ta krpa, taj bednik i ništarija, ima još uvek uticaja na moj život. Eto tako, ja se borim najbolje što mogu da ne budem više žrtva, ali ipak ne mogu da sprečim da povremeno briznem u plač bez ikakvih posebnih razloga. Znam, to je zato što su se stvari desile onako kako su se desile, i što to sve ima još uvek uticaja na mene. Ono što hoću da kažem je, iako se jako trudim da budem stalno snažna i svima tako i izgledam, da povremeno to jednostavno uopšte ne funkcioniše. Ali dok se ovako svakodnevno borim, nikako ne prihvatom da budem kritikovana jer mi je potrebna podrška, a ne kritika, i jer ne mogu da budem ja kriva za sav bes i bol koji osećam."

13. "Izdvajanje žrtava od onih koje su preživele, je nekako previše uprošćeno i ne može da se tako jednostavno primeni. Kao dete sam bila sasvim ozbiljno odbačena i zanemarena od oba svoja roditelja što je kao direktnu posledicu imalo seksualno zlostavljanje od strane raznih odraslih bliskih osoba. Provela sam detinjstvo osećajući se nevoljeno, neželjeno, težeći svakoj pozitivnoj emociji ili pažnji. Naučila sam da se fizički i emotivno zatvorim da bih se zaštitila od roditelja i ostalih zlostavljača. U to vreme, to zatvaranje je bilo prava strategija za preživljavanje jer je blokiralo bol i ostalo, omogućujući mi da vodim relativno produktivan život. Još uvek primenjujem tu tehniku, iako znam da je ona mač sa dve oštice i da zapravo više ne može da funkcioniše. To mi otežava svaku intimnost i dobro je jedino kada život teče glatko, bez nekih emotivnih potresa, jer se samo tada ne javlja to zatvaranje. Ali kad god se nađem u situaciji koju doživljavam kao preteću, odlazim u stanje u kome ništa ne osećam, i zbog toga sam ja još uvek na izvestan način "žrtva" svoga detinjstva. Ja time hoću da kažem da je previše jednostavno ako se ona koja je kao dete bila žrtva, a sada je ona koja je preživela, naziva na samo jedan od ta dva načina. Naravno da sam preživela, i to relativno dobro, bolje nego mnoge koje poznajem, i po toj logici, ja sam ona koja je preživela, ali još uvek postoje efekti incesta

koje sam preživela, i to ponekad značajno prisutni, koji me opominju da još uvek ima dosta toga od žrtve u meni. Ili je možda sve to u nespretnosti upotrebe takve terminologije. Najveći deo svog života se ne osećam ni kao ona koja je preživela niti kao žrtva, nego prostо kao osoba koja je imala svoj specifičan životni put kojim je pokušavala da reši probleme svoje životne priče."

14. "Ja se slažem sa onima koje smatraju da su je svaka ona koja je preživela istovremeno i žrtva i da se ponekada oseća kao žrtva. Naša prošlost, naš lični životni put ne mogu da nas napuste za jedan dan, bez obzira koliko se mi razvijale. Tako da za mene nije jasna i nije moguća jasna podela na primer, "ove ovde su žrtve a тамо one koje su preživele". Ja sam sama odgovorna za sopstvenu dobrobit, ja treba sama da povučem crtu između onoga što je za mene dobro i onoga što mogu da podnesem i onoga što za mene nije dobro i šta ne mogu da podnesem. Ja moram da odlučujem sama za sebe po tim kriterijumima. Terminologija neće mnogo promeniti ako to ne znamo da radimo. Mi koje smo preživele incest, mi smo sve žrtve, jer nema načina da se to preživi a da se ostane nepromenjena. Preživljavanje je jedan uspeh. Kada počneš da se baviš tom zlostavom onda mnoge unutrašnje barikade moraju da padnu. Svi ti zaštitni omotači moraju da budu olušteni, ostavljavajući nas bez odbrane. Da bi mogle uopšte to da preduzmemo, moramo da imamo sigurno mesto, što je verovatno razlog što često upadamo u depresiju ili izolaciju od ostalog sveta. Ja se divim ženama koje su prošle kroz tu fazu održavajući svoje društvene veze i spremna sam da im dozvolim da potroše mnogo vremena da bi to ostvarile."

9. 2. Ko su one koje su preživele incest

Dete obično smatra da je mnogo toga što se dešavalo u ranim i srednjim fazama incesta zbumujuće, jer ga je činilo zbumjenom dok samo istovremeno nije moglo da kaže šta je tu u stvari loše, i zašto ono to doživljava kao nešto neugodno. Shvatiti da su njegovi omiljeni roditelji, braća ili sestre od poverenja, teče ili rođaci, ti koji pokušavaju da ga povrede, predstavlja pretnju samoj suštini njegove egzistencije. Pošto mu nedostaje orientacija pomoću koje bi definisalo takve radnje kao štetne, ono bira sigurnije puteve - sumnju u sebe. "Mora biti da sa mnom nešto nije u redu", odlučuje ono. Tako incest narušava detetovu sposobnost da vrednuje sopstvena osećanja i iskustva. To zamenuje njegovu percepciju, i ostavlja ga nesposobnim da ima poverenja u sopstveni sud. Uz sve to, izvršitelj incesta ga često ubeduje da je silovanje ljubav, da je uzimanje davanje, da je seks osećajnost, da je ljubljenje u usta na "taj" način, očinski normalno.

Pokušajte da zamislite poniženje i nasilje koje izaziva silovanje. Zatim, zamislite stalno, nepredvidljivo, ali neizbežno silovanje, pa sve to smestite u zatvorski kontekst. I konačno, stavite sve to u ruke voljenog staratelja, koji kaže da je sve što radi u stvari za vaše dobro. Koji biste osećaj za kontrolu nad svojim životom uopšte bili sposobni da održite? Lekcija je - zašto pokušavati? Šta mari šta se dešava? Zašto uopšte koristiti sopstveni glas, ako ga niko ne čuje? Dete može biti tučeno, ili mu se može pretiti fizičkim nasiljem, ako pruža otpor ili protestuje. Njegov strah mu kaže: "Neću da budem povređeno, a ionako ću biti kažnjeno. Najbolje čemu mogu da se nadam, je kada zatvorim oči i stisnem zube, da se nekako provučem kroz sve to." Potrebe neophodne za održavanje života - hrana, krov nad glavom, toplo, odeća - podređene su volji tamničara. Emocionalna klima, (zloupotreba, pažnja, ishrana), su svi pod njegovom kontrolom. Dete u potpunosti zavisi od njegovih čudi i odluka. Čak i kada bi bilo moguće, ne bi bilo baš pametno boriti se protiv toga. U odrasлом dobu, one koje su preživele incest, naučile su da nemaju kontrolu ni nad čim. Ona zna da može odmah da digne ruke od svakog pokušaja da izvršava svoju volju. Ona je naučila da uopšte nije ličnost, nego samo produžetak, dodatak svakoga oknoj.

O deci koja su bila seksualno zloupotrebjavana očigledno se nije vodilo dovoljno računa, nisu bila dovoljno zaštićena, nisu bila naučena da mogu da traže, i dobiju zaštitu od svoje okoline. Zato što nisu iskusile sigurnost kao deca, ne znaju da mogu da postavljaju granice i ograničenja, ne znaju da mogu da kažu "ne", jer ne znaju da imaju prava da se zaštite. One koje su odrasle u incestnim porodicama, ne veruju da imaju osnovna prava, one imaju sklonost da veruju da čak nisu ni zavredele nikakvu zaštitu. U ekstremnim situacijama mnoge veruju da su čak i zaslužile da budu seksualno zlostavljanje, jer navodno, s njima nešto nije u redu, jer su nečiste, nemoralne, loše i sl.

U detinjstvu žrtva nema reči. Niko je ne sluša. Ili su u stanju da okrenu njene reči protiv nje, okrivljujući je da laže ili da je luda. Šta ona može da uradi? Može živeti u ljutnji, ili se predati. Najčešće, one koje su preživele incest pokušavaju da nadu neko srednje rešenje, između te dve krajnosti. Ta borba, deo je prelaska iz stanja "žrtva-victim", u stanje "ona koja je preživela - survivor".

Za mnoge od onih koje su preživele incest, jedini način da kontrolišu svoje osećaje je da ih potpuno eliminišu, ili prečuju. To je način da se negira moć zlostavljača: "Ti me ne možeš povrediti." Taj odgovor se često nastavlja, i u odrasлом dobu, kada ih drugi odrasli povređuju. Taj odgovor nije odgraničen samo na one koje su preživele incest. Može se videti kao odgovor na konflikte sa roditeljima, ili drugim osobama za koje se smatra da su preteće ili konkurentne. Pretpostavljajući da druga strana zna da nas

povređuje, ne želimo da joj priuštimo to zadovoljstvo da nas vidi povređene. Ali mi tako negiramo sami sebe, ne dajući oduška svome gnevnu. Možemo se osećati kao da smo osvojili neku moć, ali koju smo cenu platili za to - cenu negiranja sopstvenih osećaja?

To negiranje posebno, ima uticaja na sposobnost da se traži pomoć. Neke od onih koje su preživele incest, veruju da im je "sasvim dobro". Njihovo vrednovanje samih sebe, bazira se na činjenici koliko se dobro drže, koliko su nedotaknute incestom. Ali njihove borbe su očigledne svima oko njih, mada one negiraju postojanje bilo kakvih problema. To negiranje problema nije razume se, tipično samo za incest. Uobičajeno je da jači ljudi traže pomoć. Oni slabiji, koji se samo pretvaraju da su jaki, izbegavaju da se žale i da tražeći pomoć, otkriju sebi i drugima svoju ranjivost. Survivors, one koje su preživele, mogu biti i jednog i drugog tipa.

Zbog toga što je incest, govoreći vrlo uprošćeno, kršenje detetovih psiholoških granica, osobe koje su preživele incest su u kasnijem životu postale osetljive na svaki prelazak nevidljivog zida kojim su se ogradile. Takva osoba je uplašena ili ljutita kada je neko iznenada dotakne, ili je ne tražeći dozvolu zagrlji, kada je neko u igri ili u šali zgrabi za ruke. Njoj je teško i neizdržljivo u trenutku, kada je njen pokret sputan i kada se oseti u zamci. Njena prva reakcija je da prasne, ili čak da vas udari, ili se može naći u situaciji da se oseti paralizovanom i terorisanom. Zato postoje tri jednostavna, opšta pravila, za ponašanje sa onima koje su preživele incest (survivor i inače zahteva na određene načine drugačije ponašanje okoline):

NIKADA ne dodiruj onu koja je preživela incest, bez njene dozvole;
NIKADA joj ne prilazi s leđa, da je iznenadiš;
NIKADA ne sprečavaj njene pokrete.

A ako i uradite neke od tih radnji, i dobijete neželjenu reakciju, onda *NIKADA* ne kritikujte njenu reakciju, niti joj govorite da bi trebalo da "smanji doživljaj".

One koje su preživele incest mogu pokazivati ekstremne reakcije, kada su u pitanju granice: mogu biti ekstremno zaštitnički orijentisane, uspostavljajući svoj nevidljivi zid na mnogo većoj udaljenosti od svoga tela, no što čini većina ljudi. Ili mogu biti ekstremno indiferentne prema granicama. Čak i ako osećaju potrebu za granicama, mogu biti totalno popustljive, tolerišući sve što druga osoba želi da im uradi. One mogu čak pokušati da prave "karijeru" od tog nedostatka granica: npr. prostitutke, striptiz igračice, ili glumice u pornografskim filmovima, su vrlo često baš one koje su preživele incest, od kojih mnoge pokušavaju da uspostave kontrolu nad svojim životima, paradoksalno crpući vlast nad sopstvenim životom od eksplatacije koja se vrši nad njima. Metode preživljavanja su razičite; relacija "victim--

"survivor" nije jedini put, isti za sve. Navodi se da su žene tradicionalno slabe, kako da nanesu nasilje tako i da ga izbegnu. Boreći se sa posledicama pretrpljenog nasilja, bukvalno da bi preživele, mnoge upravo u toj borbi nalaze snagu i neke od njih, postaju jače no one koje nikada nisu imale traumatično iskustvo.

One koje su preživele incest, mogu takođe držati ljude na velikoj distanci, nikada im ne otkrivajući svoje osećaje - nikada ne dozvoljavajući sebi da budu emotivno dodirnute. One koje su preživele incest mogu biti podatne kada je u pitanju telo, ali potpuno nepristupačne za emocije: "Možeš me dodirivati, ali me nikada ne možeš stvarno dodirnuti". Ona koja je preživela incest, koja se u procesu ostvarivanja svoje "survivor" uloge tako ponaša, može flertovati, razgovarati, reagovati, pa čak izgledati da uživa u takvom životu, ali ništa od svega toga nema pravog značaja za nju. Njena rekacija u intimnim trenucima će biti dobro uvežbana, ali ne na lažno oduševljen način prostitutke, baš obrnuto, ona će vam pokazati da ništa što vi radite, ili prema njoj osećate, nije za nju od značaja.

Emotivno izgleda da je cela površina svesti one koja je preživela incest, jedan sirovi nerv u opasnosti od bola, nezaštićen od ponovljene zloupotebe, pri čemu je svaki pokret neka vrsta pretnje. Ni postavljanje običnih pitanja, za mnoge koje su preživele incest, apsolutno nije moguće. Za druge, pitanja nikada dovoljno. Često nesposobne da pošteno kažu šta žele, neke postaju paralizovane, a neke padaju u bes. Ne treba zato, slušati samo reči, već i jezik tela, koji može izražavati mnogo više no što bi se moglo reći, i treba nastojati da se čuje strah ispod agresivnosti.

Nečija privatnost se može ugroziti na više načina. Jedan od viktimizirajućih post-efekata incesta je *osetljivost na "biti posmatran od nekoga"*. Ona se često oseća, kao da je neko posmatra, čak i kada očigledno nikoga tamo nema. Za neke ljude je situacija posmatranja, izvor velikog straha (npr, tokom nekog programa obuke ili suprevizije radi prijema na posao). Sonja se na primer seća, kada je bila u medicinskoj školi, da je uvek bežala sa onih časova, na kojima je trebalo da se radi nešto praktično, a drugi to da nadgledaju. Ela nikoga nije tolerisala u istoj sobi, dok je kuvala ili razgovarala preko telefona, kao i da bilo ko gleda preko njenog ramena šta piše. Objasnjenje upućuje na incest. Neki oblici incesta obuhvataju konzumiranje pornografije. Drugi posmatranje deteta u seksualnom odnosu sa nekim drugim (ili dok masturbira). Ili je učinilac mogao da prisiljava dete da ga posmatra dok on masturbira. Njene najprivatnije funkcije nisu bile zaštićene. Razumljivo, kada oseti pogled na sebi, njena koža se ježi.

One koje su preživele incest često imaju "unutrašnji vodič", osećaj koji im pomaže da prežive. Unutrašnji vodič nije nikakav duh iz drugog sveta, ili glas iz prošlog života, već jedan aspekt ličnosti same one osobe koja je preživela incest. Ovaj unutrašnji čuvar osigurava da će osoba koja je

preživela incest biti dovoljno zaštićena da može da nastavi život, bez obzira na to koliko on za nju postaje bolan i komplikovan. Dakle, potrebno je, ne samo golo preživljavanje, tj. održavajući u životu, nego istinsko življene, u smislu punog i aktivnog života. Cena koju pri tom plaća za "zaštitu" te vrste je velika, ali neophodna da bi se od žrtve postalo "ona koja je preživela" i koja nastavlja da živi.

Taj aktivan nastavak života, u nekim slučajevima, znači uključivanje, organizovanje i vodenje grupe samopomoći u okvirima grupne terapije za one koje su preživele incest. To je sledeća pojmovna stepenica u fazama preživljavanja incesta, koja se označava pojmom "transformer". Dakle, od žrtve se manje-više sopstvenim naporima, kao i uz pomoć terapija i sredine, postaje "survivor", tj. ona koja je preživela, da bi one s terapijskim sklonostima i mogućnostima, postale, "transformer".

Sandra: "Nije sreća bila ta koja me je spasla i pomogla mi da preživim kada sam bila mršava sedmogodišnja devojčica. Nije to ni ono što se zove nagon za samoodržanjem. Ne, to je upravo ta mršava mala devojčica koja se divlje borila da opstane, koja je preživela i koja još živi u meni, boreći se svaki božji dan mog tridesetosmogodišnjeg života, isto kao i onog prvog dana kada je seksualno zlostavljanje počelo. Moja borba za preživljavanje je moj podvig, moj ponos i moj izvor snage da istrajem još, i pobedujem još, uprkos svih koji su protiv malih devojčica. Seksualno zlostavljanje nije nešto što se preboli kao npr. neka male beginje ili neka druga dečija bolest. Od tega se ne stiče imunitet već samo povećana ranjivost od drugih opasnosti i nasilja. Istovremeno se stiče i oružje za borbu protiv onoga što nas ugrožava, protiv životnih opasnosti, ali ono je efikasno samo ako se stalno koristi, ako nikad ne prestanemo da se borimo."

Durda: "Ne treba da zaboravimo da mnoge ne prežive da bi nosile ožiljke incesta. Ne samo da stradaju od svoga mučitelja u vreme vršenja seksualne zloupotrebe, već čitavog života žive u opasnosti od specifične samodestrukcije koja je rezultat seksualne zloupotrebe u detinjstvu. One koje nisu preživele, nisu slabe. One koje su dugo godina posle incesta postale ponovo žrtve nekih napadača, to su postale ne zato što su slabe ili lično nedovoljno aktivne u svom procesu izlečenja. Ja ne verujem da je osnaživanje žrtve ikakvo lično ostvarenje te osobe, nešto što se može naučiti i što je rezultat nekakve velike istragnosti. Ja znam iz sopstvenog iskustva da to nije slučaj. Neke žrtve su naprsto srećnije, njihova životna kombinacija ostavila ih je manje oštećenima, napad nije bio tako dug i intenzivan, a podrška okoline jeste, i njihov oporavak onda izgleda bolje od nekih drugih slučajeva. Tako se neke "oporave" toliko da mogu da imaju čak nešto kao "normalan" život. Sa mnogima to nije slučaj. Njihov neoporavak nije njihova greška. Niti je oporavak onih koje su preživele nekakav njihov lični uspeh ili vrlina. Preživljavanje nije voljna radnja onih koje su rešile da ne potonu sa nasukanim brodom. Neke se zaista izbore i spasu se plivanjem iz tonuće olupine, ali šta sa onima koje bi takođe plivale, ali su zarobljene u kabinama, ili onesvećene leže u potpalublju nemoćne da išta preduzmu? Nemogućnost spasenja nije njihova greška.

Moramo koristiti veoma pažljivo pojmove da ne bismo žrtve čija životna priča nije niz sjajnih uspeha u preživljavanju proglašavali manje vrednim. Svaka žena koja je u zamci svog ruiniranog detinjstva može u svakom momentu da padne kao kasnija žrtva samoubistva, nekog sledećeg zlostavljanja, zloupotrebe droge, alkoholizma ili sličnih opasnosti. To se može desiti i posle višegodišnjih terapija. Čak i posle "izlečenja". I to nije njihova greška. One koje su preživele često same sebe optužuju. "Morala sam da kažem nekome u vreme kada se to dešavalo." "Nije trebalo da idem sama po mraku." "Morala sam stalno da ponavljam sebi osnažujuće misli." "Morala sam da vrištim." "Trebalo je da terapiju shvatim ozbiljnije i da je redovnije posećujem." "Nije trebalo da nosim suknu." Istina je da neke strategije mogu da pojačaju naše šanse da preživimo neke napade, ili da se posle njih brže oporavimo, ali je istina takođe i da ništa ne može da ukine rizik, ili da garantuje potpuni oporavak. Ni najveći napor volje nisu dovoljni. Vrištanje često nije dovoljno. Molitve nisu dovoljne. Trapije nisu dovoljne. Ni sreća nije uvek dovoljna. Poneke su povredene zauvek i doživotno. Poneke umru. To nije njihova greška."

Ivana: "Kao seme koje se seje onako na slepo, pa neka zrna padnu na plodno tle, neka na pesak i neplodnu zemlju, druga upadnu u vodu ili blato gde istrule a neka popadaju po stenama gde ih pojedu ptice ili oduvaju vetrovi, takva je i sudsina dece i nemamo svi jednakob dobre uslove za razvoj. Mi koje smo preživele incest smo kao to seme bačeno po stenama. Sada kada smo preživele uprkos svega, sada ne smemo da čutimo. Moramo da govorimo jer samo to može da podigne opštu svest ljudi da shvate i prihvate incest kao deo svakidašnjice, da nauče da razumeju očajničke signale koje incestuirana deca šalju i da prepoznačaju nasilnike i mučitelje dece u tobože uglednim i uvaženim osobama. I govoreći o našim sećanjima, moramo da budemo svesni da smo tek na početku jednog puta čiji kraj sigurno nećemo videti tokom našeg života, ali nas samo putovanje ka njemu može spasti od propasti koju nosi namerni zaborav i nesećanje."

10. Bes i ljutnja

Mnoge od onih koje su preživele incest osećaju doživotni bes uperen često ne samo na učinioce incesta već i na druge, rodake koji, opravdano ili ne, bivaju optuženi da ih kao decu nisu zaštitali ili im kasnije nisu verovali, kao i društvo u celini. Razni iracionalni strahovi i blokade su takođe doživotni pratioci onih koje su preživele incest.

Incest uništava poverenje. Kako možete bilo u koga verovati, kada od onih od kojih očekujete pažnju, dobijete silovanje? One koje su preživele incest, nemaju unutrašnju koheziju, samo pogažena obećanja. Osoba za koju dete oseća da bi je mogla spasti (a to je obično njena majka), takođe gazi ono što može da se smatra kao prečutno obećanje pružanja zaštite. Tako dete nauči da beži od zavisnosti, od bilo čega što bi predstavljalo zadovoljavanje njegovih potreba. Ljubaznost počinje da ga plaši. Ono može na najljubazniji pristup da odgovori najnerazumnijim besom.

Osećaj ljutnje je česta reakcija kod onih koje su preživele incest upravo u situacijama koja im daje osećaj sigurnosti i zaštićenosti. Najlepši trenuci uzajamnosti sa partnerom/kom, mogu za njih biti situacije izbjivanja iracionalnog besa. To je zato što one osećaju da bi tada, kada su voljene, trebalo da odgovore na ljubav i pažnju na isti način, i tako napuste svoje odbrambeno držanje, što one onda dožive kao stvaranje zavisnosti od nečije ljubavi i pažnje. A taj neko takođe može da izneveri, kao što se to desilo i u njihovom detinjstvu, može iznenada i bezrazložno prestati da pruža tu ljubav i pažnju, i uraditi nešto sasvim suprotno od toga. Zato se one plaše da postanu zavisne, da očekuju od bilo koga ljubav i pažnju, jer su tada u riskantnoj situaciji da budu izdane. Na pitanje šta joj prvo pada na pamet kada se pomene reč "silovanje", jedna od onih koje su preživele incest, je bez razmišljanja rekla "izdaja".

Ono što dominira u incestnom iskustvu, je konfuzija između snage i seksa. Konfuzija je delimično uzrok što žrtva postaje krivac-izvršilac, i kao odrasla pokušava da nadoknadi sopstveni osećaj bespomoćnosti dominacijom. Apsolutna dominacija je ponekad u kombinaciji sa neizbežnom seksualizacijom posle incestnog iskustva (seks i agresija).

Marta: "Sve vreme nastojim da imam u vidu ko su moji mučitelji. To je važna tehnika za savladavanje slepog besa koji me je nekada obuzimao. Tu tehniku sam pre par godina naučila na jednoj terapiji. Dakle, stalno sebi postavljam to ponovljeno pitanje, ko su bili moji mučitelji. Da li su to one osobe koje srećem u svakodnevnom kontaktu i koje me, kada se ponekad nespretno izraze, nehotično povrede? Ili su to oni nasilnici koji su me incestuirali? Vrlo je važno da to stalno imam u vidu. Dešava se da diskusije koje se ponekad vode u terapeutskim grupama za nas predstavljaju nešto što ne možemo da izdržimo. I mi smo onda sve povredene i ne znamo kome i kako da pružimo podršku, a na koga da budemo ljute. Ipak, sve mi morale bismo da pravimo razliku između uzroka i odgovornosti/krivice. Videle smo da traume iz naše prošlosti mogu lako da se provociraju jednom rečju, nespretnim komentarom, ili neumesnom primedbom. Ali to ne znači da je osoba koja je izazvala nesvesno tu reakciju odgovorna za sve nastupele posledice, a još manje da je isto tako zla i odvratna kao onaj ko nam je prvobitno naneo bol. Moramo svoj bes da usmerimo na te nasilne radnje iz naše prošlosti i na one koji su ih učinili, a ne na one koji su nespretno nešto komentarisali sada."

11. Nerealni optimizam

Mnogi od onih koji su preživeli incest, posebno onih koji ga se dobro sećaju, smatraju da je taj problem iza njih, da su prošavši razne terapije, zdravi i potpuno normalni ljudi. Često osobe sa vrlo vidljivim problemima post-incestnog sindroma uporno insistiraju na optimističnoj varijanti,

smatrujući da sa njima nema nikakvih problema, jer su, ili svi rešeni, ili nevažni. Svi navedeni slučajevi iz našeg uzorka eksplisitno su ocenili svoje stanje kao dobro, kao bolje no što ono objektivno jeste.

Željka: "Borim se sa toliko različitih problema. Bolje mi je kako vreme prolazi, i danas gotovo нико не би могао по мене да zaključi да сам једна од оних које су преživele incest, уколико претходно не зна тај податак о мене. Zloupotreba се десила пре 15 година, имам дете и доброг партнера. Ни они ништа не знају и то је моје највеће животно достигнуће, да имам нормалну породицу, неоптерећену мојим проблемом. Да ли ће ми ikada бити могуће да сазнам моје сопствене жеље и потребе? Како да повратим тај део себе?"

Dubravka: "Ja sam kao дете преživila разне vrste zloupotreba: psihičku, emocionalnu, fizičku i seksualnu. To исто, ако не и горе преživila сам и као одрасла. Ja ћу за две недеље да напуним 40 година, а моје најстарије дете је напунило 18 година прошле недеље. Ja se borim sa mnogo raznih stvari. Zapravo je teško misliti на ono што се десило, а истовремено бити посвећен svakodnevnom животу и преživljavanju. Kada mislim да ће живот бити bolji, имам потребу да plačem. Razmišljanje о nadi me takođe navodi na plač. Sve je tako strašno bolno за мене, и ono што је за мене добро као и ono што је било loše."

Nataša: "Moji roditelji су се razveli kada сам имала 12 година. Neposredno posle razvoda prekinut је сваки контакт са мојим ocem. Godinama sam ga mrzela, ali je ipak tokom godina, moja mržnja nešto oslabila. Pre izvesnog vremena он се вратио у мој живот, пokušавајући да се помиримо negirajuћи да се ikada bilo šta loše desilo. A onda je мој mlađi brat koji се inače ničega nije sećao, počeo је да се прiseća. Kada је bio u poseti ког njегове садашње жене, у trenutku kada је otac na specifičan način povukao svoga sina за ruku, мој mlađi brat se odjednom setio svega. Izjurio је napolje sav u suzama, nemoćan да prekine provalu emocija i sećanja. Dakle, ukratko, otac је bio loš pokerаш и kada је gubitak bio veliki a он nije imao novca da plati, puštao bi svoje kockarske drugare да се izredaju na meni i mom mlađem bratu. I то што сам вам rekla је само površina, има ту још mnogo toga, ali ja sada nisam spremna да о tome pričam. Dakle, majka me pozvala i rekla mi da су она и наš otac sada ponovo prijatelji, да су решили да zaborave prošlost, и да бих и ja trebalo да му опростиш jer је он сада star i potreban mu је наš oproštaj. Majka u stvari nikada nije до kraja bila svesna шта се sve zapravo dešavalo, па је ne krivim што mi je то predložila, ali ja nemam nameru да му oprästam, niti mislim da treba da mu oprostim."

Saša: "Ono што ја видим да се dešava kod мене сада је emocionalno budjenje. To dolazi sa gubitkom emocionalne nevinosti, naime kada shvatimo da наши mučitelji nisu nikakvi monstrumi niti životinje, već sasvim obični ljudi. Za priličan broj njih se može doznati da су и сами bili seksualno zlostavljeni kao deca, mada то pominjem ne da бих ih opravdala, jer ipak znam mnogo onih које су преživele incest, a da nisu nikoga zlostavljalje. Onda kada se otvorimo za postojanje mraka i zla u ljudima, mi

се u isto vreme otvaramo i za ljudsku lepotu. Koliko god da je bolno posmatrati ružno lice čovečanstva, podjednako je ugodno posmatrati njegove dobre strane. То je dar prirode, бити sposobna да живиш i osećaš свет mnogo punije. Dakle, то је нешто ne treba da postiskujemo u себи. Kada postignemo ravnotežu počecemo da cenimo живот više i dublje."

Dunja: "Spavam oduvek sa svom odećom na себи. Povremeno se probudim ispod kreveta, као да сам жељела у snu i krevet da stavim nekako preko себе као заštitu. Nisam ja ni luda niti uvrnuta, само sve preduzim da preživim. Toliko se toga desilo u mom животу. Drago mi je da mogu o tome ovako mirano da govorim. A osim тога са krevetom има још неколико kritičnih trenutaka: на primer, у bioskopu или pozorištu, ja обавезно moram да sedim skraj, на onom prvom ili eventualno другом sedištu ali nikako ne sme da se desi da se nadem zarobljena negde u sredini, okružena ljudima. U restoranima sedim uvek ledima okrenuta zidu a licem prema restoranu, i ne sme da se desi suprotno. U bazenu plivam uvek u stazi pored ivice i nikada ne u nekoj drugoj, a ako je ta zauzeta, onda prosti odem. U autobusima stojim na stepenicama na ulazu. Moram da budem na mestu sa koga mogu da pobegnem kad zagusti, razumete? Ne mogu da dozvolim da svoju bezbednost nepromišljeno dovedem u pitanje. Tu moram da budem vrlo pažljiva. Kada hodam ulicom uvek idem sasvim blizu ivičnjaka. Mislim da bih umrla kada bi se neko našao između мене и ivice trotoara i tako me prikucao uza zid kuća. Ne podnosim i kada neko ide iza мене. Ne sećam se da mi je ikada neko učinio nesto loše sa ledom, ali me obuzme takva nelagoda da ponekad rešim da trčim samo da bih pobegla od tog nekoga zaledjenog za moja led. Ili promenim naglo pravac kretanja. Šta je to prepešaćiti par blokova više u odnosu na užas koji имам kada mi je neko za petama."

Ana: "Ja sam skroz dobro sem што имам problem sa učenjem. To је vrsta invalidnosti. Za vreme redovnog školovanja svи su mislili da sam glupa a i ja sam mislila isto. Nedavno sam rešila да се ponovo vratim u školu i završim započeto i tada su mi posle testova saopštili da имам ту vrstu hendikepa. Ne mislim da то има veze sa seksualnom zloupotrebom коју сам преživila, mada možda та veza постоји. S tim u vezi је stalni osećaj stida i sramote. I oduvek sam se osećala krivom за svašta. Ranije sam okrivljivala себе што имам тако loš uspeh u školi i што ништа nisam u stanju da zapamtim. Sada mi je najveći greh што имам тако мало kontrole nad svojim животом, a morala bih да је имам mnogo više. Tek kada sam počela da razgovaram sa onima које су преživele incest као и ja, shvatila sam da koliko god су наше priče različite da постоји isti model zbivanja. Na primer тaj osećaj krivice имамо sve, a probleme sa učenjem većina nas."

12. Stvarnost i nestvarnost tretmana onih koje su preživele incest

Osoba koja je preživela incest često se oseća kao da je ona nestvarna a svi drugi stvarni ili obrnuto. Ne mogu svi biti u pravu istovremeno. Ne može biti tačno da se "to" desilo i da se "to" nije desilo. Ne može biti istina da te je tata voleo i da te je povredio u isto vreme. Neko mora da greši. Jedna slika mora biti tačna a druga ne. Poimanje sveta od strane deteta stvara u njemu dve razdvojene stvarnosti.

Dete koje kaže istinu nasuprot svima koji se dive "carevom novom odelu", tj. da je car nag, odn. da je osoba od ugleda i poverenja izvršila incest, zajednica može tretirati pre sa prezicom i odbacivanjem, nego što će ga podržati. I porodice se često okreću protiv takvih svojih članova, čak i kada su odrasle, čim pokušaju da odaju "tajnu" tj. iznesu šta su doživele. "Tata to ne bi nikada uradio" odgovara ljutito sestra. "Moj sin? Kako se usuđuješ, ti bednice", više baba, majka izvršioca incesta. Iako je ona nevina žrtva, od nje prave ludakinju ili okriviljenu stranu. "Ona laže", kažu ljudi. "Ona to izmišlja. Ona samo pravi neprilike", "Potreban joj je psihijatar i lekovi za smirenje živaca, da ne potone još dublje u bolesne izmišljotine."

Osobe koje pate od post-traumatskog stresnog poremećaja često diagnostificiraju kao psihotičarke, a posebno često kao šizofrene. Kada osoba reaguje na traumu tako što kasnije čuje ili vidi slike koje izaziva sećanje na tu traumu, mnogi psihijatri "smatraju" da je to u stvari "ludilo" a propuštaju značenje onoga što osoba radi - ne interesuje ih dublje značenje halucinacija, značenje panike ili histerije. Kada je u pitanju incest, ova pogrešna dijagnoza nastaje zato što psihijatri precenjuju "simptome" a potcenjuju život, prenaglašavaju "hemiju" a zanemaruju ljudska osećanja. Istovremeno, oni nisu u stanju, niti su voljni da priznaju postojanje seksualnog zlostavljanja dece. Susret sa takvim stavovima učvršćuje sopstvenu krivicu osobe koja je doživela incest.

Dijagnoza post-traumatskog stresnog poremećaja takođe ne opisuje post-incestno iskustvo zato što se uopšte ignoriše sporno pitanje koliko rana trauma utiče na razvitak deteta. Neki rezultati se objavljaju samo uopšteno (seksualni aspekt incesta) a ignoriraju drugi (gubljenje sposobnosti uspostavljanja odnosa). Ipak ostaje psihijatrijska osnova za razumevanje uticaja ove traume. Mnogi profesionalci koji se bave teorijom traume pokušavaju da modifikuju traumu radi specifičnije primene kod incesta.

Postoji mnogo tipova šizofrenije. Trenutno se misli da je šizofrenija "bolest mozga", koja nema nikakve veze sa tim kako je dete podizano u detinjstvu. To je tačno za neke oblike bolesti, ali ne za sve. Bez obzira na njeno poreklo, šizofrenija čini osobu koja od nje pati nemoćnom da vodi računa o sebi, ili nemoćnom da učestvuje u tzv. "razgovor terapiji".

Duševne bolnice su pune osoba koje su doživele incest i koje nikada nisu mogle da pobegnu iz svog ličnog pakla. Mnoge osobe koje su doživele incest, nalaze se u takvim institucijama jer su ih tamo zatvorili članovi njihovih porodica ili psihijatri koji su pogrešno shvatili post-incestni sindrom.

Svesna misao se može kontrolisati. Budna svesnost se može menjati odbranom i zaštitom. Ali stvarnost koja je dobro zamaskirana u budnom stanju, može se pojaviti u snu. Snovi mnogih osoba koje su preživele incest, specifična su verzija noćnih mora izazvanih post-traumatskim stresnim poremećajem. Ispunjeni užasom, zastrašujući, puni slika hvatanja u mrežu i nasilja, oni predstavljaju temu incesta. U njenim snovima se mogu ponavljati posebni aspekti stvarnog doživljaja osobe koja je preživela incest, mada je često maskiran identitet učinioča. Dora je na primer, sanjala "veliko, belo prisustvo", ali nikada nije mogla da vidi lice svoga oca. Njen otac je bio lekar i ona ga je često vidala u belom mantilu.

Noćne more takve osobe često sadrže progon i pretnju, proganjanje, zastrašivanje, hvatanje u zamku u nasilničkoj situaciji. Ona često sanja čoveka ili ljudi koji provaljuju u njen dom. Ona takođe često sanja silovanje ili zlostavljanje. Tijana svoj san o groblju tumači kao mesto gde se ona rastala sa svojim detinjstvom, gde je njen detinjstvo umrlo od užasa koji joj se dešavao i iz koga joj je san nudio izlaz u odlasku u smrt.

Tijana: "Ponavlja mi se san sa grobljem. To je jedno lepo uredeno groblje i nimalo ne liči ni na jedno groblje koje znam iz stvarnog života. Sve staze su pod pravim uglom, svuda ima mnogo zelenila, sve je vrlo čisto i miriše na zimzelen. Umesto spomenika, na grobovima su vrata. Neka su obična, drvena, kućna vrata, a neka su prave kapije, od mermera ili kovanog gvožđa, betona ili cigala. Ja hodam stazama toga groblja i ponekad pogledam kroz neka najbliža vrata, ali samo kratko, jer me je od toga užasan strah. Ne znam čega me je strah, ali znam da to nije dozvoljeno i da ne smem da gledam kroz vrata, jer me iza čeka nešto strašno, mada ne znam šta. Pored mene ponekad hoda neko, i uvek je par koraka iza mene. Znam da je to on i znam da od njega nema spasa. Ne mogu dobro da ga vidim, ma koliko se okretala preko ramena. On je kao jedna crna grudva, koja se valja iza mene, da bi narasla do ogromnih dimenzija kada se ne nadam i kada ne gledam. U jednom delu groblja postoje zajednička vrata koja pripadaju svima. To je zapravo kamena kapija, kroz koju mogu svi da prođu i onda su brzo negde daleko. Tu nema straha, a nema ni onoga iza mene, one crne senke koja me inače svuda prati. Idem na to groblje, da sednem u blizinu te kapije, kao što ljudi sede pored fontana ili u parkovima, i odmorim se od onog crnog što me prati i od straha od onoga što je iza drugih vrata i kapija."

"Noćni užasi" su noćne more koje nastaju u tako dubokom snu da se ona koja sanja, može bacakati, nemirno spavati, probuditi se vrišteći, sva u znoju ili paralisana, ali da se ne može setiti sna. One koje su pretrpele noćne užase

i noćne more ne mogu da se oslobole užasa mnogo časova posle buđenja. One se ne mogu nikada utešiti.

Ovi snovi mogu biti ekran na kome blesnu delovi zlostavljanja, izobličeni ili predimenzionirani. Na primer, takva osoba može sanjati ruku džina čija veličina nema nikakvog smisla za nju kao odraslu osobu, ali je u proporciji prema detetu, kada ju je ugledalo prvi put.

Dok deca spavaju povećan je rizik od zlostavljanja. U kasnijem životu ona se mogu plašiti sna (npr. stanja "sumraka") što je pokušaj da izbegnu da se prisete te neželjene realnosti.

Preživljeni incest takođe ima za post-efekat emocionalno i fizičko stvaranje straha od gubitka kontrole. Preživljeni incest doduše nije jedino što izaziva takvo stanje. Ono je karakteristično za mnoge ljude koji traže terapiju. Ali onu koja je preživela incest, čeka taman duh sa one strane njenog straha, strah da će joj se desiti jedna od mnogih stvari koje se odnose na post-traumatski sindrom incesta:

"Ja se bojam da će izgubiti kontrolu." znači:

"Ja se bojam da će poludeti (i niko neće moći da me sastavi)".

"Plašim se da će početi da plaćem i da više neću moći da prestanem."

"Plašim se da će hteti da ustanem i da se pobunim, ali da neću moći da progovorim."

"Plašim se da će ubiti nekoga ako ispoljim svu svoju ljutnju."

"Plašim se da će me ubiti ako nekom kažem NE."

"Plašim se da će me moje uspomene poplaviti, ako im dozvolim da izadu."

Korisno unutrašnje i spoljašnje sredstvo kao i uvek, u retkim slučajevima, nije dovoljno. Neki od onih koje su preživele incest su zaista toliko povređene da zaista mogu imati "nervni slom". One mogu biti paralizovane zbog depresije, anksiozne, uznenirene, ozbiljno predisponirane za samoubistvo, preplavljenе bolom od uspomena ili potpuno nefunkcionalne, nezainteresovane. Nažalost, iako je često jedini pravi oblik pomoći iskrena briga, njihova jedina opcija je psihijatrijska bolница, gde tretman mogu doživeti kao dodatnu zloupotrebu i produženu zlostavu.

Psihijatrijske bolnice su u principu loše opremljene da se suoče sa incestom, jer ono što onoj koja ga je preživela treba, je toplo okruženje i žena koja zna njene potrebe koji se u tom trenutku ne mogu lako iskazati rečima. Ona se verovatno oseća viktimirano zbog kontrole pod koju je podvrgnuta u bolnici, zbog nedostatka adekvatne terapije, gubitka kontrole nad njenim psihičkim i telesnim okruženjem.

Ona može da se oseća nesigurno zbog osećaja nemoći, tj. oseća se kao pacijent, zbog atmosfere u bolnici i medikacije koja umrtvљuje svest,

ponovo podređena spoljnoj sili. Zloupotreba medikacije u mnogim institucijama je sastavni deo njenog problema. Zloupotreba, ponekad određena od prepostavljenih, od psihijatara do pomoćnika, izaziva pakao od kojeg se ne može pobeci. Ono što je potrebno tim ženama, a što nažalost ne postoji, je "sigurna kuća", sa utvrđenim programom, takva koja bi im ponudila određene navike i dnevni raspored - sigurno mesto, sa savetodavcem koji bi bio tu kada zatreba u toj kući-uzoru, na sigurnom. Ona bi tu aktivno nastavila da učestvuje u promeni pravca od "porodice" ka svojim najboljim mogućnostima, što je mnogo bolje nego da se nalazi u pasivnoj ulozi pacijenta.

13. Ozdravljanje: povratak seksualnosti

Za mnoge od onih koje su preživele incest, suočavanje sa seksualnošću dolazi kasnije nego suočavanje sa drugim problemima; one mogu pokušavati da izbegnu taj emotivno eksplozivni predmet. To ne mora obavezno da podrazumeva izbegavanje seksualnih aktivnosti: one mogu biti uvučene u nekontrolisan, kompulsivan, samodestruirajući seks. Seks može biti posebno zadovoljstvo za one koje se nikada nisu suočile sa sopstvenim incestom.

Ona koja je preživela incest ne bi trebalo da definiše jednom zauvek svoje seksualno ponašanje pre razbijanja tajne, suočavanja sa sramotom, "popravke" osećaja sopstvene vrednosti i učenja zdravog prijateljstva. Onda mora, nastojati na drugim oblastima samoodrastanja: zdrava seksualnost obuhvata svest o sebi, osećaj moći i minuciozno razrađene međusobne zadatke.

Ona koja je preživela incest i pati od bilo kog tipa post-efekta incesta u oblasti seksualnosti mora da radi na tome da razume svoje sopstvene stvarne potrebe koje su izražene kroz to što ona podrazumeva pod seksualnošću.

One koje su preživele incest ponekad se ponašaju "zavodnički". One moraju postati svesne da je poruka koju one projektuju upravo zavodenje. Moraju da posmatraju način na koji im ljudi odgovaraju. Da li su to odgovori koje one žele? Koliko je tačan njihov sud o tome koje bi ponašanje trebalo da se javi kao odgovor?

Takođe bi morale da razmotre u koje emotivne svrhe koriste seksualnost. Ako je cilj moći, za šta im je ona potrebna? Da li je to zamena za otvorenost? Preduhitriti napuštanje? Ako je zavodenje terapija, na primer, možda one pokušavaju da izbalansiraju ravnotežu moći u odnosu. A možda je cilj zaštita od intimnosti. Neke od onih koje su preživele incest nisu u stanju da uživaju u seksu. S druge strane osećaju obavezu da odgovore na seksualne zahteve svoga muža, kao da nemaju pravo da žele išta drugo niti išta manje od onoga što odgovara njemu. Posle nekoliko terapijskih sesija one priznaju da ne mogu da uživaju u seksu jer im je osećaj zamućen sećanjem na

zloupotrebu. A pošto je odgovarala potrebama svoga muža, takva osobat se osećala kao silovana kada god je imala normalni seksualni odnos sa njim. Shvatajući šta je zaista to što želi, ona polazi pravim putem oporavka, povraćanjem moći.

Pošto razjasni šta želi i oseća, ona koja je preživela incest mora naučiti da ima pravo da kaže "ne", i da nađe unutar sebe mogućnost da to zaista i ostvari. Ta upornost gledano uopšteno, retko počinje baš u oblasti seksa, jer je previše složeno baš tu postaviti početak. Zato bi prvo trebalo da se nauči da se kaže "ne" u manje važnim okolnostima. Ona mora nastojati na tome da se osposobi da može da uradi samo ono što stvarno želi, kada to želi i zato što zadovoljava svoje potrebe, a nikako ne zato što nema drugog izbora i ne zato što je to cena koja mora da se plati da bi se zadržala nečija pažnja. Pre no što "da" postane stvarna saglasnost, ona mora biti u stanju da kaže "ne". To je upravo ono što dete nema moć da uradi ili kaže.

Taj zadatak postaje još teži zbog toga što su neke od onih koje su preživele incest u vezi sa muškarcima koji ne vode računa o njihovim potrebama, ili nisu voljni da učine ma kakav napor da bi ih saslušali. Još gore, mada ne tako netipično, je da one koje su preživele incest budu sa muškarcima koji ih viktimiziraju i zloupotrebjavaju, koji samo uzimaju ono što žele od žene na isti način na koji je i incestnik uzimao ono što je htio od deteta. Silovanja mogu da se dese i dešavaju se na sastancima i u odnosima sa takvim muškarcima i posle jasno izrečenog "ne" sa ženine strane. Reći "ne" može biti teško, nemoguće ili opasno. Ovde tako zadatak mora da bude da ona koja je preživela incest sagleda jasno svoga partnera, da se suoči da realnošću u pogledu limita toga odnosa, i možda da nauči da kaže "ne" i samom partneru, a ne samo seksualnom činu sa njim.

Ona ponekad možda ima potrebe da kaže "ne" jednom delu seksualnog odnosa a nekada seksualnom činu kao celini. Ona mora znati da je na njoj da odluči kada će i da li će doći do seksualnog čina. Potrebno je preuzimanje odgovornosti za sebe ali ne i kontrola nad drugim licem. Ona koja je preživela incest treba da uspostavi granice, ali ne na način zloupotrebe drugog.

Za mnoge od onih koje su preživele incest jedina sigurnost se nalazi u potpunom odbijanju seksa. Ali u isto vreme, ona može želeti ili ne želeti da bude milovana, da bude gola, da deli osećaje sa nekim, ali na nesesualan način.

Leposava: "Seksualne potrebe nemaju veze sa mojom fizičkom formom koja je vrlo solidna. Imam 32 godine i bavim se još uvek intenzivno rekreativnim sportom odkada sam pre izvesnog vremena prestala da budem aktivna sportistkinja. Mislim da su krajnosti u mojim seksualnim potrebama u direktnoj vezi sa seksualnim zlostavljanjem koje sam preživela u svom detinjstvu. Zbog onoga što mi se desilo u detinjstvu, moje seksualne potrebe su bile skroz poremećene. Prošla sam kroz

periode seksualne nezasitnosti, kada sam masturbirala i po 30 puta na dan, što, verujte mi, nije nimalo laka ni udobna zabava. Dugo vremena je bilo potrebno samo da neko zatraži seks od mene pa da pristanem, čak iako bi mi konkretna osoba bila direktno odvratna. Posle terapije sam, međutim, uvidela vezu između seksualnog zlostavljanja i kasnijeg promiskuitetnog, nesrećnog, mehaničkog seksualnog iskustva. Naučila sam da čekam na emocije i izgradnju prave, dublje veze. Najviše ipak želim partnera koji bi bio zadovoljan da se držimo za ruke, mazimo i zagrljeni spavamo."

Oscilacije u seksualnim potrebama od jedne do druge krajnosti takođe se često javljaju kao deo post-incestnog sindroma. U pozadini je njihova očajnička potreba da povrate kontrolu nad sopstvenim telima, makar na simboličan ili samodenstruktivan način. Jedne to postižu potpunom apstinencijom od seksualnih aktivnosti, druge potpunim promiskuitetom a treće se odaju prostituciji. Najčešće se tokom života onih koje su preživele incest sreću sve tri varijante.

Nives: "Već dugo, mesecima, pa i godinama, ta vrsta potreba je na nuli. Već dugo vremena nemam nikakve seksualne želje i to mi je vrlo prijatno. Znam da je to i u vezi sa antidepresivnim pilulama koje stalno uzimam i koje me spasavaju od odlaska u ludnicu. Ponekad tražim od svog lekara da ih zameni, ali od tih drugih mi je muka i dobijam vrtoglavice i teške glavobolje. Onda se pitam da li je baš ta potreba da trljam izvesne delove svoga tela o nekoga toliko važna da bih pristala na tolike probleme? Možda je i taj sadašnji potpuni nedostatak seksualnih želja rezultat incesta koji sam doživela u detinjstvu, a možda bavljenja prostituticijom kad sam bila tinejdžerka? S druge strane, meni je zaista teško da s nekim samo spavam, a da nemam seks sa njim. To je zato što smo mnogo ranjiviji kada spavamo. Kad zrelo razmislim, uopšte nema nikoga na svetu u čijem prisustvu bih želeta ikada više da spavam. Sada sam došla do toga da duboko cenim samo prijateljstvo."

Potpuno odbijanje može biti teško, posebno u početku. Ona može biti nesposobna da koristi prave reči u takvim situacijama. Ona ili njen partner mogu da neguju običaj da npr. frazu, "Ne, molim te, nemoj", koriste kao deo predigre. Ili njen partner može da bude od onih koji veruju u mit da kada one kažu "ne", u stvari priželjkuju još nasilniji akt od partnera. Ono što je potrebno ženi koja je preživela incest je uzajamna usaglašenost oko signala koji treba da označe neporecivo "ne" (npr. dva udarca prstom po leđima) - koje njen partner mora apsolutno da poštuje.

Ona koja je preživela incest može se u takvim slučajevima osećati krivom (jer ne omogućuje svom partneru ono što ona misli da bi on želeo), ili prevarenom (u vezi sa sopstvenim urođenim pravima), ili ljutitom (na muškarce koji žele da ih ona zadovolji). One nekada mogu izabrati bliskost, mada ne seks, i da čak ne uvidaju razliku. Može se takođe plašiti da će žrtvovati bliskost ako odbije seks, ili može otkriti da u stvari tu i nema nikakve bliskosti osim seksa.

Partneri onih koje su preživele incest takođe pate zbog tog post-efekta incesta, a posebno oni pažljivi. Oni mogu celu situaciju razumeti potpuno pogrešno i pitati se da li je njihova veza gotova, da li njihova partnerka odbijajući ih, u stvari to radi jer ima neku drugu vezu i sl. Oni takođe mogu biti ljuti i frustrirani zbog stalnog odbijanja. Njihovi osećaji nisu manje važni od onih koje ima ona koja je preživela incest, ali nemaju ni veću važnost. Ali svrha omogućavanja njihovoj ljutnji da se ispolji, nije promena ponašanja one koja je preživela incest. Ona je neko ko se nalazi u procesu lečenja i niko nema prava baš ništa da od nje zahteva. Doduše niko nema prava ni od koga da zahteva seksualnu vezu i inače, ali je slučaj sa onom koja je preživela incest bar potpuno jasan. Ona se može toliko naporno boriti sa tim što znači reći "ne" partneru da uopšte ne može da čuje njegov bol zbog tog odbijanja. Ali to ne znači da partner ima manje prava da oseća ili da traži način kako da izrazi svoj bol.

Kada jednom ona koja je preživela incest počne da direktno govori "ne", može se desiti učestalo odbijanje seksa. Intenzivan period celibata može biti neophodan da se povrati zdrava seksualnost. Za mnoge od onih koje su preživele incest stari prizor incesta i njegova unutrašnja nakaznost u pogledu seksualnosti ne mogu se emitovati. Ona mora da bude prosto prebrisana.

Potpuna eliminacija bilo kakvih seksualnih aktivnosti (pa čak i masturbiranja) može trajati jednu ili dve godine, ili čak i više.

Za vreme tog perioda, kada ona koja je preživela incest počinje da uči da uspostavi neseksualne odnose, i da radi na drugim aspektima sopstvenog razvoja i vraćanja svoje snage kroz terapiju i grupu za podršku, postepeno će se dešavati i promene u pogledu seksa. Ona se sve više distancira od onoga što je prethodno bilo njeno iskustvo sa seksualnošću i sa konfuzijom u vezi sa nasiljem, zloupotrebotom, bespomoćnošću, obavezom, prinudom. Ona mora prosto uništiti ceo taj komplet značenjske povezanosti sa seksualnošću. Istovremeno, ona u stvari leči povrede unutrašnjeg deteta u sebi i dozvoljava mu da odraste do zrelosti, neuprljano.

Ona koja je preživela incest doživela je vrlo rano u životu pljačku svoje seksualnosti, gubitkom nevinosti, i to ne sopstvenim izborom već kradom. Ona je lišena mogućnosti da se postepeno razvija seksualno ("Nikada nisam bila devica"), ili čak da se ne razvije u seksualnom smislu nikada ("Seks mi nikada nije bio uzbudljiv; oduvek sam se loše osećala. Mislila sam da je to gađenje i užas iskustvo koje seks uobičajeno predstavlja"). Sada u izboru celibata, ona u stvari zatvara dosije negativnosti, i zaista netačnih asocijacija. Ona uči da može imati iskustva i veze sa svetom koje nemaju baš nikakve veze sa seksom. Ona uči šta detinjstvo, ali ono pravo detinjstvo, zaista može da znači.

U isto vreme, ona koja je preživela incest može da preformuliše svoje unutrašnje veze. Ona ne bi trebalo da masturbira iz pogrešnih razloga, iz

besa ili samodestruktivnih sado-mazohističkih fantazija. Ona koja je preživela incest mora da ima jasnou svest o tome koje potrebe zadovoljava ispoljavanjem seksualnosti, bilo sama, bilo sa partnerom.

Ona koja je preživela incest mora da razvije osećaj same sebe kao žene, žene koja nije seksualni objekt, žene koja ima vrednost i moć. Ona može imati potrebu da se oseća dobro sa samom sobom u pogledu toga što znači biti žena pre no što otkrije poverenje i snagu da zahteva da bude tretirana s poštovanjem. Za mnoge, prvi korak ka tome je postupak odvajanja od zloupotrebjavačke, samodestruktivne seksualnosti.

Tek kada se oslobodi jednom seksa povezanog sa nasiljem, ona koja je preživela incest može krenuti kroz inače adolescentsku fazu razvitka seksualnosti koja joj je bila oduzeta kroz ranu zloupotrebu. Ona može postati ponovo seksualna u etapama, već kako teče njeno istraživanje razlika između onoga što se zove samo prijateljstvo i onoga što predstavlja romantičnu vezu, do stvaranja unutrašnje situacije karakteristične za sposobnost da se na prirodan način odredi granica dokle ići u određenoj seksualnoj vezi. Ona uči kroz te faze npr. kako izgleda nekoga držati za ruku i ništa više. Držanje za ruke može biti neverovatno senzualno i uzbudljivo iskustvo. Profinjenost tog iskustva je često izgubljeno, pošto po navici idemo "obavezno" što kraćim putem ka "cilju", gubeći uz put iz vida sve one manje intenzivne nadražaje. Ona koja je preživela incest mora da ide ponovo "na početak" tj. da uči osnove uspostavljanja bliskosti.

Ona mora da nauči ponovo da se ljubi i da postavlja granice i da radi samo ono što želi da radi, sve to u klimi sigurnosti i zaštićenosti. Mora da nauči da bude uzbudena i da uzbudjenje oseća kao dragoceni poklon radije nego opasnost od izdaje. Mora da nauči da ponovo povezuje svoje telo i duh, kao i kako da opušteno uživa bez potrebe da ima stalno kontrolu nad sopstvenim spontanim reakcijama. Njeni orgazmi treba da budu radosni, moćni, potpuno doživljeni kao bezbedni, neriskantni trenuci, neugrožavani ni od koga spolja niti iznutra. Mora da nauči da je seks između ostalog i uzimanje od sebe bez uzimanja od drugog. Konačno, ona mora da nauči da je zdrav seks pažnja i međuzavisnost: imati seksualni odnos znači voditi ljubav, a ne biti silovana, i ne plaćanje partnerove pažnje, niti olakšanje ili zadovoljenje samo za druge. Voditi ljubav znači i da to nije samo seks, mada i imati samo seks nije loša stvar ako se to desilo na osnovu slobodnog izbora. Ali činjenjem onoga što je potrebno da bi se uspostavila kontrola nad tom oblašću donošenja odluke, ona konačno može iskusiti sopstvene mogućnosti doživljavanja seksa kao sigurnog, intimnog, životno jačajućeg uzajamnog deljenja zadovoljstva. To je način da ona koja je preživela incest vrati sebi seks i sebe seksu.

INCEST DE LEGE LATA I DE LEGE FERENDA

1. Krivičnopravna regulativa seksualnog zlostavljanja dece po odredbama KZ Srbije

Postoje znatne razlike između incesta koji se dešava dobrovoljno između krvnih srodnika i seksualnog nasilja koje prema deci vrše odrasle osobe. U prvom slučaju nema nasilja, nema zloupotrebe društvene i porodične moći, a nema ni žrtve. Paradoksalno je da se upravo takav incest zapravo najviše osuđuje, kako u moralnom, tako i u sudskom smislu, pa se često i pod samim pojmom incest najčešće podrazumeva upravo odnos između odraslih srodnika, dok se onaj koji se dešava nad decom i ostavlja doživotne traume, previda i zanemaruje.

Krivično delo rodosvрnjenja (čl. 121. KZ Srbije), tipičan je primer krivičnog dela incesta, klasično zasnovanog na isključivo eugeničnim razlozima (interes zaštite rađanja zdravog potomstva). Naime, kad god incestne radnje obuhvataju odrasla punoletna lica u najbližem srodstvu (svi stepeni u pravoj liniji i prvi u pobočnoj), jasno je da u prvom planu nije zaštita deteta od seksualnog nasilja i eksploatacije, već eugenični razlozi, koji su, uporednopravno gledajući već pomalo zastareli. Ako i ne treba da ih u potpunosti eliminišemo, u svakom slučaju je neophodno da ih dopunimo savremenijim shvatanjima, po kojima je mnogo primarnija zaštita deteta od domaćeg nasilja, naročito od seksualnih delikata izvršenih od strane najbližih odraslih osoba.

Korak dalje u skladu sa tim shvatanjima je i to da dobrovoljni seksualni odnosi između odraslih osoba, ma kakvi bili, ne bi više trebalo da podležu krivičnopravnoj regulativi, ili njoj ima mesta samo u najužem broju slučajeva. Tako je zakonskom reformom KZ Srbije iz 1994. otpalo inkriminiranje dobrovoljnih homoseksualnih odnosa između dva odrasla muškarca, pa bi s tim u vezi možda trebalo razmišljati o dekriminalizaciji dobrovoljnih seksualnih odnosa između odraslih osoba čije srodstvo nije u pravoj, već u pobočnoj liniji (dakle braće i sestara).

Ostaje međutim činjenica da zaštitu dece od domaćeg nasilja seksualnog tipa, ne treba posmatrati samo u svetu tog jednog dela rodosvрnjenja, koje jeste zasnovano primarno na eugeničnim razlozima. Ono treba da bude posmatrano ne izolovano, već zajedno u sistemu sa nekim drugim delima,

pre svega krivičnim delom obljube ili protivprirodнog bluda zloupotrebom položaja (čl. 107. st. 2 i 3), kojim se inkriminiše obljuba ili protivprirodni blud koji je izvršio nastavnik, vaspitač, staralac, usvojilac, očuh ili drugo lice, zloupotrebom svog položaja, prema detetu mlađem (kvalifikovani oblik), ili starijem od 14 godina (redovni oblik dela), koje mu je povereno radi učenja, vaspitanja, čuvanja ili nege. Time je obuhvaćen glavni izvor traume koju domaće nasilje seksualnog tipa predstavlja za decu, a to je kršenja osećaja sigurnosti i bliskosti od strane odrasle osobe od poverenja, bilo da se radi o najbližem ili nešto daljem krvnom srodstvu ili da njega uopšte nema.

2. Krivičnopravna regulativa seksualnog zlostavljanja dece u Engleskoj

Kako je zaštita dece od domaćeg nasilja seksualnog tipa rešena u Engleskoj, nije možda najbolji primer de lege ferenda, ali jeste dobar primer trenutnog stanja legislativnog evoluiranja od čisto eugeničnih razloga inkriminisanja incesta, ka potrebi usvajanja mnogo primarnijih razloga zaštite ličnosti deteta od svih vidova nasilja.

2.1. Incest

Incest je gotovo svuda, univerzalno predviđen kao krivično delo koje se sastoji od inkriminiranja seksualnog odnosa između lica koja su u posebno bliskom odnosu srodstva. Zanimljivo je da u Engleskoj incest nije bio krivično delo po opštem pravu (common law), a ni zakonski, sve do 1908., do kada su se njime bavili crkveni sudovi. Incest se dakle, prvi put pojavio kao krivično delo u Engleskoj parlamentarnim Zakonom o incestu koji je donet 1908. godine. Glavni razlog za donošenje tog zakona bio je eugeničke prirode (visoka rizičnost po potomstvo), ali se već tada priličan broj argumenata reformatora zasnivao na potrebi zaštite deteta od seksualne eksploatacije.

Ti argumenti i danas imaju veliku snagu, kada je porast dokaza o seksualnoj zloupotrebi dece u porodicama izašao na svetlo dana. Naime, očevi imaju znatnu moć u porodičnim okvirima, i mogu je zloupotrebiti da navedu kćeri čak i u vrlo mladom uzrastu na seksualne aktivnosti. Takođe je poznato da uz to idu i sve vrste pritisaka da bi se dete nateralo da čuti o tom ponašanju, što sve zajedno ima ponekad pogubne efekte na njegov emotivni razvitak. Zaista, primat tog antieksploataativnog rezonovanja nad eugeničkim razlozima, čini celu koncepciju podobnom da se proširi na taj način i u tom pravcu, da pokrije i usvojenu decu, isto kao i odnose krvnog

srodstva. Treba međutim konstatovati i postojanje prečutnog, "nevidljivog" razloga za postojanje inkriminisanje incesta, pored ta dva oficijelna i aparentno prisutna osnova ratio legis-a. Naime, verovatno je značajan razlog za postojanje ovog krivičnog dela, opšta odbojnost, gađenje i moralna osuda same ideje koju njegova radnja i moguće posledice predstavljaju.

Inkriminisanje incestuznih odnosa u Engleskoj danas se nalazi u članovima 10. i 11. Zakona o seksualnim deliktima iz 1956. godine, gde se predviđa sledeće: "Krivično delo je kada muškarac ima seksualni odnos sa ženom za koju zna da je njegova unuka, kćerka, sestra ili majka" (čl. 10-I). U navedenom pojmu "sestra" obuhvaćena je i polu-sestra. Važno je napomenuti da pomenuta srodstva ne moraju da proizilaze iz punovažno sklopljenog braka, pa je incest učinjen i kada je u pitanju npr. kćerka iz vanbračne veze, polusestra čija majka nikada nije bila udata za učiniočevog oca, i sl. Ipak, odnosi usvojenja ili hranjeništva, nisu obuhvaćeni krivičnim delom incesta. Dakle, dosledno je sproveden princip poštovanja eugeničkog ratio legis-a, u smislu zaštite interesa rađanja zdravog potomstva, koje je pod visokim rizikom u slučaju bliskih krvnih srodnika.

Kada je u pitanju žensko lice, krivično delo incesta je učinjeno kada žena starija od 16 godina dozvoli muškarcu, za koga zna da je njen deda, otac, brat ili sin, da imaju seksualni odnos sa njom uz njen pristanak. Pojam "brat" obuhvata polubrata, i u smislu ovog krivičnog dela će se koristiti bez obzira na postojanje odnosa koji nije formalno utvrđen brakom.

Kada je radnja ovog krivičnog dela učinjena od strane muškarca prema ženskom licu mlađem od 14 godina, kazna je zatvorska u doživotnom trajanju, dok se pokušaj takvog dela kažnjava zatvorskom kaznom u trajanju od sedam godina. U slučaju da je žensko lice staro šesnaest ili više godina, maksimalna kazna je sedam godina za dovršeno delo, a dve godine zatvora za pokušaj.

Tu se postavlja pitanje šta je sa ženskim licima između 14 i 16 godina? Ta praznina je naknadno popunjena članom 54 Krivičnog Zakona iz 1977., po kome je učinjeno krivično delo incesta ako muškarac inicira seksualni odnos sa devojčicom mlađom od 16 godina za koju zna da mu je unuka, kćerka, sestra (sestra uključuje i polusestru, a obuhvaćena su i srodstva iz nezakonitih veza). To delo je kažnjivo u skraćenom postupku (koji se vodi pred magistratskim sudovima) sa šest meseci zatvora ili novčano, a na osnovu optužbe (porotni pretres pred Krunskim sudom), zatvorom u trajanju od dve godine.

Nama može da se učini nelogičnim blaže kažnjavanje incesta sa ženskim licem između 14 i 16 godine no sa licem starijem od 16 godina u situaciji kada bi očigledno trebalo više štititi mlađe lice, tj. kada bi za krivično delo učinjeno prema mlađem licu moralno da bude zaprećeno težom kaznom, no za isto delo učinjeno prema starijem licu. Uzrok tome leži u osnovnom ratio

legis-u za krivično delo incesta, a ono primarno nije zaštita deteta od nasilja i eksploatacije, već ga čine razlozi eugeničke prirode. Pa pošto devojka mlađa od 16 godina, po engleskim propisima, nema pravno relevantnu volju, ona i nije saizvršiteljka incesta. Za onu pak koja je prešla tu starosnu granicu i koja se saglasila sa incestnim odnosom, smatra se da doprinosi većoj društvenoj opasnosti dela, jer je uz obostrani pristanak i saglasnost veća verovatnoća trajnosti veze i mogućeg rađanja potomstva iz nje.

Zanimljiva je i odredba po kojoj se krivični progona za krivično delo incesta ili pokušaja incesta ne može započeti bez odobrenja direktora nadležnog javnog tužilaštva, iz čega se može zaključiti da postoji određen (pričlan) stepen oportuniteta u progona za ovo delo.

Ono što je važno kod krivičnog dela incesta u engleskom pravu, a što se često podvlači u teorijskim radovima, je činjenica da postojanje krivičnog dela ne zavisi od postojanja volje (saglasnosti) ženskog lica. Dakle, za razliku od silovanja, gde pristanak ženske strane, čije je odsustvo bitan element bića krivičnog dela, poništava njegovo postojanje, kod incesta to nije slučaj. Smatra se da tamo gde nema saglasnosti ženskog lica starijeg od 16 godina iz određenog kruga bliskih srodnica, postoji silovanje, a gde tog pristanka ima, onda postoji incest u saizvršilaštvu muškarca i žene. Smatra se takođe da žensko lice mlađe od 16 godina ne može da izvrši krivično delo incesta, jer njena volja u pogledu seksualnog odnosa nije pravno relevantna.

Kada je žensko lice u pitanju, takođe je zanimljivo napomenuti pravljenje razlike između podvrgavanja (submission) seksualnom odnosu i pristajanja (permission) na njega. U prvom slučaju, žena nije izvršila krivično delo incesta u saizvršilaštvu sa muškarcem, mada tu nema silovanja, jer do seksualnog odnosa nije došlo uz upotrebu sile ili pretnje. Samo u slučaju pristajanja, saglašavanja na seksualni odnos sa muškim licem iz navedenog kruga najbližih srodnika, ženska strana se takođe smatra krivom kao učiniteljka krivičnog dela incesta.

Actus reus (radnja) kod incesta je uvek vaginalni seksualni odnos, što u potpunosti proizilazi iz njegovog ratio legis-a koji je eugeničke prirode. Međutim, kako pored eugeničkog postoje i razlozi zaštite deteta od nasilja i seksualne eksploatacije, danas se smatra da je sigurno da krivično delo incesta mora pokriti sve vrste ne samo vaginalnih, već i drugih, npr. analnih i oralnih penetracija, ili prosto rečeno, svih penetracija učinjenih penisom.

Mens rea (voljni elemenat) obuhvata svest učinioca o postojanju zakonom određenog bliskog stepena srodstva, što na suđu mora biti dokazano. Lice koje je bilo uvereno na razumnim osnovama da takvo srodstvo ne postoji, neće biti krivo za incest. Ako npr. okrivljeni veruje da je otac ženskog lica koji je rodila njegova žena pre sklapanja njihovog braka, njen prethodni suprug (iako je ona plod njihove preljube za vreme trajanja prethodnog braka njegove supruge, i dakle njegova kćerka), on neće biti kriv za incest.

Kompletno biće krivičnog dela incesta dakle sastoji se od tri elementa: seksualnog odnosa, bliskog (taksativno navedenog) srodstva i svesti učinioca o postojanju tog bliskog srodstva.

Mogući pravci razvoja koncepcije incesta idu ka sve očiglednijem napuštanju eugeničkih razloga za njegovo postojanje, ka uvođenje savremenijeg shvatanja potrebe postojanja incesta kao krivičnog dela, a koje se sastoji u nužnosti zaštite ličnosti deteta od seksualnog nasilja i seksualne eksploatacije. Smatra se dakle, da incest nije samo seksualni delikt već jedno od najdubljih kršenja poverenja koje uopšte može da se desi u društvu, a koje se inače bazira na porodičnoj organizaciji. Kako se smatra, dom treba da bude sigurna luka, mesto gde se ljudi vraćaju da bi bili zaštićeni od straha, nasilja i eksploatacije. Seksualna zloupotreba deteta razara taj suštinski osećaj sigurnosti i zbog čega su posledice dugotrajne, i u vidu post-traumatskog sindroma se ogledaju tokom skoro čitavog života lica, koje je kao dete preživelo taj vid seksualne zloupotrebe.

Konkretno, iz premeštanja težišta ratio legis-a krivičnog dela incesta sa razloga eugeničke prirode ka razlozima zaštite deteta, proizlazi potreba da se dekriminalizuje ponašanje odraslih lica, ma u kom međusobnom stepenu srodstva ta lica bila. Naime, genetski rizik koji proizilazi iz incesta jeste vrlo visok. Ali je činjenica da ni jedan zakon, a ponajmanje krivični, ipak ne zabranjuje seksualne odnose sa licima koja imaju ozbiljne nasledne bolesti, gde je genetski rizik takođe visok. Jasno je dakle, da se u pozadini eugeničkih razloga (možda čak primarnije od njih), prečutno nalaze razlozi moralizatorske prirode, koje kao zastarela, netolerantna i nesenzibilna za problematiku odnosa moći u porodici i društvu, savremena shvatanja sve više odbacuju. Tako je u Engleskoj napuštanje eugeničke osnove za postojanje incesta (a u stvari prečutnih moralizatorskih razloga), najpre počelo od odnosa između odrasle braće i sestara. Upravo zato i postoji oportunitet kod podizanja optužbe za ovo krivično delo, da bi se izbegao njihov krivični progon.

Dalje, postavilo se i pitanje donje granice - 16 godina je zakonska granica u Engleskoj za ono što se naziva "age of consent" odnosno uzrastom od koga voljnost za stupanje u seksualne odnose postaje pravno relevantna. To se ipak, za dobrovoljne incestuzne (kao i homoseksualne) odnose smatralo previše niskom granicom, jer konačno, ne radi se o uobičajenim, normalnim odnosima. Pominjala se starost od 18 godina, kao vreme do kog većina mladih ljudi ostaje ekonomski zavisna od svojih roditelja, ali se bar kroz praksu, iskristalisalo shvatanje da bi ta donja granica ipak, trebalo da bude 21 godina. Praksa je već takva, da se odnosi između braće i sestara starijih od 21 godine više krivično ne gone.

Sledeći pravac razmišljanja je obuhvatanje i drugih incestnih odnosa odraslih lica u tu prečutnu dekriminalizaciju. Ipak, roditeljski odnosi ostaju

još neprikosnoveno zaprećeni krivičnim sankcijama. Rezonovanje iz predloga o dekriminalizaciji odnosa odrasle braće i sestara, da su obe strane zrele i odrasle osobe, i da bilo kakva eksploracija koja proizlazi iz porodičnih veza, ne izgleda učestalija od bilo kojih drugih veza između odraslih ljudi, ne primenjuje se i na incestne u roditeljskom odnosu.

Napuštanje eugeničkog ratio legis-a može da ima za efekat i obuhvatanje krivičnim delom incesta i bliskih porodičnih odnosa koji nisu krvnog tipa, kao što su odnosi nastali usvojenjem ili hranjeništvom. Bilo bi takođe od značaja da se razmisli i o proširivanju radnje krivičnog dela sa seksualnog odnosa i na neke druge seksualne aktivnosti, a ne samo na one penetrativnog tipa, koje mogu da se odraze isto tako nepovoljno na psihički i emotivni razvitak deteta.

Međutim, kada je taj pravac u pitanju, obično se navodi da je zaštita dece od nasrtaja seksualnog tipa dovoljno dobro rešena, tako da nema potrebe za preteranim širenjem bića krivičnog dela incesta.

2.2. Odnos sa devojkom mlađom od 16 godina

Krivično je delo odnos sa devojkom mlađom od 16 godina po čl. 6. Zakona o seksualnim deliktima iz 1956., kojim je predviđeno da je krivično delo kada muškarac ima nezakoniti seksualni odnos sa devojkom mlađom od 16 godina. Za seksualne odnose sa devojčicom mlađom od 13 godina predviđena je kazna doživotnog zatvora. Verovanje da devojčica ima više od 13 godina, ma kako razumno to uverenje bilo, ne može da pribavi odbranu od tога krivičnog dela iz člana 5., dok uverenje da je devojka starija od 16, jeste odbrana od dela iz člana 6. samo ako je bilo razumno zasnovano i smatrano do strane muškarca koji je mlađi od 24 godine i koji ranije nije bio optuživan za slično delo. Razumno uzrok takvom verovanju ne postoji kod onoga ko nikada nije upravio svoje misli na pitanje devojčinih godina.

Prvi izuzetak je u slučaju postojanja neke forme braka sa ženskim licem mlađim od 16 godina (obično se radi o brakovima sklopljenim u nekim stranim zemljama čiji propisi to dozvoljavaju) kada je brak nevaljan po čl. 2. Zakona o braku iz 1949.g. ili čl. 1. Zakona o braku iz 1929. (supruga je devojka mlađa od 16 godina). Nevaljanost tога braka ne čini njenog muža krivim za krivično delo seksualnog odnosa sa devojkom mlađom od 16 godina, jer on ima seksualne odnose sa njom pošto veruje da mu je ona supruga i ima razumne osnove za to verovanje.

Drugi izuzetak je kada se smatra da muškarac nije kriv za krivično delo iz ovog člana, iako je imao seksualni odnos sa devojkom mlađom od 16 godina, ako je on mlađi od 24 godine, a ranije nije bio optužen za slično krivično delo, a on veruje njoj da ima 16 ili više godina i ima razumne osnove za to verovanje. Muškarac je "optužen" kada se prvi put pojavi na

sudu koji je nadležan za tu stvar, u smislu toga člana. Tako, ako su drugi uslovi odbrane zadovoljeni, okrivljeni neće biti kriv za krivično delo pod tim članom, ako ima nezakoniti seksualni odnos sa devojkom mlađom od 16 godina, pošto je bio samo upućen na suđenje za slično krivično delo, ako pretres nije održan, čak iako je optužen za prvo delo pre no što je drugo došlo na sudski pretres. Suprotno je ako se pojavi pred sudom na pretresu za prvo krivično delo, pre no što je učinio drugo. Prepostavka je da je ratio ovog podčlana ta, da odbrana treba da bude pristupačna mlađom muškarcu koji nije na formalan način poklonio dovoljno pažnje ozbiljnosti posledica greške u pogledu devočjih godina. Kada je okrivljeni upućen na suđenje on će biti potpuno svestan rizika koje obuhvata takvo ponašanje.

Teret dokazivanja u oba slučaja postojanja izuzetka je na optuženom.

2. 3. Krivično delo bludnih radnji (indecent assault)

Krivično delo se sastoji od nepristojnog (nemoralnog) "nasrtaja" ili "napada" na neko drugo lice koje se sa tim ne saglašava i protivi tom napadu. Može se sastojati od dodirivanja, ali i onoga što se naziva psihičkim napadom, tj. izazivanje straha od nepristojnog ponašanja (razodevanjem, masturbiranjem i sl). Postoji i kvalifikovani oblik, tzv. gross indecency, koji se sastoji u dodirivanju genitalija, nasilnom svlačenju odeće sa njih i sl. Taj napad ili nasrtaj, ne moraju da budu nepristojni (bludni) sami po sebi, ako se po oknostima celog događaja mogu smatrati nepristojnim. Tako npr. skidanje cipele sa devočine noge, samo po sebi nije radnja koja bi se mogla nazvati nepristojnom, ali u konkretnom slučaju, okrivljeni je tim činom postizao seksualno uzbudjenje i u tom kontekstu ceo događaj je dobio karakter nepristojnog.

Kada je u pitanju žrtva odrasla koja je osoba, onda je nepristajanje konstitutivni elemenat ovog krivičnog dela, ali kada se radi o licima mlađim od 16 godina, njihovo pristajanje je zakonski irelevantno, pa krivično delo postoji bez obzira na njihov pristanak. Mens rea (psihički odnos učinjoca prema delu) potrebna za postojanje krivice okrivljenog, je njegova namera da izvrši napad (dakle to je umišljeno delo) i da je svestan da je taj napad nepristojan ili ga okolnosti slučaja čine nepristojnim. Znači kod ovog krivičnog dela nehat nije dovoljan. Zahtevana namera nije ništa drugo do namera da se uradi radnja koja se objektivno ocenjuje kao bludna. To konkretno stvara sledeće situacije:

(I) kada način i spoljnje okolnosti napada ne uključuju nikakve elemente bludnosti (nepristojnosti), napad nije krivično delo bludnih radnji, ma kako nepristojni bili ciljevi napadača;

(II) gde su način i okolnosti napada nesumnjivo nepristojni (bludni), napad je bludna radnja, bilo da napadač ima bludne ciljeve ili ne, jer je

važno samo da je on svestan spoljašnjih okolnosti;

(III) gde su način ili spoljne okolnosti napada dvosmisleni, napad predstavljuje bludne radnje samo ako je napadač imao bludne ciljeve.

U slučaju (I) ni jedan razumni posmatrač događaja ne bi pomislio da je svedok bludnih radnji. U slučaju (II), bilo koji razumni posmatrač događaja bio bi siguran da prisustvuje bludnim radnjama. U slučaju (III) razumni posmatrač bi pomislio: "Ovo mogu biti bludne radnje, ali i ne moraju, zašto on ustvari to radi?"

Kako bludne radnje sa decom obuhvataju i invalidna (defektna) lica, obavezni element mens ree (psihičkog stanja okrivljenog prema delu) je njegova svest o postojanju te defektnosti - u slučaju nedostatka, tj. razumno zasnovanog verovanja da žrtva nije defektna, poništavaju postojanje toga posebnog oblika bludnih radnji. Nema analogije sa bludnim radnjama prema licima mlađim od 16 godina. Naime, pošto zakon tu ništa ne predviđa, smatra se da ni najrazumnije zasnovano uverenje okrivljenog da je žrtva starija od 16 godina, ne može da ga osloboди krivice za to delo.

Kada je okrivljeni prošao kroz neku formu venčanja sa devojčicom mlađom od 16 godina i taj brak je nevaljan, pristanak njegove "supruge" na bludne radnje je valjana odbrana za okrivljenog, iako je ona mlađa od 16 godina, ako okrivljeni na razumnim osnovama veruje da mu je ona supruga. Nema sličnih odredaba u čl 15. u pogledu žene koja je prošla kroz neki oblik venčanja sa dečakom mlađim od 16 godina, i implikacije izgleda da su takve, da ona ne bi imala nikakvu odbranu. Možda je situacija da nema mnogo izgleda da se takvi slučajevi realno dese, ali su mogući, i propuštanje da se to prizna kao odbrana u čl. 15. je previd.

Kada je muškarac mlađi od 24 godine optužen po čl. 6. za seksualni odnos sa devojkom mlađom od 16 godina, on ima odbranu ako je verovao na razumnim osnovama da je ona starija, ali može biti osuđen na osnovu odredaba o bludnim radnjama iz čl. 14. mada se po jednoj sudskoj odluci ispravno konstatuje: "Zaista je groteskan stav da zakon daje odbranu za veće delo, ali tu istu odbranu isključuje kada je u pitanju manje delo."

Ništa manje nije neobičan i kuriozitet slučaja u kome dečak, mlađi od 14 godina mora biti oslobođen optužbe za seksualni odnos, jer postoji neoboriva prepostavka njegove nesposobnosti za seksualne odnose, ali može biti osuđen za bludne radnje na osnovu dokaza da je u stvari imao seksualni odnos. To je očit primer da se jedna "tehnikalija" zapravo pretvara u absurdno negiranje očiglednog postojanja radnje krivičnog dela.

Postojanje neprijateljskog ponašanja, takođe se kroz praksu pokazalo kao važan element prilikom određivanja postojanja krivičnog dela. Naime, smatralo se u seriji slučajeva koji su obuhvatili decu koja su očigledno "pristajala" na bludne radnje, da tu nema krivičnog dela bludnih radnji, jer nije postojala neprijateljska radnja usmerena na dete. Izgleda da se tu

ignorisalo zakonsko pravilo da je detetov pristanak irelevantan. Tako je Apelacioni sud konačno javno doneo zaključak u slučaju Makkormak, da je krivično delo bludnih radnji učinjeno devojčici od 15 godina sa njenim pristankom i bez neprijateljstva, ipak krivično delo, sa obrazloženjem da napad ne "treba da bude neprijateljski, bezobrazan ili agresivan, kao što se zaista i dešava u nekim slučajevima". Izgleda da prethodni slučajevi mogu biti opravdani, ako se to uopšte može uraditi, samo na osnovu toga da je sud odlučio da ništa nasilno ili agresivno nije učinjeno prema licu mlađem od 16 godina.

Do određenih dopuna krivičnog dela bludnih radnji prema licima mlađim od 16 godina, došlo je na inicijativu Divizionog suda. Tako sada u Zakonu o nepristojnom ponašanju prema deci, donetom 1960. god. stoji:

"Svako lice koje učini radnju kvalifikovanih bludnih radnji sa ili prema detetu koje je mlađe od 14, ili koje podstakne dete mlađe od tih godina, na takvu radnju sa njim ili sa drugim, biće podobno da bude optuženo za delo za koje je predviđena kazna zatvora u trajanju od dve godine ili osuda kroz sumarni postupak, na zatvor u trajanju koji ne prelazi 6 meseci; novčana kazna nije isključena (2000 funti), a moguća je kumulativna primena obe kazne."

Okrivljeni može biti i neaktivan u smislu nepreduzimanja radnje dodirivanja, a da ipak bude odgovoran za ovo krivično delo, ako se npr. ponaša na način koji se smatra pozivom upućenim detetu da počne ili nastavi sa saučestvovanjem u radnji kvalifikovanog oblika bludnih radnji. Isto krivično delo učinjeno je i ako okrivljeni sugerira deci (kada se radi o dvoje dece) od kojih je najmanje jedno mlađe od 14 godina da bi trebalo da urade zajedno neku radnju koja je kvalifikovana kao bludna radnja.

Postavlja se pitanje šta je sa napadom od strane žene. Po čl. 14. i 15. Zakona o seksualnim deliktima iz 1956., učinilac krivičnog dela je "lice" koje učini bludni napad i jasno je da ta formulacija obuhvata žene podjednako kao i muškarce.

Zanimljivo je da nije krivično delo ako žena navede ili dozvoli dečaku ispod 16 godina da ima seksualni odnos sa njom. Ako ona to uradi i nema dokaza da je radila bilo šta drugo do pasivno ležala, nikakvo krivično delo nije učinjeno. Ako je ipak, pre, za vreme ili posle seksualnog odnosa, učinila prema dečaku bilo koju radnju, koja bi bila bludna radnja, kao što je dodirivanje njegovog penisa, ona je kriva za bludnu radnju. Čudno je da radnja koja je samo uvod ili završnica seksualnog odnosa, treba da bude krivično delo, dok sam seksualni odnos nije, ali tako se član 15. primenjuje na radnje žena. Zaključak je neizbežan. Taj član, kako se tumači, utvrđuje da žena čini bludnu radnju ako se nepristojno ponaša sa dečakom mlađim od 16 godina, sa njegovim pristankom, i nemoguće je da ono što je bilo napad kada je učinjeno, poništava napad kada epizoda kulminira u seksualnom

odnosu. To je zato što seksualni odnos sa licem mlađim od 16 godina, obuhvata samo žensko lice kao žrtvu, dotle bludne radnje prema licima mlađim od 16 godina, obuhvataju "lica" dakle, osobe oba pola.

3. Dobrovoljni incest među odraslim osobama

Sledeći slučajevi incesta iz prakse domaćih ženskih grupa za borbu protiv nasilja, ilustruju postojanje incestnih emotivnih i seksualnih odnosa koji su se dešavali bez zloupotrebe moći, bez narušavanja odnosa poverenja, i bez ma kakve (zlo)upotrebe sile ili primene nasilja. Njihovi akteri su ih posredno ili neposredno nazivali ljubavlju. Iako te radnje čine biće krivičnog dela rodosrvnjena kojim se inkriminišu seksualni odnosi među bliskim srodnicima, zakon je u tim slučajevima negiran od strane života, a na čitaocima je da se opredeli, ili makar razmisle o tome, kakav zakon zaista treba da bude, koje i čije interese treba da štiti i koje ponašanje i kako (ako uopšte!) da kažnjava.

Tatjana: Zvala je žena od oko 35 godina, jedno od imena pod kojim se predstavila je Tatjana. Dugo joj je trebalo da progovori. Ustezala se. Zvala je više puta, predstavljala se različito i nikako nije mogla da počne da priča. I sama je rekla da joj je teško da govori, ali ne zbog straha kao što sam pomislila, već "zbog sramote". U pitanju je činjenica da ima seksualne odnose sa svojim pastorcima, devojkom od 16 godina i mladićem od 18 godina.

Udala se sa 30 godina za njihovog oca. Bila je nevina, nije imala seksualnih odnosa pre toga. Seks sa mužem je za nju samo jedna neprijatnost, on nimalo ne vodi računa o njenom zadovoljstvu, samo "odradi svoje", a pri tom je često i nasilan. Muž je sada u inostranstvu gde radi i dosta dobro zaraduje.

Pastorci su u početku prema njoj bili odbojni, što je ona smatrala normalnim, jer su žalili za svojom majkom, koju ona nikako nije mogla da zameni. Vremenom su se odnosi pomalo popravljali, npr. devojka je stekla običaj da gleda televizijski program tako što joj stavi glavu u krilo. Takođe je počela da traži da joj češlja kosu, a kad se kupa, da joj opere led a sl. Takve intimnosti su se vremenom razvijale i njoj se činilo da je sve više prihvaćena od dece.

Jednog decembarskog dana za vreme restrikcije struje, deca su bila u školi, a Tatjana je odlučila da se okupa i tako ubije vreme. Bila je u kadi kada se iz škole vratila devojčica. Ušla je krajnje prirodno u kupatilo i počela da priča sa njom, zatim se svukla, ušla u katu pored nje. Prvo je počela da joj miluje grudi, malo kasnije da ih ljubi, da bi prešla na milovanja i ljubljenje "dole". Tatjana je u svemu tome uživala i nije se opirala mada joj je sve vreme bilo jasno da radi nešto što ne bi trebalo. Kada je i sama počela aktivno da učestvuje u svemu, iz škole se vratio i mladić, koji je takođe ušao u kupatilo. Tatjana se ukočila jer ih je zatekao u nedvosmislenom položaju, ali mladić nije reagovao nimalo negativno već je normalno s njima pričao, a zatim i sam prišao i počeo obe da ih miluje i ljubi.

"Posle je uzeo Nadu s leda" kaže Tatjana. Kada je došla struja Nada je predložila da odu u sobu i nastave sve na krevetu. To su i uradili, i Tatjana je imala seksualni odnos sa mladićem pa posle i sa Nadom, a i njih dvoje su ponovo obavili odnos. Od tada, to rade svaki dan. Kaže, da joj strahovito sve prija. Kaže takođe da nikada u životu nije toliko uživala. Prvi put je doživela orgazam, jer to sa mužem nije bio ni jednom slučaj. Još kaže da posebno uživa sa Nađom, mnogo više no s njenim bratom, i da je to za nju poseban izvor streljene. Naime, ona nije prešla samo jednu granicu između dozvoljenog i nedozvoljenog, ušavši u odnos sa decom poverenom na čuvanje, već i drugu granicu nedozvoljenosti odnosa sa osobom istog pola. Nije ni sanjala da to može da bude tako dobro i lepo. Ali sve vreme, iako joj je lepo i uživa, zna da to što radi nikako ne valja. Grize je savest, ne zna kako će se sve završiti, plasi se da se sve ne otkrije.

Inače kaže da nema nikakve sile ni sa koje strane, da mladić uopšte ne pretenduje da u odsustvu oca bude nekakva "muška glava" kuće i da nije nimalo inicijativan. Zapravo, sva inicijativa je na strani Nade, koja iako najmlada, "vodi" celu igru.

Seksualni odnosi između Nade i njenog brata počeli su pre nekoliko godina. Tatjana kaže da je ona od početka primećivala da su oni "nekako previše bliski", ali je to objašnjavala činjenicom da su oni kao deca rano ostala bez majke, u usamljenosti svoju nežnost usredstredili jedno na drugo. Kada bi ih videla zagrljene, ili kako se slobodno presvlače jedno pred drugim, ubedivala je sebe da samo fantazira, i da tu "nema ničega" što se inače ne dešava između brata i sestre. Kada je odnos počeo da se dešava i sa njom, saznala je i uvidela da su njih dvoje već duže vremena u "šemi".

Između njih je sve počelo tako što je pre par godina, on jedne večeri masturbirao kada je Nada ušla u sobu. On se pokrio, ali ona nije reagovala i nije stvarala neku neprijatnu atmosferu zbog toga što je videla šta radi, već ga je pitala da joj "ga" pokaže, što je on i uradio. Pitala je da li može da ga dodiruje što je on dozvolio. Na tome se završilo prvi put. Posle nekoliko dana ga je pitala šta on to u stvari radi "sa njim". On ju je pozvao u sobu da joj pokaže, ali je rekao da nije fer da on njoj pokazuje sve, a ona njemu ništa, pa je i ona svukla gaćice i pokazala mu svoje genitalije. Tako je to trajalo izvesno vreme, svaki put se ona svačila a on masturbirao pri čemu mu je ona povremeno pomagala. Na kraju su počeli da imaju kompletne odnose, oboma im se to dopalo, i samo je bila "frka" da odrasli ne primete šta se zbiva. Zato su bili neprijateljski raspoloženi prema Tatjani, jer su se plasili da ona to ne otkrije i sve kaže njihovom ocu. Tada se još rodila ideja da i "nju uvuku" jer će onda morati da čuti pošto će i sama biti kriva. Ali kažu da nisu to mislili ozbiljno, da je do odnosa sa Tatjanom zaista došlo spontano, što i ona misli da je tačno.

Nenad: Zvao je mladić od 19 godina, nedavno je završio 4. razred srednje škole. Zvao je dva puta pre no što se odlučio da govori. Ima seksualne odnose sa majkom. Pre mesec dana je sve to počelo. Inicijatorka je bila njegova tridesetosmogodišnja majka. Ona je nezaposlena, ceo dan je kod kuće i to se dešava pre podne, dok je njegov otac (40 g.) na poslu. Ona ujutru dođe kod njega u krevet gola, počne da ga miluje i završe potpunim odnosom. Sada to rade svaki dan. Dok se otac ne

vrati sa posla oni se šetaju ceo dan goli po kući. Majka mu je u početku govorila šta da rade, a on je sve poslušno ponavljaо. Kada su u krevetu, on se uvek pokrije preko glave. Ona ga uvek pita posle odnosa kako mu je bilo a njoj je kako kaže, najlepše u životu. On je nekoliko puta prvi inicirao odnos. Zna da to nije u redu, ali se uvek uzbudi i lepo mu je. Zna takođe da bi s time morao da prestane, ali ne zna kako da joj to saopšti. Ona mu je inače više puta napominjala da to nikome ne sme da priča. Kaže još i da ima devojku, za koju majka zna. Majka mu inače stalno govoriti da mogu da prekinu kad god on to bude htio, ali on se još nikako nije odlučio.

Senka: Zvala je devojka po imenu Senka, stara 33 godine. Već 6 godina se zabavlja sa jednim mladićem. Kaže da je ljubav obostrana, da planiraju da se venčaju, da su oboje zaposleni i stambeno obezbedeni, dakle sve je naizgled u redu. Ali on stalno odgovlači sa venčanjem jer je veoma vezan za svoju sestruru. Ona je 2 godine starija od njega, razvedena je i ima sina od 4 godine. To je razlog koji njen mladić navodi za odlaganje venčanja, iako kaže da je voli. Navodno, ne zna kako bi imali dece jer se plasi šta bi na to rekao njegov sestrić! Njoj to uopšte ne izgleda kao normalno objašnjenje i u poslednje vreme je počela da se sa njim oko toga raspravlja. On se obično povuče, i onda par dana ne govori sa njom ili na drugi način ispoljava ljuntnju i nezadovoljstvo. Inače, on često spava kod sestre. Kada ga pita zašto to radi, izgovara se da je otišao da nešto popravi, pa ostao da večera i da "pogleda vesti ili film na televiziji" i onda mu pobegao zadnji autobus. No kako se to ponavlja dva do tri puta nedeljno, ona mu jednostavno ne veruje da mu je svaki put slučajno pobegao autobus, pa ga više ništa i ne pita. Sada je saznala da su njih dvoje otišli krišom na zimovanje sa detetom. Njeno strpljenje je na ivici. Kaže da iako se s tim čovekom zabavlja već 6 godina, a vereni su 2,5 godine, da ni jednom nije srela njegovu sestruru za koju čuje da otvoreno izjavljuje da ne želi da se s njom upozna. Ona ne zna kako da se postavi, ne zna ni da li su njene sumnje opravdane, tj. da njen mladić živi u stvari sa svojom sestrom, ali joj se sve to uopšte ne svida i želela bi da s time prekine zauvek. Kaže da ne bi mogla da podnese zajednički život u stalnoj sumnji da on živi sa svojom sestrom.

Duško: Javio se mladić po imenu Duško, star 24 godine, koji je pitao kako da reši situaciju u kojoj se nalazi, a to je zajednički život sa sestrom. Njegova sestra (8 godina starija od njega) ostala je udovica - muž joj je kao rezervista poginuo na ratištu. Ostala je započeta i nezavršena zajednička kuća i dvogodišnje dete. Ona je bila očajna, u dugovima, nezaposlena, sa radnicima i bolesnim detetom u nedovršenoj kući. Pozvala je brata da joj pomogne i on se odazvao, završio je kuću sa majstorima, isplatio zetovlje dugove, i ostao jedno vreme da živi sa sestrom i sestrićem, kako kaže, "da im finansijski pomogne" dok sestra ne stane na svoje noge. Posle pola godine takvog zajedničkog života, negde oko Nove godine, počeli su da imaju seksualne odnose. Od tada žive kao složna porodica, on obožava njenu detetu, ne želi da ima kontakte sa svojim vršnjacima, a sa bivšom devojkom je raskinuo jer mu je postala "veoma dosadna i nekako banalna". Zna da je to što rade nešto loše. Ne nalazi opravdanja, ali objašnjava, da su oni deca razvedenih roditelja, da nikada i nisu imali nikakav porodični život, da su živeli odvojeno, on sa ocem

(a u stvari najviše sa babom ili po domovima) a ona sa majkom, i da se nisu dobro ni poznavali, da im je oboma ovo prva, jedina i najbolja porodica koju su ikada imali. "Ja niti tražim, niti mogu da dobijem, pa ni zamislim, više ljubavi i pažnje, više topline i nežnosti, no što imam sada", kaže on. Kada se još jednom javio, otkrilo se da se prvi seksualni odnos među njima desio mnogo pre početka zajedničkog života. Naime, kada je on imao 15 a sestra 23 godine, roditelji su im platili da odu zajedno na letovanje na more. Tada su se malo bolje upoznali i pred kraj letovanja počeli da imaju odnose. Kada su se vratili, bili su oboje veoma zaplašeni da će se "sve" saznati, nastojali su da se ne uopšte ne vidaju. Sestra se udala za momka iz kraja sa kojim se vidala i koga nije baš volela, samo da bi što pre zaboravila dogadaj sa letovanja. I on se trudio da o tome ne misli, i posle sestrine svadbe uopšte se nisu ni vidali, sve do tragične pogibije njenog muža. Na pitanje šta pokušava da uradi da prekine sa incestnim odnosom, kaže da je pomno istražio njihovo poreklo, nadajući se da nisu rođeni brat i sestra, odnosno da su samo deca iste majke, ali ne i istog oca, što se nije pokazalo kao istinito i činjenica je da oni zaista jesu rođeni brat i sestra. Sledeće što preduzima je promena mesta stanovanja, iz čega se zaključuje da on ustvari želi da ostane zajedno u zajednici sa sestrom, samo u nekoj novoj sredini, gde se neće znati kakva je vrsta njihovog odnosa.

Slavica: "Ima stvari koje ne mogu da zapišem ni u svoj dnevnik, pa normalno ni da ti pričam o tome. Evo, listam svoj dnevnik za leto 1994. Ima najviše o tome šta je gde posadeno i pod kojim dogovorom. Ima i o reci, kako je kod vikendaškog naselja velika kao more, a ponekad skoro isto tako plava. Ima i o Goranu, kako se kupamo u reci i radimo one baštne. Ne, sada se više uopšte ne vidam sa Goranom i ne čujemo se. Tako smo rešili. Proveli smo to leto zajedno, ali sve to je preopasno, predaleko smo otišli. Razumeli smo se da se više ne smemo vidati. Kad je sve počelo? Pa ne te jeseni kada su i Gornovi došli kod našeg ujaka. Mi smo tamo bili već dve godine. Primio nas čovek lepo, nas sirote izbeglice, u svoj mali soliterski stan, prvo mene i moju majku. Gorana sam pre toga vidala na porodičnim skupovima. Nismo se dobro znali, a ni voleli. Jeste mi brat od tetke ali nismo živeli u istom gradu, i eto, vidali smo se retko ili onoliko koliko su to naši roditelji mogli da organizuju. Dakle, posle su došli Goran, njegova majka i sestra. Njegov otac prvo nije htio da smeta ali ni on nije imao gde, pa je i on došao. Onda se pojavio i moj otac, koga smo maltene već ožalili. Došao je preko razmene iz zarobljenstva. I to je bilo onda kao kineska komuna i tada se ne misli ni o čemu sem o osnovnom, kako da jedeš, spavaš, okupaš se i opereš. Kakva ljubav, za to nemaš ni vremena ni volje. Ali kako nas je bilo stvarno previše, ujak krene u februaru sa našim očevima da rade na njegovoj vikendici na reci, da se premestimo tamo. To nije dugo bilo korišćeno, pa se zapustilo, a onda došli mi izbeglice, pa je moralno da se nade načina da se organizuje život tamo. I preselimo se pomalo svi u martu. Ispred veliki plac, ukorovljen, zapušten, i dok su se odrasli bavili kućom, Goran i ja počnemo da radimo baštu. Sve smo očistili, preorali i tako krenuli zajedno u to. Sve nam je išlo od ruke, rodilo posle sve i lukac i paradajz i krompir i pasulj i više nego što je našima trebalo. Zemlja bila odmorna, davno нико ništa nije radio na njoj i eto. A i mi smo nekako zračili pozitivno, razumeš, jer je to među nama tada počelo. Eto,

kad me pitaš kada je naša ljubav počela, pa u proleće, kada i inače sve počinje. Palo nam na pamet da radimo i bašte drugih vikendaša, jer smo videli da je sve zapušteno, retko ljudi dolaze, nemaju vremena ni benzina a i nema ko da se time bakče, sve je to svet u godinama. I tako za vikend kada su gazde tu, Goran i ja krenemo da objašnjavamo da bismo mi radili njihove baštne, a što rodi da delimo na pola. Neki nisu hteli, ali neki su prihvatali oboručke. I tako smo radili baštne ne samo s ove strane brega već i preko. Višak smo prodavalili ili čuvali za zimu. I voća smo se nabrali toga leta, brdo čitavo. Od svega toga su naše dve porodice živele skoro godinu dana. Od očeva u prvo vreme nikakva korist. Goranov rekonvalescent, bio ranjen, onaj moj zarobljen, pa sede tako od ujutru i gledaju prazno, fiksiraju tačku. Ljušte nešto ako ima šta, rakiju, špricer ili pivo, ne prave pitanje i ne vide ni razliku. A mi u praskozorje, alat na rame, pa na rad, jedva čekamo da pobegnemo od te atmosfere poraza, samo što ne pevamo i naravno da budemo zajedno, razumeš. Kad se uveče vratimo, oni nešto bulazne o radnim akcijama. Dobro, sada rade obojica, ali tačku fiksiraju i dalje u međuvremenu. Eto tako je prošlo leto, i onda sam digla dreku da se premestim nazad kod ujaka u grad, zbog fakulteta. Te godine sam maturirala i upisala fakultet, a Goran upisao četvrti razred mašinske. Svi se začudili jer su mislili da sam zavolela vikend-naselje. I jesam, zavolela sam, ali ne samo mesto i zato se moralno otići i prekinuti sve. Pa šta ako nismo rođeni brat i sestra? Naše majke su rođene sestre. Znam ja da vama u velikom gradu stvari izledaju nekako sve dozvoljene, sve vi možete, ali mi ne. Za to u starom kraju sleduje smrt. Ništa više. Eto. Nema tu rasprave. A leti se možda dalo sakriti, stalno smo bili napolju, ali na jesen više ne bi. A ja neću smrt na početku svog i njegovog života. I ljubav ma kako velika bila nije život, već samo jedan njegov deo. I tako sam otišla nazad da studiram. Goran naredao jedinice od početka školske godine. Samo smo se jednom videli i to u gradu, ispred restorana. Rekla sam mu da zbog mene mora da uči ako neće zbog sebe. Toliko samo. Čula sam da je popravio ocene, jeste sav izgubljen, ali uči. I sa mnom je isto. Sva sam izgubljena, ali učim. Kad me pitaju za dečka, kažem bio je jedan u starom kraju i voleli smo se mnogo, najviše što se dvoje mogu voleti, a onda došao rat i njega više nema, i onda se zagrcnem, jer pred očima vidim nestalog Gorana. Kada me pitaju kako ga nema, pa gde je, kažem, vodi se kao nestao. To je lepši izraz od poginuo, ostavlja kao neke nade. Ali ja nemam ni toliko nade kao oni čiji su dragi nestali. Ja nemam više nikakve nade.

DELATNOST NEVLADINIH ORGANIZACIJA

1. Uvod: grupna terapija - put ka ozdravljenju

Nevladine ženske organizacije za borbu protiv nasilja prema ženama i deci, imaju kao najčešći oblik delatnosti organizovanje tzv. grupe samopomoći namenjenih žrtvama specifičnih oblika nasilja. Grupe samopomoći su se pokazale nezamenjivim u terapiji onih koji su preživeli ekstremno nasilne situacije, kao što su razni oblici nasilja, logori, silovanje, borbena dejstva, politička proganjanja, zlostavljanja i različite zloupotrebe u detinjstvu. Od sredine sedamdesetih, grupe samopomoći su važne u terapiji pretučenih i seksualno zlostavljenih žena. Učesnice često opisuju svoje zadovoljstvo što se nalaze zajedno sa onima koje su prošle kroz slične patnje. Naime, one koji su doživeli razne traumatske događaje, kao i one koje su preživele incest, naučile su da njihova svest o sebi, o vrednostima i humanosti, zavisi od osećanja povezanosti sa drugima.

Solidarnost grupe pruža najjaču zaštitu od terora i beznada, i predstavlja najjaču protivtežu traumatskom iskustvu. Trauma izoluje (Johnson, 1992., str. 72); grupa iznova stvara osećaj pripadanja. Trauma posramljuje i žigoše; grupa nosi sobom svedočanstvo i afirmaciju. Trauma unazaduje žrtvu; grupa je uzdiže. Trauma dehumanizuje žrtvu; grupa joj vraća ljudskost. Ponovno uspostavljanje socijalnih veza, započinje otkrićem, da jedinka nije sama. Ovaj fenomen se naziva iskustvom "univerzalnosti". Terapeutski uticaj univerzalnosti je posebno jak kod onih ljudi, koji su se osećali izolovanim, zbog sramotnih tajni koje su nosili. Zbog toga što se traumatizovani ljudi osećaju izolovanim zbog svojih iskustava, grupe za njihovo okupljanje, imaju značajno mesto u procesu oporavka. Ove grupe omogućavaju takav stepen podrške i razumevanja, koji jednostavno nije moguće naći u žrtvinoj svakodnevnoj, životnoj sredini. Susret sa drugima, koji su imali slične poteškoće, razbijanje osećanja izolovanosti, sramote i označenosti. Činjenica da su grupe organizovane i vođene od onih koje su takođe preživele incest, (koje se u toj novoj, aktivnoj životnoj ulozi nazivaju "transformer"), dodatno je ohrabrenje i primer za one koje im se priključuju (Mršević, 1995, Incest - scenario zbijanja).

Dobro organizovana grupa predstavlja istovremeno, i snažan stimulans za rekonstrukciju žrtvine priče, i izvor emocionalne podrške u ovoj fazi. Pošto svaka žrtva deli svoje iskustvo sa drugima, grupa pruža duboko

osećanje zajedništva. Grupa je svedok žrtvine ispovesti, dajući joj kako društveno, tako i lično priznanje i značenje. Kada se žrtva otvari samo prema jednoj osobi, onda takvo svedočenje ima uglavnom karakter privatne ispovesti. Svedočanstvo izrečeno u grupi, predstavlja pomak ka javnosti. Emotivna i iskustvena interakcija u grupi, pomaže pojedinci da otkrije celu svoju priču, da se otvari i doživi katarzu. Podrška grupe omogućuje pojedinci, da se upusti u emocionalne rizike, za koje je verovala da su iznad njenih mogućnosti. Pojedini primeri lične hrabrosti i uspešnosti, pobuđuju u grupi nadu i optimizam, iako su, možda, pre toga, većina učesnica bile utečene u strah i očaj.

Važno je da su grupe organizovane stepenasto, shodno dostigutnom terapeutskom stepenu, i prirodi svojih terapeutskih zadataka. Tako se npr. grupe prvog stepena, suočavaju prvenstveno sa zadatkom uspostavljanja sigurnosti žrtve. Grupe drugog stepena, fokusiraju svoju aktivnost na sam traumatski događaj, i dešavanja iz prošlosti vezane za njega. Grupe trećeg stepena se usredsreduju na reintegraciju žrtve u društvenu zajednicu. Njihova pažnja je posvećena trenutnim interpersonalnim odnosima. Struktura svake grupe je prilagođena njenom glavnom zadatku (Herman, 1992., str. 218).

Žrtve ulaze u interpersonalne, grupne odnose, pod teretom traume koja ih još uvek pritiska u svakodnevnom životu. Kada dođe vreme da napusti grupu, žrtva shvata da se trauma može prevazići angažovanjem u odnosima sa drugima, i što je najvažnije, sposobna je da shvati važnost uzajamnosti i pripadnosti u odosima, kako između polova tako i među generacijama.

Pripadnost drugima, nosi u sebi sve odlike glagola pripadati. Znači pripadanje društvu, i mesto u njemu, znači da si deo nečeg univerzalnog. Znači da imas porodicu, da si priznat, da si u zajednici. Znači da učestvuješ u običnim, svakodnevnim stvarima. Žrtva koja je sve ovo postigla, može smatrati da se potpuno oporavila²², da je ispred nje život, ne više žrtve, veće one koja je preživela.

Postoje profesionalno vodene terapijske grupe koje su organizovane u okvirima medicinskih ustanova. Sredinom sedamdesetih godina, međutim, pojavile su se neprofesionalne grupe organizovane u okvirima nevladinih ženskih organizacija. To je, naime, bilo vreme vietnamskih veterana, kada su se povratnici sa vietnamskog ratišta pojavili u društvu sa svojim nerešenim psihičkim problemima. Njihovi problemi su se ogledali u porastu alkoholizma ili narkomanije, neadekvatnim profesionalnim ponašanjem usled koga su (p)ostajali nezaposleni ili imali teškoća sa nalaženjem stalnog ili

²² Ima mišljenja po kojima ozdravljenje i oporavak od traume incesta, nikada nije konačno i kompletno, jer uticaj traumatskih događaja nastavlja da se ciklično dešava u životu one koja je preživela (Herman, 1992, str. 211), ali je važno dostići stepen oporavka da bi se vodio život one koja je preživela, dakle ne više žrtve.

bolje plaćenog radnog mesta, u vršenju učestalih radnji domaćeg ili javnog nasilja, odavanju kriminalnim aktivnostima i raznim drugim oblicima socijalne patologije. Oni koji su poticali iz imućnijih porodica mogli su da potraže rešenje za svoje psihičke probleme u privatnim klinikama ili od skupo plaćenih privatnih psihijatara, uključujući se takođe i u neke vidove profesionalno vođene grupne terapije. Oni koji to nisu mogli da plate, a to je bila većina, imali su na raspolaganju neprofesionalne grupe koje su pokušavale da im privremeno pomognu kroz organizovanje tzv. grupa samopomoći i podrške. Takvim grupama rukovodio je obično neprofesionalac čija je jedina "kvalifikacija" bila da je sam preživeo istu traumu i odmakao koji korak dalje u svom oporavku od ostalih članova grupe. To je model preuzet iz prakse ženskih grupa koje su tako, kroz grupnu empatiju i deljenje iskustva pokušavale da pomognu ženama koje su preživele neki vid fizičkog ili seksualnog nasilja, okupljajući u manjim grupama osobe traumatizovane na isti način, vođene od strane osobe istog pola, sa istim iskustvom.

To su dakle mesta na kojima su učesnice(i) mogle nesmetano da iznose svoje najintimnije probleme bez bojazni da će ih neko kritikovati ili ih za nešto okrivljavati, gde će moći da plaću, prokljinju ili vrište, ili se na drugi način emotivno prazne, a da ne budu opominjane na red i uljudnost ponašanja. To nisu mesta gde bi se prepisivale neke terapije, lekovi ili ma kakvi medicinski tretmani ili davali saveti. To su prosti bili mesta za razmenu iskustava, slobodni prostor za slobodnu i neobaveznu priču i pražnjenje unutrašnjih tenzija kroz nju.

Ženske grupe su bile mesta gde su se takođe organizovale i grupe samopomoći za ratne veterane, pa se ne retko dešavalo da u jednoj sobi sede npr. pretučene žene-žrtve domaćeg nasilja učinjenog upravo od strane povratnika sa ratišta, koji su u drugoj sobi imali sastanke svojih grupa samopomoći. Ali ženske grupe nisu bile jedine koje su to organizovale, već se sličan model grupnog, laičkog tretmana traumatiziranih osoba, širio kroz mrežu raznih nevladinih ad hoc stvaranih grupa.

Institucijama medicinskog ili psihijatrijskog profila i ljudima koji su bili u njima zaposleni, bilo je teško da spoznaju i prihvate da dobro zasnovana demokratija u javnoj oblasti može da koegzistira sa uslovima primitivne autokratije ili čak razvijenom diktaturom kod kuća. U zaštićenom prostoru ordinacije za terapiju žene su se doduše usudivale da govore o silovanju, incestu, batinama, ali stručnjaci medicinske ili psihijatrijske struke im nisu verovali. Davali su njihovim problemima neadekvatna imena, naučena iz muške literature u poglavljima o histeriji. U zaštićenom prostoru grupe podrške ili samopomoći, žene su govorile o silovanju i ostalom, a druge žene su im verovale jer su imale sličnu intimu i slična iskustva, isto poverenje i isti imperativ kazivanja istine. Takve grupe su pomogle ženama da prevaziđu

barijere odbijanja, tajanstvenosti i sramote koja im je branila da imenuju svoje povrede. Iako je metod podrške i podizanja svesti sličan psihoterapijskom, njen cilj je više društvenog karaktera, dakle usmeren je više na društvene promene nego na lične. Feminističko razumevanje seksualnog i domaćeg nasilja osnažilo je žrtve da razbiju barijere privatnosti, da podrže jedne druge i preduzmu kolektivne akcije. Važna je odluka da se naglase zajednička, sopstvena osećanja i iskustva tih osoba kao žena i da se preispitaju sva uopštavanja, predrasude i ranija znanja, tako da je to praktično postao i nov naučni metod istraživanja.

Tek posle 1980-tih kada su naporci ka legitimisanju post-traumatskih stresnih poremećaja kod ratnih veteranata postigli cilj, postalo je zaista jasno, da su psihološki sindromi uočeni kod žrtava silovanja, domaćeg nasilja i incesta, suštinski isti kao i sindromi uočeni kod onih koji su preživeli rat. Podređeni položaj žena je prisilno održavan prikrivenim nasiljem muškaraca. Nasilje muškaraca je prikrivano podređenim položajem žena.

Neformalne grupe i od njih organizovane grupe samopomoći i podrške učinile su porodično nasilje vidljivim, imenovale krivce, fenomenološki analizirale posledice. One su značajno doprinile osvetljavanju mnogih problema u društvu sa jedne druge tačke gledanja na stvari, pomažući kriminološkoj nauci da bolje sagleda problematiku nasilja sa fenomenološkog i etiološkog stanovišta. Njihova uloga je značajna i na privatnom i na javnom planu. Ali njihova uloga, posebno ona terapeutskog karaktera, ne sme da bude ekskluzivna. Neprofesionalne grupe ne smeju da ostanu jedine, pa ni najisturenije u borbi protiv domaćeg nasilja prema ženama i deci. One imaju smisla samo kao deo lanca društvenih institucija i smisljene strategije društvene reakcije na domaće nasilje. One mogu da budu od najveće koristi samo ako su deo opšte društvene spremnosti da se sa tim nasiljem uhvati u koštač, a ne ako su i same izolovane od društva, ako ne saraduju sa institucijama ili su čak izložene represalijama, konfliktima sa organima vlasti ili političkoj opresiji.

2. Feminističkom terapijom onih koje su preživele incest ne rešavaju se sva pitanja post-incestnog sindroma

Činjenica je da feministička (laička) terapija "otvara" one koje su preživele seksualne traume, ali ne čini više od toga. Naučene uglavnom kroz grupne metode terapije da sruše zidove nametnutog čutanja i tajnosti, one koje su preživele traumu seksualnog zlostavljanja u detinjstvu o tome dosta govore. Odnos sa onima koje su prošle feminističku terapiju ispunjen je poplavom jasnog i neprekinutog prisustva tema vezanih za traumu i borbu koja je posle nje usledila u svakodnevnom životu. "Ta" tema će biti perma-

nentno prisutna u njihovom komuniciranju. Najbanalniji događaji, naizgled bez ikakve veze sa traumom iz prošlosti, biće povod za prisećanja. I to svakodnevno i celodnevno. Njihov teret, postaje tako teret njihovih saradnica, drugarica, partnerki, prijateljica, okoline, svakog ko im je blizak. Njihov bes i ogorčenost, nepoverenje i strahovi, njihove nesanice, njihove seksualne disfunkcije, prenaglašena potreba za nežnošću ili odbacivanje svakog dodira, njihov "višak reči", tj. stalna potreba da iznova govore, ili njihova dugotrajna čutanja, njihova metaforika i simbolika, pa zatim mukotrplno tumačenje iste, njihova drugost i osećaj odbačenosti zbog toga, njihova samouverenost i snaga - kada do nje dođu, ili kada se samo pretvaraju da je imaju, da bi zaštitile svoju krhkost, njihova iz istih razloga izgrađena oholost i hladnoća, i sve drugo što je njima svojstveno, ostaju kao nerešeni problemi. Kako izgleda odnos sa jednom od onih koje su preživele incest a zatim prošle kroz jedan od takvih vidova laičke "terapije" vidi se iz sledećeg primera.

Mirjana: "Moja najbolja drugarica iz detinjstva mi je pre izvesnog vremena rekla da je bila incestuirana od vremena kada je imala osam godina. Mi smo se i tada poznavale, ali mi tada nije ni padalo na um da u njenoj kući nije sve u redu. Još uvek se sećam tog osećaja čistog užasa koji me je potpuno preplavio kada mi je prvi put ispričala svoju priču. Od tada smo o tome mnogo puta pričale, i ona je, pod uticajem terapijske grupe u ženskom centru, nezadrživo nastavljala da govori, tako da mi je jasno da joj je ta priča neophodna. Zaista sam želela da joj pomognem, ako nikako drugačije, onda bar slušanjem. Ali ona nije bila baš poštена prema meni. Na primer, svaki put kada bih rekla nešto što joj nije bilo ugodno, bilo o incestu koji je preživel, bilo o bilo kojoj opštoj temi, ona bi pobesnela. Mi smo istih godina, istog smo obrazovnog nivoa i sličnog socijalnog porekla, pa bi se moglo očekivati da o mnogim stvarima mislimo slično. Ali ona mi se na neki način suprostavljala samo radi suprostavljanja, a ne radi toga što bi zaista mislila suprotno ili što bi te razlike zaista bile baš toliko značajne da bi zahtevale direktni sukob. Onda bi me optuživala da ja ništa ne znam o tome kako izgleda biti incestuirana, i kako ja nju nikada neću shvatiti i da sve što kažem nju samo povreduje i da je to sve moja netaktičnost. Uskoro nisam smela ni o čemu, pa ni najbanalnijim stvarima, pred njom da izrazim svoje mišljenje, jer je to nju očito povredivalo i dovodilo do burnih izliva emocija. Konačno sam smogla snage, uz mnogo napora i griže savesti, da se s njom više ne viđam, iako sam dugo smatrala da bi trebalo da joj pomognem jer sam konačno jedina osoba izvan tog ženskog, terapijskog kruga u kome je ona ispričala svoju priču. Kasnije sam se upoznala sa jednom koleginicom koja je bila u istoj situaciji kao ja. Obe smo, naime, bile bliske sa nekim ko je preživeo incest, obe bukvalno traumirane od njih sve u želji da pomognemo, i sve vreme potpuno neopravdano napadane i odbacivane sa njihove strane, dok na kraju nismo rešile da radi sopstvene zaštite moramo njih da odbacimo. Mi živimo u istom svetu u kome su neke osobe incestuirane a druge ne, u kome je neko iskusio koncentracione logore a drugi ne, neki su rano izgubili roditelje a neki nisu. Neki su strašno patili i imali teške živote, a drugi su imali sreće da sve to izbegnu. I šta onda treba da rade oni

srećniji, da čute, prave se da ništa ne znaju, jer šta god da kažu o patnjama biće učutkani od onih drugih, kao oni koji nisu patili dovoljno i samim tim nisu legitimisani da o tome bilo šta kažu. Šta ja treba da radim, da nekako prebrišem sve svoje misli i osećaje vezane za njihove patnje, da me se ne bi dočekalo na nož sa pitanjem a šta ja imam o tome da pričam, ko sam ja i šta sam da bih o tome nešto mislila. Možda bi razumevanje trebalo da dode sa obe strane. Na primer, od onih netraumatizovanih se ne može očekivati isti nivo razumevanja, ali oni imaju prava da brinu o onima koje su bile traumatizovane, i da imaju svoje stavove i mišljenja, slaganja i neslaganja. One koje su preživele incest treba da znaju da one sa kojima to nije slučaj prosto nemaju njihovo iskustvo, ali da to ne znači da nisu uopšte sposobne bilo šta da razumeju i da nemaju mnogo dobre volje i iskrene pažnje. Kako će nivo opšte svesti o postojanju seksualnog zlostavljanja dece ikad biti podignut, ako o tome sme da se govori samo u krugu "posvećenih", onih koje su to preživele. Isključivanjem drugih iz analize problema, cela stvar ostaje nepoznata, na početnoj poziciji tajanstvenosti koja štiti učinioца. Učutkivanjem dobronamernih, neincestuiranih osoba neće nimalo pomoći onima koje su incestnom traumom učutkivane, već će samo povećati krug učutkanih žena i neobaveštenih o svemu onome što incest zapravo znači."

Poznato je da je incestnik ili silovatelj, odgovoran za delo koje je uradio. Da porodica, institucije i društvo, dele odgovornost za ono što se dešavalо za vreme ili neposredno nakon toga. Da je žrtva odgovorna za ono što joj se sada dešava, za svoju borbu da živi svakodnevni život, da ne ostane doživotno samo žrtva, već ona koja je preživela. Poznato je da se od okoline očekuju podrška, strpljivost, tolerancija, toplina i nežnost, razumevanje i bezrezervno poverenje. Ali te feminističke, laičke "terapeutkinje" ne moraju uvek, nenaučene, nepripremljene i neiskusne, da u svakom trenutku budu na terapeutskoj visini zadatka, čak i ako su same preživele incest. Feministička (laička) terapija pomaže onima koje su preživele da se otvore, ali se zadržava samo na tom puštanju poplave napolje, nemajući snage za sveobuhvatniji zahvat u problematiku. Bez toga feministkinje ostaju sa grižom savesti onih koje, zbog svoje sebične običnosti, ili neobaveštenosti, nisu umele i nisu uspele, baš nimalo da im olakšaju teret, ma koliko toga smestile u sebe.

3. Nevladine organizacije - put ka civilnom društvu

Aktivnosti ženskih grupa protiv nasilja spadaju u domen aktivnosti tzv. nevladinih organizacija. Sve društvene aktivnosti mogu se podeliti na: 1. državno-partijske (ostvarivanje moći); 2. privredne aktivnosti (ostvarivanje profita); 3. aktivnosti samoorganizovanja građana sa ciljem da se utiče na prve dve aktivnosti (treći sektor). Treći sektor nose nevladine organizacije, razna društva i udruženja, grupe, inicijative, forumi i fondovi, klubovi i pokreti. Njihove osnovne karakteristike su da su nastali samoorganizovanjem

građana, dakle nisu ih stvorile vlasti (iako one mogu međusobno saradivati), neprofitnost (prihodi, ako ih uopšte ima, koriste se samo za sopstveno funkcionisanje), učešće je dobrovoljno i imaju izgrađenu infrastrukturu (članstvo, izborni organi, statut) i autonomiju (odлуke donose autonomno, bez uticaja sa strane).

Ideja civilnog društva sugerije postojanje zajednice koja počiva na poštovanju ustava, pravne države, osnovnih ljudskih prava, podeli i kontroli vlasti, višepartijskom sistemu, autonomnim udruženjima i slobodnom javnom mnjenju, dakle na poštovanju svega onoga što se uobičajeno smatra neophodnim prepostavkama slobodnog poretku.

U totalitarnim društvima se smatra, uz oslanjanje na Hegela, da društvom prirodno vlada haos. Zbog toga svi društveni odnosi treba da budu u potpunosti regulisani od strane države, sa namerom da se ne dopusti haotičnost društvenih odnosa i uspostavi državni red. U demokratskim društvima pak, znatan prostor je omogućen inicijativama građana koje tvore tzv. civilno društvo pod kojim pojmom treba podrazumevati veliki broj autonomnih subjekata u privredi, nauci, kulturi, obrazovanju itd. Oni ostvaruju pluralizam u identifikovanju i realizaciji različitih društvenih interesa. Oni su autonomni u tom smislu da ne podležu državnim monopolima nego međusobne odnose regulišu sopstvenim pravilima. Izgrađeno civilno društvo i dobar pravni sistem omogućavaju beskonfliktno rešavanje privrednih, nacionalnih, naučnih, verskih i drugih problema.

U SR Jugoslaviji ima svega oko 5000 nevladinih organizacija (koje se po važećoj zakonskoj terminologiji nazivaju još uvek udruženjima građana) za razliku od Hrvatske gde ih ima 12.000 ili Mađarske 17.000, Češke 300.000²³. U njima se ljudi uče da odlučuju o onome što ih se tiče, uče školu samoorganizovanja društva²⁴.

Rad nevladinih organizacija za pružanje pomoći žrtvama nasilja je u svetu afirmisana aktivnost koja i kod nas pokazuje pozitivne rezultate. Ipak, postoje mnoge negativnosti, od otvorenog kršenja raznih zakonskih propisa, do ponekad opasne nestručnosti takozvanih terapijskih postupaka koji se primenjuju bez ikakve kontrole i nadzora stručnih lica i stvaranja utiska da je sve dozvoljeno i moguće usled nereagovanja vlasti. Ovakve organizacije građana ne bi trebalo da budu ukidane, niti njihov rad zabranjivan, već je pre svega neophodno donošenje adekvatne zakonske regulative njihovih

²³ U zapadnim zemljama mnogo više, u SAD 1.200.000, Kanadi 700.000, Nemačkoj 800.000, Francuskoj 600.000, Velikoj Britaniji 300.000, Italiji 200.000, Španiji 60.000, zemljama Beneluksa 110.000. U Ujedinjenim nacijama postoji savetodavno telo koje okuplja 1000 članica.

²⁴ Glasnik, maj 1997, str. 13.

aktivnosti, uz primenu striktnе društvene kontrole stručnjaka, posebno nad primenom terapijskih ili nekih drugih paramedicinskih postupaka. Dokle god nemaju pretenzija da u potpunosti zamene profesionalne vidove terapije i dok se ograničavaju na dopunsko osnaživanje bivših žrtava nasilja u njihovom nalaženju životnog puta, njihovo mesto mora biti obezbeđeno. Svako prekoračenje takvog domena i obima rada, predstavlja zalaženje u domen svojevrsne socijalne patologije karakteristične za vreme u kome živimo.

4. Pozitivne karakteristike rada nevladinih organizacija koje se bave organizovanjem pomoći žrtvama nasilja

1. U vremenima krize i besposlice, mnoge nevladine organizacije predstavljaju za mnoge pojedince jedine, makar privremene ili kratkotrajne mogućnosti obezbeđivanja radnog mesta.

2. Nevladine organizacije doprinose davanju prostora za razvitak građanskih inicijativa kao dela izgradnje građanskog društva i opšte klime društvene demokratije.

3. Mladi ljudi, ali i oni u godinama, često nemaju, usled nazaposlenosti, mogućnost sticanja praktičnih znanja iz sopstvenih oblasti stručnosti, sticanja organizacionih veština ili raznih praktičnih i tehničkih znanja (npr, korišćenje računarske tehnike, elektronske komunikacije i sl), tako da angažman u nevladinim organizacijama predstavlja za sve korisnu dodatnu praktičnu edukaciju.

4. Pružanje kratkotrajne pomoći žrtvama nasilja, uglavnom u vidu empatičkog, podržavajućeg razgovora.

Primeri koji slede fragmenti su sa početka rada jedne neprofesionalno rukovodene terapeutske grupe organizovane od strane jedne nevladine ženske organizacije. Uočava se početni entuzijazam, daju se komplimenti samoj grupi i izražava se optimizam i vera u budući zajednički rad.

4.1. Radionica: Šta mi se dopalo u dosadašnjem radu grupe

Primeri koji slede fragmenti su izjava učesnica sa početka rada jedne neprofesionalno rukovodene terapeutske grupe organizovane od strane jedne nevladine ženske organizacije. Uočava se početni entuzijazam, daju se komplimenti samoj grupi i izražava optimizam i vera u budući zajednički rad.

1. "Mislila sam da nikada ništa lično neću uspeti da kažem u grupi nepoznatih žena, ali evo iz dana u dan se sastajemo i pričamo o svemu i za mene je to prosto fantastično otkriće. Ja znam da mi sada ovde ne možemo da promenimo naše

prošlosti, a one su strašne, i šta god rekle one će ostati jednako strašne. Ali je toliko važno govoriti, bez kočnica, bez lažnog stida, jer ono što se desilo nije naša krivica. Važno je i da ne kukamo. Kad god sam ranije govorila o tome, to je nekako i meni i svima drugima ličilo na beskrajnu kuknjavu. Ovde meni sve naše priče nimalo ne liče na to."

2. "Najbolje je to da su mnoge vaše reči upravo ono što bih ja rekla. Neke svoje misli nisam uspela da formulšem tako dobro kao vi ovde, nekih stvari da se setim tako precizno kao sada ovde neke od nas, a nešto ne bih prevalila preko usta nikada, a eto neke su bile hrabre i rekле upravo sve to što je meni predstavljalo problem."

3. "Ne zamerite mi što danas uzimam reč već treći put. Htela bih da kažem da sam potpuno impresionirana onim što sam čula ovde. Ne samo ogromnom količinom topline i razumevanja, već i jednom sasvim neočekivanom dozom inteligencije i pronicljivosti. Ovo mi nije prva ovakva grupa. Kada god dode do takvih neočekivano dobrih momenata, ja znam da treba da odem i napravim pauzu. Da saberem svoje misli i sve što je rečeno, da ne preskočim prebrzo nešto što je tako vredno. Zato mi nemojte zameriti što neću dolaziti sledećih nekoliko puta, to nije zato što mi je nešto zasmetalio, već naprotiv, zato što mi je sve bilo u jednom momentu previše dobro."

4. "Ja sam pocepana između želje da pitam svoju drugaricu o njenom iskustvu incesta koje je preživela kao dete i želje da je ne pitam, pošto je za nju sve to tako strašno. Najviše od svega mrzim tišinu, prinudnu, nametnutu, koja prelazi u doživotnu onemelost. Ako ne govorimo, onda celu stvar pretvaramo u tabu, sramotnu temu. Meni nije problem da govorim o svom incestu ali njen problem je po svoj prilici mnogo veći. Ja evo nemam nikakav problem da dolazim i na ovu grupu, ali ona to nije mogla da podnese. Ja sam sada najviše ovde zbog nje, sa idejom kako da zajednički razbijemo njenu onemelost i čutanje. Taj zadatak mi je tim teži što znam i kada mi sve bude rekla (ako ikada dođe do toga) da neće biti mnogo onog što bih ja tada mogla da učinim za nju. To me čini užasno frustriranom i taj osećaj je ponekad toliko jak da bih vrštala."

5. "Ja sam ovde najtiša. To nije zato što ne bih imala šta da kažem ili što nemam poverenja u vas, nego prosti, ja sam takva. Hoću pre nego što bilo šta kažem o pitanjima koja su postavljena, da znate da sam vrlo srećna što sam ovde, i da mi veoma mnogo znači podrška i ljubaznost koju pokazujete."

6. "Hvala vam svima što ste se osvrnuli na ono što sam govorila i što ste me ohrabrike. To mi je pomoglo da se osećam mnogo, mnogo bolje. Ja mnogo radim i pokušavam da na poslu budem stalno još bolja, da uvedem novine, da iskoristim korisno svaki trenutak da naučim nešto novo. Ali stalno mislim da sam loša. Vi ste mi pomogle vašim divnim rečima da shvatim da sam ja OK, i da je sve to posledica onoga što nam se dešavalо u prošlosti. Mnogo mi znači da znam da je to što preživljavam, sva ta nesigurnost na poslu, nešto što ste i vi same iskusile, dakle da nisam jedina na svetu koja ima taj problem, a što sam godinama mislila."

7. "Uvek sam se osećala pomalo smešna u svojim zahtevima. Vi ste učinile da se osećam normalno, dakle kao neko ko ne izvoljava stalno nešto i maltretira stalno sve oko sebe, već kao osobu od realnih potreba i normalnih zahteva."

8. "Mislim da je ova grupa upravo ono što mi je bilo potrebno. Hvala vam na rečima podrške. Istina je da sam ignorisala sopstvena osećanja. Zapravo sam bežala u rešavanje tuđih problema da se ne bih suočila sa svojim sopstvenim problemom. A u grupi je mnogo lakše, zapravo jedino moguće imati problem, imati ga javno i biti ovlašćena da ga imаш."

9. "Prosto ne mogu da verujem koliko sam mnogo podrške dobila za kratko vreme ovde u grupi. Znam da rizikujem da zvučim naivno, ali se zaista osećam mnogo, mnogo bolje sada nego pre no što sam došla u grupu. Taj osećaj potiče ako ni iz čega drugog, a ono sigurno iz stalno prisutnog osećanja da je potpuno opravdano da imam osećanja. Osobe u mojoj situaciji često moraju da zaborave na njihovo postojanje, jer niko neće da ih sasluša, a pogotovo ne pažljivo. A evo ovde, vi sve me slušate sa maksimalnom pažnjom, i ono što imam da kažem nije vam ni dosadno, ni smešno, ni neverovatno."

10. "Prepostavljam da je i na mene došao red da nešto kažem jer sam do sada stalno preskakala temu o besu i ljutnji koju sve osećamo protiv muškaraca. Bes je opasan i ljutnja takode. Nije lako biti besna ili ljuta. Zato sam se celog života pravila da nisam takva. Treba dobro otvoriti oči i suočiti se sa time. Treba imati srca i to sebi priznati. Ali kada si sama, onda je sve to teže. Kada sam u grupi, onda mogu postepeno da puštam svoj bes da se izvija kao dim iz cigarete uvis, da se skuplja kao jedan tamni oblak iznad moje glave i da eksplodira van mene, bezbedno, ne povredujući nikoga."

11. "Kakva fantastična grupa! Osećam se podržanom samo slušajući vas što govorite i kako reagujete na tude reči. Ja se nigde ne osećam baš udobno i moji ventili su svi čvrsto pritegnuti. Sada osećam da se i moj poklopac polako otvara, i da otuda neće pokuljati ništa toliko strašno, da ne bi moglo da se ovde čuje. Najvažnije je da smo uspele za kratko vreme da odnegujemo poverenje. Bez poverenja, ono što imam da kažem jeste strašno, toliko, da o tome ne može da se govoriti. A kada poverenje postoji kao što je ovde slučaj, onda sve dobija jednu drugu boju i mnogo blaži karakter."

12. "Vrlo sam zahvalna svima vama na učešću u ovoj grupi. Ja sam od onih koje su dosta pričale o svom iskustvu sa incestom. Međutim, kad god to pričam imam utisak da sam melodramatična, ili kao da se radi o sapunskoj operi. Prosto mi je sve to ponekad samoj smešno na jedan tužan način, ako me razumete na što mislim. I naravno, oni koji me slušaju to primaju isto tako, ako ne i gore. Ovde, međutim, nemam taj utisak melodramatičnosti ili da sam neodgovarajuća ma na koji način."

13. "Da bi se bilo u ovakvoj grupi potrebna je hrabrost. Možda sam ja glupa kada verujem u hrabrost. Celog života nosim teret tajne, koju se plašim da saopštим bilo kome zbog straha od obacivanja, kazne ili poniženja. Ovakve grupe su jedino mesto gde nema odbacivanja, kazne ili poniženja, šta god rekle ili čega god se setile ili kakvu god tajnu otkrile. Ja se ne slažem da treba da se učutkujemo, menjam te me, i uopšte da treba da postoji nešto o čemu ne treba da razgovaramo, jer ako to ne možemo ovde, gde možemo?"

14. "Ovo je jedna divna grupa, i nigde nisam srela toliko nežnih i pažljivih žena. S obzirom na to koliko smo različite, čudo je da nesporazumi nisu još veći. Meni strašno pomaže da vidim i kada se prašina slegne, da smo sve ovde, žive i zdrave, dobro, možda pomalo povredjene, tu i tamo poneka modrica, nije strašno."

15. "Grupa je imala ogromnog uticaja na mene. Shvatila sam da se ništa ne može promeniti niti poboljšati bez prave spoznaje situacije, bez razgovora o tome i bez slušanja drugih koje su bile u istoj ili sličnoj situaciji pre. Čuvanje strašne tajne u samoći i sramoti, jednostavno više nije moja stvarnost. Ovde sam dobila reči kojima će se boriti protiv zla. Bez svesti o problemu nismo spremne za bitku sa njim, a ovde smo tu svest podigle i unapredile."

16. "Ja sam još nova u ovoj grupi, ali mi je strašno milo što se poštuje sve što smo se dogovorile. Naše odluke važe, a to znači da i mi kao ličnosti imamo vrednost i važenje. Od sada je prva osoba odgovorna za moju zaštitu, ja sama. U tom saznanju mnogo mi je pomoglo slično iskustvo koje sam ovde čula."

17. "Ja imam previše svakodnevnih obaveza i stalno sam premorena tako da sam jedva našla vreme da udenem nekako dolaske na sastanke grupe. Međutim od tada primećujem, da sve ono što je dobro, a što mi se desi u životu, automatski pripisujem uticaju ove grupe."

5. Negativne karakteristike rada nevladinih organizacija koje pružaju neprofesionalnu terapijsku pomoć onima koje su preživele nasilje

1. Nedovoljna, neadekvatna ili nikakva stručnost ili kvalifikacija ide do granica krivičnog dela nadrilekarstva ili nadripistarstva. Tako se npr. u nekim feminističkim grupama često formuliše kao načelo, tzv. "nova profesionalnost", koja negira stvarno obrazovanim osobama psihološke, psihijatrijske, sociološke ili pravne struke da primenjuju svoja znanja stečena u redovnom školovanju. Daje se prostor osobama bez ikakvog visokoškolskog obrazovnog nivoa ili iz drugih, neadekvatnih profesija da primenjuju razne terapeutske metode, drže edukativne seminare centrima za socijalni rad, školskim nastavnicima ili čak zaposlenim u policiji i sudovima, da pravno

zastupaju stranke pred sudovima i državnim organima i sl. Zapravo se radi, u najboljem slučaju, o limitiranim empiričarkama koje vladaju s ograničenim dijapazonom tehnika i metoda, nedovoljno široko obrazovanih i specijalizovano stručnih, cenjeno po svakom objektivnom kriterijumu.

Prema rezultatima istraživanja, u našem uzorku oko četrdeset posto žrtava seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu ima za posledicu dugotrajnu, permanentnu potrebu za terapijama, koja ne može da se uvek i u potpunosti zadovoljava u postojećim medicinskim, profesionalnim ustanovama. Iz podataka tog istraživanja jasno je da je pomoći osobama traumiranim seksualnim nasiljem u detinjstvu dobrodošla. Međutim, takođe je jasno da se radi o teškim slučajevima, o licima koje godinama pate od tzv. post-incestnog sindroma i za koje je bukvalno opasno po život i zdravlje da se nadu u rukama neobučenih i nestručnih samozvanih "terapeuta" ili "novoprofesionalnih" laičkih "entuzijasta".

2. Lažno predstavljanje ili navođenje podataka koji ili nisu tačni ili su u najmanju ruku plod preterivanja. Tako se npr. navodi da je neka grupa "jedina na Balkanu" pri čemu samo u istom gradu delaju bar par sličnih grupa ili se realizuje sijaset sličnih projekata. Navodni rezultati rada se prezentiraju kao plod pionirskog inovatorstva ili ništa manje no eksluzivna naučna "otkrića".

3. Olako širenje alarmantnih vesti i neproverenih navoda. Primer: Neke grupe za pružanje pomoći ženama-žrtvama nasilja barataju bez ikakvog osnova podacima da je npr. preko 90% žena silovano u braku, za šta ne postoje nikakve potvrde domaćeg ni stranog porekla, ni teoretskog ni praktičnog osnova.

4. Finansiranje iz inostranih izvora uz potpuno ignorisanje ili delimično nepoštovanje domaćih propisa. Uglavnom se novac dobija u gotovini, a ne preko banaka, za šta je do nedavno kao izgovor služio embargo svetske zajednice prema Jugoslaviji, ali se praksa nekontrolisanog unosa, pa samim tim i raspolažanja novcem, nastavlja i posle ukidanja embarga. Rezultat je da se ne plaćaju nikakvi porezi i doprinosi, ne postoji mogućnost finansijske kontrole ma kog oblika, a uvid u primanja i trošenje, nemaju čak ni sami članovi grupe, tako da su zloupotrebe brojne.

5. Korišćenje lažnih ili nepostojećih adresa radi kamufliranja svojih aktivnosti, nestručnosti ili neke druge vrste neadekvatnosti kadra i prikrivanja pomenutih nedostataka od ma kakve kontrole stručne ili opšte javnosti. S istim motivima koristi se i specifična mistifikacija rada u koji niko nema nikakav uvid a što se pravda navodno povećanom dozom zaštite poverljivih podataka, zaštite identiteta klijenata i sl.

6. Permanentni unutrašnji sukobi i konflicti deo su neizgrađenosti ideološkog i stručno-metodološkog koncepta, koji uglavnom polazi od entuzijastičkog rušenja "starog", ne nudeći pritom kao zamenu ništa što bi

bilo dovoljno konzistentno i kompleksno. Na to se nadovezuju brojne zloupotrebe samozvanih lidera, od manipulacije materijalnim sredstvima i novcem koji idu do otvorenih krađa, do manje ili više vešte manipulacije resursima ili ljudima ("power games"²⁵) radi očuvanja i izgradnje neprikosnovenosti sopstvenog položaja. Kreatori i korisnici negativnog unutarnog ambijenta dovode celu grupu u stanje neefikasne i nefunkcionišuće stagnacije uz često neispunjavanja osnovnih ciljeva grupe.

7. Često je prisutan oštar rivalitet između pojedinih grupa koje imaju slične aktivnosti, a koji se ogleda u neloyalnoj konkurenциji kada su u pitanju kako korisnici usluga, tako i finansijeri. To sve stvara jednu opšte intrigantsku atmosferu uzajamnog optuživanja, podmetanja, korišćenja tzv. "žute štampe" radi samoreklamerstva i/ili napadanja onih "drugih" i odsustva saradnje. To sve apsorbuje sve više energije članova takvih grupa, pa se sve manje vodi računa o stručnom usavršavanju i razvitku, poboljšanju nivoa usluga i opštег kvaliteta rada.

8. Pogoršanje (umesto popravljanja) psihičkog stanja korisnika njihovih usluga usled nestručnosti, neiskustva i preambicioznog upuštanja u rešavanje preteških problema, dezorganizacije, neprofesionalnosti. Nemanje pravih rešenja se obavezno periodično pojavljuje u terapijskoj grupnoj dinamici usled nedostatka adekvatno obrazovane i obučne osobe koja bi rukovodila terapijskom grupom. Osobe koje su traumatizovane ranim seksualnim zloupotrebama to često dovodi u predsuicidno stanje stanje.

5.1. Radionica: Kako prevazići problem povređenosti unutar grupe

Primeri koji se navode su fragmenti diskusija vođenih po izbijanju sukoba unutar grupe za terapijsko pružanje podrške, iz kojih se vidi eskalacija međusobnog povredivanja učesnica grupne terapije bez mogućnosti da se konflikt prekine, usled čega je došlo do neminovnog raspada terapijske grupe i očiglednog pogoršanja psihičkog stanja pojedinih, najpovređenijih osoba, od kojih su se neke našle na ivici samoubistva²⁶.

²⁵ "Pitam se koliko godina treba da prođe u trošenju dragocene ženske energije u beskrajnim, jalovim borbama za nekakve male deliće moći. Koliko će vremena proći dok ne uspemo da kanališemo svoju energiju umesto u unutrašnjim konfliktima, za osnaživanje svih žena." - sa radionice: Kako prevazići problem povređenosti unutar grupe.

²⁶ Fragmenti snimljenih seansi jedne domaće grupe samopomoći osobama koje su preživele incest. Uz saglasnost učesnica neki delovi mogu da se objave. Izostali su oni delovi snimljenog materijala koji se odnose na neposredni povod sukoba, lične storije učesnica o preživljenom seksualnom nasilju, sam sukob kao i neke veoma lične reakcije pojedinih učesnica.

1. "Jedna od najboljih stvari koje sam naučila tokom godina terapije je da se u grupnoj terapiji mogu čuti mnogo neprijatnih stvari. Jednostavno uvek ima osoba koje će reći mnogo povređujućih stvari. Tada imam na raspolaganju razne mogućnosti: mogu da se takvim osobama smejem, da ih ignorišem, da se na njih naljutim, da očutim i pustim da stvari produ ili da uđem u raspravu sa njima. Došla sam na to da verujem da je bol kao deo života i bede, patnje i žaljenja, zapravo stvar izbora. Verujem dakle u samoodbranu. Verujem da imamo prava sve da uradimo radi samoodbrane, ali mislim da se to pravo proteže samo do granice učutkavanja drugih, ali je ne prelazi. Na primer, ja zbilja mrzim pornografiju jer objektifikuje ljudsko telo, a posebno ako se radi o deci, ali još više mrzim cenzuru. Mi svi imamo potrebu da govorimo i svi naši glasovi treba da se se čuju. Nadam se da niko zbog ovoga neće napustiti grupu."

2. "Ja pažljivo pratim vašu ljutnju. Plašim se da nemam mnogo šta korisno da dodam celoj stvari. Ja shvatam naše dve drugarice. Diskusija koja se povela ovde predstavlja za njih nešto što one više ne mogu da izdrže. I mi smo sve povredene i ne znamo kome i kako da pružimo podršku. Ali sve mi bismo morale da pravimo razliku između uzroka i odgovornosti/krivice. Videli smo da traume iz naše prošlosti mogu lako da se provociraju jednom rečju, nespretnim komentarom, ili neumesnom primedbom. Ali to ne znači da je osoba koja je izazvala nesvesno tu reakciju odgovorna za sve posledice do kojih dođe, a još manje da je isto tako zla i odvratna kao onaj ko nam je prvobitno naneo bol. Moramo svoj bes da usmerimo na te nasilne radnje iz naše prošlosti i one koji su ih učinili, a ne na one koji su nespretno nešto sada komentarisali. Mi znamo da ima velikih razlika između onoga šta obični ljudi misle/osećaju/kažu od reakcija nas koje smo preživele incest. Ali i među nama ima takođe razlike: na ono na što će jedna da skoči u najvećem besu, neka druga će reagovati eventualno s prekorom. Ako bismo sada rezimirale šta se ovde dogodilo, imamo situaciju da jedne govore "Mi smo strašno povredene" a druge "Ali nismo tako mislile, samo smo želete da pokažemo pažnju i interes." Kao što je i ranije rečeno, sve bismo se bolje osećale ako unapred zauzmemos stanovište da je sve što je rečeno, rečeno sa najboljim a ne sa najgorim namerama. Takođe, moramo da shvatimo da je svačija reakcija samo njihova sopstvena reakcija, plod svega onoga specifičnog što je u nama, a ne rezultat onoga što je rečeno ovde na grupi. Mada opet sa druge strane, i sve učesnice grupe treba da budu što je moguće osjetljivije i pažljivije, upravo vodeći računa da ovde ima više i manje povređenih. Ja takođe često pomišljam da nije dobro sakupiti nas koje smo preživele incest samo tako mehanički, već da bi trebalo napraviti i među nama razlike i tako formirati podgrupe po kriterijumima o kojima bismo mogle da se dogovorimo. Tako bi se smanjile početne razlike i smanjila mogućnost različitih reakcija. Ja sam bila u terapijskim grupama od 2-3 osobe, i doživela sam i grupe u kojima se nije ni govorilo, samo smo plakale, grlile se, tešile se nežno jezikom tela, a ne rečima. Ima i takvih situacija i takvih osoba. Takvi trenuci su nemogući u većim grupama kao što je ova, ili slične. Dakle, ja mislim da ne treba da izbegavamo neugodne teme, već da treba da izbegavamo da se povređujemo, koliko god nam je to moguće."

3. "Ja mislim da one osobe koje ne mogu da izdrže diskusiju koja se vodi na grupi prosto ne treba više da dolaze. Potpuno je prirodno da priče koje su se čule i koje ćemo tek da pričamo predstavljaju strašan izvor bola za mnoge prisutne. To je upravo mehanizam kako seksualno zlostavljanje utiče na sve nas. Sve smo mi bile deca, mala i bespomoćna i još uvek je skroz neverovatno kako je iko odrastao mogao da nas koristi shodno isključivo sopstvenim potrebama. Neke osobe smatraju da imaju prava da se ponašaju prema deci onako kako se koristi stvar: platiš, nosiš, koristiš, baciš i kraj. Oni su ti koji uopšte nisu mislili o tome kako strašne posledice to može da ima na dete. Niko od njih nije bio glup da ne bi mogao da shvati da će to imati posledice, ali ih se to nije ticalo. O tome upravo mi ovde na grupi i pričamo. Mnoge od nas uspele su da zaborave najgore detalje, što je smatram jedna korisna i pametna reakcija. Kada je nešto strašno do neizdržljivosti, onda je to bolje zaboraviti. I sada smo u situaciji da se baš toga sećamo, da evociramo uspomene baš na te detalje i normalno, onda smo povredene. Imamo mogućnost da biramo, da ostanemo i izdržimo bol ili odemo i odbranimo se time od bola. Obe reakcije su legitimne. Poneki terapeuti smatraju da treba da nas ubede u ovo ili ono i to su loši terapeuti. Mi znamo da ovde treba da negujemo naše pravo izbora. Imamo mogućnost da nešto promenimo u svojim životima vodeći računa isključivo o nama samima i sopstvenim potrebama. Niko od nas ne zna potpune priče onih drugih prisutnih. Samo svaka od nas zna najviše koliko se mogla setiti i sa koliko se mogla suočiti. Svaka od nas je stručnjakinja za sopstveni život i нико не može da je zaštititi bolje od nje same od svega što se ovde dešava. Ja znam dobro da ima mnogo toga čega bi trebalo da se setim, ali se ne sećam jer je prosto rečeno, previše bolno da bih se sećala. Isto tako i sa diskusijom na grupi. Ja znam da ima stvari koje su neizdržljive da se čuju i onda ne treba da se slušaju."

4. "Sećanje uopšte nije najvažnija stvar. Najvažnije je da se shvati da ako stvari koje nas još uvek učutkuju, ograničavaju našu reakciju i plaše nas, onda treba da radimo na tome. Sećanja mogu da se jave tokom tog procesa, a mogu i da se ne jave i ostanu duboko zakopane. Ali i u ovom drugom slučaju, kroz taj metod koji predlažem možemo da se oslobođimo njihovih pogubnih efekata. Možemo da se lečimo i nastojimo na tome i kada ne znamo sve detalje šta nam je neko učinio dok smo bile male. Možda nikada nećemo ni doći do saznanja ko nam je i šta uradio, ali je važno da svoje osećaje uzmemos ozbiljno, da u njih ne sumnjamo ili da ih kritikujemo."

5. "Ja ću pokušati da rezimiram šta se desilo. Već danima imam osećaj da je sve pošlo loše, ali da mi se gubi svest o tome šta je to loše. Da bih pomogla sebi i drugima, pokušaću da rezimiram činjenice. Molim vas da moje mišljenje poštujete samo kao jedno zasebno, lično mišljenje, ni manje niti više. Saslušajte me ako želite, poštujte ili ne, kako vam je volja, ali me nemojte osudjavati zbog toga što imam svoje viđenje stvari. Dakle, evo šta se desilo: jedna od članica naše grupe ispričala je u detalje svoju priču o seksualnoj zloupotrebi koju je doživila. Većina je požurila sa podrškom. Neke su počele da osuduju muškarce koji su u stanju deci da učine takve grozote. Onda su neke počele da pokazuju znake velike osetljivosti na ono što je rečeno. Neke od njih zato što same nikada nisu tako formilisale svoju priču, ni u

sebi, a kamoli javno. Druge, jer su se prepoznale u priči, a da nisu hteli. Tek, one su celu priču primile dosta loše, kao neku vrstu prekora upućenog direktno njima, što je po meni početak problema. Onda je došla ta nesrećna rečenica, "Jednom žrtva - uvek žrtva". Nije kriva ta koja je to rekla, ja nju ne krivim, ali to je proizvelo onda reakciju svih, pa i moju. Mi smo smatrali to uvredljivim. Tada sam počela ozbiljno da razmišljam da se povučem iz grupe. Onda su neke reagovale negativno na moju reakciju i slične reakcije drugih, a druge su reagovale tako da uzmu da brane onu koja je to rekla. U tom momentu se potpuno izgubilo seksualno zlostavljanje kao naša glavna tema i postala je važna boja glasa, upotreba ove ili one reči, dovoljno ili nedovoljno pažljivo, i da li se radi o cenzuri ili ne. Više nikome nije palo na pamet da nas/mene pita, a što smo mi tako povredene, jer se naša incest priča i iskustvo nekako izgubilo pred naletom novih emocija. Onda sam govoreci sa sopstvenog stanovišta osetila veliki strah. Osetila sam da odjednom više nisam sigurna, a to je nešto što sam gradila godinama. Rešila sam da ne dolazim više na grupu, ali diskusije, nimalo nežne, nastavljale su se telefonom, pa čak i pismima. Pitam se da li je lakše nekoga povrediti ili zanemariti osećanja te osobe u ime odbrane nekoga trećeg, ili pitati prosto pitanje, zašto se ta neka osoba tako oseća, pri čemu je to više retoričko pitanje koje označava razmišljanje o osećajima neke osobe, a manje stvarno pitanje koje zahteva stvarni odgovor. Molim vas da prestanemo da jedna drugu povredujemo."

6. Ovde je dosta žena povredeno. Toliko je povredivanja da bih rekla da je to sada prosto vidljivo i opipljivo u vazduhu ove prostorije i kada bi neko ušao ko ne bi znao šta se ovde dešava, odmah bi mogao to da pogodi. Ono što me naročito rastužuje je da neke osobe prosto ignorišu očiglednost nečije povrede, i umesto da pokušaju da razgovaraju o tome kako se neka od nas oseća, i podrže našu sestru-sapatinicu, između nas i dalje lete ljutito napadačke i ljutito odbrambene reči. I ja se slažem da je neophodno nekada zastati makar raspolagali i najboljim argumentima i samo se zapitati "zašto" neka ovde reaguje tako kako reaguje. Već i sam pokušaj da se razumeju nečije emocije je bolji od njihovog ignorisanja.

7. "Ovde je toliko mnogo reči kojima se pokušava da nam se objasni zašto grešimo. Podela uloga je jasna, mi koje smo pretrpele gore stvari u ranijem detinjstvu, sada smo povredeni i teže nam je, a posebno kada nam one kojegotovo i da nisu oštećene, jer im se sve desilo u kasnijem dobu, sada sole pamet."

8. "Neke ovde imaju post-traumatski sindrom toliko jako izražen da bukvalno mogu da umru od bola. To nije nikakva melodrama kada kažem da pojedine osobe ovde mogu da umru od bola. Jedna od njih dve koje su najviše povredene, a koje jesu zaista (da li je to koncidencija ili ne, ne znam) pretrpele najteže zlostavljanje u detinjstvu, ove godine je imala pokušaj samoubistva. Dakle, ne tako davno. Njen psihijatar misli da ovakve grupe nisu škodljive, ali da nisu ni mnogo korisne, pa nije imao ništa protiv da ih posećuje. Ja bih rekla da su za nju škodljive, i više od toga, da su direktno opasne po njen život. Molim vas nemojmo više da razmenjujemo uvrede. Ja ću takođe prestati da dolazim ako se ova atmosfera nastavi."

9. "Treba otići u bezbednost, i ja se evo pridružujem onima dvema koje su otišle, na par dana samo. Biću odsutna da bih sprečila da mi se posle toliko godina i posle toliko terapija ponovo desи obarač."

10. "Ja sam došla da vam prenesem vesti od njih dve, od kojih je jedna izgleda toliko loše da je blizu samoubistvu, a obe su u regresiji, tj. kako je malopre objašnjeno, doživljavaju intenzivna sećanja "sa učestvovanjem". Čin zlostave je dovoljno strašan. Sve što dodajemo tome je nepotrebno povređivanje onih koje su povredene. Mi moramo kroz to da prolazimo iz godine u godinu, ponovo i ponovo, ko zna koliko puta, na terapijama, na ovakvim grupama, koje valjda zato i postoje. A onda se ljutimo jedne na druge i povredujemo se. I sve to jer je neko nekada bezobzirno rešio da nas povredi i time zauvek obogalji."

11. "Ne želim da se ovde bilo ko učutkuje. Ne želim da se ovde oduzima reč bilo kome. To nije način da se reši bilo koji problem. Reči koje mi izgovaramo su ništa prema onome što nam je učinjeno, i to je pravi uzrok problema, a ne navodne uvredljive, ili napažljive reči izrečene ovde među nama."

12. "Ovo mesto, ova grupa, postala je ponešto gorko mesto u poslednje vreme. Istina je da sam ovde rekla stvari koje sam u životu rekla samo nekolicini ljudi, a možda čak nikome. Rekla sam to sve jer sam se osećala sigurno i zaštićeno. Reakcija koju sam dobila je takva da nikada nisam očekivala toliko razumevanja i toliko podrške. Uživala sam u diskusiji, šalama, različitim suprotstavljenim mišljenjima i bilo mi je dozvoljeno da se usprotivim svakom mišljenju sa kojim se ne bih slagala. Ali kada ono što je izrečeno počne da povređuje druge, i da stvara istinski bol i patnju, onda situacija počne da se menja. Pitanje je da li se ipak mora doći i do "tih" sadržaja ili oni treba da se veštrom eskivažom izbegavaju ili bar odlazu unedogled. Ja bih rekla da je nužno da dođemo i do bolnih pitanja, i da je naša reakcija takođe nužna i ova faza u grupnoj dinamici koju nazivam gorkom, takođe je neizbežna. Problem sa grupom je takođe i što mi zapravo ne znamo ništa o tome što nam se dešava u redovnom životu, van grupe. Zato i ne možemo uvek da ocenimo koje će efekte imati naše reči na svaku prisutnu osobu. Neko će reći možda da smo nervozne ili da se "primamo" prebrzo. Pa u tome je valjda i poenta, mi smo one koje smo preživele nešto strašno i zato lakše "padamo" na provokaciju. Sada mi dode da plačem kada se setim onih viceva koje smo pričale, pa koje smo knjige pročitale. To je sada iza nas, a dani gorčine pred nama. Ja sam kao što znate spisateljica, i reči su moj normalni način izražavanja. Sada mi međutim one nedostaju i ostaje mi skamenjeno čutanje i to zovem gorčinom."

13. "Ova naša diskusija otišla je predaleko, iza mogućnosti grupne tolerancije za svaku terapijsku grupu. Ja se lično osećam kao da hodam po užarenom ugljevlju kada god treba nešto da kažem ili komentarišem. A istovremeno osećam jaku potrebu da dodam svoje misli. Ja sam prosto preplašena od činenice da postoje nekontrolisani sporedni efekti naših reči koji mogu da budu mnogo puta pogubniji od svega drugog što je urađeno. Ja sam sva ispreparadana zbog toga što su naše dve drugarice doživele iznenadno toliko mnogo bola da ga ne mogu izdržati. Ne mogu

ipak da se otmem od utiska o postojanju melodramatičnosti. Takođe ne mogu da ne primetim tragove emotivne ucene. Mislim na ono, ne obraćajte mi se više a da stalno nemate na umu da to vaše obraćanje može da prouzrokuje moju smrt! Ja moram opet da zastanem sa pitanjem: ko su bili naši mučitelji? Da li su to zaista neke od nas koje su se izletele sa svojim nespretnim komentarima? Svaki naš bes ili ljutnja je samo površina ispod koje je ko zna šta. Mi smo u našoj grupi došle do momenta kada nam je neophodan profesionalni nadzor, terapija, a to prvobitno nije bila zamisao ovakve grupe. Predlažem da za sada ovde prekinemo da ne bismo izazivale nove sporedne efekte i obarače, potpuno nesvesne dometa svojih reči."

14. "Za žaljenje je da se ovo mesto koje je bilo izuzetno podržavajuće i ujedinjeno, sada pretvoreno u pravo bojište. Održavanje predašnje atmosfere podrške i pažnje nije toliko teško i zahteva samo malo manje sebičnosti i malo više pažljivosti. To je ono što je održavalo ovu grupu. Ja verujem da mi bez intervencije sa strane možemo same da prestanemo da se dalje povredujemo. Uzmite odmor ako vam je svega previše. Razmislite par puta pre nego što nešto kažete da li to ne predstavlja produžetak ovog neprijatnog lanca povređivanja. I pre svega, poštujte osećanja drugih, da biste zaradile njihovo poštovanje za svoja osećanja."

15. "Ja sam bila službeno odsutna par dana i vidi u šta se za to kratko vreme pretvorila ova grupa? Ja stalno tražim da radimo vežbe disanja, pa bih i sada zamolila da to uradimo zajedno. Polako udišimo, posmatrajući sve oko nas kako radimo isto, sada izdahnite, ponovite duboki uzdah, izdah, doobro. Sada me molim vas poslušajte i prestanite sa tim koja je koju učutkavala, a koja je šta preživila, koja je više a koja manje preživila ili koju više, a koju manje pogadaju flešbekovi. Nastavite sa disanjem, polako i duboko udahnimo, gledajući jedna drugu, pa izdahnimo, pa opet isto, uzdah, izdah, taako."

16. "Još pre nedelju dana sam molila da se manemo bolnih tema, a još uvek to nismo učinile. Dobro, nisam ja u ovoj grupi ni mama, ni gazda, i možete da radite kako vi hoćete. Ali ta tema nam u ovom momentu ne ide. Prosto nismo u stanju da budemo racionalne kada je to u pitanju. Sada su obe strane povredene, zapravo previše je povredenih i sve više je onih koje su ili napustile grupu, ili se spremaju da to urade. Bolje je bilo da smo smesta prekinule diskusije koje nam ne prijaju, pre nego što smo nagazile jedna drugu. Sada se svi u krug izvinjavamo ali umesto olakšanja, i ta izvinjenja deluju kao nove uvrede. Uskoro više neće biti grupe. Ako je to ono što je grupi potrebno, onda hajde da nastavimo sa tom temom. Ja lično mislim da grupa treba da nastavi da postoji i da imamo toliko mnogo raznih tema koje nismo ni načele da bi bilo šteta da se sad ovako naprasno rastanemo. Šta nas košta da promenimo temu? Ovo je bilo meni vrlo drago mesto, a sada imam utisak kao da se valjam u blatu. Trotoar je blizu, odmah pored mene, ali ja zbog nečega hoću da budem sva prljava i mokra. A zašto je to tako?"

17. "Naša je greška što smo na ovoj grupi pomislile da možemo da uronimo u sve svoje dubine i rešimo sve svoje bolove. Ne možemo. Sada to znamo. Nisu mene povredile toliko osobe ili njihove reči izgovoreno na grupi, one su bile samo kao

magični slogani koji su proizveli lošu reakciju. Ja sam povredena najviše onim van grupe, svim onim pozivima, pismima, onim što niste hteli da kažete na grupi ali ste mi ovako ili onako rekli kasnije. Ja zbilja verujem da su ljudi jednaki i da niko nije iznad drugih. Jednake smo ali različite. I ta različitost bi morala da bude poštovana više nego što je bila."

ŠTA O INCESTU REĆI NA KRAJU, A DA SE NE POKVARI ONO ŠTO JE REČENO NA POČETKU I U SREDINI

O incestu se može pisati na razne načine. Može se govoriti kako je incest bio regulisan i kako primenjivan u nekim istorijskim periodima. Može se govoriti o tome ko su učinoci seksualnih zloupotreba dece, pa se analizirati njihova ličnost i psihički problemi. Bilo bi zanimljivo da se vidi šta o incestu govore teološke doktrine različitih religija. Mogu se analizirati sudske predmeti, kroz sagledavanje karakteristika krivičnog postupka i kaznene politike prema učiniocima. Mogu se analizirati i zatvorski dosjei radi sticanja saznanja o ponašanju zatvorenog incestnika, oficijelnog tretmana koji je primenjen kao i njegovog neformalnog statusa unutar zatvoreničkog društvenog sistema. Takođe se mogu analizirati krivični, porodični i neki drugi zakoni u kojima se mogu naći odredbe koje regulišu incest i seksualno zlostavljanje dece, kroz istorijskopravnu, komparativnu i međunarodnopravnu regulativu, de lege lata i de lege ferenda. Bilo bi veoma važno da se govorí o otkrivanju i o prevenciji seksualne zloupotrebe dece incestnog i neincestnog tipa. Bilo bi korisno govoriti i o institucijama koje se bave ili bi trebalo da se bave incestom, incestnicima i žrtvama incesta, kroz sagledavanje uloge policije, centara za socijalni rad, škola i drugih obrazovnih ustanova, sudova, raznih drugih državnih organa i nevladinih organizacija. O svemu tome se kod nas gotovo uopšte nije bilo reči, pa sigurno ima dovoljno razloga i prostora da o tome počne da se piše i govorí.

Mi smo, međutim, odlučili da uradimo nešto drugo a to je da obratimo pažnju na odrasle osobe koje su preživele seksualnu zloupotrebu u detinjstvu incestnog ili paraincestnog tipa. Mnogima može da izgleda da to možda nije najvažnije što se može govoriti o incestu, ali u ovom momentu, to su bile jedine osobe čiji su sporadični iskazi ukazivali na postojanje seksualnog zlostavljanja dece. One koje su preživele incest, otškrinule su čvrsto zatvorena vrata jednog paralelnog sveta, dobro skrivenog od pogleda javnosti, u kome caruju nasilje, strah i doživotna traumiranost. Gledati svet njihovim očima, ali govoriti sopstvenim jakim glasovima ono što one nisu uspele da kažu, bio je jedan od ciljeva ovog rada.

Principi ovog rada su bili ono što je rekla Klaris Lispektor: "Dok budem imala pitanja, a ne budem imala odgovore, ja ću da pišem," kao i da je borba protiv moći borba koja se nužno vodi sećanjem protiv zaborava. O

svemu onome o čemu ovde nije bilo reči a trebalo bi, na sva pitanja koja nisu pokrenuta ili na koja nisu nađeni pravi odgovori, može se otvoriti diskusija, može se i mora se što pre dosta toga novoga reći i napisati.

O onome o čemu se govori u ovoj knjizi, sigurno se može reći još mnogo toga što preciznije, bolje i autentičnije predstavlja incest. Ali нико ne treba da bude učutkan niti onemogućen da daje svoje mišljenje ili napiše svoju studiju o incestu, kroz sopstveni doživljaj incesta i sopstvenu vizuru scenarija zbivanja i psihologije učesnika, opredeljujući se za neki od aspekata važnog za seksualnu zloupotrebu dece. Ne postoji monopol niti ekskluzivno pravo na bavljenje incestom, jer to pravo ne daje ni grupna pripadnost, ni obrazovanje, pa ni sopstveno neposredno iskustvo sa incestom.

Za sve koji se bave incestom i pišu o njemu ima mesta i što je najvažnije, za sve ima potrebe. Sve što se kaže o toj temi predstavlja doprinos rušenju zida čutanja koji zatvara one koje su preživele incest. Ova knjiga je nepristajanje na društvenu i porodičnu zaveru čutanja o incestu i doživotnost zatočeništva onih koje su ga preživele. Priča o incestu nije završena - ovom knjigom ona je tek započela.

EPILOG

*U mojim venama još uvek teče
Gorka reka krvi tvojih rana
Još me peče krv tvojih poljubaca
Zaboravljena na mojim usnama.*

Ja

LITERATURA

1. Aggleton P., (1991), Deviance, Routledge, London and New York
2. Allen M.J., (1993), Criminal Law, London, Blackstone
3. Ashworth A., (1992), Principles of Criminal Law, Oxford, Oxford University Press
4. Bass E. & Davis L, (1992), The Courage to Heal, A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse, New York, Harper Perennial,
5. Bell V., (1993), Introduction incest, Feminism, Foucault and the Law, Routledge, London and New York
6. Blume E.S, (1990), Secret survivors, Uncovering incest and its aftereffects in women, New York, Ballantine books
7. Buchwald E., Fletcher P., Roth M., (1995), Transforming a rape culture, Milkweed Editions, Minneapolis
8. The Boston Women's Health Book Collective (1984), The New our bodies, ourselves, New York Simon & Schuster
9. Brownmiller S, (1991), Gegen unseren Willen, Vergewaltigung und Maennerheirrschaft, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag
10. Brownmiller S., (1984), Femininity, Fawcett Columbine, New York
11. Chesler Ph, (1972), Women & Madness, New York, Avon Books,
12. Child Assault Prevention Training Center of California, (1996), Prevencija nasilja nad decom, Beograd, SOS telefon i centar za devojke
13. Collectif viol-secours, (1993), Seksualna zloupotreba i incest, Antiratni Bilten SOS-a
14. Cremona M., (1989), Criminal Law, London, Macmillan
15. Daugherty L. B, (1992), Why me? Help for victims of child sexual abuse (even if they are adults now), New York, Published by Mother Courage Press
16. Devlin P., (1990), The Enforcement of Morals, Oxford, New York, Oxford University Press
17. Devor H., (1989), Gender Blending, Indiana University Pres, Bloomington and Indianapolis
18. Dreikurs R., (1971), Social Equality: the challenge of today, Chicago, Alfred Adler Institute of Chicago, Inc,
19. Enders U., (1990), Zart war ich, bitter war's, sexueller Missbrauch and Maedchen und Jungen; Erkennen-Schuetzen-Beraten, Koeln, Koelner Volksblat Verlag,
20. Fairstein L., (1993), Sexual Violence, Berkley Books, New York
21. Frug J. M., (1992), Women and Law, The Foundation Press Inc, Westbury, New York
22. Frug J. M., (1992), Postmodern Legal Feminism, Routledge, New York and London

23. Gordon L., (1988), Heroes of their own lives - The politics and history of family violence, London, Virago
24. Greer G, (1970), The female eunuch, Aylesbury, Hazel Watson and Viney Ltd,
25. Grossman R & Sutherland J, (1991), Surviving sexual Assault, Chicago, Congdon & Weed, Inc,
26. Grupa autorki (1994), Gegen sexuellen Missbrauch an Maedchen, Nuernberg, Erfahrungsbericht 1993/94, Wildwasser
27. Grupa autorki (1989), Erfahrungsbericht der ersten 10 Jahre, Nuernberg, Verein Hilfe fuer Frauen in Not e.V.,Frauenhaus Nuernberg
28. Herman L. J., (1981), Father-daughter incest, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England
29. Herman L. J, (1992), Trauma and Recovery, the aftermath of violence-from domestic abuse to political terror, New York, Basic Books, A division of Harper Collins Publishers
30. Hoagland S. L, (1990), Lesbian ethics, Palo Alto, California Institute of lesbian studies,
31. Interni prevod Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja, no 1, Beograd, (1994):
The Working Party on Violence Against Women and Children:
  - Elliot M: Keeping Safe, Incest, Women's Support Project, Glasgow
  - Snowdon R: Working with incest offenders: Excuses, Excuses, Excuses, Women's Support Project, Newlands Center, 871 Springfield Road, Glasgow
  - Murray M: Sexual Abuse-Information Pack, Glasgow Women's Aid And Crimes Network,
32. Interni prevod Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja, no 2, Beograd, (1994):
  - Briggs F: Why my child? Supporting the families of victims of child sexual abuse, 1993,
  - Forward S and Buck C: Betrayal of Innocence, 1978,
  - Swink K. K: The Dinamics of Feminist Therapy,Incest and its devastation, 1986
33. Johnson J. T, (1992), Mothers of Incest survivors, another side of the story Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press
34. Jones & Card: (1988), Introduction to Criminal Law, London, Edinburgh, Butterworths
35. Katz J., (1984), No fairy goodmothers, no magic wands: the healing process after rape
36. MacKinnon C, (1987), Feminism unmodified, Discourses on life and law, Cambridge, Massachusetts, and London, England, Harward University Press,
37. Lindner S, (1992), Tatort Ehe, zur sexuellen Gewalt in Mann-Frau-Beziehungen, Wien, Wiener Frauenverlag
38. Lispektor K., (1995), Čas zvezde, Prosveta, Beograd
39. Loulan J. A, (1987), Lesbian Passion, San Francisco, Spinster
40. Mršević Z., (1993), Zloupotrebjavane devojčice - viktimizirane žene, *Antiratni SOS Bilten*, vol. 3, pp. 55-57

41. Mršević Z., (1994), Ženska prava su ljudska prava, (knjiga), Četvrta glava: Žene žrtve seksualnog nasilja - Incest i seksualna zloupotreba (Značenje pojmova, Slučaj Lesli Stabings, Primeri iz britanske sudske prakse, Svedočenje Amerikanke Gabrijele na bečkom Tribunalu, Primeri iz domaće sudske prakse), pp. 136-149
42. Mršević Z., (1994), Incest i prateća dela u engleskom krivičnom zakonodavstvu, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 32, no. 3, pp. 47-61
43. Mršević Z., (1994), *Krivično zakonodavstvo i pravna država - Savremena koncepcija seksualnih delikata i predložena rešenja u KZ Srbije*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, pp. 81-99
44. Mršević Z., (1995), Incest: scenario zbivanja, *Psihologija kriminala*, br. 1, vol. 1, Beograd, IKSI, pp. 151-163,
45. Mršević Z., (1995), Incest, *Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju*, vol. 2, no. 1-2, pp. 13-52,
46. Mršević Z., (1995), Uloga majke u incestu, *Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju*, vol. 2, no. 1-2, pp. 176-205
47. Mršević Z., (1995), Devet mitova o incestu, *Sociologija*, vol. 37, no. 1, pp. 49-59
48. Mršević Z., (1995), Proces žaljenja, *Psihologija kriminala*, br. 2 vol. 1, Beograd, IKSI pp. 78-94
49. Mršević Z., (1995), Kriminološki aspekti otkrivanja seksualne zloupotrebe dece, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 3
50. Mršević Z., (1995), Ženska prava: pravna vodičica za zlostavljanu ženu, (knjiga), Treća glava: Šta piše u krivičnom zakonu - Šta tačno piše u krivičnom zakonu o incestu, pp. 70-73
51. Mršević Z., (1996), Post-incestni sindrom, Sabor psihologa, Vrnjacka Banja 1996, objavljen apstrakt
52. Mršević Z., (1996), *Pravni život - tematski broj: Postojeće i buduće pravo*, Kriminološki aspekti posledica seksualne zloupotrebe dece incestnog tipa, vol. XLV, br. 9, pp. 597-605
53. Mršević Z., (1997), Domestic Violence in Serbia, *The Journal of the International Institute, The University of Michigan*, Spring/Summer vol. 4, no. 3 1997, pp. 20 - 21
54. Mršević Z., (1997), Posledice spolne zlorabe otrok incestnega tipa, *Socialno Delo*, vol. 36, br 1. pp. 23-33
55. Mršević Z., (1997), *Dugotrajnost posledica incesta*, ProFemina, Beograd
56. Mršević Z., (1997), Visoke devojke treško dišu ili šta znamo o incestu, *Košava*, Pančevo
57. Mršević Z., (1997), Kršenje ljudskih prava ženske dece radnjama seksualne zloupotrebe, Ženska prava i društvena tranzicija u SRJ, Beograd, pp. 120 - 133
58. Mršević Z., (1997), Sexual abuse as violation of girls' human rights, Women's Rights and social tranzition in the FRJ, Center for Women's Studies, Belgrade, pp. 129-141
59. Mršević Z., (1997), "Tall girls have difficulties with breathing, or incest btween myths and reality", Comparative Feminist Legal Theory, Iowa City, College of Law, University of Iowa, Supplementary materials, pp. 32-42
60. NiCarthy G, Merriam K and Coffman S, (1984), Talking out, a guide to groups for abused women, Seattle, The seal Press
61. Nicholas S.c., Price A., Rubin A., (1986), Rights and Wrongs, The Feminist Press, The City of New York
62. Pharr S., (1988), Homophobia, A weapon of sexism, Chardon Press, Inverness
63. Ryan C & Scanlan G., (1989), *Criminal Law*, London, Blackstone
64. Segal L., McIntosh M., (1992), Sex exposed, Sexuality and the Pornography Debate, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey
65. Sioran E., (1995), Prinanja i anateme, Matica srpska, Novi Sad
66. Smart C, (1989), Feminism and the power of law, London & New York Routledge
67. Smith J.C. i Hogan B., (1992), *Criminal Law*, London, Butterworth
68. Criminal Victimization in the Developing World, (1995), UNICRI, Rome
69. Staudacher C., (1987), Beyond Grief, A Guide for Recovering, New Harbinger Publications Inc, Oakland
70. Stojaković V., (1984), Zlostavljanje dece, Beograd, Institut za socijalnu politiku
71. Tong R., (1984), Women, sex and the law, New Jersey, Rowman & Allanheld
72. Vučković-Šahović N., (1996), Prava deteta u svetu i Jugoslaviji, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd
73. Writing by survivors, (1987), From Victim to Victor: Surviving Sexual Assault, State College, Centre County Women's Resource Center
74. Žene za život bez nasilja, (1995), Priručnik za volonterke SOS telefona, Beograd

INCEST BETWEEN MYTHS AND REALITY

"Child sexual abuse as a factor causing crime" is the research project, managed by Zorica Mršević, which is part of a five-year (1996-2000) science project of the Institute of Criminological and Sociological Research. During her sojourn at the University of Iowa in the academic year of 1996/97, through the project of Comparative analysis of various social aspects of domestic violence, she collected additional cases. This provided a necessary cross-cultural perspective of the social and psychological aspects of child sexual abuse. "Incest between myths and reality" is the project of a series of workshops supported by the Gender Program of the Central European University in Budapest. "Prevention and protection of children--victims of violence" is a project of the School of Political Science in Belgrade, where the author is one member of the research team.

The author, Zorica Mršević, has worked as a volunteer at the SOS Hotline for women and children victims of violence since 1993. From January 1994 to May 1994 she was one of the coordinators of the Autonomous Women's Center against sexual violence in Belgrade. Through her work in those groups she has met incest survivors, both domestic citizens as well as foreign feminist leaders and activists, guests of Belgrade's women's groups. By using electronic mail she developed frequent distant contacts with incest survivors. From 1993 to 1995, she has recorded dozens of cases. The results of those case studies were presented in about fifteen scientific papers published in leading domestic psychological, sociological and criminological reviews, as well as twice at the annual meeting of the Serbian Association of psychologists (1995 and 1996).

The main method of collecting data about incest was communication with adult women, incest survivors. E-mail communication was proven to be a very resourceful, innovative approach to incest survivors and their problems. Incest cases were analyzed on the basis of feminist theory that the imbalance of social power among perpetrators and victims is the main cause of gender based violence.

Children live in a world where many adults are predators who consider children their prey. Children become victims because many adults are sexually aroused by a child's helplessness and vulnerability.

Silence, secrecy and lack of response to men's violence result from male domination and inequality of social positions of men and women. As a consequence, men's violence is denied and minimized, and violent perpetrators are not held accountable.

When speaking about abused girls, it is very important to understand that violence against female children is only one aspect of male violence against women. The story about violence against female children is actually the story about women, as the story about battered women is the story about abused girls.

Freud nearly discovered the causes of women's hysteria when many of his female patients recounted cases of child sexual abuse. But, as he could not believe that fathers were incest perpetrators, Freud changed his conclusions and constructed a theory that women's hysteria resulted from their childhood neurotic fantasies of having sex with their fathers. Wigmore stated that girls and women as witnesses should be submitted to expert examination of their mental health to establish whether they were neurotic liars or not, especially in cases where they accuse men of committing sexual offenses. According to anthropologists and sociologists, the establishment of an incest taboo is the key moment marking a society's transition from pre-civilization to civilization. Criminologists note various negative side effects of incest, such as family disintegration, generational transmission of incest, various addictions, and exceeding moral limits. Feminists interpret incest as one of the typical kinds of gender based violence which occurs because of the imbalance of social power between men and women in society and the family. Incest perpetrators, even more than other perpetrators of sexual violence, usually are not discovered and, therefore, are not condemned and sentenced properly.

Incest can be defined as the use of a child to satisfy the sexual needs of one or more adult persons who have authority over a child and in whom the child trusts. The term incest is thus expanded from an act of sexual abuse by blood relatives to include abusive acts by other adult perpetrators on whom the child is dependent. The crucial elements for incest are imbalance of power between a victim and perpetrator and the existence of a trust relationship between them. Together, they constitute the basis for being traumatized by the abuse.

When women's organizations at the beginning of the nineteen eighties first presented the issue of child sexual abuse by adults of trust and authority, debunking the widespread myth about the "stranger" as the main source of danger for children, they did not get support from men, or by male-dominated institutions which were based on patriarchal social and family values. As a result, incest became "a feminist issue" or "women's problem", which did not negate the fact that victims were both girls and boys. While women were establishing centers for raped women, counseling places and sos hotlines, men were pretending that the problem did not exist. Men found themselves on the one hand in the unpleasant position of being accused as perpetrators, and on the other of being advocates for not exposing the "dirty family laundry", willing to preserve the status quo by ignoring or minimizing the problem. This was the division between those who wanted all myths, prejudices and stereotypes about incest to continue, and those who tried to demystify incest using arguments gained through experiences in dealing with incest survivors.

Myths (stereotypes and prejudices) about incest include the following: the perpetrators of incest are persons with psychological problems who have abnormal sexual instincts; mothers are responsible; the passage of time heals the wounds and children quickly and easily forget unpleasant events; incest is rare; incest is a sexual act between close blood relatives; incest is a kind of rape; incest always involves sexual intercourse; unwilling children would report immediately the occurrence of unwelcome sexual acts by adults; sexual abuse usually happens to adolescents, usually during puberty or some times slightly before; feminist therapy is the best process to heal all symptoms of incest syndrome; child sexual abuse causes

Homosexuality in incest survivors; the most frequent incest perpetrators are homosexuals; children who report sexual abuse are usually liars or have a disturbed perception of reality with incest fantasies; incest is a characteristic of pre-cultural or pre-civilization chaos; incest is dangerous and socially condemned only because of the possibility of conceiving abnormal progeny.

The sample used in the work consists of 99 cases. They were collected during many years of volunteering in Belgrade's women's groups against violence and of researching the topic. Some cases were obtained by electronic communication and some were the result of the project "Comparative aspects of domestic violence" done by the author while at the University of Iowa. The perpetrators were men in 72,7% of the cases. In 47,5% of the cases, incest acts began before the victim was ten years old, and lasted more than 5 years in 85,8% of cases. The main incest acts were completed sexual intercourse, which happened in 85,8% of cases. Fathers were the perpetrators in 32,3% of the sample, brothers 20,6% and grandfathers 8,2%. 20,2% of the sample did not want to speak or did not remember, 26,2% have significant troubles speaking about their incest memories and are able to speak only while in therapy, 11,1% have only fragments of incest memories. Fear, anger, and multiple personality, as after-effects of incest, were present in 56,6% of the cases; in 39,4%, there was a need for longterm therapy; self-induced injuries, suicide attempts and prostitution were present in 13,5% of the cases; alcoholism, drug and tranquilizer addiction were present in 10,1% of the cases. 25,2% of incest survivors from the sample are homosexuals. None of the perpetrators were brought to justice.

The typical reaction of individuals and officials is disbelief, sometimes organized by the perpetrators themselves, but sometimes the result of honest ignorance. Regardless, this reaction provides real obstacles which keep victims trapped in violent situations and under the control of their abusers. Those with social power decide what can be talked about, who can do it, to whom and for how long. In this way, they also control how much will be believed. Thus the most important step against child sexual abuse is public awareness that abuse exists.

On one hand, it is relatively easier to raise the issue of child abuse than the issue of violence against women. However, the social and family conspiracy of silence about child abuse is better organized and more accepted than the one against women.

Keeping the secret about incest makes a victim completely subject to all the demands of her perpetrator. Thus, she agrees, however unconsciously, not to speak about what he has done to her, keeping hidden in her body and mind, the sorrow and pain caused by incest, sometimes for her entire life. Every day, she pays the price for his crime - his price, the price which he should pay. Incest is rarely one single act, but usually many acts over many years and continues as permanent trauma in the lives of victims. Moreover, the family conspiracy of silence is in many families transferred from one generation to another one along with incest itself. Incest is not simply a relationship between one perpetrator and one victim. It might involve multiple victims or multiple perpetrators, as well as those who passively keep silent. This conspiracy and incest transfer establish a solid network of pseudo-safety, and pseudo-family loyalty, which in the later life of survivors often makes it difficult or even impossible to solve the problems caused by incest.

The family conspiracy of silence is more strict when perpetrators are grandfathers because it is not merely the perpetrator who insists on keeping the secret to protect himself, but the whole family structure is oriented towards its own protection. Therefore, a systematic, complex, organized and strict obligation to be silent is imposed on victims. Many people think that early sexual intercourse between siblings is voluntary and that there are no traumas as a result. Thus, it is overlooked that girls victimized by having sexual experiences with their brothers are also hurt forever. They receive the unforgettable lesson of helplessness and of having no rights over their own bodies.

Mothers do not know what is happening mostly because of the hidden nature of incest acts. They cannot see through walls, nor do they have telepathic abilities to read someone's thoughts, therefore they cannot know what is going on in their homes when they are absent. Sometimes they do not know because of low self-esteem, caused often by their husband, the incest perpetrator. When they come to know, some of them are strong and capable enough to save their daughters from further abuse. When they come to know later, after victims become adults, most are ready to offer them support, trust and empathy. But sometimes this is not the case. Sometimes they are married to such violent and dominating men that they simply are not able to protect even themselves not to mention their children. Some of these mothers are themselves incest survivors, who may not have realized their incest experiences. They may refuse to accept the very idea of incest existing in their own families, because it would open a Pandora's box of their own problems.

It is well known that many battered women are not able simply to leave their violent partners because of various economic, psychological, and emotional reasons and feelings of dependence. These same reasons prevent some women from protecting their children from sexual abuse, or cause them to react inadequately when they come to know or suspect about incest against their own children. These mothers cannot be called allies of perpetrators. They can, perhaps, be held responsible for providing their children - victims of incest - the pattern of self-hatred and weakness. But even then, blaming them for this would mean that we did what we were not supposed to do, that is, blaming the victim for being victimized. In other words, mothers should be treated like indirect victims of incest done to their children.

Incest survivors have life-long psychological problems. They become paralysed by depression when they begin to remember or are inevitably faced with the fact of their own child abuse. Consequences of incest include various symptoms which together make for a complex process of grieving. Some phases of the process include: Disbelief, speechlessness; 2. Need for rituals; 3. Anger; 4. Moving from anger to depression and from depression to recovery; 5. Guilt feelings; 6. Understanding and relief of guilt feelings; 7. Fears and anxiety; 8. Sorrow; 9. Deliverance from sorrow; 10. Despair; 11. Confusion, disorientation; 12. Efforts to explain and redefine.

There is a theory which explains homosexuality resulting from incest experienced in childhood, which the author considers wrong and one more result of homophobia. The theory continues to exist although generations of scientists have not proven either that homosexuality is an illness, nor that homosexuals are less

happy than heterosexuals. Homosexuals are not more frequent victims of child sexual abuse than heterosexuals. Nor are they more frequent perpetrators.

To remember means to speak (inside oneself), and to speak about one's child sexual abuse is the forbidden act. Many incest survivors are not able to remember anything, some have memories in fragments, others have flashbacks or know what happened to them but are not able to verbalize their memories. This creates isolation, unpredictable emotional connection with the perpetrator, secured by secrecy and threats. Incest kills. Not all victims, not instantly, and not completely, but sooner or later, in this or that way, little by little - their bodies and souls are killed by this experience. They are children without childhoods, forced to choose between violence or abandonment. The main problem of incest survivors is that what is not remembered cannot be spoken, and what is not spoken simply does not exist at all.

Guilt feelings are typical for incest survivors, lasting from childhood to old age, throughout their entire lives. Self-inflicted injuries and suicides are typical manifestations of guilt feelings. Incest survivors often experience all kinds of addictions, as well.

There is a dilemma over what term to use for adult incest survivors, victim or survivor? On one hand, they are victims, because after the horror of their childhood all the consequences of incest still exist and many problems are felt on a daily basis. Once a victim, always a victim, to some extent. But on the other hand, an adult, even if suffering every possible problem caused by the incest trauma, is still alive. She/he is somebody who succeed in surviving victimization. She/he is therefore a person who passed through all the horrors, who had enough strength neither to commit suicide nor to lose her/his mental health. Victim, however, implies helplessness of a person who is worthy of compassion. People who have survived the Holocaust, prisoner of war camps, natural catastrophes, as well as incest, have strength, power, dignity, and they by all means deserve to be treated as heroic and respected persons. To continue to use the term victim means to offend them by ignoring their victories and pride in their survival.

The criminal offence of incest (par. 121. Penal Code of Serbia) is a typical offence based almost exclusively on classic eugenic reasons (the interest in raising healthy progeny). Whenever a criminal offence covers sexual intercourse between adults as blood relatives, it is clear that the focus of criminalization is not protection of children from violence and exploitation, but eugenic reasons which are obsolete. Those reasons should not be eliminated completely, but it is necessary to add new reasons, among which the most important is the interest in protecting children from acts of sexual violence done to them by persons closest to them.

How this problem of protection of children against acts of domestic violence is solved in English Criminal Law is, perhaps, not the best foreign example, but it is a good example of the process of legislative change, from exclusively eugenic reasons to addressing the more primary reasons of protecting children from all kinds of violence.

Nongovernmental women's organizations against violence against women and children usually organize so-called self-help therapy groups dedicated to particular categories of victims of violence. Those groups have had good results in helping

survivors of various forms of violence such as rape, torture in prisons and camps, political persecution and child sexual abuse. From the nineteen seventies, self-help groups became important in the therapy of battered women and survivors of sexual abuse. Participants in those groups have learned that awareness about themselves depended on feeling connected with others with similar experiences. Solidarity among the participants of such groups provides the best protection from terror and helplessness and is the best antidote to traumatic experiences. Trauma isolates, but a group returns a feeling of social affiliation. The work of such nongovernmental women's organizations against violence against women and children shows good results in the process of recovery from incest traumas, but enthusiasm is not always enough to make up for a lack of expert knowledge.

The focus of the work is on the experiences of adult incest survivors. They are only able to remove the lid of one parallel world, hidden from publicity, in which violence, fear and lifelong trauma rule. The author tried to see the world through their eyes and to give them a strong voice for what they could not say. The slogan of this work was that the struggle against power is the struggle of memory against forgetting. For everyone dealing with incest in society, there is enough space and, what is the most important, there is an urgent, permanently present need.

Everything said about the topic is necessary to contribute to destroying the walls of silence which imprison incest survivors. This book is the symbol and the action of not accepting the social and familial conspiracy of silence which cover child sexual abuse. The story about incest is not completed with this book, it is just begun.

Translation: Judith Armatta

CONTENT

I.I PREFACE: FAMILY PATHOLOGY OF INCEST

- I. What is not incest
- 1. Freud-Wigmor theory of (not)understanding incest
- 2. Historians, anthropologists and sociologists
- 3. Criminologists, sexologists and feminists
- 4. Questions without answers and answers without questions

- II. What is incest
- 1. The term incest
- 2. Kinds and acts of sexual abuse of incest type
- 3. Child sexual abuse: rape without force, incest without blood relationship
- 4. Mystifiers and demystifiers
- 5. Myth (prejudices) about incest

- III. Characteristics of the sample of incest cases used in this work
- 1. Method of case collection
- 2. Basic information from the sample

II. SCREENPLAY OF INCEST - SOCIAL AND FAMILIAL FRAMEWORK OF INCEST

- 1. Incest is a result of imbalance of social power
- 2. Childhood is ethnocentric
- 3. Social conspiracy of silence
- 4. General causes of child sexual abuse
- 5. Relations between sexual violence against girls and sexual violence against women
- 6. Incest against disabled women
- 7. Stories about incest against Roma women
- 8. Familial conspiracy of silence - traditional family does not protect girls properly
  - 8.1. Tall girls have difficulties with breathing
- 9. Incest is long lasting, repeated abuse
- 10. "Life dangerous to life": metaphors of incest survivors
- 11. Condom advice or grandfathers as incest perpetrators
- 12. Brothers as incest perpetrators
- 13. The role of mother in incest
  - 13.1. Silent ally or indirect victim
  - 13.2. Women as incest perpetrators and their victims

III. PSYCHOLOGY OF INCEST SURVIVORS: POST-INCEST SYNDROME

- 1. Lifelong consequences of incest
  - 1.1. Story of lies
- 2. Grief and mourning
  - 2.1. General characteristics of grief and mourning
  - 2.2. Phases of grief and mourning
    - 2.2.1. Disbelief, speechlessness
    - 2.2.2. Need for rituals
    - 2.2.3. Anger

- 2.2.4. From anger to depression, from depression to recovery
- 2.2.5. Guilt feelings
- 2.2.6. Understandings and relief of guilt feelings
- 2.2.7. Fears and anxiety
- 2.2.8. Sorrow
- 2.2.9. Deliverance of sorrow
- 2.2.10. Despair
- 2.2.11. Confusion, disorientation
- 2.2.12. Efforts to explanation and redefinition
- 2.3. Maintenance of persons who grieve and mourn
- 3. Homosexuality is not the consequence of incest
- 4. Paedophilia and incest
- 5. Lesbians as incest survivors
- 6. Disturbed memories
  - 6.1. Exercising memories by e-mail communication
- 7. Guilt feelings
- 8. Suicide attempts and self inflicted injuries of incest survivors
- 9. The term victim: pro et contra
  - 9.1. Workshop: Who we are, victims of incest or incest survivors
  - 9.2. Who are incest survivors
- 10. Anger and fury
- 11. Unreal optimism
- 12. Realities and unreality of treatment of incest survivors
- 13. Process of healing: return of sexuality

VI. ACTUAL LEGAL PROVISION CONCERNING INCEST AND FUTURE LEGAL REFORMS CONCERNING INCEST

- 1. Provisions of Serbian Penal Code dealing with child sexual abuse
- 2. Provisions of English criminal law dealing with child sexual abuse
  - 2.1. Incest
  - 2.2. Sex with a girl younger than 16
  - 2.3. Indecent assault
- 3. Consensual incest among adults who are blood relatives

V. ACTIVITIES OF NONGOVERNMENTAL ORGANIZATION DEALING WITH CHILD SEXUAL ABUSE

- 1. Group therapy - a way to healing
- 2. Feminist therapy of incest survivor does not solve all problems of post-incest syndrome
- 3. Non-governmental organization, a prerequisite for building civil society
- 4. Positive characteristic of work of non-governmental organization dealing with providing support to women and children victims of violence
  - 4.1. Workshop: What have I liked in former work of the group
- 5. Negative characteristics of work of non-governmental organization for providing lay therapy to survivors of sexual violence
  - 5.1. Workshop: How to overcome a problem of being hurt inside the self-help group

VI. WHAT COULD BE SAID AT THE END ABOUT INCEST BUT NOT TO CHANGE
FOR THE WORST WHAT WAS SAID AT THE BEGINNING AND IN THE MIDDLE

EPILOGUE

LITERATURE

SUMMARY IN ENGLISH

CONTENT IN ENGLISH

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна Библиотека Србије, Београд

343, 542

МРШЕВИЋ, Зорица

Инcest између мита и стварности:
криминолошка студија сексуалног зlostављања
деце / Зорица Mrшевић. - Београд: Институт
за криминолошка и социолошка истраживања:
Југословенски центар за права детета, 1997
(Београд: Mapro Apt) - 209 стр.: 28цм

Тираж 1000. Библиографија: стр. 200-203.

Summary: Incest Between Myths and Reality.

343.546 179.2:176.4

а) Родоскврнуће б) Сексуална злоупотреба

деце

ID=58342668

To nije bila sreća koja me je spasla i pomogla mi da preživim kada sam bila mršava sedmogodišnja devojčica. Nije to ni ono što se zove nagon za samoodržanjem. Ne, to je upravo ta mršava mala devojčica koja se divlje borila da opstane, koja je preživela i koja još živi u meni, boreći se svaki božji dan moga tridesetosmogodišnjeg života, isto kao i onog prvog dana kada je seksualno zlostavljanje počelo. Moja borba za preživljavanje je moj podvig, moj ponos i moj izvor snage da istrajem još i pobedujem još uprkos svih koji su protiv malih devojčica. Sandra

Ako sve ostane zauvek samo među nama koje smo preživeli incest, i dalje će neka deca prolaziti kroz isto, nezaštićena upravo zbog opšte neverice da se to uopšte dešava. Zašto možemo da govorimo otvoreno o svim drugim teškim temama kriminalu, prirodnim nesrećama, ratovima, o smrtonosnim bolestima, pa i smrti samoj, a samo ne o iskustvima incesta? Evica

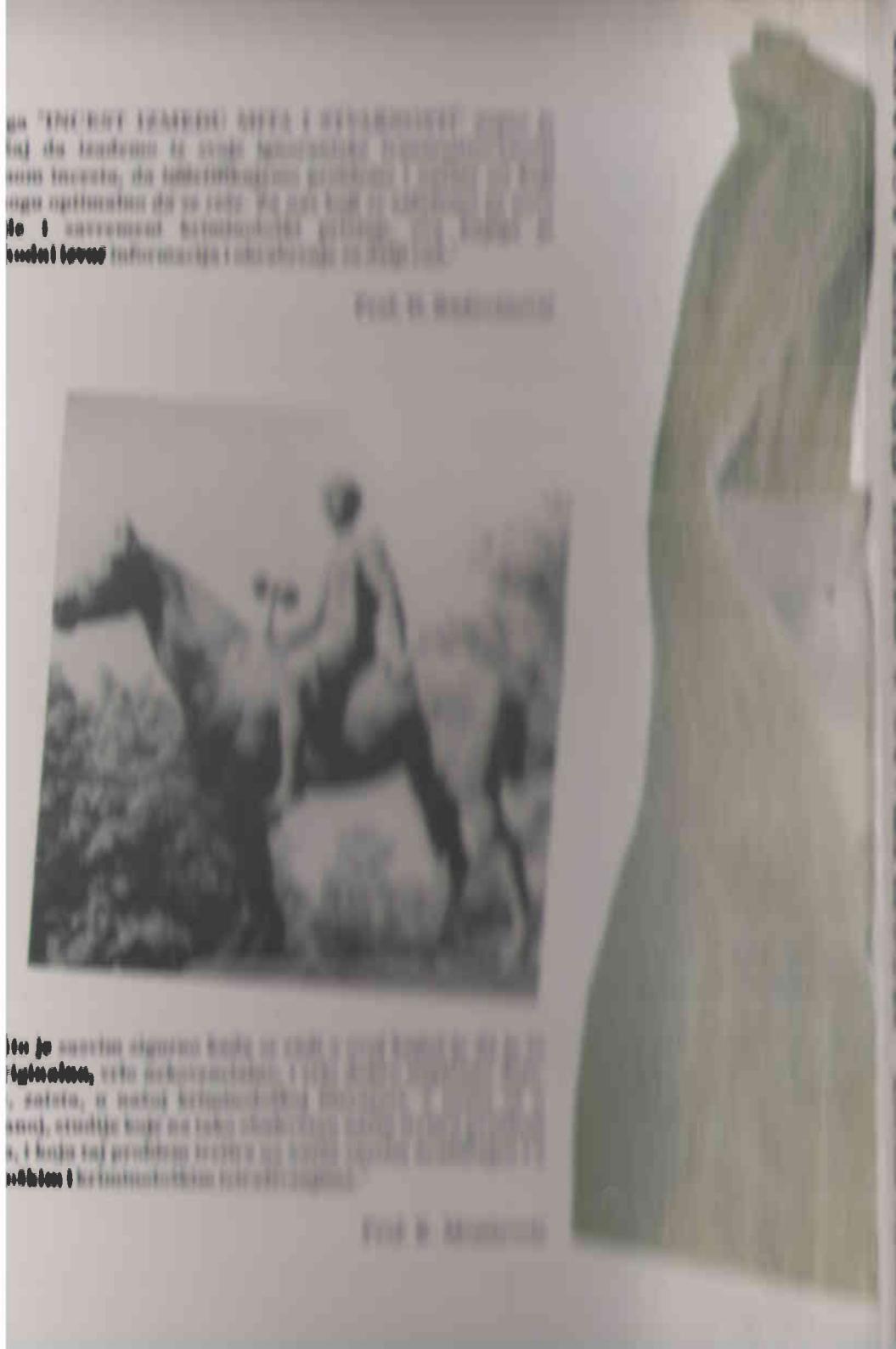
Rasekla sam prilično ozbiljno svoje ruke, kao što sam radila mnogo puta do sada. Nisam to već dugo radila i ne znam šta se desilo da baš sinoć opet počnem. Kao i obično, nisam osećala nikakav bol, gledajući krv kako curi i kaplje preko mojih prstiju. Gordana

Ne dam da me diraju bez mog pristanka a ima ih koji te čuju i shvate tek kad upotrebiš pesnice. Ajša

Pokušavam iz sve snage da ne budem u svom telu ni jednog jedinog trenutka, ako je to moguće. Radmila

Ja sam praznina. U mom praznom prostoru igraju demoni neprestano. Njihovi krizi odjekuju mojom prazninom neprestano. Violeta

Žrtve su umrle. Njih nema među nama. Mi sve koje smo ovde smo one koje su preživele. Ogromna je razlika između žrtve i one koja je preživela. Postoji nešto kao jedno ogromno, snažno, visoko, mišićavo i širokorameno, ponosno i ozdravljajuće osećanje, biti ona koja je preživela, dok je žrtva mala, uplašena, pogubljena, defanzivno pogнутa na dole, tiha i nečujna, jednom rečju mrtva.

Zorica Mršević

Incest između mita i stvarnosti